

Athanasiana

14

ISSN 1219-9915

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

14

NYÍREGYHÁZA

2002

TARTALOM

Ajánlás	7
Janka György: Interjú a 80 éves Pirigy István tanár úrral	9
Kiss Zsolt: Dr. Pirigy István művei	23
Orosz Atanáz: Mester és tanítvány Szent Maximosz hitvalló aszketikus tanításában	49
Soltész János: Krisztus követésének embert és teológiát megújító ereje	73
Oláh Miklós: Damaszkuszi Szent János húsvéti kánonjának elemzése	91
Ivancsó István: A böjti fegyelem alakulása a magyar görög katolikus egyházban a püspöki rendelkezések alapján	109
Xeravits Géza: Néhány adalék Illés <i>redivivus</i> alakjának korai zsidó bemutatásához	133
Kruppa Tamás: Krisztológiai alapelvek Hans Urs von Balthasar teológiájában	143
Puskás Bernadett: A történelmi munkácsi egyházmegye ikonfestészete a 18. században – Újabb adatok a vezető mesterek tevékenységével kapcsolatban	153
Szabó Péter: A katolikus sajátjogú egyházak együttélésének jelenlegi helyzete és perspektívái	163
Dionüsziosz da Furná: Az ikonfestészet kézikönyve	187

SUMMARIA

A. Orosz: Il maestro ed il suo discepolo nella dottrina ascetica di Massimo il Confessore	193
J. Soltész: Die Nachfolge Christi kann auch die Menschen und auch die Theologie erneuern	194
I. Ivancsó: La formazione della disciplina del digiuno nella Chiesa greco-cattolica ungherese in base alle ordinazioni dei vescovi	195
G. Xeravits: Data Relating the Early Jewish Presentation of Elijah <i>Redivivus</i>	196
T. Kruppa: Christological Principia in the Theology of Hans Urs von Balthasar	197

B. Puskás: La peinture des icônes sur le territoire de l'éparchie historique de Munkács. Les nouvelles données concernant l'activité des maîtres dirigeants	198
P. Szabó: Stato attuale e prospettive della convivenza delle Chiese cattoliche <i>sui iuris</i>	199

KÖZLEMÉNYEK

Sivadó Csaba: A Fiú és a Szentlélek közötti reláció egyes szempontjai az ortodox teológiában	201
Ivancsó István: A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán készített bakkalaureátusi diplomadolgozatok 1996-2001 – Tesine per il baccalaureato presso all'Istituto Teologico Superiore Greco-cattolico di S. Atanasio (1996-2001) ...	228

KRÓNIKA

Erkölcsteológiai és szociáletikai konferencia Bécsben	231
„A Magyar Tudomány Napja 2001”	232
Véradás	232
„Tudomány és Teológia” konferencia	233
A Tudomány és Anyanyelv 2. Ankétja	234

KITEKINTÉS

A boldoggá avatott Romzsa Teodor püspök	235
A boldoggá avatott Gojdis Péter Pál püspök	237
Werner Sosna: Az ember többletértékéről. Peter Singer antropológiájának bírálata teológiai szempontból	243

PAPI ÖNARCKÉPCSARNOKUNK 3.

Erdős Miklós: Papi életem	255
Lakatos László: Papi életút	258
Orosz Árpád: Papi életrajz	262
Orosz Lajos: Életrajz	271
Füzesdi Mihály: Papi életrajz	272
KÖNYVISMERTETÉSEK	275
Keleti egyházi BIBLIOGRÁFIA magyar nyelven 2000-2001	281

AJÁNLÁS

Hittudományi Főiskolánk tanári karának döntése alapján az Athanasiana jelen száma különleges jelentőségű. Ünnepi számot tart kezében az olvasó. Igen, ünnepi számot, mert tudományos folyóiratunk jelen kötetével kívánunk tisztelni Hittudományi Főiskolánk egykori tanára, dr. Pirigyi István paptestvérünk előtt, aki 2001. december 30-án ünnepli 80. születésnapját. Tanári Karunk úgy ítélte meg, hogy nem mehetünk el szó nélkül e ritka jubileum mellett. Fontosnak tartottuk, hogy kollegiális megbecsüléssel és tisztelettel emlékezzünk meg Pirigyi István tanár úrról, akinek Hittudományi Főiskolánk és annak hallgatói oly sokat köszönhetnek.

Az olvasó a következő oldalakon igen részletes adatokat, színes képet kaphat jubiláns tanár kollégánk életéről és tudományos munkájáról. A vele készült, életéről szóló beszélgetésből egyetlen gondolatot szeretnék most kiragadni. Arra a kérdésre, hogy voltak-e tanári példaképei? – Pirigyi tanár úr ezt válaszolta: „Egykori tanárain közül kettőnek maradt leginkább nyoma – még öreg korra is – emlékezetemben. Az egyik, Chira Sándor, az ungvári teológia morális tanára volt, a másik Mészáros Ede, a debreceni egyetem klasszika filológia professzora. Mindkettőnek lenyűgöző volt a felkészültsége... és szinte utolérhetetlen emberközelségbe kerültek növendékeikkel, hallgatóiakkal...”

Mindannyian tudjuk, mennyire fontosak a nevelésben, de leginkább az önnevelésben a példaképek és eszményképek. Az eszménykép, a példakép az, akire felnézhetek, akit magam elé állíthatok, akinek a jellemvonásait követni akarom, akinek láttán felébred bennem a vágy: olyan akarok lenni, mint ő! A példaképek követése azonban csak akkor igazán hatásos, ha a példakép beépül a jellembe, a magtartásba, az érzelmekbe. A példaképül választott személy szinte eggyé válik velem, áthat, lelkesít és vonz, láthatatlanul velem és bennem van.

Pirigyi István tanár úr egész papi és tudományos életében, oktatói-nevelői munkájában mindvégig maradéktalanul megvalósította tanári példaképeinek e két legvonzóbb tulajdonságát. Ha valakiről, akkor róla igazán elmondható, hogy lenyűgöző felkészültségű és hallga-

tóival utolérhetetlen emberközelségbe kerülő tanár volt. Hányszor megcsodáltuk sokoldalúságát, hallatlan intelligenciáját! Mindig szakavatottan tudott hozzászólni a legkülönbözőbb teológiai és más tudományos kérdésekhez. Ugyanakkor pedig emberszeretete, bölcsessége, derűje olyan atmoszférát teremtett, hogy mindenki jól érezte magát társaságában.

Több mint három évtizeden keresztül volt tanára intézményünknek. Ezek alatt az évtizedek alatt valóban papi nemzedékeket oktatott és nevelt. Egyháztörténeti munkásságával, amely a Magyar Görög Katolikus Egyházra koncentrálódott, maradandóan beírta nevét egyházunk történelmébe. Tudományos művei forrásoknak számítanak a további kutatások felé.

A születésnapon illik ajándékot adni az ünnepeltnek. Legyen a mi ajándékunk ez a tudományos kötet, amivel mi, egykori tanítványai, tanárutódai köszöntjük a Mestert.

Kedves Tanár Úr, Drága Pista Bácsi! Köszönjük bölcsességet, 33 éven át folytatott türelmes, oktatói-nevelői munkádat. Tisztelettel és kollegiális megbecsüléssel köszöntünk 80. születésnapodon. Isten áldjon, védjen és vezéreljen továbbra is életed minden pillanatában!

Dr. Pregun István
főigazgató

JANKA GYÖRGY

INTERJÚ A 80 ÉVES PIRIGYI ISTVÁN TANÁR ÚRRAL

December 30-án 80. születésnapján ünnepli dr. Pirigyi István ny. teológiai tanár, a magyarországi görög katolikusok történetének legavatottabb tudósa. Különleges jubileum ez az ember életében, Isten ajándéka, különösen akkor, ha valaki, mint Pista bácsi, szellemi frissességben, aktív munkával éri el e szép évfordulót. Ennek kapcsán kérjük, beszéljen magáról, hivatásáról és kutatómunkájáról.

Milyen volt az a családi háttér, ahonnan elindult, kik voltak szülei, testvérei?

Édesapám Pirigyi Béla, ungvári születésű, istenhívő, de vallását alig gyakorló magyar ember volt. (Őseink eredeti neve: Szpiridon, ebből lett a szlávoknál Szpiriginov, vagy Szpirigin, a magyar átírásban pedig Pirigyi.) Pályaválasztásomat nem kifogásolta. Édesanyám, Kovalkovics Ilona, perecsenyi születésű, mindkét ágon szláv származású, de magyarul kiválóan beszélő, sőt, magát magyarnak valló, mélységesen hívő, példamutatóan imádságos lélek volt. Meggyőződésem, hogy a papi hivatás kegyelmét számomra ő „imádkozta ki”, mert annak már gyermekkori ébredésében és későbbi tudatosulásában senkinek semmiféle szerepe nem volt: mint ahogy hivatásom felől nekem sem volt semmiféle kétségem.

Hol végezte elemi és középiskolai tanulmányait, és érték-e itt olyan hatások, melyek a papság és a történelem felé fordították érdeklődését?

Az elemi és középiskolai tanulmányaimat Beregszászon végeztem, magyar iskolában. A középiskolában érlelődött meg bennem az az elhatározás, hogy a papi pálya mellett tanári képesítést is szerzek, hogy egész életemben görög katolikus fiatalokkal foglalkozhassak és görög katolikus értelmiségieket is neveljek, akik hűségesekek maradnak szertartá-

sukhoz. Ekkor még a történelem iránti kizárólagos érdeklődés nem jelentkezett nálam.

Milyen volt akkor Beregszászban az élet, hogyan gyakorolták vallásukat a magyar görög katolikusok?

Beregszász a csehszlovák uralom idején is megmaradt színmagyar városnak. A városba betelepedett ruszinok és zsidók, hetek alatt megtanultak magyarul, a társalgás nyelve mindenütt kizárólag magyar volt. A paróchus, Ortutay Jenő, egyben a város polgármestere is volt. Segítségére volt a már nyugdíjas apósa, Papp Józsi bácsi (Torgyán József nagyapja) és Fedeles Cyrill, ukrán érzelmű, de a magyarokat megbecsülő hittanár, aki jobban beszélt magyarul, mint ruszinul.

A szertartások a templomban a Szent Liturgia kivételével kizárólag magyarul folytak. A nagymiséen az apostolt és az evangéliumot elolvasták ószlávul is, a kánoni részt is ószlávul mondták. Arról sohasem hallottunk, hogy nem is szabad magyarul misézni. Az ószlávot pedig szent nyelvenek tartottuk, és természetesnek vettük, hogy a mise legszengebb részei ezen a nyelven éneklők.

Időközben a papok létszáma az igényeknek megfelelően bővült, és újabb nyugdíjas papok is letelepedtek a városban. Most már mindenki úgy végezte a misét, ahogy akarta. Volt egy paptanárunk is, Román József nevű. Ha ő végezte a nagymisé, az átlényegülés két mondatát görögül mondta, vagyis énekelte, az összes többi részt magyarul végezte. Mint gimnazista diákok, ministráltunk neki, és egy kicsit elcsodálkoztunk rajta, hogy még az átlényegülés szavait is magyarul mondja (a 30-as évek közepén!).

A görög katolikus hívek buzgón jártak a szentmisére és a bazilita atyák által meghonosított ájtatosságokra; az utrenyén és a vecsernyén azonban csak néhányan vettek részt. Ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen nem volt magyar énekeskönyv. Néhány család féltett kincse volt a Danilovics féle énekeskönyv, ilyenekből énekeltek a kántorok is.

A csehszlovák uralom nem foglalkozott túlságosan vallási kérdésekkel. Így érthető, hogy néhány egyházközségben ekkor vezették be a magyar liturgikus nyelvet. Beregszászban viszont akadt olyan szélsőséges magyar hívő, aki még azt a pár mondatot és éneket sem tudta elviselni, ami ószlávul a nagymiséen elhangzott. Néhányan ezért el is hagyták a görög szertartást.

Miért lett kispap, és hogyan érlelődött, formálódott a papi hivatása Ungváron és Budapesten? Milyen helyzetük volt itt a magyar görög katolikus kispapoknak?

Érettségi után a Hajdúdorogi Egyházmegyébe kértem a felvétellemet. Pataki István, Legeza Sándor, Szalka László után én voltam a negyedik, aki Beregszászból a Hajdúdorogi Egyházmegyébe ment. Nem mondtuk ugyan ki, de mindannyian ugyanarra gondoltunk: ezt az egyházközséget a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez kell átcsatolni.

Ungváron a legkedvesebb élményem az volt, hogy sem a Püspök Úr, sem a tanáraink, sem a munkácsi egyházmegyes kispaptársaim nem nehezítettek rám azért, hogy más egyházmegyébe mentem át. Szeretettel bántak velem akkor is, amikor az oroszok bejövetele után csak magam voltam hajdúdorogi egyházmegyes.

Ungváron a hajdúdorogi egyházmegyes kispapok misére a bazilita atyák templomába jártak. Ők a szertartásokat magyarul végezték. Ide jártak az ungvári magyar görög katolikusok is. Minden más szertartáson a székesegyházban vettünk részt, ami egyházmegyes kispaptársaimnak nem volt könnyű, hiszen ők még a cirill betűket sem ismerték és így nem tudtak bekapcsolódni a szertartásokba. Nem tudom, hogy az egyházmegyes kispap társaimnak mik voltak a benyomásaik, nekem Ungváron és Budapesten a szemináriumi évek emlékezetesen kedvesek voltak. Igaz, hogy sokat nélkülöztünk, de háborús évek voltak.

Romzsa Teodor, ungvári spirituálissal igen gyakran beszélgetünk. Ő a magyar világban már megtapasztalta azt, amiről én még nem tudtam: a társadalom a görög katolikusokat lenézi, lekezezi. A csehek alatt Kárpátaljának a kormányzója mindig görög katolikus volt, sőt a legutolsó kormányzó, Hrabár Konstantin, görög katolikus pap volt. 1938-ban és 39-ben Kárpátalja teljes egészében visszakerült Magyarországhoz. Úgynevezett kormányzói biztosok álltak a terület élén. Ezek váltogatták egymást, de még véletlenül sem akadt köztük görög katolikus.

Talán ezzel a társadalmi helyzettel magyarázható, hogy Romzsa Teodor minden lelki beszélgetésünk alkalmával a lelkemre kötötte, hogy tanuljak, képezsem magam, ha van rá lelki erőm, a teológia elvégzése után, vagy mellette, végezzek másfajta tanulmányokat is, mert csak így tudjuk közösségünk színvonalát emelni. Ezt még akkor is a lelkemre kötötte, amikor elbúcsúztunk egymástól 1945. július 30-án. Ekkor útravalóul elődjének, Sztojka Sándor püspök úrnak kispapkori imakönyvét adta nekem. Ezt a becses ajándékot ma is őrzöm.

Teológia után bölcsészdiplomát szerzett. Hogyan kerül erre sor, és milyen impulzusokat adott?

A teológia ötödik évét és a bölcsészeti kar első évét egyszerre végeztem Budapesten. A tanári szakot (latin, történelem, francia) lényegében Debrecenben végeztem el.

A sokrétű papi tevékenységből az oktatás állt a legközelebb hozzám. Dudás Miklós püspök úrral már a kezdet kezdetén tisztáztuk, hogy tanárit is fogok végezni. A püspök úrnak az iskolai oktatás területén nagyszabású tervei voltak, hiszen ő is felismerte, hogy fiatalságunkat mások nevelik, de nem nekünk. Eddig az országban mindössze 131 görög katolikus elemi iskola működött, középiskola egy sem volt. A püspök úr szeretett volna középiskolákat felállítani, így égetően szükség lett volna paptanárokra.

A teológia elvégzése után kinevezett Nyíregyházára hittanárnak az állítólag görög katolikus jellegű tanítóképzőbe, és nevelőnek a Szent Jozafát Diákközházába. Innen kerültem át az állami, de teljesen keresztény szellemű kollégiumba előbb nevelőnek, majd igazgatónak.

A Debreceni Egyetem nagyszerű professzorai elnézték, hogy sokszor hiányzok az előadásokról. Felszentelésem után, 1948-ban Debrecenbe kerültem hittanárnak. A bölcsészeti tanulmányaimat befejeztem, 1949 júliusában bölcsészdoktorrá avattak. A tanári gyakorló évet a jelenlegi Csokonai Gimnáziumban töltöttem. Itt az igazgató Török Péter volt. Ő ugyan református vallású volt, de a felesége görög katolikus paplány volt. „Déliab a Verchovinán” című regénye az első magyar regény, amely a görög katolikusokról szól. 1929-ben jelent meg.

Tanári diplomát 1950-ben szereztem. A Svetitsben, ahol hittanár voltam, néhány évig rendes tantárgyként latint és rendkívüli tantárgyként franciát tanítottam. Munkám során nagy hasznát vettem a pedagógiai és pszichológiai tanulmányaimnak is. Ezekből a tantárgyakból képesítő vizsgát tettem az egyetemen.

Felszentelése előtt megnősült. Segítség-e az egyházi rend férjként, apaként élni, s mit jelent a hívek számára, ha a pap szintén családos ember?

Azt hiszem, hogy a családi élet mindenképpen segítheti a papot hivatásának teljesítésében. Viszont meg vagyok róla győződve, hogy a papnésághoz éppen olyan hivatás kell, mint magához a papsághoz. Nem

tudom, jelenleg hogy van, de Dudás püspök úr idején a papné jelöltnek meg kellett neveznie lelkiatyját, akivel lelki kapcsolatban állt. A lelkiatyának írásbeli információt kellett beküldeni a püspök úrhoz. Előfordult, hogy ennek alapján a püspök úr nem járult hozzá a házassághoz.

A papné elkötelezett híve legyen a görög szertartásnak. Tanári pályafutásom során (1946-1992) egyszer kaptam szemrehányást. Egy tisztelendő asszony levélben kifogásolta, hogy miért neveltem oly erős görög szellemben a Svetitsben a tanítványaimat. Ekkor még szinte kezdőnek számítottam. Szememre vetette, hogy növendékeim a Svetits kápolnájában már nem hajlandók térdet hajtani, hanem csak meghajolni, és azt a vakmerő tervet fontolgatják, hogy ugyanezt teszik a Szent Anna templomban is a jövőben (!)

Véleményem szerint egy kispap téves választásával az egész papi sorsát befolyásolhatja, sőt meghatározhatja. Ha helyesen választ, családja példaképe lehet az egyházközségnek.

Pista bácsi papi működése Debrecenhez kapcsolódik, s meg is jelentette az itteni egyházközség történetét. Milyen helyet foglal el ez a város, s az itteni hívek hazai görögkatolikusságunk, s Pista bácsi életében?

Dudás püspök úr valószínűleg azért helyezett Debrecenbe, hogy a tanári és doktori diplomát könnyebben megszerezsem. Az egyetemi és a kollégiumi könyvtár pótolhatatlan volt számomra, hiszen az egyetem befejezése után történetfilozófiával foglalkoztam, egyetemi magántanári vizsgára készültem, tettem is le vizsgát, de a hivatalos felfogással az én felfogásomat már nem lehetett összeegyeztetni; ennek a kockázatát már az a professzor sem vállalhatta, aki egyébként hívő keresztény volt.

Amikor ebbe a városba kerültem, egységes görög katolikus közösségről még nem lehetett beszélni. Igaz, hogy még jelenleg is úgy van, hogy az ugyanabból a faluból származó hívek a szentmise után külön-külön csoportokban csevegnek egymással a templom előtt. Egyik csoportban dorogiak, másikban acsádiak és így tovább.

Amikor ide kerültem, templomunk még „oláh templom” volt, mert az első világháború után a várost megszálló román katonák a mi templomunkat látogatták. 1948-ban volt az utolsó népszámlálás, amikor a lakosság vallását kötelező volt feltüntetni. Ekkor a városban kb. hat-ezer görög katolikus élt. Az állami anyakönyvvezető görög katolikus papcsaládból származott (ő maga már református volt); megmutatta

nekem az állami, illetve a városi anyakönyvet a házasságokról. Eszerint 22 pár kötött előtte reverzalist (gör. kat.-ref. pár) a görög katolikus egyház javára, 18 pár a református egyház javára, és 20 pár reverzális nélkül kötött házasságot, tehát a születendő gyermekeket nemük szerint az apjuk vagy az anyjuk vallásában kellett megkeresztelniük.

En ezt a várost tartottam lelkipásztori szempontból a legnehezebb szerepnek, ezért szerettem volna egész életemben itt maradni. Túl sok lelkipásztori munka nem volt, az én szerepem főleg a templomi szolgálatra szorítkozott. A hívekkel elsősorban az általam oktatott gyermekek révén kerültem általában baráti kapcsolatba.

Azóta nagyot fordult a világ. Azt hiszem jelenleg a debreceni egyházközség az egyházmegye legvirágzóbb, legígéretesebb paróchiája. A vasárnapi szentmiséken a templomunk megtelik. Az utóbbi években több (öt-hat) miseközpontot alakítottunk ki, és új görög katolikus templom épült a városban. Jellemző, hogy az Attila téri templomunkba ugyanannyian, sőt egyes miséken még többen járnak, mint azelőtt. Számításom szerint legalább 10 ezer görög katolikus van a városban, bár a mi anyakönyveinkből ennyi nem derül ki (születés-temetés aránya). Lehet, hogy sokkal többen költöztek be a városba, de vallásukat otthon hagyták sokan közülük abban a faluban, ahonnan jöttek, itt velünk nem vették fel a kapcsolatot, a mi templomunkat meg sem keresik.

Hogyan emlékszik a Svetitsben töltött évtizedekre?

A Svetitsnek mi, görög katolikusok, örökre hálásak lehetünk. Hiszen azokban az években, amikor a görög katolikus papgyerekeket állami iskolákba egyáltalán nem vették fel, a Svetitsben ők voltak az elsők, akiket felvettek. Ez igen nagy szó volt, mert a két párhuzamos osztályba összesen nyolcvan gyermeket lehetett felvenni és százával jelentkeztek megbélyegzett római katolikus családoknak a gyermekei, akik ugyanilyen helyzetben voltak. A felvétel rangsorában a görög katolikus gyerekek voltak az elsők. Így eshetett meg, hogy volt olyan osztály az egyik tanévben, ahol 24 görög és 16 latin növendék volt.

Az idős apácák között volt néhány, aki a latin szertartást tartotta az egyedüli üdvözítő rítusnak; az attól való hajszálnyi eltérést is eretnekseggnek minősítette. Akik Kalocsáról jöttek, komolyan kérdezték tőlem, hogy nem követnek el bűnt, ha megáldoznának az én misémen. A fiatalabbak között is akadt egy-két túlzó, de többségükben érdeklődéssel és megértéssel tekintettek a görög szertartás felé.

Hétköznaponként minden reggel a Mária oltárnál miséztem. A Svetitsből a görög katolikus növendékek akadálytalanul kijöhettek, ami óriási haladás volt a korábbi merev magatartással szemben. Most viszont megtörtént, hogy egy-egy osztályfőnök a teljes osztályt kivezette a görög misére, s a római katolikus növendékek is bekapcsolódtak a görög liturgiába.

1959-től 33 éven keresztül tetszett tanítani a Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán és a Papnevelő Intézetben. Milyen tárgyakat tetszett tanítani?

A főiskolánk felállítása után az első tíz évben mindössze öt tanári státusz volt. Az állam ennyi embernek utalt ki jelentéktelen fizetést. Éppen ezért minden tanárra viszonylag nagyon sok tantárgy jutott. Az első években az én tantárgyaim: kozmológia, pszichológia, etika, szociológia, egyháztörténelem, a magyar görög katolikusok történelme, vallástörténet, egyházi művészettörténet, pedagógia, ökumenizmus, latin, francia, perikópa-magyarázat. Az évek múltával lehetőség nyílt újabb tanárok kinevezésére, így tantárgyaim száma egyre csökkent, az utolsó évekre már csak az egyháztörténelem, a görög katolikus magyar történelem és a pedagógia maradt. A sok tantárgy oktatása egyrészt jó volt, mert megmentett minket a szakbarbárságtól, másrészt hátrányos, mert ennyi tantárgyat nem lehet egyforma szinten oktatni.

Volt-e tanári példaképe? Mit tartott a legfontosabbnak a kispapok számára?

Egykori tanáraink közül kettőnek maradt leginkább nyoma még öreg korra is az emlékezetemben. Az egyik Chira Sándor, az ungvári teológia morális tanára volt, a másik Mészáros Ede, a debreceni egyetemen a klasszika filológia tanszékvezető professzora. Mindkettőnek lenyűgöző volt a felkészültsége, de még inkább az, amiért példaképemmé váltak: szinte utólérhetetlen emberközelségbe kerültek növendékeikhez, hallgatóikhoz.

A kispapok számára a tanulás mellett azt tartottam legfontosabbnak, hogy a kor kihívásaira korszerű választ tudjanak adni. Ahogy sokszor elmondtam nekik: „A keresztény világnézetet nem lehet dadogva képviselni”.

A hittanári munka, aktív pasztorális tevékenység mellett hogyan jutott idő tudományos kutatásra, jegyzetek, könyvek írására?

A hittanári munkát egészen 1987-ig folytattam. Ekkor ismételt kérésemre Timkó püspök úr felmentett. Igaz, ezidőtájt már előadásokat tartottam a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán is. Hétköznapi általában nem sok lelkipásztori munkát végeztem. Tehát viszonylag maradt szabad időm. Mindemellett három olyan év volt az életemben, 1950-53 között, amikor alig volt elfoglaltságom a Svetitsben tartott heti 12-14 órán kívül. Ezt a három évet sikerült nagyon kihasználnom. Az írást létszükségletnek tartottam. Mint említettem, a Csokonai Gimnáziumban töltöttem a tanári gyakorlóévet. A görög katolikus fiúk elkeseredetten panaszkodtak: társaik lenézik őket, elmaradott, falusi bunkónak tartják őket, azt emlegetik, hogy még a görög keletieknek is van egy József Attilájuk, a görög katolikusoknak egyetlen valamire való tudósuk, írójuk, „nagy emberük”, kiemelkedő személyiségük nincs. Nem egy diák szégyellte, hogy görög katolikus. Mindemellett nem kis elkeseredéssel tapasztaltam, hogy a görög katolikus értelmiségi híveink az égvilágon semmit nem tudnak rólunk, küzdelmeinkről, kiemelkedő nagyjainkról, világi híveinkről, papjainkról. Amikor pedig Lengyelországban jártam, domonkos kolostorokban voltam megszállva. Mindenütt feltették a „költői” kérdést: Léteztek ti egyáltalán? Nem adtok semmiféle életjelt magatokról.

Így érlelődött meg bennem az elhatározás: minden szabad időmet felhasználva, a nyári pihenést is minimálisra csökkentve, írni fogok történelmünkéről, annak kiemelkedő eseményeiről, hős papjaink erőfeszítéseiről, egyes világi híveink szívós, kitartó küzdelmeiről. Az más kérdés, hogy írásaim a maguk idejében nem jelenhettek meg, és nem is jutottam el mindenüvé, ahol szabadon kutathattam volna. Most is hálás vagyok Bordás Alfréd egri főpapnak (már nem emlékszem, hogy vikárius volt-e vagy irodaigazgató), aki lehetővé tette, hogy betekinthessek Eszterházy Károly egri püspök működésébe.

Van-e, lehet-e történelmi oka, hogy épp a magyar görög katolikusok menekültek meg az erőszakos felszámolástól?

Azt hiszem, hogy a rendszer a korábbi tapasztalatok miatt állt el a görög katolikus egyházunk felszámolásától. A szovjetben, a románoknál és a szlovákoknál a hívő görög katolikusok, ahol csak tehették, a

római szertartást kezdték gyakorolni. A magyarság körében a magyar ortodoxiának akkor még semmiféle komoly gyökere, alapja, szervezete nem volt. Valószínűleg az akkori politikusok felismerték, hogy a görög katolikus egyház felszámolásával a mi vidékünkön jelentősen megerősítenék a római egyházat, ez pedig nem szolgálta érdekeiket. A miskolci ortodox paróchus, a nagyon kedves Popovics Konstantin atya azt mondta nekem, hogy ezt ő maga közölte a moszkvai pátriarchátussal, vagy inkább: magával a pátriarchával.

Mi lehet a magyarázata, hogy 1950-ben megalapíthatta Dudás püspök a Főiskolát?

Az akkori hírek szerint Dudás püspök úr a szeminárium felállításával akarta megmenteni a bazilita rendet, melynek tagjait akkortájt szétszórták. Ide akarta őket gyűjteni, ezért nevezett ki bazilita rektort és spirituálist. Másrészt azzal is számolt, hogy akiket felvesz papnövendékeknek, nem biztos, hogy az egyetemi szintű képzés követelményeinek eleget tudnak tenni, ha a Központiba kell küldeni őket.

Manapság egyre több szó esik a Vatikán keleti politikájáról, és ennek hatásairól a magyar katolikus egyházban. Hogyan tesszik látni ezt a kérdést?

Azoknak, akik a Vatikán keleti politikáját ma bírálgatják, nincs igazuk. A keleti országokban élő katolikusokat a nyugati hatalmak osztották be a keleti tömbbe. Ezek védelmében a Vatikán Nyugattól a sajnálkozásokon, meg a mű felháborodásokon kívül más segítséget nem várhatott. Ki látta előre a Szovjet birodalom felbomlását? Úgy tűnt, hogy sorsunk hosszú időre el van döntve, meg van határozva. A Vatikán a túlélést akarta biztosítani a szerződésekkel. A Vatikán is jól tudta, hogy mit csinál. Ismeretes Casaroli mondása: „Jól ismerem annak a pezsgőnek a keserű ízét, amit egy-egy megállapodás aláírása után ittam.”

II. János Pál pápa az utóbbi időben görög katolikus püspököket, papokat, köztük Romzsa és Gojdis püspököket emelt a boldogok sorába. Miben lehetnek ők példaképeink?

A két boldoggá avatott püspök a mai papoknak is példaképei lehetnek. Erről külön kötetek jelentek már meg. Amit én a két püspökben

személy szerint megcsodáltam, legyen szabad itt elmondanom: Romzsa püspök úrban megcsodáltam azt az alaposságot, amivel előadásaira, pontkúrára készült, és azt a páratlan pontosságot, amit másoknál nem is láttam sohasem. Állandóan tanult, képezte magát, fiatal kora ellenére sokoldalú műveltségre tett szert. Egyébként nagyon kemény kötésű ember volt. Külön beszámolót lehetne arról írni, hogy a kispapokat valószínűleg kényeztető Sztojka Sándor püspök úrral szembeszállt, a nevelés komolysága érdekében. Gajdos püspök úr az én szememben a tiszteletet parancsoló, imponáló alázat és szerénység megtestesítője volt. Ha beszéltem vele még kispap koromban, egy percig sem éreztem, hogy egy nagy úrral beszélek.

Történelmünknek mi a legfontosabb üzenete a hívő, a pap, és a püspök számára?

Megítélésem szerint történelmünk legfontosabb üzenete a hívő, a pap és a püspök számára: ne legyenek köztetek szakadások, ellentétek, viták, legyen egyetértés, megbékélés. Az ellentétek tragikus mozzanatait történelmünknek: Amikor az Országos Bizottság szembekerült a dorogiakkal a liturgikus nyelv kérdésében, majd a székhely kérdésében, amikor az OB szembekerült Miklósy püspökkel az egyházmegye határain kívül rekedt híveink sorsának kérdésében, amikor viták keletkeztek a MAGOSZ-on belül, amikor papjaink semmibe se nézték a Szemlért és egyetlen példányt sem rendeltek híveiknek, amikor gyűlölködés, viszály keletkezett ugyanabban az egyházközségben működő papok között és egymás lejáratására törekedtek, amikor a pap szembekerült saját híveivel és emiatt mérgezett légkör járta át az egyházközséget, ez mind-mind felmérhetetlen károkat okozott közösségünknek és mindig akadtak, akik ebből hasznot is húztak.

A papjaink továbbra is arra törekedjenek, hogy híveik minél alaposabb vallási ismeretekre tegyenek szert; hogy történelmünket jobban megismerjék. Hiszen mindannyian tudjátok, hogy híveink manapság mennyi kísértésnek vannak kitéve.

Milyen irányban kellene tovább folytatni az egyháztörténelmi kutatásokat?

Véleményem szerint egyháztörténelmünk kutatása jelenleg még a kezdet kezdetén tart. Jómagam évtizedeken keresztül csupán felkutat-

tam és összegyűjtöttem a rólunk korábban megjelent írásokat, igen alaposan áttanulmányoztam egyházmegyénk levéltárát, egy röpké pillantást vethettem az esztergomi és az egri érseki levéltárakra, néhány kedves paptársam, így id. Janka György Makóról, dr. Simon Sándor Hajdúböszörményből, Török István Csegöldről a saját egyházközségi levéltáruk-ból küldtek el nekem néhány nagyon fontos okiratot.

Azt hiszem, eljött annak az ideje, hogy megkezdhessük az alaposabb levéltári kutatásokat. Kutatni kell az Országos Levéltárban, a bécsi Levéltárban, az egri és az esztergomi érseki levéltárban. Merném javasolni, hogy e két utóbbi helyen készítsünk fénymásolatokat a ránk vonatkozó fontosabb oklevelekről. Mindkét helyen rengeteg ránk vonatkozó okirat van. Az esztergomi talán fontosabb, hiszen a magyarországi görög katolikus püspökségek az esztergomi metropoliahoz tartoztak. Az esztergomi és az egri érsekség levéltárának felkutatása után lehetne teljes egészében, részletesen és hitelesen megírni a történelmi Magyarország görög katolikus egyházmegyéinek történetét. Ezzel óriási szolgálatot tennénk a kárpátaljai, szlovákiai, és romániai görög katolikusoknak is. A fénymásolást azért javasolnám, mert az anyag olyan hatalmas, hogy valakinek hosszú időn át Esztergomban vagy Egerben kellene élnie, hogy megbirkózzon vele.

Mit üzen Pista bácsi a mai kispapoknak és tanáraiknak?

Kispapjainknak csak azt tudom üzeni, amit elődeik, egykori tanítványaim oly sokszor hallottak tőlem: a tanulással kapcsolatban az Úr szava: „Mivel megvetted a tudományt, én is megvetlek téged, hogy a papságban ne szolgálj nekem” (Oz 4,6). A lelki élethez Jézus szava: „Ha életszentségeitek felül nem múlja az írástudókét és farizeusokét, nem juttok be a mennyek országába” (Mt 5,20). Az elmélyült és alapos felkészüléshez: „Mindig legyetek készen arra, hogy válaszolni tudjatok, ha kérdeznek titeket” (1Pét 3,15). Mindezek megvalósításának egyik leghatásosabb eszköze az elmélkedés. Később, a papi életben tapasztalni fogják, hogy a szentbeszédhez való előkészületben milyen óriási segítséget nyújt a kispapkori elmélyült elmélkedés.

Tanáraiknak merném javasolni, hogy a kispapok lelkiismeretes felkészítése mellett saját szaktárgyaikból tartsanak rendszeres továbbképzést a papságnak. Évente legalább két alkalommal találkozniuk kellene papjaikkal, hogy beszámoljanak nekik az egyházban és a világban felmerülő új eszmékről, irányzatokról, az egyes tudományágak (bib-

likum, egyháztörténet stb.) új eredményeiről. De az sem ártana, ha jobban bekapcsolódnának a Szemle szerkesztésébe.

Milyen tervei vannak? Gondol-e gazdag életútja megörökítésére visszaemlékezés írásával?

Hosszú időre nyúló terveim már nincsenek. Vasárnaponként általában két prédikációt mondok, egyet a templomban, egyet a Nyugdíjasok Házában. Ezekre igyekszem lelkiismeretesen felkészülni. Az oktatói munka számomra nem ért véget, mert igen nagy örömmel készítek fel jegyeseket házasságkötésre, fiatal szülőket keresztelésre. Mondtam életemben jó néhány prédikációt, amit talán érdemes lenne megörökíteni, ha lesz rá időm, lehet, hogy meg is teszem. Az sincs kizárva, hogy összeállítok egy visszaemlékezést életemnek tanúságosabb mozzanatairól.

Köszönöm szépen a beszélgetést. Isten éltesse Pista bácsit sokáig!

Interjú a 80 éves Pirigyi tanár úrral

A HAJDÚDOROGI EGYHÁZMEGYE ÉS A MISKOLCI APOSTOLI EXARCHATUS KÁPTALANI HELYNÖKÉTŐL

1760/1973. szám.

Nagyontisztelendő

D R. P I R I G Y I I S T V Á N

püspöki tanácsos, hittudományi főiskolai tanár urnak

D e b r e c e n

Ürömmel értesültem, hogy Nagyontisztelendőséged Urunk színeváltozása fényes napján ünneplő áldozópappá történt szentelésének huszonötödik évfordulóját, a közeli napokban mutatja be ezüstmiséjét a Mindenhatónak.

E szép jubileum alkalmából én is igen meleg szívből üdvözlöm Nagyontisztelendőségedet. Amint egy negyed évszázaddal ezelőtt, amikor az isteni kegyelem áldozópappá szentelte, szinte Szent Péter Tábor-hegyi boldogságát érezve tudott volna felkiáltani: "Uram, jó nekünk itt lennünk!" - ugy most is ugyanaz a szent öröm tölti el lelkét, megtetézve a hála érzetével az Ur Jézus iránt mindazért a sok-sok kegyelemért és áldásért, amit akár saját lelkébe, akár kezén és ajkán keresztül a gondjaira bízott hűvek sokaságának, s különösen hitoktatói és tanári munkáján át a fiataloknak lelkébe árasztott az Üdvözítő Krisztus. Magam is jó szívvvel járulok hozz imádsággal ehhez a hálaadáshoz.

Ugyanakkor őszinte elismerésemet és köszönetemet nyilvánítom buzgó lelkipásztori tevékenységéért, a leányifjúság nevelése, a leendő papi nemzedék főiskolai oktatása-nevelése és az egyháztörténeti kutatás terén kifejtett munkálkodásáért.

Imádkozom, hogy a továbbiakban is a Szentháromság Egy isten bőségesen áldja meg egyéni, családi és papi életét s lelkipásztori és tudományos tevékenységét számos boldog éven át.

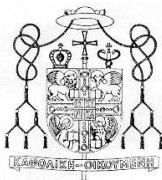
Éltesse Istenünk soká!

Nyíregyháza, 1973. július hó 18-án

Sok szeretettel Krisztusban:

Prof. Dr. Ferenc Lente
kormányzó helynök

Főtisztelendő

Dr. PIRIGYI ISTVÁN Urnak

teológiai tanár, staurophoros

DEBRECEN

HAJDÚDOROGI PÜSPÖKTŐL

Prot.Nr.1392/1987.

+

Főtisztelendő Tanár Úr !

Szeretettel értesitem, hogy kérésére felmentem a 'Debreceni "Svetits" Katolikus Leánygimnáziumban ellátott hittanári megbízatása alól.

Felhasználom az alkalmat, hogy elismerésem és köszönetem fejezzem ki évtizedeken át végzett lelkiismeretes és áldásos munkájáért.

Abban a reményben, hogy több szabadidő birtokában a jövőben együtt munkálkodhatunk a magyar görögkatolikuság történetének teljesebb kimunkálásán,

életére és munkásságára Isten hathatós kegyelmét kívánva, maradok

főpásztori áldással

Nyíregyháza, 1987. szeptember 10.

+ *Dr. Jankó Imre*

Hajdúdorogi megyéspüspök

KISS ZSOLT

DR. PIRIGYI ISTVÁN MŰVEI

I. MONOGRÁFIÁK

1. Pirigy István: *A görögkatolikus magyarság története*, (Görögkatolikus Hittudományi Főiskola), Nyíregyháza, 1982.
2. Pirigy István: *A bizánci egyház története a középkorban*, (Görögkatolikus Hittudományi Főiskola), Nyíregyháza, 1986.
3. Pirigy István: *A magyarországi görögkatolikusok története*, (Görögkatolikus Hittudományi Főiskola), Nyíregyháza, I-II. köt. 1990.
4. Pirigy István: *A görögkatolikus magyarság története*, Budapest, IK-VA Kiadó, 1991.
5. Pirigy István: *A katolikus egyház története*, (Görögkatolikus Hittudományi Főiskola), Nyíregyháza, 1992.
6. Pirigy István – Ivancsó István: *A debreceni görögkatolikus egyház története*, (a „Békeesség” c. egyházközségi lap kiadványa), Debrecen, 1993.
7. Pirigy István: *Parthén Péter püspök emlékezete*, (Szakoly község polgármesteri hivatalának kiadványa), Szakoly, 1996.
8. Pirigy István – Farkas József – Papp András: *A mátészalkai görög katolikus egyházközség*, (a Mátészalkai Görög Katolikus Egyházközség kiadványa), Mátészalka, 1998.
9. Pirigy István: *Görögkatolikus életsorsok*, (a Debreceni Görög Katolikus Egyházközség kiadványa), Debrecen, 1998.
10. Pirigy István: *Görögkatolikus papi sorsok*, (a Debreceni Görög Katolikus Egyházközség kiadványa), Debrecen, 1999.
11. Pirigy István: *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján*, (a Debreceni Görög Katolikus Egyházközség kiadványa), Debrecen, 2001.

II. TUDOMÁNYOS KIADVÁNYOKBAN MEGJELENT TANULMÁNYOK

1. „Hajdúdorogi Egyházmegye”, in *Magyar Katolikus Almanach*, Budapest, Szent István Társulat, 1984. I. köt. 697-702. old.
2. „Miskolci Apostoli Kormányzóság”, in *Magyar Katolikus Almanach*, Budapest, Szent István Társulat, 1984. I. köt. 703-704. old.
3. „A Hajdúdorogi Egyházmegye története”, in Timkó I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Évkönyve 1912-1987.*, Nyíregyháza, 1987. 17-45. old.
4. „A magyar görögkatolikusság történetének kiemelkedő személyiségei”, in Timkó I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Évkönyve 1912-1987.*, Nyíregyháza, 1987. 193-225. old.
5. „Uniós törekvések az újkori Magyarországon”, in *Katolikus egyház-történeti konferencia anyagai*, (Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat), Budapest, 1987. 60-70. old.
6. „A görögkatolikus egyház élete 1945-1985 között”, in *Magyar Katolikus Almanach*, Budapest, Szent István Társulat, 1988. II. köt. 719-737. old.
7. „A Bizánci szertartású kereszténység helyzete Szent István korában”, in Glatz F. – Kardos J. (szerk.), *Szent István és kora*, (MTA Történettudományi Intézet), Budapest, 1988. 161-165. old.
8. „Les tentatives de réforme du patriarcat Nikon”, in *Dissertationes Slavicae XXI.*, (József Attila Tudományegyetem), Szeged, 1990. 123-127. old.
9. „Bizánci szertartású egyházak”, in Gesztelyi T. (szerk.), *Egyházak és vallások a mai Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991. 55-73. old.
10. „A Hajdúdorogi Egyházmegye székhelye Debrecenben”, in Bárdos I. – Beke M. (szerk.), *Egyházak a változó világban*, Esztergom-Tatabánya, 1992. 237-241. old.
11. „Hodinka Antal a Munkácsi Egyházmegye történetírója”, in Udvari I. (szerk.), *Hodinka Antal Emlékkönyv*, (Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke és a Szent Athanáz Gör. Kat. Hittudományi Főiskola Nyelvi Tanszéke), Nyíregyháza, 1993. 93-111. old.

12. „A magyarországi bazilita kolostorok egyházi jogi helyzetének alakulása a XX. században”, in Nagy M. (szerk.), *Posztbizánci Közlemények*, (Kossuth Lajos Tudományegyetem Művészettörténeti Tanszéke), Debrecen, II (1995) 1-9. old.
13. „A Munkácsi Püspökség története Parthén Pétertől De Camillis János József püspökig”, in *Máriapócs 1696 – Nyíregyháza 1996, Történelmi konferencia a máriapócsi Istenszülő-ikon első könnyezésének 300. évfordulójára, Nyíregyháza, 1996. nov. 4-6.*, (Görög-katolikus Hittudományi Főiskola), Nyíregyháza, 1996. 15-28. old.
14. „Uzshorodszkaja Unija”, in *Uzshorodszkij Unii 350 rokiv*, (Ungvári Áll. Egyetem, Munkácsi Görög Kat. Egyházmegye, Kárpátaljai Tudományos Társulat, Társadalmi-Gazdasági-Humántudományok Területi Központja, Kárpátontúli Terület Központi Adminisztrációja), Uzshorod-Ungvár, 1997. 33-38. old.
15. „Görögkatolikusok az 1848-as szabadságharcban”, in Takács P. (szerk.), *A szabadság Debrecenbe költözött*, (Erdélytörténeti Könyvek 2.), Debrecen, 1998. 149-164. old.
16. „Mészáros Károly”, in Nagy, M. (szerk.), *Posztbizánci Közlemények* in Nagy M. (szerk.), *Posztbizánci Közlemények*, (Kossuth Lajos Tudományegyetem Művészettörténeti Tanszéke), Debrecen, III (1997) 16-25. old.
17. „Papnevelésünk 1912-1950 között”, in Janka Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés 1950-2000*, Nyíregyháza, 2001. 83-98. old.

III. CIKKEK FOLYÓIRATOKBAN, ÚJSÁGOKBAN

Az 1977 és 1989 között megjelent jelentősebb írások:

1. „A Hajdúdorogi Egyházmegye felállításáról”, in *Vigilia*, 42 (1977) No. 8.
2. „Rome ou Byzance – Les origines du christianisme en Hongrie”, in *Conscience et Liberté*, 28 (1984) 50-54. (UNESCO kiadványa tíz nyelven, Bern)
3. „A szlávok apostolai”, in *Katolikus Szó*, 30 (1985) okt. 27. – nov. 13.
4. „A bizánci rítusú kereszténység Szent István korában”, in *Katolikus Szó*, 33 (1988) aug. 17-24.

1989-ben:

5. „1914. február 23.”, in *Békesség – A Debreceni Görög Katolikus Egyházközség újságja*, 2 (1989) febr.
6. „A debreceni bombamerénylet 75. évfordulójára”, in *Katolikus Szó*, 33 (1989) febr. 26. – márc. 5.
7. „A munkácsi egyházmegye és a 48-as szabadságharc”, in *Katolikus Szó*, 33 (1989) máj. 7-14.
8. „Az egységmozgalom 550 év előtti jelentős állomása”, in *Katolikus Szó*, 33 (1989) júl. 2-9.
9. „A firenzei unió tanulságai”, *Katolikus Szó*, 33 (1989) júl. 16-23.
10. „Szent István és a bizánci kereszténység”, in *Határ-Szél – független hetilap*, Nyíregyháza, (1989) aug. 18.

1990-ben:

11. „Görög katolikus egyház a Kárpátok tövében”, in *Katolikus Szemle*, Róma, 42 (1990) No. 1.
12. „Mátyás király és a bizánci szertartású kereszténység” in *Görög-katolikus Tudósító*, 1 (1990) No. 3.

1991-ben:

13. „A déli harangszó”, in *Békesség*, 4 (1991) No. 4.
14. „Az ökumenizmus története I.”, in *Békesség*, 4 (1991) No. 4.
15. „Az ökumenizmus története II.”, in *Békesség*, 4 (1991) No. 5.
16. „Az ökumenizmus története III.”, in *Békesség*, 4 (1991) No. 6.
17. „A gályarabok”, in *Békesség*, 4 (1991) No. 7.
18. „XI. Ince pápa és hazánk”, in *Békesség*, 4 (1991) No. 7.

1992-ben:

19. „Keleti és nyugati egyház”, in *Mozdul a Föld*, 3 (1992) márc. 15.
20. „A keleti és a nyugati egyház fejlődése”, in *Mozdul a Föld*, 3 (1992) márc. 15.
21. „A »Filioque« a Hitvallásban”, in *Mozdul a Föld*, 3 (1992) márc. 24.
22. „Politikai szakadás Kelet és Nyugat között”, in *Mozdul a Föld*, 3 (1992) ápr. 14.

23. „Joghatósági vita Kelet és Nyugat között”, in *Mozdul a Föld*, 3 (1992) ápr. 28.
24. „Ignatiosz és Phótiosz pátriárcha”, in *Mozdul a Föld*, 3 (1992) máj. 14.
25. „Átmeneti egyházszakadás”, in *Mozdul a Föld*, 3 (1992) máj. 26.
26. „A végleges egyházszakadás”, in *Mozdul a Föld*, 3 (1992) jún. 9.
27. „A lyoni unió”, in *Mozdul a Föld*, 3 (1992) jún. 23.
28. „A firenzei unió”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) júl. 14.
29. „Uniós törekvések az újkori Magyarországon”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) júl. 28.
30. „Keleti szertartású hierarchia Magyarországon”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) aug. 11.
31. „A keleti egyházak elnevezései”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) aug. 25.
32. „A szabolcsi zsinat I.”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) szept. 15.
33. „A szabolcsi zsinat II.”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) szept. 29.
34. „A szabolcsi zsinat III.”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) okt. 13.
35. „Nyolcvanéves a Hajdúdorogi Egyházmegye”, in *Békesség*, 5 (1992) No. 2.
36. „Árpádházi Szent Erzsébet”, in *Békesség*, 5 (1992) No. 3.
37. „Szent Imre herceg”, in *Békesség*, 5 (1992) No. 4.
38. „A magyarság beilleszkedése a keresztény kultúrába kelet és nyugat határán. A honfoglalás”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) okt. 27.
39. „A magyarság beilleszkedése a keresztény kultúrába kelet és nyugat határán. A kalandozások kora”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) nov. 12.
40. „A magyarság beilleszkedése a keresztény kultúrába kelet és nyugat határán. A bizánci hittérítés”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) nov. 24.
41. „A magyarság beilleszkedése a keresztény kultúrába kelet és nyugat határán. A nyugati térítés”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) dec. 10.
42. „A magyarság beilleszkedése a keresztény kultúrába kelet és nyugat határán. A quedlinburgi értekezlet”, in *Magyar Vetés*, 3 (1992) dec. 22.
43. „A magyarság beilleszkedése a keresztény kultúrába kelet és nyugat határán. István házassága”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) jan. 12.
44. „A magyarság beilleszkedése a keresztény kultúrába kelet és nyugat határán. Magyarország híd Nyugat és Kelet között”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) jan. 26.
45. „Karácsony”, in *Keresztény Demokrata Híradó* – Debrecen, (1992) dec. No. 1.

46. „A karácsony eredete”, in *Keresztény Demokrata Híradó* – Debrecen, (1992) dec. No. 1.

1993-ban:

47. „Árpádházi Szent Margit”, in *Békesség*, 6 (1993) No. 2.
48. „A debreceni bombamerénylet évfordulója”, in *Békesség*, 6 (1993) No. 2.
49. „Szent István király”, in *Békesség*, 6 (1993) No. 3.
50. „Szent László király”, in *Békesség*, 6 (1993) No. 4.
51. „A debreceni görögkatolikus egyházközség története”, in *Békesség*, (különszám Debrecen Szabad Királyi Város 300. évfordulójára), 6 (1993) No. 4.
52. „Hodinka Antal”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) júl. 13., és *Görögkatolikus Szemle*, 4 (1993) No. 8.
53. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében I. A kolostorok”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) febr. 9.
54. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében II. A kolostorok jelentősége”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) febr. 23.
55. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében III. Nyugat-európai iskolarendszer a középkorban”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) márc. 9.
56. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében IV. Egyházi iskolák hazánkban a középkorban. Az első egyházi iskolák”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) márc. 21.
57. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében V. A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében Az oklevélkészítés oktatása”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) ápr. 11.
58. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében VI. Az ünnepélyes vagy nagyobb iskolák”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) ápr. 11.
59. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében VII. Az egyetemek kialakulása”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) ápr. 25.
60. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében VIII. Egyetemi oktatás”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) máj. 2.
61. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében IX. A magyarországi szerzetesek kulturális tevékenysége a középkor végén”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) máj. 9.
62. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében X. Kódexmásoló műhelyek”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) máj. 16.

63. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XI. Egyházi könyvtárak a középkorban”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) máj. 23.
64. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XII. Középkori magyar egyházművészet”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) máj. 30.
65. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XIII. Középkori magyar egyházi művészet”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) jún. 6.
66. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XIV. A reformáció kulturális jelentősége”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) jún. 13.
67. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XV. A reformáció kulturális jelentősége. A debreceni kollégium”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) jún. 30.
68. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XVI. Pázmány Péter”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) jún. 27.
69. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XVII. Szerzetesi iskolák az újkorban”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) júl. 4.
70. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XVIII. Az első nyilvános könyvtárak Magyarországon”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) júl. 11.
71. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XIX. Az első nyilvános könyvtárak Magyarországon (Az egyházmegyék könyvtárai)”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) júl. 18.
72. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XX. Tudós papok, tudományos szervezetek”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) júl. 25.
73. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XXI. Vallásos művészet és irodalom”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) aug. 1.
74. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XXII. Az egyházi iskolák helyzete az államosítás előtt”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) aug. 8.
75. „A kereszténység szerepe hazánk kultúrtörténetében XXIII. Az egyházi iskolák statisztikája az államosítás előtt”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) aug. 15.
76. „Az erdélyi görög katolikusok I. Az erdélyi román ortodox hierarchia kialakulása”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) aug. 29.
77. „Az erdélyi görög katolikusok II. Az erdélyi román ortodoxok a református szuperintendensek joghatósága alatt”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) szept. 5.
78. „Az erdélyi görög katolikusok III. A gyulafehérvári »kis zsinat«”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) szept. 12.

79. „Az erdélyi görög katolikusok IV. Az egyesültek kiváltságait biztosító királyi diploma (1699). A »nagy zsinat«. A gyulafehérvári unió (1700)”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) szept. 19.
80. „Az erdélyi görög katolikusok V. Athanáz, az első gyulafehérvári egyesült püspök”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) szept. 26.
81. „Az erdélyi görög katolikusok VI. Királyi rendelet a diploma előírásainak végrehajtásáról”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) okt. 3.
82. „Az erdélyi görög katolikusok VII. A bihari görög szertartású papok uniója”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) okt. 3. és okt. 10.
83. „Az erdélyi görög katolikusok VIII. Harcok az unió ellen”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) okt. 10.
84. „Az erdélyi görög katolikusok IX. A bihariak lázadása”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) okt. 17.
85. „Az erdélyi görög katolikusok X. A fogarasi egyházmegye”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) okt. 24.
86. „Az erdélyi görög katolikusok XI. Megszületik a dákoromanizmus. Joan Micu Klein püspök”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) okt. 24. és okt. 31.
87. „Az erdélyi görög katolikusok XII. Klein püspök utódai: Petru Aron, Atanasiu Rednic, Grigoriu Maior, Joan Bob”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) okt. 31.
88. „Az erdélyi görög katolikusok XIII. Joan Leményi (Lemhényi János) püspök”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) nov. 14., nov. 21., nov. 28.
89. „Az erdélyi görög katolikusok XIV. A nagyváradai görög katolikus egyházmegye”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) dec. 5.
90. „Az erdélyi görög katolikusok XV. A Gyulafehérvár-Fogarasi Érsekség”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) dec. 12.
91. „Az erdélyi görög katolikusok XVI. Sterca Suluțiu érsek politikai tevékenysége”, in *Magyar Vetés*, 4 (1993) dec. 19.

1994-ben:

92. „Az erdélyi görög katolikusok XVII. Suluțiu a nagyszebeni román nemzeti kongresszuson (1861)”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) jan. 2.
93. „Az erdélyi görög katolikusok XVIII. Suluțiu a gyulafehérvári erdélyi értekezleten (1861)”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) jan. 9. és jan. 16.
94. „Az erdélyi görög katolikusok XIX. Suluțiu és az erdélyi választások (1863)”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) jan. 23.

95. „Az erdélyi görög katolikusok XX. A román érseki tartomány fejlődésének sajátos vonásai. Szervezeti elkülönülés”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) jan. 30.
96. „Az erdélyi görög katolikusok XXI. Tiltakozás a magyar katolikus autonomia ellen”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) febr. 6.
97. „Az erdélyi görög katolikusok XXII. A skizma lehetőségével való fenyegetőzés”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) febr. 6. és febr. 13.
98. „Az erdélyi görög katolikusok XXIII. Külön román görög katolikus autonomia követelése”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) febr. 13.
99. „Az erdélyi görög katolikusok XXIV. A nacionalizmus megerősödése”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) febr. 20.
100. „Az erdélyi görög katolikusok XXV. Vasile Lucaciu román görög katolikus pap”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) febr. 20. és febr. 27.
101. „Az erdélyi görög katolikusok XXVI. Pituk Béla, a románosítás ellen küzdő görög katolikus pap”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) febr. 27.
102. „Az erdélyi görög katolikusok XXVII. Küzdelem a magyar görög katolikusok ellen”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) márc. 6.
103. „Az erdélyi görög katolikusok XXVIII. Tiltakozás a magyar püspökség ellen”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) márc. 13.
104. „Az erdélyi görög katolikusok XXIX. Lázítás a Hajdúdorogi Egyházmegye ellen”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) márc. 13.
105. „Az erdélyi görög katolikusok XXX. A debreceni bombamerénylet”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) márc. 20.
106. „Az erdélyi görög katolikusok XXXI. Trianon után. A román konkordátum”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) márc. 27.
107. „Az erdélyi görög katolikusok XXXII. A második világháború után. A román görög katolikus egyház felszámolása”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) ápr. 3., ápr. 10., ápr. 14.
108. „Az erdélyi görög katolikusok XXXIII. A forradalom után”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) ápr. 14. és ápr. 24.
109. „Kárpátalja I. Kárpátalja őslakói”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) máj. 1.
110. „Kárpátalja II. A ruszinok betelepítése”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) máj. 8.
111. „Kárpátalja III. A ruszinok társadalmi helyzete”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) máj. 8. és máj. 15.
112. „Kárpátalja IV. A ruszinok vallási élete”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) máj. 22. és máj. 29.

113. „Kárpátalja V. Az egyházi unió”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) máj. 29.
114. „Kárpátalja VI. A kárpátaljai egyházak”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) jún. 5.
115. „Kárpátalja VII. A munkácsi püspökök kinevezése”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) jún. 12.
116. „Kárpátalja VIII. Magyar-ruszin együttélés”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) jún. 19.
117. „Kárpátalja IX. Kárpátalja elszakítása Magyarországtól”, in *Magyar Vetés*, 5 (1994) jún. 26. és *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) júl. 24., júl. 31.
118. „Kárpátalja X. Kárpátalja helyzete a két világháború között”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) aug. 7.
119. „Kárpátalja XI. Kárpátaljának a Szovjetunióhoz csatolása”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) aug. 14.
120. „Kárpátalja XII. A kárpátaljai magyarok deportálása”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) aug. 20.
121. „Kárpátalja XIII. A kárpátaljai magyarok helyzete”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) aug. 20.
122. „Kárpátalja XIV. Magyar iskolák”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) aug. 28.
123. „Kárpátalja XV. Magyar nyelvű kiadványok”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) aug. 28.
124. „Kárpátalja XVI. Magyar kulturális szervezetek”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) szept. 4.
125. „Kárpátalja XVII. Az egyházak”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) szept. 4. és szept. 11.
126. „Kárpátalja XVIII. A magyar autonómia”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) szept. 18.
127. „Kárpátalja XIX. Mesgyén állva”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) szept. 18.
128. „A magyar kereszténység története I. A kialakuló magyarság és a kereszténység”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) okt. 2.
129. „A magyar kereszténység története II. Gordasz hun fejedelem megkeresztelkedése”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) okt. 9.
130. „A magyar kereszténység története III. Őseink a kazár birodalomban”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) okt. 16.
131. „A magyar kereszténység története IV. Szent Cyrill találkozása a magyarokkal”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) okt. 23.

132. „A magyar kereszténység története V. Szent Method találkozása a magyarokkal”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) okt. 30.
133. „A magyar kereszténység története VI. Népek és birodalmak a Kárpát medencében a népvándorlás évszázadaiban”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) nov. 6.
134. „A magyar kereszténység története VII. Kereszténység a Kárpát medencében a honfoglalás előtt”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) nov. 13.
135. „A magyar kereszténység története VIII. Magyar vezérek megkezdése Bizáncban a honfoglalás után”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) nov. 20.
136. „A magyar kereszténység története IX. Zombor gyula megkezdése”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) nov. 27., dec. 4.
137. „A magyar kereszténység története X. Hierotheosz püspök”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) dec. 4., dec. 11.
138. „A magyar kereszténység története XI. A nyugati kereszténység hazánkban”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) dec. 11., dec. 18.
139. „A magyar kereszténység története XII. Géza fejedelem politikai célkitűzései”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) dec. 25.
140. „A magyar kereszténység története XIII. Nyugati hittérítők érkezése”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 1 (1994) dec. 25.
141. „A magyar kereszténység története XIV. Nyugati térítő püspökök”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 2 (1995) jan. 8.
142. „A magyar kereszténység története XV. Szent István király”, in *Keresztény Magyar Vetés*, 2 (1995) jan. 15.
143. „A magyar görögkatolikusok története”, in *Vigilia*, 59 (1994) No. 10.
144. „A halálbüntetésről”, in *Keresztény Élet*, 2 (1994) nov. 13.

1995-ben:

145. „A debreceni bombamerénylet I. A hajdúdorogi mozgalom”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 1.
146. „A debreceni bombamerénylet II. A hajdúdorogi külhelynökség”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 2.
147. „A debreceni bombamerénylet III. A hajdúdorogi egyházmegye felállítása”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 3.
148. „A debreceni bombamerénylet IV. Az alapító bulla fogadtatása”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 4.

149. „A debreceni bombamerénylet V. A román többségű parókiák lázongása; az egyházmegye területi revíziójának lehetősége”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 6.
150. „A debreceni bombamerénylet VI. Miklósy István püspök Debrecenben”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 7.
151. „A debreceni bombamerénylet VII. Levél és pokolgép”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 8.
152. „A debreceni bombamerénylet VIII. Miklósy püspök nyilatkozata a merényletről”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 9.
153. „A debreceni bombamerénylet IX. A merénylők”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 10.
154. „A debreceni bombamerénylet X. A kárpátaljai skizmatikus mozgalom és a merénylet közötti összefüggés”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 11.
155. „A debreceni bombamerénylet XI. A nyomozás. Az áldozatok emlékének megörökítése”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 13.
156. „A debreceni bombamerénylet XII. A magyarországi és a romániai görög katolikusok helyzete a második világháború után”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 52 (1995) febr. 14.
157. „A magyar görög katolikusok”, in *Lelkipásztor – Evangélikus Lelkész Szakfolyóirat*, 70 (1995) No. 12.

1996-ban:

158. „Ortodoxok Magyarországon”, in *Békesség*, 8 (1996) No. 3.
159. „Az unió előzményei”, in *Békesség*, 8 (1996) No. 3.
160. „Az ungvári unió 350. évfordulójára”, in *Görögkatolikus Szemle*, 7 (1996) No. 4.
161. „Az ungvári unió”, in *Vigilia*, 61 (1996) No. 6.
162. „Szabó Jenő”, in *Békesség*, 8 (1996) No. 9.
163. „Taraszovics püspök uniós kísérlete”, in *Békesség*, 8 (1996) No. 10.
164. „Az egyházi egység helyreállítása”, in *Békesség*, 8 (1996) No. 11.
165. „Roskovics Ignác festőművész”, in *Békesség*, 8 (1996) No. 12.

1997-ben:

166. „Gróh István”, in *Békesség*, 9 (1997) No. 1.
167. „Hodinka Antal”, in *Békesség*, 9 (1997) No. 2.
168. „Álmos Zoltán”, in *Békesség*, 9 (1997) No. 3.

169. „Illés József”, in *Békesség*, 9 (1997) No. 4.
170. „Demjanovics Emil”, in *Békesség*, 9 (1997) No. 5.
171. „Petrassevszky Emmanuel”, in *Békesség*, 9 (1997) No. 6.
172. „Bud János”, in *Békesség*, 9 (1997) No. 7.
173. „Görög Demeter”, in *Békesség*, 9 (1997) No. 8.
174. „Farkas Lajos”, in *Békesség*, 9 (1997) No. 11.
175. „Tartally Józsefné”, in *Békesség*, 9 (1997) No. 12.
176. „A bizánci rítusú kereszténység Szent István korában”, in *Keresztény Élet*, 5 (1997) aug. 17.
177. „Romzsa Teodor vértanú püspök I.”, in *Keresztény Élet*, 5 (1997) okt. 26.
178. „Romzsa Teodor vértanú püspök II.”, in *Keresztény Élet*, 5 (1997) nov. 2.
179. „Romzsa Teodor vértanú püspök III.”, in *Keresztény Élet*, 5 (1997) nov. 9.
180. „Romzsa Teodor vértanú püspök IV.”, in *Keresztény Élet*, 5 (1997) nov. 16.

1998-ban:

181. „Bonkáló Sándor”, in *Békesség*, 10 (1998) No. 2.
182. „Görög katolikusok a 48-as szabadságharcban”, in *Békesség*, 10 (1998) No. 3.
183. „Görög katolikusok a szabadságharcban”, in *Békesség*, 10 (1998) No. 3.
184. „Vasvári Pál”, in *Békesség*, 10 (1998) No. 3.
185. „Ezen tisztelendő urak hazafisága”, in *Új Ember*, 54 (1998) márc. 15.
186. „Mészáros Károly”, in *Békesség*, 10 (1998) No. 4.
187. „Káplár Miklós I.”, in *Békesség*, 10 (1998) No. 5.
188. „Tanítás és áhítat; az ikonosztázion”, in *Hajdú-Bihari Napló*, 55 (1998) okt. 3.
189. „Káplár Miklós II.”, in *Békesség*, 10 (1998) No. 11.
190. „A keleti szertartás kialakulása”, in *Békesség*, 10 (1998) No. 12.

1999-ben:

191. „Egyházközségünk centenáriuma”, in *Békesség*, 11 (1999) No. 1.
192. „Emlékezzünk! A debreceni bombamerénylet”, in *Békesség*, 11 (1999) No. 1. és *Hajdú-Bihari Napló*, 56 (1999) febr. 23.

193. „Papp János, a debreceni egyházközség első lelkésze I. Az egyházközség megszervezése”, in *Békesség*, 11 (1999) No. 2.
194. „Papp János, a debreceni egyházközség első lelkésze II. Iskola és egyházközségi bérház építése”, in *Békesség*, 11 (1999) No. 3.
195. „Papp János, a debreceni egyházközség első lelkésze III. Templomépítés. A templom felszentelése”, in *Békesség*, 11 (1999) No. 4.
196. „Papp Gyula, az egyházközség második lelkésze I. A templomfestés”, in *Békesség*, 11 (1999) No. 5.
197. „Papp Gyula II. Az egyházközség társadalmi helyzete és fejlődése a két világháború között”, in *Békesség*, 11 (1999) No. 6.
198. „Árkosy István, az egyházközség harmadik lelkésze”, in *Békesség*, 11 (1999) No. 7. 8. 9. 10.
199. „Nyugati és keleti egyház”, in *Békesség*, 11 (1999) No. 9.

2000-től:

200. „Kapcsolataink a keleti kereszténységgel”, in *Békesség*, 12 (2000) No. 1.-től 13 (2001) Nr. 3-ig.
201. „A debreceni bombamerénylet”, in *Cerkó*. A kiadvány Sátoraljaúj helyben jelent meg Miklósy István megyéspüspök emlékére 2001. aug. 27.
202. „A gyulafehérvári unió”, in *Keresztény Élet* 2001. jan 14., 21., 28. sz.
203. „Jacques Maritaine”, in *Debreceni Krónika* 2001. 1. sz.

IV. ÉVKÖNYVEKBEN, KALENDÁRIUMOKBAN MEGJELENT ÍRÁSOK

1. „Görög katolikusok Hajdú-Biharban”, in *Csokonai Kalendárium* (1993) 211-214.
2. „A debreceni görögkatolikus egyházközség története”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma* (1994) 93-107.
3. „Magyarok és ruszinok együttélése Kárpátalján”, *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma* (1995) 80-83.
4. „A magyar kereszténység kezdetei”, in *Új Ember Évkönyv* (1996) 48-51.
5. „Az ungvári unió”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma* (1996) 44-52.

6. „A Gergely-naptár bevezetésének 80. évfordulójára”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma* (1996) 53-62.
7. „Nagyböjt és húsvét a keleti egyházban”, in *Új Ember Kalendárium* (1997) 60-63.
8. „Dr. Dudás Miklós püspök”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma* (1997) 44-50.
9. „Mészáros Károly”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma* (1998) 44-51.
10. „A debreceni bombamerénylet”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma* (1999) 55-71.
11. „A magyar görögkatolikusok első római zarándoklata”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma* (2000) 50-61.
12. „Az amerikai gör. kat. hierarchia kialakulása”, in *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma* (2001) 30-38.

V. TEOLÓGIAI AKADÉMIAI JEGYZETEK

A nyíregyházi Görög Katolikus Teológiai Akadémia hallgatói számára 1959 és 1972 között összeállított jegyzetek (melyeknek kinyomtatására nem kerülhetett sor, sokszorosítással terjedtek):

1. *Egyházi művészettörténet* (Nyíregyháza, 1959)
2. *Keresztény ókor* (Nyíregyháza, 1960)
3. *Középkor* (Nyíregyháza, 1960)
4. *Újkor* (Nyíregyháza, 1961)
5. *Legújabb kor* (Nyíregyháza, 1961)
6. *Bölcselettörténet* (Nyíregyháza, 1963)
7. *Vallástörténet* (Nyíregyháza, 1964)
8. *Pszichológia* (Nyíregyháza, 1965)
9. *Természetbölcselet* (Nyíregyháza, 1966)
10. *Erkölcsbölcselet* (Nyíregyháza, 1967)
11. *Szociológia* (Nyíregyháza, 1967)
12. *Ökumenizmus* (Nyíregyháza, 1968)

VI. ÍRÁSAI A MAGYAR KATOLIKUS LEXIKONBAN

Több száz szócikk a *Szent István Társulat* által kiadott *Magyar Katolikus Lexikon*ban:

- a keleti rítusokról,
- a keleti egyesült és nem-egyesült egyházakról,
- a keleti szertartástan tárgyköréből
- a történeti-, valamint a Trianon utáni Magyarország kiemelkedő görög katolikus személyiségeiről.

VII. ELŐADÁSAI 1972-2000 KÖZÖTT

1. *A hazafiasság*, Debrecen, 1972 tavaszán, a Svetits gimnáziumban, a tanári kar részére
2. *A magyar görög katolikusok története*, Nyírpazony, 1973 őszén, a nyíregyházi esperesi kerület őszi gyűlésén
3. *A magyar görög katolikusok története*, Tornyospálca, 1974. június 4. A karászi esperesi kerület tavaszi gyűlése
4. *A Hajdúdorogi Egyházmegye felállítása*, Budapest, Központi Szeminárium, 1974. október 17. Az egyháztörténelem szakos teológiai tanárok értekezlete
5. *Az európai biztonsági értekezlet*, Debrecen, Szent István Plébánia, 1974. december 11. A debreceni római és görög katolikus papok értekezlete
6. *A magyar görög katolikusok története a kezdetektől 1873-ig*, Mátészalka, 1976. szeptember 23. A szatmári főesperesi kerület papjainak összejövetele
7. *A magyar görög katolikusok története 1773-tól 1912-ig*, Mátészalka, 1976. október 14. A szatmári főesperesi kerület papjainak összejövetele
8. *A Hajdúdorogi Egyházmegye története*, Mátészalka, 1976. november 30. A szatmári főesperesi kerület papjainak összejövetele
9. *A szabolcsi zsinat görög szertartású vonatkozásai*, Nyíregyháza, 1977. június 6. Egyházmegyei rekollekció
10. *Rubens*, Nyíregyháza, Papnevelő Intézet, 1977. november 23. A kispapok részére

11. *Jézus születésének történelmi körülményei*, Nyíregyháza, görög katolikus templom, 1978. november 20. Az egyházközség híveinek részére
12. *A keleti egyházak*, Nyíregyháza, 1980. január 19. Görög katolikus templom. Az egyházközség hívei részére
13. *Együtt élni és együtt érezni az egyházmegyével*, Tiszavasvári, 1980. november 13. A hajdúdorogi esperesi kerület őszi gyűlése
14. *A Hajdúdorogi Egyházmegye történetének feldolgozása*, Módszertani előadás. Budapest, Központi Szeminárium, 1981. április 28. A katolikus egyháztörténészek Országos Bizottságának értekezlete
15. *Az általános iskolák utolsó éveseinek és a középiskolások hitoktatása*, Nyíregyháza, 1981. november 11. Egyházmegyei Hitoktatási Bizottság
16. *Luther, Kálvin és Zwingli*, Nyíregyháza, 1982. január 21. Görög katolikus templom
17. *A nyugati, kereszténység szétválásának történelmi lefolyása*, Nyíregyháza, Ugyanott, 1982. január 22. Az új egyházak további szétválása, Ugyanott, január 23.
18. *Dr. Luther Márton katolikus értékelése korunkban*, Nyíregyháza, 1983. november 10. Az evangélikus egyházközség gyülekezeti terme
19. *Epilepsziás látomások; epileptoid karakter*, Debrecen, görög katolikus egyházközség hittanterme. 1984. július 16.
20. *Uniós törekvések az újkori Magyarországon*, Keszthely, Festetics Kastély-múzeum, 1987. február 24. Katolikus egyháztörténeti konferencia
21. *A Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának előzményei*, Debrecen, görög katolikus templom, 1987. szeptember 3.
22. *A Hajdúdorogi Egyházmegye felállítása*, Debrecen, görög katolikus templom, 1987. szeptember 4.
23. *A Hajdúdorogi Egyházmegye története*, Debrecen, görög katolikus templom, 1987. szeptember 5.
24. *Uniós törekvések az újkori Magyarországon*, Budapest, 1987. november 17. Az egyháztörténeti bizottság értekezlete a Központi Szemináriumban. – A keszthelyi előadás kibővített változata
25. *A görög katolikus magyarság helyzete a két világháború között*, Nyíregyháza, 1987. december 10. Egyházmegyei rekollekció
26. *A bizánci rítusú kereszténység Szent István korában*, Budapest, 1988. január 20. Szent István Bazilika Szent István kápolnájában

27. *Dák-román kontinuitás elmélet*, Debrecen, 1988. március 17. Görög katolikus hittanterem; egyetemistáknak
28. *A görög katolikusok helyzete Szent István országában akkor és most*, Kálmánháza, 1988. május 24. A hajdúdorogi esperesi kerület tava-szi gyűlése
29. *A bizánci szertartású kereszténység helyzete Magyarországon Szent István korában*, Budapest, 1988. július 22. A Magyar Tudományos Akadémia Országház úti székhelyén, „Szent István és kora” c. két-napos tudományos ülésszak
30. *A keleti kereszténység hazánkban Szent István korában*, Biri, 1988. augusztus 8. Görög katolikus templom
31. *A bizánci kereszténység Szent István korában*, Máriapócs, 1988. október 1. A szabadtéri oltárnál, a Szent Jobb jelenlétében
32. *Szent István egyházszerkezeti tevékenysége*, Debrecen, 1988. október 11. A Déry Múzeumban, kordélután
33. *Bizánci térítés Magyarországon*, Fülöp, 1988. október 11. Görög katolikus templom, este
34. *A görög. katolikus magyarság története 1868-ig*, Fülöp, görög kato-likus templom, 1988. október 12.
35. *Szent István egyházszerkezeti tevékenysége*, Nyíregyháza, 1988. október 13. Józsa András Múzeum, délelőtt
36. *A görög katolikus magyarok küzdelme a püspökség felállításáért. A hajdúdorogi egyházmegye felállítása és története*, Fülöp. 1988. ok-tóber 13. Görög katolikus templom, este
37. *Les tentatives de reform du patriarche Nikon*, Szeged, József Attila Tudományegyetem 1988. október 14. Az orosz kereszténység 1000 éves évfordulójára rendezett tudományos konferencián
38. *A Szent Jobb tisztelete*, Nyíregyháza, Váci Mihály Művelődési Ott-hon, 1988. október 24.
39. *Bizánci szertartású egyházak*, Debrecen, Svetits gimnázium, 1988. október 27. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat rendezvénye
40. *A bizánci szertartású egyház története*, Hajdúböszörmény, Sillye Gábor Művelődési Otthon, 1989. február 9. A Tudományos Isme-rettekterjesztő Társulat rendezvénye
41. *A munkácsi egyházmegye megalapítása*, Buda, a Szarvas Gábor u. 52. sz. alatti Nevelőintézet, 1989. szeptember 4. Lucskay emlék-ülés
42. *A katolikus egyház szociális tanítása*, Nyíregyháza, Móricz Zsig-mond Könyvtár, 1989. szeptember 30. KALOT rendezvény

43. *A magyarság beilleszkedése a keresztény kultúrába Kelet és Nyugat határán*, Debrecen, görög katolikus paróchia hittanterme, KALOT rendezvény, 1989. november 20.
44. *Bevezetés a valláselméletbe*, Nyíregyháza, 1989. november 23. Bessenyei György Tanárképző Főiskola. A földrajzi tanszék által szervezett idegenvezetői tanfolyam
45. *Művészet, erkölcs, vallás*, Ugyanott
46. *Bevezetés az egyháztörténelembe*, Ugyanott
47. *Az állam és az egyház viszonya a középkorban*, Ugyanott
48. *A felvilágosodás és a dualizmus korának egyházpolitikája*, Ugyanott
49. *Az állam és az egyház kapcsolata a XX. században*, Ugyanott, egy héttel később, 1989. november 30.
50. *Törvénytervezet hazánkban a lelkiismereti szabadságról és a vallás szabad gyakorlásáról*, Ugyanott
51. *A magyar állam és a Vatikán kapcsolatának alakulása*, Ugyanott
52. *A magyarországi egyházak*, Ugyanott
53. *Az egyházművészet és az egyháztörténet idegenforgalmi vonatkozásai*, Ugyanott
54. *A görög katolikus magyarság története*, Nyíregyháza, Városi Könyvtár, 1990. február 10.
55. *A bizánci egyház térítő tevékenysége hazánkban*, Hajdúdorog, KALOT Népfőiskola, 1990. február 17.
56. *A hajdúdorogi mozgalom*, Ugyanott, 1990. március 7.
57. *A hajdúdorogi egyházmegye története*, Ugyanott, 1990. március 27.
58. *Dr. Szántó Konrád élete és munkássága*, Budapest, Feketesas utcai római katolikus plébánia kultúrterme, 1990. november 21. A Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége METEM rendezvénye
59. *A keleti egyházszakadás*, Rakamaz, 1991. január 12. Kultúrház, Mátrai Benedek római katolikus plébános által szervezett egyháztörténeti előadás sorozat
60. *A magyarok megtérése*, Ugyanott, 1991. január 26.
61. *A reformáció*, Ugyanott, 1991. február 7.
62. *Az ökumenizmus*, Ugyanott, 1991. március 2.
63. *A vallás fogalma és eredete. Vallási típusok*, Nyíregyháza, 1991. február 12. Bessenyei György Tanárképző Főiskola. A földrajzi tanszék által szervezett idegenvezetői tanfolyam. Résztvevők: hallgatók és működő tanárok

64. *A kereszténység elterjedése és üldöztetése. Belső keresztény élet. Istentisztelet, szentségek, hierarchia, szerzetesség*, Ugyanott
65. *Ókeresztény tévtanok. Ókeresztény irodalom*, Ugyanott
66. *Keleti és nyugati egyház. Egyházi állam*, Ugyanott
67. *Az iszlám*, Ugyanott, egy héttel később, február 19.
68. *A képrombolás*, Ugyanott
69. *A keleti egyházszakadás. Az investitúra*, Ugyanott
70. *A keresztes hadjáratok*, Ugyanott
71. *Középkori eretnokségek*, Ugyanott, ugyanakkor
72. *A Hajdúdorogi Egyházmegye székhelye Debrecenben*, Esztergom, 1991. május 29. Nemzetközi egyháztörténeti konferencia
73. *Jézus Krisztus és Szűz Mária kultusztörténete*, Kisvárd, Művelődési Otthon, 1991. május 30. A gör. kat. egyházközség rendezvénye
74. *A magyarság beilleszkedése a keresztény kultúrába a kereszténység felvétele nyomán*, Debrecen, 1991. június 4. A Szent Anna templom egyik oratóriumában. A Piarista Diákszövetség összejövétele
75. *A kereszténység elterjedése és üldöztetése*, Szolnok, Népfőiskola, 1991. november 23. Jaczkó György szolnoki görög katolikus lelkész által szervezett tanfolyam. Résztvevők: fiatal értelmiségiek
76. *A ker. tanítás fejlődése. Az első egyetemes zsinatok*, Ugyanott, 1991. november 30.
77. *A keleti és a nyugati egyház kialakulása. Az egyházszakadás*, Ugyanott 1991. december 8.
78. *A magyar görög katolikusság vázlatos története*, Újfehértó, Művelődési Ház, 1991. december 30. A görög katolikus, egyházközség rendezvénye.
79. *A katolikus egyház története a középkorban*, Szolnok, Népfőiskola, 1992. február 8.
80. *Keleti és nyugati egyház*, Debrecen, 1992. február 20. Görög kat. egyházközség hittanterme
81. *A reformáció. Luther Márton*, Szolnok, Népfőiskola, 1992. március 14.
82. *Ortodoxia, keleti kereszténység; görög katolikus egyház a magyar történelemben. Nemzetiségi uniók. A keleti keresztény lelkiség jellemzői*, Budapest, Jókai utca 12. 1992. április 2. A Kölcsey Ferenc Akadémia rendezvénye, fiatal újságírók számára. A szervezőknek a témát Dr. Rosdy Pál egyházi levéltáros javasolta
83. *A reformáció. Kálvin és Zwingli. Az unió*, Szolnok, Népfőiskola, 1992. április 11.

84. *A katolikus egyház története a legújabb korban*, Szolnok, Népfőiskola, 1992. május 9.
85. *Vallás és vallási közösségek*, Berekfürdő, Megbékélés Háza, 1992. május 21. A Szolnoki Humán Szolgáltató Központ két napos rendezvénye Szolnok megyei értelmiségiek számára. Megjelent kb. 100 újságíró, orvos, tanár, pszichológus stb.
86. *A magyar görög katolikusok küzdelme a magyar egyházmegye felállításáért*, Debrecen, a görög katolikus parókia hittanterme, 1992. szeptember 5.
87. *Az ember, mint erkölcsi személy*, Kisvárd, 1992. szeptember 13. Görög katolikus templom. Népfőiskolai előadássorozat keretében
88. *A keleti és a nyugati egyház kialakulása*, Debrecen, a Szent Anna főplébánia hittantermében, az egyházközség nyugdíjasainak összejövetele, 1992. október 13.
89. *A hajdúdorogi egyházmegye felállítása*, Debrecen, a görög katolikus parókia hittanterme, 1992. október 24. A Szent Miklós Kör összejövetele
90. *A bizánci szertartás érdemei a magyarság történetében*, Nyíregyháza, a római katolikus plébánia pinceklubja, 1992. október 26. A Keresztény Népfőiskolai Szövetség előadássorozatának keretében
91. *A keresztény hit nemzetfenntartó ereje*, Ugyanott, 1992. november 2.
92. *A lélek és a test kapcsolata*, Szolnok, Népfőiskola, 1992. november 14.
93. *A keresztény hit fejlődése*, Nyírbátor, Házasságkötő terem, 1992. november 24. A keresztény Népfőiskola előadássorozatának keretében
94. *A kereszténység kezdetei*, Debrecen, a Kereszténydemokrata Néppárt Arany János utcai székházában, 1992. december 10.
95. *Karácsony*, Ünnepi beszéd a KDNP székházában az Erdélyi Egyesület tagjai számára 1992. december 18.
96. *Hisztéria, epilepszia*, Szolnok, Népfőiskola, 1993. január 9.
97. *Az egyházak szociális tanítása*, Nyírbátor, Házasságkötő terem, 1993. január 12.
98. *A gondolkodás*, Szolnok, Népfőiskola, 1993. február 20.
99. *A kötődés, a beilleszkedés, az értékelés lélektani funkciói*, Szolnok, Népfőiskola, 1993. március 6.
100. *A debreceni görög katolikus egyházközség története*, Svetits gimnázium, 1993. április 18. Debrecen „szabad királyi város” rangja elnyerésének 300. évfordulójára rendezett ünnepség, Elnök: Mádl

- Ferenc művelődésügyi miniszter, a jelenlegi köztársasági elnök
101. *Test és lélek. Vallási típusok*, Tiszavasvári, Kultúrház, 1993. május 14. A Keresztény Értelmiségiek Szövetségének KÉSZ rendezvénye
 102. *A görög katolikus magyarság története*, Miskolc, a görög katolikus parókia hittanterme. A KÉSZ rendezvénye, 1993. május 8.
 103. *Hodinka Antal, a munkácsi egyházmegye történetírója*, Nyíregyháza, Bessenyei György Tanárképző Főiskola, 1993. június 16. – Hodinka Antal tiszteletére rendezett kétnapos konferencián
 104. *A vándorló magyarság és a keleti kereszténység kapcsolata*, Mátészalka, görög katolikus Közösségi Ház, 1993. november 29.
 105. *A görög katolikus magyarság múltja*, Nyíregyháza, Bánki Donát középiskola, 1994. április 9. Görög katolikus ifjúsági találkozó
 106. *A magyar görög katolikusok története*, Nyírsaholy, Nyugdíjasok Háza, 1994. április 16. Koradélután
 107. *A Hajdúdorogi Egyházmegye története*, Nyírsaholy, görög katolikus templom, 1994. április 16. Délután
 108. *Valláslélektan*, Nyírsaholy, 1994. április 16. Este, fiataloknak
 109. *A magyar görög katolikusok története*, Debrecen, görög katolikus paróchia hittanterme, 1994. április 28. Fiataloknak
 110. *Lélek és test*, Nyíregyháza, a Józsvárosi görög katolikus egyház-község közösségi háza, 1994. május 27.
 111. *Előkészület a házasságra. Lélektani felkészülés*, Debrecen, görög katolikus egyházközség hittanterme, 1994. november 23. A görög katolikus ifjúsági egyesületben
 112. *A nemzeti érzés*, Ugyanott, 1995. április 26.
 113. *A görög katolikus magyarság vázlatos története*, Nyíregyháza Józsvárosi parókia közösségi terme, 1995. április 28.
 114. *A magyarországi bazilita kolostorok egyházzogi helyzetének alakulása a XX. században*, Debrecen, Kossuth Egyetem, 1995. május 5. A művészettörténeti tanszék által rendezett „Bizánci kereszténység Magyarországon” konferencia
 115. *A nevelésről*, Debrecen, görög katolikus hittanterem, Gör. Kat. Ifjúsági Egyesület, 1995. május 10.
 116. *Bevezetés a valláslélektanba*, Hajdúdorog, görög katolikus kollégium, római zarándoklatra készülő magyar görög katolikus fiataloknak. 1995. június 22.
 117. *A görög katolikus magyarok története*, Ugyanakkor, ugyanazoknak
 118. *Az ungvári unió*, Déda (Kárpátalja), 1995. augusztus 14. kárpátaljai görög katolikus papoknak

119. *A magyarok találkozása a kereszténységgel a honfoglalás előtt*, Debrecen, gör. kat. hittanterem, 1995. szeptember 3. Görög Katolikus Ifjúsági Egyesület
120. *A magyar görög katolikusok történetének kutatása*, Nyíregyháza, megyeháza, 1995. november 27. A MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Testülete
121. *A pályaválasztás lélektana*, Nyíregyháza Józsavárosi görög katolikus templom, 1995. december 12. A Szent Imre gimnázium végzős növendékei számára
122. *A magyarok találkozása s kereszténységgel a honfoglalás előtt. A kereszténység f elvétele*, Debrecen, róm. kat. közösségi ház, 1996. február 7. Piarista diákszövetség
123. *Emlékbeszéd Jaczkovics Mihályról, a debreceni bombamerénylet egyik áldozatáról*, Hajdúdorog, 1996. február 25.
124. *Erkölcsei cselekedetek, jó és rossz, erény és bűn*, Debrecen, gör. kat. hittanterem, 1996. február 28. Gör. Kat. Ifjúsági Egyesület
125. *A debreceni görög katolikus egyházközség és a templom története*, Debrecen, gör. kat. templom, 1996. február 29. Nyíregyházi kis-papoknak
126. *Az ungvári unió*, Máriapócs, hittanterem, 1996. március 30.
127. *A pócsi könnyezés*, Ugyanott, ugyanakkor
128. *Uniói törekvések Magyarországon az újkorban, az ungvári unió*, Debrecen, gör. kat. hittanterem, 1996. április 14. Gör. Kat. Ifjúsági Egyesület
129. *Az ungvári unió*, Ungvár, a Területi Tudományos Testület székháza, 1996. április 22. Nemzetközi tudományos konferencia
130. *Önismeret, emberismeret*, Debrecen, gör. kat. hittanterem, 1996. május 28. Gör. Kat. Ifjúsági Egyesület
131. *Bizánci szertartású térítés a honfoglalás korában*, Nyíracsa, görög katolikus templom, 1996. június 12. Résztvevők: a község lakói
132. *Beszterec görög nyelvű emléke a honfoglalás kori aspersorium*, Beszterec, polgármesteri hivatal házasságkötő terme, 1996. június 15. Tudományos konferencia. Résztvevők: a község lakói és a környékbeli települések képviselői
133. *Keleti szertartású nemzetiségek beköltözése az országba*, 1996. július 10. Piarista Diákszövetség
134. *A második parancs*, Debrecen, KLTE Kémiai Intézete, 1996. október 3. Résztvevők: görög katolikus, római katolikus és református egyetemisták

135. *A honfoglalás és a kereszténység*, Nyírvasvári, Polgármesteri Hivatal 1996. október 19.
136. *A munkácsi püspökség története Parthén Pétertől De Camelis püspökig (Az ungvári uniótól a pócsi könnyezésig)*, Nyíregyháza, Hit-tudományi Főiskola, kétnapos tudományos konferencia, 1996. november 4.
137. *Férfi lélek – női lélek*, Debrecen, gör. kat. hittanterem, Ifjúsági Egyesület, 1996. december 2.
138. *A kilencedik parancs*, KLTE Kémiai Intézet, 1996. december 5.
139. *A görög katolikus egyház születése. Az ungvári unió*, Debrecen, Rákóczi Szövetség, 1997. április 20.
140. *A lelkiismeret, a szabadakarat, az erkölcsi felelősség*, Debrecen, gör. kat. hittanterem, 1997. május 7. Ifjúsági Egyesület
141. *A személyiségfejlődés feltétele: az önismeret*, Ugyanott, 1997. május 21.
142. *Mészáros Károly, a szabadságharc krónikása*, Debrecen, KLTE, 1997. szeptember 25. „A bizánci kereszténység Magyarországon” c. tudományos konferencia
143. *Lelkiismeret, gyónás*, Debrecen, gör. kat. hittanterem, Ifjúsági Egyesület, 1997. október 15.
144. *A szeretet szerepe az emberi társadalomban. A szeretet, mint az emberi lét feltétele és biztosítója*, Debrecen, római katolikus püspökség előadóterme, a KÉSZ rendezvénye, 1997. november 5.
145. *A szeretet szerepe az emberi társadalomban. A szeretet, mint az emberi lét feltétele és biztosítója*, A debreceni gör. kat. hittanteremben, Ifjúsági Egyesület, 1997. december 10.
146. *A magyar görög katolikusság küzdelme az önálló egyházmegyéért és a magyar liturgiáért*, Budapest, Magyarok Háza, Szent László Akadémia, 1998. május 6.
147. *A magyar görög katolikusok eredete és helyzete*, A budai parókia hittanterme, 1998. november 2.
148. *A magyar görög katolikusok története*, Máriapócs, Zarándokház, 1999. március 26. Sárospataki gör. kat. hívek számára
149. *Az önnevelés*, Máriapócs, Zarándokház, 1999. március 27. Sárospataki és mátészalkai gör. kat. hívek számára
150. *A nevelés*, Ugyanott, ugyanakkor, ugyanazoknak
151. *Katolikus papok a 48-as forradalom- és szabadságharcban*, Debrecen, Szent Anna Plébánia, Szent Imre terem, 1999. április 23.

152. *Romzsa Teodor. Személyes visszaemlékezések, történelmi háttér és előzményei*, Lakitelek, Népfőiskola, 1999. szeptember 17. Romzsa Teodor emléknep, az ország különböző vidékeiről érkezett résztvevők számára
153. *Kapcsolataink a keleti kereszténységgel*, Debrecen, Református Tanítóképző Főiskola, 1999. október 22. A KÉSZ rendezvénye
154. *Jacques Maritain élete és munkássága*, Debrecen, Akadémiai Bizottság székháza, 1999. november 24. Maritain emlékülés. A Vallástudományi Bizottság és a Maritain Társaság rendezvénye
155. *A magyar görög katolikusok 1900. évi római zarándoklata*, Hajdúdorog, Városi Könyvtár, 2000. március 9.
156. *A magyar görög katolikusok vázlatos története*, Svetits, 2000. március 25. A Szent József gimnázium felsőbb osztályos növendékeinek
157. *A hajdúdorogi mozgalom. A magyar görög katolikusok 1900. évi római zarándoklata*, Ugyanott, ugyanakkor, az alsóbb osztályú növendékeknek
158. *A magyar görög katolikusok kiemelkedő személyiségei: Farkas Lajos, Szabó Jenő, Demjanovics Emil*, Máriapócs, ifjúsági búcsú, 2000. április 29.
159. *A magyar görög katolikusok története a kezdetektől a hajdúdorogi mozgalomig*, Oros, gör. kat. hittanterem, 2000. május 8.
160. *A debreceni görög katolikus egyházközség megalakulása, megszervezése, és a templomunk felépítése*, Debrecen, csapókerti új templomunkban, az egyházközség képviselőtestülete számára, 2000. május 22.
161. *Papnevelésünk 1950 előtt*, Nyíregyháza, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2000. október 2.
162. *A bizánci egyház térítő tevékenysége Magyarországon*, Debrecen, Debreceni Egyetem Posztbizánci Konferencia, 2000. november 27.

Kapható a Főiskolánkon a
Studia Biblica Athanasiana 4.
– legújabb – száma

OROSZ ATANÁZ

MESTER ÉS TANÍTVÁNY SZENT MAXIMOSZ HITVALLÓ ASZKETIKUS TANÍTÁSÁBAN

A VII. századi Maximosz hitvalló meghatározó módon hatott nemcsak a bizánci, hanem az egyetemes művelődéstörténetre és teológiára is. Éppen ezért tűnik jó hivatkozási pontnak akkor, amikor egy több mint fél évszázados pedagógiai és történelemtanári életmű megkoronázásához keresünk gyöngyszemeket a teológiatörténetből.

A Mester és tanítvány kapcsolatát kutatva mindenekelőtt a szentnek azokkal az aszketikus műveivel foglalkozhatunk, amelyek rövidebb mondatokban foglalták össze tanítását. A bizánci könyvtárosok nagy katalógusában Phótiosz pátriárka igen dicséri a hitvallónak a „*Kephalaia*” (= „Fejezetek”) műfajban megmaradt írásait.¹ A „Fejezetek” közül messze a legnépszerűbb a „*Négyszer száz fejezet a szeretetről*”. A Maximosz-kronológia kidolgozója, P. Sherwood a korai munkák közé sorolja ezt a gyűjteményt, amelyen néhol még Evagriosz erős hatása érezhető.²

A hitvalló már a bevezetésben is „szentatyák műveire”, illetőleg tanítómestereire hivatkozik, s egy-egy téma bevezetésében ezt emlegeti, hogy „úgy mondják”, tudniillik, „a szent atyák”.³ Mindenesetre úgy tűnik, hogy ő maga is sok eredeti motívumot vitt a gyűjteménybe.⁴

A „fejezetek” sorában elsősorban egy tiltás vonatkozik a tanítványnak mesteréhez való viszonyára: „Ne túrd el atyád szidalmazását, s ne bátorítsd azt, aki őt rossz hírbe hozza, nehogy az Úr megharagud-

¹ Vö. Bibl. cod. 193, PG 103,637 A-640 B.

² SHERWOOD, P., *An Annotated Date-List of the Works of Maximus the Confessor*, Róma 1952.

³ Egyszer-kétszer kifejezetten hivatkozik Nazianzoszi Szent Gergelyre és (Pszeudo-) Dionüsziosz Areopagítészre (1,100; 2,27; 3,45 és 99).

⁴ Erről tanúskodik már az első „Centuria” is, melynek alapvető kifejezései alapján elsőként H. U. von Balthasar mutatott rá a hitvalló nagy munkájának eredetiségére (*Kosmische Liturgie, Das Weltbild Maximus' des Bekenners, zweite, veränderte Auflage*, Einsiedeln 1961. 408-441.).

jék cselekedeteidre, s kiirtson téged az élők földjéről”.⁵ A magától értetődő etikai alapelv annak idején nyilván nem igényelt kommentárt, a generációs feszültségek egyetemes válságkorszakában megér egy-két magyarázó mondatot. A haladást az előző nemzedék tekintélyének lebombolása árán biztosító mentalitás ugyanis ma élesen szembenáll a „Dekalogosznak” azzal a mondatával, amely a görög atyák (Hetvenes) Bibliájában így hangzott: „Tiszteld atyádat és anyádat, hogy jó sorod legyen, és hogy hosszú életű légy azon a jó földön, melyet az Úr, a te Istened ad neked”.⁶ A gazdag ifjúnak,⁷ illetve a farizeusoknak Jézus által is megismételt ószövetségi mondat⁸ nemcsak hogy nem veszítette el érvényét az Újszövetségben, hanem az Evangélium egyik fontos alapelve is maradt. Hiszen a Mk 9-10 gondolatmenetének megfelelően az sem mindegy, hogyan tiszteli elődeinek nemzedékét az ember, sőt az egyetlen legitim mód az, „ahogyan az Úr, a te Istened parancsolta meg neked”.⁹

Aztán a *Fejezetek* 4. százás gyűjteményének végén így fogalmazza meg a hitvalló a legfontosabb tanítást: „Sokan mondtak már sok mindent a szeretetről, de ... csakis Krisztus tanítványainál találhatsz rá. Csakis őket tanította maga az igaz Szeretet a szeretetre.” Aztán ez az utolsó fejezet a legfőbb Tanítómesterre hivatkozva néven is nevezi azt, amit a szent a legfontosabb mondanivalónak tart: „Isten szeretet” (1Jn 4,16). S ezzel a szeretet primátusát egész életművében hangsúlyozó hitvalló könyvének végén szinte akaratlanul magáról is bevallja, hogy „maga az igaz Szeretet tanította a szeretetre”, vagyis hogy Krisztus a legfőbb Mestere. Ez határozza meg egész életművét, amelyben már elhunyt mesterei (Nazianzoszi Szent Gergely és Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész) mellett feltűnik egy-egy lelkiatya (például a kortárs aggasztán, Szophroniosz pátriárka), de aztán a Márton pápa halálát követő zűrzavaros években úgy látszik, mintha teljesen magára maradt volna.

⁵ 1,59. Magyarul: *Isten a szeretet. Válogatás Szent Maximosz hitvalló műveiből*, (Ókeresztény Örökségünk VI), Budapest 2002, 16.

⁶ Kiv 20,12 (vö. MTörv 5,16: „Tiszteld atyádat és anyádat, amint az Úr, a te Istened parancsolta meg neked”). A Hetvenes görög bibliafordítást azért használjuk föl az egész cikkben, mert Maximosz hitvalló a többi bizánci szerzőhöz hasonlóan kizárólag ezt használta. Vö. *A görög atyák Bibliája korabeli értelmezésekkel, I. A Teremtés könyve* c. munkánk, Nyíregyháza 2000, 7-8.

⁷ Rövidített formában Mt 19,19-ben.

⁸ Mt 15,4-hez kapcsolódik a következő versben a negatív záradék is: „aki atyját vagy anyját átkozza, halállal lakoljon!”

⁹ MTörv 5,16 szerint.

Amikor a 649. évi lateráni zsinat¹⁰ hitvallásáért Konstans császár halál-büntetéssel sújtotta a pápát, Maximoszt pedig letartóztatta, a kínvallatást végző honfitársai ironikusan céloztak arra, hogy a hitvalló teljesen lelkivezető és hivatkozási alap nélkül maradt. Ezért megkérdezték tőle: „Miért van az, hogy te a rómaiakat szereted, s a görögöket gyűlölöd?” Ő pedig szinte az utolsó szó jogán így válaszolt: „*Parancsunk van az Úrtól, hogy ne gyűlöljünk senkit: Szeretem a rómaiakat, mert egy hiten vannak velem, a görögöket pedig ugyanígy, hiszen egy nyelvet beszélnek velem*”.

A hitvalló egyébként még sok korai művében, főként *A teológiáról és Isten Fiának testben végbevitt üdvözítő művéről* szóló fejezeteiben is többször hivatkozik a számára nagy tekintélyt képviselő tanítómesterekre. Itt kifejezett hivatkozás is található a kappadókiaiakra (közülük is elsősorban Nazianzosi Szent Gergelyre) és Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitészre, de a *Müstagógia*ban is nagy szerepe van annak a „bölcс öregnek”, aki a templomról és az egyházzól már korábban is sok mindent elmondott.¹¹ Ennek a „bölcс aggastyánnak” a személyazonosságát még mindmáig sem sikerült egészen pontosan feltárni. Vannak, akik Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitészre, s vannak, akik inkább a lelkiatyára, Szophroniosz pátriárkára tippelnek.¹² Ha a vitatott kérdés eldöntését itt nem is vállalhatjuk, a következőkben egy olyan művet elemezhetünk, amelyben viszont már egyértelmű a lelkiatya szerepe.

Ez a mű Maximosz hitvalló „Aszketikus tanítása kérdések és feleletek formájában”.¹³ Ez a mű joggal tekinthető „a világirodalom egyik legjelentősebb aszketikus írásának”,¹⁴ ahogyan ezt már Phótiosz pátriár-

¹⁰ Ennek a zsinatnak az aktáit, melyek alapján a nyugati püspökök hitvallást tettek arról, hogy „az Úr Jézus emberileg is akarta és végbevitte” a megváltás művét, Maximosz hitvalló készítette elő. Vö. RIEDINGER, R., „Akten der Lateransynode, Martino I papa e il suo tempo”, in *Atti del XXVIII Convegno storico internazionale*, Spoleto 1992, 149-164.

¹¹ Megnevezését megtaláljuk pl. a Müstagógia 6-8. f.-ben (PG 91, 684-688; magyar fordítása: Az isteni és az emberi természetről, II. Görög egyházatyák, Budapest 1994, 284-288).

¹² Vö. NIKOLAOU, Th., „Zur Identität des Makarios Geron in der Mystagogia von Maximos dem Bekenner”, in *Orientalia Christiana Periodica* 49 (1983) 407-418.

¹³ MIGNE, J. P. kiadásában: PG 90, 911-956. Magyar kiadás híján a következő idézeteket is ebből a görög eredetiből idézzük.

¹⁴ Vö. GATTI, M. L., *Massimo il Confessore. Saggio di bibliografia generale ragionata e contribuito per una ricostruzione scientifica del suo pensiero metafisico e religioso*, Milano 1987, 64.

ka olvasónaplója is megerősítette.¹⁵ P. Sherwood ezt is a korai munkák közé sorolja, és 626 körüli időre daltálja, akárcsak a „Négyszer száz fejezet a szeretetről” gyűjteményét.¹⁶ Vele szemben viszont a domonkos I. H. Dalmais¹⁷ a mű érettségét hangsúlyozza, s ennek alapján a hitvalló egyik kései „misztikus gyöngyszemének” tekinti. A továbbiakban első sorban az ő elemzésére támaszkodva vizsgáljuk a Mester és tanítvány kapcsolatát ebben a remekműben.

Az irodalmi keretet az idős atya és a kezdő szerzetes valószínűleg fiktív beszélgetése adja. Ez a forma már az előző évszázadokban is jól ismert volt, főként az atyák mondásainak közismert „alfabetikus” gyűjteményéből.¹⁸ Ebben az „*Apophthegmata Patrum*” című gyűjteményben egyértelművé válik, hogy anyaga nem „légüres térben” keletkezett, hanem az apophthegmák keletkezésének körülményei szorosan kapcsolódnak a sivatagi atyák egymással és tanítványaikkal való kapcsolatához. Erre leginkább az szolgáltat bizonyítékot, hogy számos mondás eleve az atyáknak tanítványaikkal való kapcsolatát tükrözi, s bizonyos személyes jellemhibák vagy közösségi problémák esetén még ismételt kérésre sem jöttek létre „üdvös mondások”. „Mit tegyek, hogy üdvözljek?”¹⁹ – Ezt az alapvető kérdést tették fel számtalanszor azok, akik rájöttek arra, hogy életük célját nem találhatják meg a hétköznapi életben.²⁰ Vagy ha még nem volt adva a mester-tanítvány kapcsolat, akkor például az első remete magának Istennek tette föl az alapvető kérdést.²¹ Mindenesetre ez sajátosan antropocentrikus aszketikus kérdésfeltevés.

Ezzel szemben Maximosz hitvalló „Aszketikus tanítása” egé-

¹⁵ Vö. Bibl. cod. 193, PG 103,637-640 a mű egyetemes hasznosságát állítja, de hangsúlyozza, hogy az erények tanával különösképpen javukra válik mindazoknak, akik aszketikus életre szánták el magukat.

¹⁶ SHERWOOD, *op. cit.*

¹⁷ DALMAIS, I. H., „La doctrine ascétique de S. Maxime le Confesseur d’après le »Liber asceticus«”, in *Irenikon* 26 (1953) 17-39.

¹⁸ Vö. GOULD, G., *The Desert Fathers on Monastic Community*, Oxford 1995, mely bemutatja, hogy ez csak egy – és nem is a legnagyobb – része az áthagyományozott aphorizma-anyagnak, s hogy miért került ebbe a gyűjteménybe olyan sok pesszimista mondás a jelenkorral kapcsolatban: mert az elpusztított Szeptémből szétszórt atyák már nem tudták kiheverni az atya-tanítvány kapcsolatok megszakadását.

¹⁹ ApCsel 16,30

²⁰ BAÁN, I., „Bevezetés”, in Baán, I. (kiad.), *A szent öregek könyve. A szerzetesatyák mondásainak ábécé sorrendes gyűjteménye*, Budapest 2001, 11.

²¹ „Uram, üdvözlölni szeretnék, gondolataim (logiszmoi) azonban nem engedik. Mit tegyek szorongattatásomban? Hogyan fogok üdvözlölni?” *Ibid.*, 27.

szen más jellegű kérdéssel kezdődik:

„Egyik testvér ilyen kérdéssel fordult az idős atyához: Kérlek, atyám, mondd el nekem, mi volt az Úr célja a megtestesüléssel?”²² Ez az Úr céljára vonatkozó kérdés olyan kopernikuszi fordulatot jelent az aszketikus írások sorában, amelyet csakis a hitvalló krisztológiai és szoteriológiai életművének fényében lehet megérteni. Elég, ha „az Úr céljára” vonatkozó kérdést egybevetjük például a Biare abba neve alatt ránk maradt apophthegmával: Valaki megkérdezte Biare abbát: „Mit tegyek, hogy üdvözüljek?” Azt mondta neki: „Menj, tedd gyomrodát kicsinnyé, kezeld munkáját kicsinnyé, ne nyugtalankodj kunyhódban, és üdvözülsz!”²³ Mindezek a „teendők” a legkisebb mértékben sem tűnnek föl a hitvalló „Aszketikus tanításának” háttérében. A tanítványt itt mindenekelőtt Isten akarata, az üdvösségre vonatkozó egyetemes terv, az üdvöngöztetés érdekli. A részletek és gyakorlati „teendők” háttérbe szorulnak, és csak ennek keretében derülnek majd ki.

„Az öreg így felelt: Csodálkozom, testvérem, hogy te, aki naponta hallod a hitvallást, megkérded ezt. De azért megmondom neked: az Úr azért lett ember, hogy minket üdvözítsen.”

Az igazi etika megalapozásához tehát az üdvösségtörténet az elsődleges, mégpedig a legtömörebb összefoglalásban:

„A testvér erre így szólt: Hogyan érted ezt, atyám?

– Az öreg pedig ezt válaszolta: Amikor Isten kezdetben megteremtette az embert, a paradicsomba helyezte. Ő azonban megszegte parancsolatát, s így az enyészet és halál zsákmánya lett... Egyre csak a rosszabb felé haladt, és sokféle testi gyarlósága folytán az élet reményének elvesztéséig jutott.” (1. f.)

A bűn teológiájának kifejtésével kezdi a tanítómester annak összefoglalását, ami üdvösségünk elnyerésének hitvallásához vezet el. Maximosz hitvallóra különösen jellemző ez a gondolatmenet,²⁴ amely azonban minden bizánci rítusú áldozópapnak Nagy Szent Bazil anaforájából ismerős a leginkább. S az öreg szavainak folytatódása is kísértetiesen hasonlít a jól ismert liturgikus imára:

²² PG 90, 911. Mivel magyar fordítás még nem jelent meg, a továbbiakban következő saját fordításnál mindössze a fejezetszámot jelöljük.

²³ *A szent öregek könyve*, 89.

²⁴ A Thalasszioszhoz írt válaszok hosszú Prológusa szerint tehát a rossz nem más, mint az ember elidegenedése Teremtőjétől s egyúttal saját természetétől. Akik a Teremtő szándékával visszaélve csak az értelemről legtávolibb képességeiket bontakoztatták ki, azokban „az istenképiség helyett értelmetlen állatok hasonlósága nyilvánult meg”.

„Ám Istennek egyszülött Fia, az Atyaistentől minden idők előtt kimondott Ige, az élet és a halhatatlanság forrása megjelent nekünk... Megtestesült a Szentlélektől és a Szent Szűztől, s bemutatta nekünk az isteni mintájú életmódot. Szent parancsokat adva a mennyek országát ígérte azoknak, akik parancsai szerint alakítják életüket... Engedelmes-ségével feloldotta az ősszüői vétet sújtó ítéletet, halálával eltörölte a halál hatalmát... Fölment a mennybe, helyet foglalt az Atyának jobbán, és elküldte a Szentleket, az élet zálogát, hogy lelkünket megvilágosítsa és megszentelje, s hogy segítségükre legyen a parancsolatok megtartásában mindazoknak, akik üdvösségükért küzdenek. – Egészen tömören így lehetne megfogalmazni azt, hogy miért is lett emberré az Úr.” (1. f.)

A „*Fejezetek a szeretetről*” 4. százaz gyűjteményében fogalmazta meg először a hitvalló ezt az ide vonatkozó üdvösségtörténeti alapelvet: „Az isteni gondviselés célja az, hogy akiket a gonoszság különféle-képp szétszakított, azokat az igaz hit és szellemi szeretet révén egyesítse, mert pontosan azért szenvedett a Megváltó, hogy egybegyűjtse Isten szétszóródott gyermekeit”. Itt az öreg ugyanezzel a következtetésre igyekszik eljutni. De ennek az egyetemes üdvözítő akaratot és emberszeretetet kifejező üdvtörténeti ténynek természetesen gyakorlati következtetései is lesznek:

„A testvér erre megkérdezte: Milyen parancsokat kell megtartanom, atyám, hogy üdvözüljek általuk? Ezt szeretném röviden hallani.”²⁵

– Az öreg így felelt: Maga az Úr mondotta feltámadása után apostolainak: »Menjetek és tanítsatok minden nemzetet! Kereszteljétek meg őket az Atyának és a Fiúnak és a Szentléleknek nevében! Oktassátok őket arra, hogy mindent tartsanak meg, amit parancsoltam nektek!«²⁶ Eszerint tehát minden egyes parancsát meg kell tartania minden embernek, aki megkeresztelkedett az életadó, isteni Szentháromság nevében. Az Úr az összes parancs megtartásától tette függővé az igaz hitet... Az Úr ugyanis minden hamis út ellenében ajándékozta nekünk rendeléseit, s ha egy is hiányzik közülük, akkor ez bizony a gonoszság ellenkező útjára vezet.” (2. f.)

Ez a gondolatmenet is Nagy Szent Bazilra, de ezúttal nem liturgikus imáira, hanem tanítványaihoz intézett „Bővebben kifejtett szabályaira” emlékeztet. Ott már a bevezetésben ugyanez a főtebb idézett

²⁵ A „sÚntomoj lÒgoj” nemcsak a rövidsége, hanem a mindent magába foglaló frappáns definíció tömörségére is utal.

²⁶ Mt 28,19-20

evangéliumi zárszó szerepel, „ez pedig azt jelenti, hogy még a legcsekélyebbet sem szabad elmulasztani abból, amit Urunk parancsolt”.²⁷ De nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy míg a kappadókiai atya buzdító beszédei sorra a legapróbb szerzetesi szabályok betartásához ragaszkodnak,²⁸ s Szent Bazil az istenszeretet komolyan vételétől teszi függővé a felebaráti szeretet gyakorlását, Maximosz hitvalló „sztarece” ettől kissé különböző, másik utat jár végig.

„Mire a testvér: De ki képes, atyám, mindezt a sok-sok parancsot megtartani?

– Az öreg így felelt: Az, aki életével az Urat mintázza, és az ő nyomában halad.”

Maximosz hitvalló „Aszketikus tanítása” Krisztus üdvözítő művére teszi a hangsúlyt, s még a parancsok fajtái után érdeklődő testvérnek sem hivatkozhat másra, mint Krisztus életpéldájának követésére. A mindenkihez jóságos Isten utánzásának ezt a merész képét hasonlóképpen fogalmazza meg a Hitvalló a Thalassziosz apát kérdéseire adott válaszainak²⁹ és liturgiagyarázatának keretében is”.³⁰

„A testvér így kérdezett tovább: Ugyan kicsoda képes az Úr mintájára élni? Hiszen az Úr Isten volt, még ha emberré lett is! Én viszont bűnös ember vagyok, ezer és ezer szenvedély rabja. Hogyan tudnám hát az Urat követni?

– Az öreg ezt válaszolta: Az anyagi világ rabságában valóban senki sem képes az Úr követésére. Viszont akik már elmondhatják: *Íme, mindenünket elhagytuk és követtünk téged* (Lk 18,28), azok megkapják az erőt az ő követéséhez és összes parancsolatának betartásához.

– A testvér így szól: Miféle erőt?

– Az öreg azt felelte: Hallgasd csak őt magát: *Hatalmat adtam*

²⁷ *Életszabályok* I., Nyíregyháza 1991, 31. S Mt 28,19-20 idézetéhez a cezáriai érsek hozzáteszi: „Mit használna nekem az összes jócselekedetem, hogyha épp csak azért, mert testvéreimet boldondnak mondom, a gehennára kellene kerülnöm?”

²⁸ *Ibid.*, 33-34 (PG 31,908).

²⁹ Thal 63 és 65; PG 90,769.

³⁰ „Ha Isten szegény, mert hozzánk történt leereszkedésében értünk szegénnyé tette magát, mindegyikünk szenvedéseit együttértőzőleg magára vette, és mindegyikünk szenvedésének arányában jóságából kifolyólag titokzatos módon egészen a világ végéig örökké szenved, akkor természetes, hogy még jogosabban lesz Isten az, aki Istent utánozva, emberszeretetből, Istenhez illő módon maga gyógyítja meg a szenvedők szenvedéseit, és megmutatja, hogy érzelmét illetően az üdvözítő gondviselés aránya szerint ugyanolyan hatalma van, mint Istennek.” – „Müstagógia”, in Vidrányi, K. (szerk.), *Az isteni és az emberi természetéről II. Görög egyházatyák*, Budapest 1994, 308.)

nektek, hogy kígyókon és skorpiókon tapodjatok, s hogy minden ellenséges erőn úrrá legyetek. Nem fog ártani nektek semmi".³¹ (3. f.)

A morálteológiai útvesztőket már számtalanszor elismétlő elődeivel szemben az itt szereplő „öreg” még mindig nem kipróbált mód-szereket sorol fel, hanem az erőt igyekszik átadni ahhoz a cél felé tartó vándorláshoz, amelynek mindenféle aszketikus gyakorlat legföljebb csak rész-szempontja lehet. S a Krisztus követés hitelesítése végett hivatkozik újszövetségi elődeire, azokra a szentekre, akik Krisztus után a kereszténység első vonatkozási pontjai voltak.

„Ezt az erőt és hatalmat kapta meg Pál, aki így szól: *Legyetek követőim, amint én Krisztus követője vagyok* (Fil 3,17). És ismét: *Nincs semmi elmarasztaló ítélet azok ellen, akik Krisztus Jézusban élnek, akik már nem a test, hanem a lélek szerint járnak*”.³² (4. f.)

Természetesen ezek után már szükségképpen el kell jutni a lemondás evangéliumi elvéhez is: „*Aki nem mond le mindenéről, amije csak van, nem lehet az én tanítványom* (Lk 14,33). Aki tehát az ő tanítványa akar lenni, s ilyen méltóságra szeretne érdemesülni, hogy végül is erőt kapjon tőle a gonoszság szelleme ellen, az vonja ki magát minden testi kötelék alól, és vessen le magáról minden anyagiasságot szenvedélyt.” (5. f.) A szenvedélyek elleni hadüzenet azonban itt már egyáltalán nem lehet öncélú, hanem szervesen beilleszkedik a főparancs, a szeretet parancsának irányvonalába:

„Ekkor így szólt a testvér: Igen sok mindent parancsolt az Úr! [...] Szeretném tehát, ha rövid összefoglalást adnál most számomra, hogy ezt szem előtt tartva eljuthassak az üdvösséghez.

– Az öreg pedig így felelt: Bármennyire számosak, testvérem, mégis egyetlen mondatban összefoglalhatók ezek: *Szeresd Uradat, Istenedet minden erődből és teljes elméddel, felebarátodat pedig úgy, akár csak önmagadat*.³³ Aki ennek az igének elsajátítására törekszik, egyúttal igazodni fog minden egyes parancsolathoz. Nem képes viszont sem Istent, sem felebarátját őszintén szeretni az, aki – mint előbb mondtam – nem szakadt el a földi szenvedélyektől... Amennyire ugyanis elménk a világ dolgaihoz tapad, annyira rabjává is lesz azoknak, s így megveti és megszegi Isten parancsolatát.”³⁴ (6. f.)

³¹ Lk 10,19

³² Róm 8,1-4, amely után a hitvalló idézi még Gal 5,24 és 4,14 verseket is.

³³ Mk 12,30

³⁴ Minden bűn forrása ugyanis (a platonikus intellektualizmust tükröző meglátás szerint) az, hogy az ember nem jól ismeri Istent, s egyszer csak „a lélek kiesik a szeretetből”.

Itt válik aztán konkréttá az istenszeretet kifejeződése, a lemondás:

„A testvér így szólt: Miféle dolgokról beszélsz, atyám?

– Az öreg ezt felelte: A táplálékról, a pénzről, az anyagi javakról, a dicsőségről, a rokoni kapcsolatokról és a többiekéről.

– Mire a testvér: Mondd, atyám, hát nem Isten teremtette mind-ezeket, s nem ő adta az embernek, hogy használja őket? Hogyan parancsolja akkor azt, hogy ne ragaszkodjunk hozzájuk?

– Az öreg így válaszolt: Kétségtelen, hogy Isten alkotta őket, s ő adta át emberi használatra. Minden jó Istentől való, s azért van, hogy helyesen és Istennek tetsző módon éljünk vele. De mivel gyöngék vagyunk, anyagiassal érzülettel előbbre helyeztük az anyagi javakat a szeretetnél, úgyhogy most inkább ezekhez ragaszkodunk. Így aztán az emberekkel folyvást csak harcolunk, pedig nekünk az elénk kerülő dolgoknál, sőt magánál a testnél is többre kellene becsülnünk a minden ember iránti szeretetet. Ez ugyanis az Isten iránti szeretet ismertetőjegye.³⁵ Belátod-e hát, hogy épp az egymás iránti szeretet hozza létre az istenszeretetet, ami viszont Isten összes parancsolatának teljessége? Ezért parancsolja hát mindazoknak, akik szívből tanítványaivá akarnak válni, hogy az említett dolgokhoz ne ragaszkodjanak, hanem még saját javaikról is mondjanak le!” (7. f.)

Itt térhetünk vissza megdöbbenve Nagy Szent Bazilhoz, aki az istenszeretet komolyan vételétől teszi függővé a felebaráti szeretet gyakorlását,³⁶ míg Maximosz hitvalló „öregé” szerint „épp az egymás iránti szeretet hozza létre az istenszeretetet”. Ezt a megszokottól kissé különböző utat csak az járhatja vele végig, aki elfogadja a VI. Egyetemes Zsinat tanítását, melyben Maximosz hitvallása alapján a püspökök hitvallást tettek arról, hogy „az Úr Jézus emberileg is akarta és végbevitte” a megváltás művét. Ő ugyanis „emberileg is” kulcsa és közvetítője a szeretet olykor már lehetetlennek tűnő parancsának.

„Ekkor a testvér így szólt: Az imént azt mondtad, atyám, hogy minden látható dolognál, sőt magánál a testnél is előbbrevaló a szeretet. Hogyan szerethetem én azt, aki gyűlöl és utál engem? Főleg meg ha valaki netán irigykedik rám, szitkokat szór fejemre, csejt szót ellenem, és

A vétkes önszeretetből fakad aztán a falánkság, a kapzsiság és a hiú dicsvágy ostoba kísértése.

³⁵ Itt érkezik vissza az öreg a főparancshoz, amit mindenekelőtt Jn 14,15 és 15,12 verseivel igazol.

³⁶ *Életszabályok I.*, 43-57.

gonoszságban fondorkodik: az ilyet miképpen legyen képes szeretni? Ez már a természet alapján is képtelenségnek tűnik, atyám, hiszen az elszenvedett sérelem természeténél fogva eltaszít a bántalmazótól.

– Az öreg így felelt: A természetes ösztöneiket követő kígyóknál és vadállatoknál valóban elképzelhetetlen, hogy ne bosszulják meg lehetőleg mindenáron a kapott bántalmat. Akik viszont Isten képmására teremtett értelmes lények, akik méltónak bizonyultak Isten igaz ismeretére, sőt törvényt is kaptak őtől, azok bizony megtehetik, hogy nem fordulnak el bántalmazóiktól és szeretik gyűlölőiket. Ezért is mondotta az Úr: „Szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót gyűlölőitekkel” stb.³⁷ Nem parancsol ő lehetetlen dolgokat, s nyilván ezt is lehetségesnek tartja: különben nem büntetné azokat, akik megszegik. Maga az Úr mutatja ezt be tulajdon tetteinek bizonyítójával: neki még a tanítványai is mindhaláláig küzdöttek a felebaráti szeretetért, s forrón imádkoztak azokért, akik végül meggyilkolták őket. Mi pedig, mivel az anyag és élvezet iránti ragaszkodást még az ő parancsolatainál is többre tartjuk, éppen emiatt... aztán képtelenek vagyunk Istent követni, s nem is tudjuk megismerni szándékát, hogy attól megerősödhessünk.” (8. f.)

Emberileg nézve szinte a lehetetlenre vállalkozott az öreg, amikor az ellenségszeretetét magyarázni akarta. Ebbe a feladatba már számtalan tanítómesternek és moralizáló bölcsnek tört bele a bicskája, mert a buzdításból a gyöngé, gyarló tanítvány „kioktatása” lett, amely aztán hatástalannak bizonyul. Maximosz hitvalló „örege” azonban mindennek előtt maga is a bűnösök oldalára áll. Nemcsak Szent Pál szavaival utal azokra, „akik között az első én vagyok”, hanem újra meg újra így mutatja be a saját gyarlóságát:

„Ameddig én ilyen tökéletlen vagyok és engedetlen, hogy nem engedelmeskedem Istennek a parancsok végzésével, s nem jutok tökéletességre lelkiütemben az igaz ismeret szerint, addig miattam magát Krisztust is tökéletlennek és engedetlennek tarthatják – legalábbis az én szempontomból. Mert csökkentem és csonkítom őt mindaddig, míg nem növekszem vele együtt Lélekben, hogy tényleg Krisztus testrésze és tagja lehessenek.”³⁸

S éppen ezzel az alázatával képes a fiatal testvér bizalmát megnyerni és hitelesen szólni tanítványához. A testvér pedig annyira elfogad-

³⁷ Mt 5,44.

³⁸ *A teológiáról és Isten Fiának testben végbevitt üdvözítő művéről* II. 30, az 1Kor 12,27 idézetével.

ja az alázatos közeledést, hogy egyszerre be is vallja igazi bűnét, amelyre orvoslást vár:

„Ekkor így szólt a testvér: Íme, atyám, mindenemet elhagytam: rokonságomat, vagyonomat, az élvezeteket s a világ dicsőségét, úgyhogy testemen kívül semmim sincs az életben. Ám az olyan testvéremet, aki gyűlöl és megvet, nem tudom szeretni, még ha tetteimben igyekszem is a rosszat rosszal nem viszonzni. Mondd meg hát, mit kell tennem, hogy szívből szeretthessem az ilyen embert is, vagy pedig az olyant, aki mindenféleképp gyötrelmet próbál okozni nekem?” (9. f.)

Krisztus követésének egyik legkomolyabb akadályja tehát az a gyűlölet, amelyre a kereszténynek szeretetet kellene viszonznia. Márpedig erre természeténél fogva önmagától képtelen az ember. Ez az egyetemes emberi probléma ugyanilyen formában tért vissza több esetben is a „Négyszer száz fejezet a szeretetről” legdrámaibb pontjain.³⁹ Itt azonban minden eddiginél pontosabb választ kapunk a mindenkit foglalkoztató kérdésre, amennyiben hajlandók vagyunk „az Üdvözítő szándékát” figyelembe venni:

„Az öreg így felelt: Még ha látszólag le is mondtunk a világról, akkor sem tudjuk üldözőinket szeretni mindaddig, míg valóban meg nem ismerjük az Úr szándékát. Aki azonban az Úr kegyelméből eljut ennek ismeretére, az igyekszik is aszerint élni, s képes szívből szeretni az őt gyűlölő és gyöttrő embert, ahogyan az apostolok is szerettek, mikor eljutottak az igaz ismeretre.” (9. f.)

Kétségtelen, hogy itt viszontláthatjuk minden görög tanító tanítómesterének, Szókratésznek, illetve az őt párbeszédeiben felhasználó Platónnak intellektualizmusát. Órigenész, illetve Evagriosz örökségére is gyanakodhatunk, de a hitvallónál ez a fogalom is egészen másként tűnik fel, mint Evagriosznál vagy más „intellektualista” teológusoknál.

„A testvér így szólt: Atyám, szeretném tudni, mi volt az Úr szándéka!

– Az öreg így felelt: ha meg akarod tudni az Úr szándékát, hallgass figyelmesen! A mi Urunk Jézus Krisztus, aki természeténél fogva Isten, emberszeretetből arra méltatott minket, hogy emberré lett. Aszszonytól született, és az ihletett apostol szavait idézve *a törvény alattvalója lett*,⁴⁰ hogy (Isten) rendelkezését emberként betartva leronthassa az Ádámra nehezedő ősi átkot. Minthogy tudta az Úr, hogy az egész tör-

³⁹ Pl. 3,90-91.

⁴⁰ Gal 4,4

vény s az összes próféta a törvények e két parancsától függ: „*Szeresd Uradat, Istenedet teljes szívedből, és felebarátodat úgy, akárcsak önmagadat,*⁴¹ kezdettől fogva mindvégig emberként is buzgón megtartotta ezeket. Ám a sátán, aki még a kezdet kezdetén bűnre csábította az embert, és így hatalmat nyert a halál fölött, ... minden erejéből harcot indított ellene, hátha valahogyan képes lenne arra rábírní őt, hogy többre becsülje az anyagot az istenszeretetnél.” (10. f.)

Először szinte érthetetlen, hogy az emberek közötti amúgy is bonyolult problémát miért kell fokozni egy harmadik szereplő, a sátán közbelépésével. De úgy tűnik, épp az ő leleplezése révén tud a tapasztalt öreg megoldást találni az emberek közötti konfliktusokra. Hiszen akinek sikerült éket vernie az emberek közé, az még inkább konkolyt hintett annak idején az Üdvözítő munkájára.

„Mivel pedig tudta a sátán, hogy három dolgon fordul meg az egész emberi sors, az életen, pénzen és dicsőségen, ... Krisztust is e három dologgal kísértette meg a pusztában. Az Úr azonban erősebbnek bizonyult ezeknél, s így a sátánt meghátrálásra készítette.” (10. f.)

A három kísértés fölött diadalmaskodó Krisztus egyszerre „az ember tragédiájának” kulcsszereplője is lett, hiszen többnyire az őt ért kísértések jelentik az istenszeretet megpróbáltatását a hívóknél. Egyébként a három kísértés hallatán egy szokványos „aszketikus beszédben” hosszú fejtegetés következne azok kialakulásáról és a szenvedélyek elleni harcról.⁴² A hitvalló „sztarece” azonban itt is tömören fogalmaz, és egészen másra összpontosít. A sátán furcsa harcmodorának leleplezése a fontos, ezután pedig következhet az ellenségszeretet további próbatételében helytálló Krisztus tanúságtétele:

„Tanújelét adta ő Isten iránti szeretetének, úgyhogy mivel ennek a parancsnak az áthágására őt a sátán már semmiféle ígéretessel nem tudta rávenni, ezért most az emberlakta területen támadt reá különféle mesterkedésekkel a törvényszegő zsidók által, hogy legalább az ember-szeretet parancsának megszegésére sikerüljön rávennie. Így hát míg ő az élet útját tanígtatta, s tetteivel a mennyei életvitelt mutatta be, ... addig a sátán a törvényszegő farizeusokat és írástudókat a legkülönbébb támadásokra készítette, hogy ő a megpróbáltatások súlya alatt összeroppanva kénytelen legyen meggyűlölni az ellene támadókat...” (11. f.)

Az eddigi aszketikus szerzőknél még nem elég mélyen feltárt

⁴¹ Mt 20,37

⁴² Vö. DALMAIS, *op. cit.*, 30. hivatkozásait Evagriosz műveire.

szempont tehát az, hogy a három kísértés fölött diadalmaskodó Krisztus egyszeriben éppen az ellenségszeretet kísértésével szembesült, s itt is példaszerűen állt helyt.

„Az Úr viszont mint Isten már kiismerte az ő fondorlatait, s ezért az általa működésbe indított farizeusok iránt nem gyűlölködött... A tettek megvalósítóit... szemrehányásokkal illette, megfeddte, összeszidta és korholta, de azért szüntelenül csak jót cselekedett nekik, állhatatosan tűrte a rágalmakat s viselte el a szenvedéseket: egyszóval mindig a szeretet cselekedeteivel közeledett feléjük... Micsoda páratlan harcmódor! A gyűlölet helyett szeretetről tett tanúságot, s ugyanakkor jósága folytán üzte el a gonoszság atyját... Ezáltal tökéletes győzelmet aratott az ördög fölött, megszerezte számunkra a feltámadás dicsőségét, s így az új Ádám megújította a régít. S ezt mondja az isteni ihletésű apostol is: *Ugyanaz az érzés legyen bennetek, amely Krisztus Jézusban volt.*”⁴³ (12. f.)

Az öreg tanítómester tehát az egyetlen és legfőbb Mester „harcmódorát” elmesélve tárja föl „az ember tragédiáját” és minden megoldhatatlannak hitt nehézség megoldását, amelyre Isten kegyelméből és a szeretet erejéből bárki képes lehet.

„Ez volt tehát az Úr szándéka: hogy mint ember engedelmeskedjék értünk Atyjának egészen a halálig, mindvégig betartva a szeretet parancsát, a sátánt pedig azáltal szégyenítse meg, hogy gyötrelmeket tűr el tőle, mégpedig az általa működésbe hozott írástudók és farizeusok közvetítésével.” (13. f.)

Az öreg „narratív teológiája” azonban nem fejeződik be a Krisztus-esemény összefoglalásával. Az Evangéliumban fölfedezett kulccsal megnyílik a történelem kapuja, s ha Jézus beteljesítette az üdv-történetet, ő egyúttal az egyház történelmének „nyitja” is:

„Mivel önként vállalta a legyőzetést, azért végleg legyőzte azt, aki diadalt remélt, a világot pedig teljesen kiragadta az ő hatalmából. Így valóban gyöngeséggel elpusztította a halált, s a halálon uralkodó hatalmat megsemmisítette. Ugyanígy volt erőtlen önmagában Pál is, aki azért büszkélkedett gyöngeségeivel, hogy aztán Krisztus ereje lakozhasson öbenne.” (13. f.)

Tehát Pál apostoltól kezdve minden szent a Mester „harcmódorával” különböztette meg igazi ellenfelét a vélt „ellenségektől”, s így sikerült győzelmet aratni a sátán fölött:

„A győzelemnek ezt a módját megtapasztalva írhatta az

⁴³ Fil 2,5

ehezusiaknak: *Nem test és vér ellen folyik a harcunk, hanem a fejedelmek és hatalmasságok ellen...*⁴⁴ Ezért mondja, hogy öltsek föl az igazságosság páncélját, a remény sisakját, a hit pajzsát és a Lélek kardját, hogy el tudják oltani a gonosz minden tüzes nyílát, minthogy harcuk láthatatlan ellenségek ellen irányul.⁴⁵ (14. f.)

Az egyszer s mindenkorra kivívott diadal tehát így folytatódik az Apostolok Cselekedeteiben és az egyház további történetében:

„A testi élvezetekre ingerlő démonok fölött oly módon sikerült győzedelmeskednie, hogy saját testének gyöngesége révén üzte el őket. A gyűlölet háborúskodását szító démonok fölött pedig... újra csak tetekben mutatta be a felülkerekedés módját: „*Gyalázóinkra áldást monddunk, az üldöztetéseket türelemmel viseljük...*”⁴⁶ A démonok ugyanis azért kezdtek egyeseket szidalmazásra, gyalázásra és üldözésre ösztökélni, hogy ezzel őt a szidalmazó, gyalázó és üldöző személy elleni gyűlöltre hangolják: hiszen végcéljuk a szeretet parancsának áthágása volt. Az apostol viszont tudott erről az elgondolásukról, úgyhogy gyalázóira áldást mondott, az üldöztetéseket türelemmel viselte el, a szidalmazóit pedig szelíden kérlelte, hogy fordítsanak hátat az ösztönzést adó démonoknak... Így aztán a többi apostollal egyetemben sikerült nekik az egész világot a démonok elhagyása folytán Istenhez téríteniük: pontosan a legyőzetésük által aratván győzelmet a diadal várományosa fölött. Így tehát testvérem, hogyha te szilárdan megragadtad ezt a célt, akkor magad is képes vagy gyűlölődöt szeretni, amennyiben viszont nem, akkor semmiképp sem fogsz eljutni ideig.” (15. f.)

Mesze eltávolodtunk már a hagyományos szerzetesi démonológiaiáktól. Itt már nem egy-egy kis szenvedély „ördögei” lepleződtek le, hanem feltárult a szoteriológiai démonológia: Krisztus legyőzte a teljes sikerre számot tartó sátánt, s az ő erejéből lehetséges bárkinek a szabaddulása a démoni behálózásból.⁴⁷

A testvér vissza is tér a „lecke” elejére, hogy még biztosabban elsajátíthassa annak harcmódorát, aki a gyógymódot biztosította: „Valóban, atyám, így van ez és nem másként. Amikor az Úrnak gyalázat, arculütés és megannyi más szenvedés volt az osztályrésze a zsidók részéről, akkor ő mindezt türelemmel viselte, sőt együtt érzett ezekkel, mint

⁴⁴ Ef 6,12

⁴⁵ 1Kor 9, 26-27; 4,11 és 2Kor 11,27 idézeteivel.

⁴⁶ 1Kor 4,12-13

⁴⁷ A szoteriológiai démonológia itt található sajátosságait elemzi meggyőző erővel DALMAIS, *op. cit.*, 33-34.

tudatlan és eltévelyedett emberekkel... A kereszten legyőzte a sátánnak és az ő fejedelmeinek álnokságát és csábítását, mert ahogyan mondotta, mindhalálig küzdött ellenük a szeretet parancsának védelmében... Megtörte a halál hatalmát, s az egész világnak megadta, hogy föltámadjon az életre, akárcsak ő maga. Imádkozzál hát érettem, atyám, hogy mindenestül föl tudjam fogni az Úr és apostolai szándékát, aztán hogy józan lehessenek a megpróbáltatás idején, s el ne kerüljék figyelmemet a sátánnak és az ő démonjainak elgondolásai.” (16. f.)

Az öreg feleletéből is páratlan biztonságérzet, ugyanakkor szolidaritásra való biztatás árad: „Hogyha mindig szemed előtt lesznek az előbb elmondottak, akkor nem is lehetsz majd ilyen tudatlanság áldozata. Azt azonban sohase feledd, hogy miként te magad kísértést szenvedsz, úgy testvéred is kísértésnek van kitéve. Légy elnéző tehát a kísértést szenvedő iránt, s inkább a kísértőnek állj ellen, aki megkísértett ember iránti gyűlöletre akar csábítani: ne engedj a mesterkedéseinek!”

„Ezt mondja az Úr testvére, Jakab is a katolikus levelében: *Vesétek alá magatokat az Istennek: a sátánnak pedig álljatok ellen, akkor majd megfutamodik előletek!* (Jak 4,7) Amennyiben tehát – miként már mondtam – szüntelen józansággal tartod szemed előtt a mondotakat, akkor megértheted majd az Úr és apostolai szándékát: szeretni fogod az embereket, együttérsz a vétkesekkel, s kitartó szeretettel győzelmet aratsz a gonosz lelkek fölött. Hogyha azonban lankadtak, hanyagok és könnyelműek vagyunk, s gondolataink a testi élvezetekben merülnek el, akkor már nem a démonok, hanem sokkal inkább önmagunk és testvéreink ellen harcolunk. Ekkor valójában a démonok kedvében járunk, hiszen az ilyen dolgokért az emberekkel is hadakozni szoktunk.” (17. f.)

„A testvér ezt mondotta: Így van, atyám, hiszen hanyagságom mindig a démonok támadására nyújt alkalmat. De megkérlek, atyám, mondd el nekem, hogyan kell eljutnom a józanságra?

– Az öreg így felelt: Ha elhagyunk minden földi gondot, s ha szüntelenül az isteni Írásokon elmélkedünk, akkor lelkünk eljut Isten félelmére, Isten félelme pedig már magával hozza a józan lelkületet.”

Ez a józanság (nÁyij) a későbbi görög lelkiség alapvető kifejezése lesz, Maximosznál azonban még elég ritkán fordul elő. Annál jelentősebb ezen a helyen.⁴⁸

„A lélek így eljuthat a gondolatokkal hadakozó démonok felis-

⁴⁸ Itt főként a kísértések és elérendő erények világos megkülönböztetését, az éberséget, készenlétet fejezi ki. Vö. DALMAIS, *op. cit.*, 33.

merésére és elhárítására... Erre a küzdelemre buzdítja a tanítványokat Péter, az apostolok feje is, amikor így szól: *Józanok legyetek és virraszszatok, mert ellenségeitek, az ördög mint ordító oroszlán jár körül, keresve, hogy kit nyeljen el. Álljatok ellen neki szilárdan a hitben!*⁴⁹ Az Úr pedig ezt mondja: *Virrasszatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek!*⁵⁰ (18. f.)

Így kerül be Jakab, Péter és a többi apostol is a képbe, s az öreg egyszerre velük azonosul a „szentek közösségében”, sőt ifjú tanítványát is meghívja a történelem legnagyobbjai közé:

„Noha harci fegyvereink nem testiek, de Isten erejéből erődítmények lerombolására képesek. Ezekkel zúzunk össze minden okoskodást és minden akadályt, mely Isten megismerése elé akadályként tornyosul, s foglyul ejtünk minden gondolatot a Krisztus iránti engedelmesre... Ha tehát magad is a szenteket utánozod, és fáradhatatlanul Istennek szenteled önmagad, akkor józanná leszel.” (18. f.)

A testvér erre így szólt: „Mít kell tennie az embernek, hogy szüntelenül Isten jelenlétében merülhessen el?

– Az öreg ezt felelte: Nem tudja az ember teljesen Isten jelenlétében tartani elméjét addig, míg meg nem szerzi ezt a három erényt: a szeretetet, az önfegyelmet és az imádságot. A szeretet csillapítja a haragot, az önfegyelem kiszűri az érzéki vágyat, az imádság pedig eltávolít az elméből minden előzetes elgondolást, hogy az a maga meztelen valójában járulhasson Istenhez. Ez a három erény a foglalatja az összes többinek. Nélkülük az értelem nem képes Istennél időzni.” (19. f.)

A régen várt erénytan tehát csak most, az elmélyülten Istennel foglalkozó ember számára bontakozik ki. Hiszen lehetetlen igazán Istennel időzni (scolēzin tū Qeū) a három fő erény nélkül. Az érzéki vágyat kiszűrő önfegyelem lesz minden szerzetesi aszkézis alapja, a bőjtölés és önmegtagadás forrása.

„A testvér így szólt: Kérlek, atyám, taníts meg arra, hogyan csillapítja a szeretet a haragot!

– Az öreg ezt felelte: Ahogyan már többször is elmondottuk, a szeretet irgalmas, jótékony a felebaráthoz, és nagy türelemmel van iránta, úgyhogy minden cselekedetét elviseli. Ezért akiben megvannak e tulajdonságok, annak tényleg lecsillapítja haragját a szeretet. – A testvér így szólt: Való igaz, hogy nem kicsinek a szeretet művei, tehát boldog

⁴⁹ 1Pét 5,8

⁵⁰ Mt 26,41

lehet az, aki el tudja ezt érni. Én bizony messze vagyok tőle. De azért mondd meg kérlek, atyám, mi a türelem?” (20. f.)

Erre adott feleletében fejti ki az öreg az önfegyelem elméletét, amely mindenekelőtt a kitartás (TMnkartere>n) forrása:

„A balsors idején tanúsított önfegyelem és a gonoszság kitartó elviselése. Tehát az, hogy kivárod a megpróbáltatás végét...” (21. f.)

De a következő fejezetben konkretizálja is ennek gyakorlati megnyilvánulásait:

„Ezek tehát a türelem ismertetőjegyei. Ám nem csupán ezek: hiszen a nagylelkű türelem jele az is, hogyha valaki önmagát tekinti a megpróbáltatás okának.” (22. f.)

A testvér most már fölvetheti a hagyományos aszketika alapkérdését is, amit annak idején elsőként Antal remete fogalmazott meg tanítványainak: „Nap mint nap, amikor fölkelünk, gondoljuk azt, hogy nemigen érjük meg az estét, s akkor már nem gyötör bűnös vágy... és folyton folyvást úgy küzdünk, hogy magunk előtt lássuk az ítélet napját. Hiszen az akkor bekövetkező gyötrelmekből való félelem és rettegés mindig megszünteti az érzéki élvezet édességét, és még az elhajló lelket is helyreállítja.”⁵¹ Ugyanezt a problémát a hitvalló „tanítványa” a következőképpen veti föl:

„Szépen elmondtad, atyám. De kérlek, mondd el azt is, hogyan szűri ki az önfegyelem az érzéki vágyat?

– Az öreg így felelt: Azáltal, hogy tartózkodásra int mindennel kapcsolatban, ami nem szükségletet tölt be, hanem csak élvezetet nyújt, arra késztet, hogy semmi mást ne vegyünk magunkhoz, csak azt, amire életünk fenntartása végett rászorulunk.” (23. f.)

A hitvalló erre vonatkozó tanítása világos: A minden élvezetet árnyékként kísérő fájdalom abból fakad, hogy az ember olyasmit vár élvezeti tárgyaitól, amit csak vágyainak Beteljesítője, Isten adhatna meg neki. Az érzékes ember sokat foglalkozik érzéki élvezeteivel, de a gyönyör megtapasztalása után nyomban küszködni fog a kielégületlenség lelki gyötrelmével és a testi fájdalmakkal is. Ezek kiküszöböléséhez mindenekelőtt Istennel való kapcsolatát, imaéletét kell helyrehoznia.

„A testvér erre így szólt: Való igaz, atyám. De kérlek, oktassál most arra is, miképpen szabadítja meg az elmét az imádság mindenféle elgondolástól!

⁵¹ *Vita Antonii*, 19,2-5.

– Az öreg ezt felelte: Az elgondolások⁵² mindig bizonyos dolgok elgondolásai, ezek a dolgok pedig lehetnek érzékiek vagy szellemiek. Amíg ezekkel foglalkozik az elme, addig csak elgondolásaikat cipelgeti magával, az imádság kegyelme viszont már magához Istenhez kapcsolja az elmét: tehát az Istennel egyesült értelem megszabadul minden előzetes elgondolástól. A maga meztelen valójában Istenhez járuló elme ekkor válhat Istenhez hasonlóvá.” (24. f.)

Világossá vált tehát, hogy a keresztény élet célja az istenképiség tökéletesítése, vagyis az a sajátos életeszmény, hogy legjobb adottságainkat a Szentlélek kegyelméből aktualizálva „Krisztus élő ikonjaivá legyünk”. Ennek eszköze és legjobb kifejezőmódja a szüntelen imádság, amely nem is elsősorban az ajkak mozgásától függ, hanem a lélek megfelelő belső beállítottságától.⁵³

„A testvér így szólt: Hogyan tud az elme szüntelenül imádkozni? Hiszen... emberek körében beszélgetve és szolgálva sok-sok gondolat és elképzelés köti le.

– Az öreg viszont ezt felelte: A Szentírás soha nem parancsol olyan dolgot, ami lehetetlenség. Maga az apostol is zsoltarozott, ő is olvasott és szolgált, s mégis szüntelenül imádkozott. Az imádság ugyanis attól lesz szakadatlan, hogy elménk tökéletes áhítattal és szeretettel ragaszkodik Istenhez, s közben folyvást a tőle kapott reménység éltet bennünket: tehát beléje vetjük bizalmunkat, bármit is cselekedjünk, s bármi is történjék velünk. Ilyen helyzetről tanúskodik az apostol is: *Ki választ-hat el bennünket Krisztus szeretetétől?*”⁵⁴ (25. f.)

A bölcs öreg tehát itt a lelkiség történetét kezdi kifejteni, mindekenelőtt „az Apostolra” hivatkozva, akin mindig a nemzetek apostolát, Pált érti. Közben persze érinti a többi újszövetségi szentet is:

„Ezzel az életvitelével tehát az apostol szüntelenül imádkozott: ahogyan hallhattad, bármit is tett, s bármi is történt vele, őt az Úrtól kapott reménység éltette. Ugyanezen oknál fogva örvendezett a zaklatások közepette minden egyes szent annak, hogy végre eljuthat az istenszeretet állapotára. S pontosan ezért mondotta az apostol: *Legszívesebben gyöngeségeimmel dicsekszem, hogy Krisztus ereje költözzön belém.*”⁵⁵ (26. f.)

⁵² Νοματα, vagyis a fantázia csapongó gondolatai, képzettársításai.

⁵³ A görög szövegben: οὐτῶν διακε...μενῶν, ami sajátos lelki beállítottságot fejez ki.

⁵⁴ Róm 8,35-38 és 2Kor 4,10-11 idézeteivel igazolja, hogy az Istenben elmerülő ember egész életében „Jézus élete lesz nyilvánvalóvá”.

⁵⁵ 2Kor 12,9

Ettől kezdve a párbeszéd drámai fordulatot vesz. Az elméleti fejtegetéseknek már régen vége, sőt a gyakorlati kérdésekről folytatott lelki beszélgetés is eljutott leglényegesebb fordulópontjához:

„A testvér így szólt: Atyám, vajon miért nincs meg bennem a töredelmesség?

– Az öreg ezt felelte: Mert az istenfélelem nincs a szemünk előtt. Minden rossznak szálláshelye lettünk, s így Isten rettenetes büntetését csak egyszerű gondolatnak tartottuk.” (27. f.)

Az „egyszerű gondolatok”, intellektuális eszmecserek szintjétől a keleti aszketikus hagyomány kulcskifejezéséhez, a benső megrendülést jelentő katánuxij és a töredelmes bűnbánatot kifejező pñnqoj fogalmához jutott el a lelki beszélgetés, amit mindenekelőtt Mózes és a négy nagy próféta ítélethirdetésével tesz drámaivá az aggastyán. A próféták sorában utoljára Ezekielre és Dánielre hivatkozik: *„Ítélet elé állítalak útidért, s utálatos tetteidet mind reád hárítom. Szemem már nem kínál meg, nem könyörülök rajtad: így majd fölsimered, hogy én vagyok az Úr”*.⁵⁶ (27. f.)

Több zsolttár- és evangéliumi idézet után az öreg kifejezésre juttatja azt, hogy itt senkinek sincs fölmentése a lelkiismeretvizsgálat alól: *„Mindnyájunknak meg kell jelennünk Krisztus ítélőszéke előtt, hogy kiki megkapja, amit testi életében kiérdemelt, aszerint, hogy jót vagy gonoszat cselekedett-e”*.⁵⁷ (29. f.)

Az öreg tanítómester jól tudja, hogy itt már nem az elkövetett bűnök száma a döntő, hiszen ha „nem is teszünk rosszat, mindössze elhanyagoljuk a jót, és felebarátunkat nem szeretjük”, mi, „gyakorló keresztények” is a vádlottak padjára kerülünk az ítéletkor. Hiszen „az Úr tudta, hogy a tökéletességhez a keresztény számára nem elegendő csupán *Ne ölj! Ne törj házasságot! Ne lopj!* betartása, ezért így szólt: *Bizony, mondom nektek, ha igazságotok nem múlja felül az írástudókéét és farizeusokét, nem juttok be a mennyek országába!*”⁵⁸ Isten ugyanis „törvénybe iktatta a lélek megszentelésének feladatát... illetőleg a minden ember iránti tiszta szeretet kötelezettségét, melynek révén egészen Krisztus szeretetéig lehet eljutnunk: s pontosan ebből az okból adta át nekünk mindhalálíg példaképként önmagát, illetőleg tanítványait.” (30. f.).

A történelemlecke ezzel befejeződött, s a mester és tanítvány

⁵⁶ Ez 7,4-9, majd ezt követi Dán 7,9-10 és az Emberfia-látomás hosszas taglalása.

⁵⁷ 2Kor 5,10. Ehhez kapcsolódik még Jer 48,10, valamint Mt 7,13 és 25, 41 idézete.

⁵⁸ Mt 5,20

bűnbánó tekintete immár együtt fürkészi a végidő „rettenetes napját”:

„Vajon miféle mentegetőzést tudunk majd felhozni tunyaságunk mellett ama napon, hogyha mindmáig annyi sok példakép állt a szemünk előtt? Jeremiás pontosan minket sirat, sőt úgy hallom, Mózes is épp rólunk beszél.”⁵⁹ (31. f.)

Még egy utolsó biblikus „lecke” készít fel a végső „szigorlatra”:

„Prófétai szavakkal sirat bennünket az Apostol is. Ezért ír aztán a jövőndőbe látva már a mi bűnös életvitelünkről is Timóteusnak: „Tudd meg, hogy az utolsó napokban nehéz idők következnek. Az emberek önzők, kapzsis, fennhéjázók, kevélyek... stb. lesznek.”⁶⁰ (32. f.)

Ilyen bevezetéssel mutat példát a töredelmetlen tanítványnak maga a köztisztelőben álló atya:

„Jaj nekünk tehát! ... Mondd el csak nekem, melyikünk mentes az előbb említett gonoszságoktól? ... Nem igaz, hogy valamennyien könnyen haragra gerjedünk, s hogy mindnyájan haragtartók vagyunk? Nemde képtelenek vagyunk elfeledni a sérelmeket? ... Nemde Isten temploma helyett bálványtemplomokká lettünk, s a Szentlélek helyett a gonoszság lelkének adtunk tanyát?”⁶¹ (32. f.)

Fejezetről fejezetre érdemes volna végigvennünk ennek a mintaszerű lelkiismeretvizsgálatnak legalább egy-két fontos pontját: „Hogyan hívhatnának krisztusiaknak (keresztényeknek) bennünket, ha egyszer nincsen bennünk semmi krisztusi...?” (33. f.)

Ez az egyébként felsorolásokkal és antitézisekkel bőven megtűzdelt fejezet retorikailag is igen érett mesterre utal. Ebből persze itt helyszükében csak ízelítőt adhatunk:

„Isten temploma helyett kufárok tanyájává, az imádság háza helyett rablók barlangjává, szent vetés helyett gonosz sarjadékká, s Isten fiai helyett törvénytelen gyermekekké lettünk, mert elhagytuk az Úr parancsait.”⁶² (34. f.) „Aki testvérét gyűlöli, az gyilkosságot követ el.”⁶³ Éppen ezért a szeretet nélküli aszkézis nem kedves az Isten előtt.” (36. f.)

A 37. f. „képmutatásunkat korholja”, mégpedig a legfőbb Mes-

⁵⁹ Jer 8,23 után MTörv 32,15 vészjósló szavai erősítik meg a mindenkire kiterjedő ítéletet. Majd az öreg hozzátesz még két ítélő prófétai igét: „Mikeás is bennünket sirat (Mik 7,2). Hasonlóképpen rólunk beszél a zsoltáros” (Zsolt 12,2).

⁶⁰ Róm 3,12-18 és Tim 3,1-4

⁶¹ A szerzetesi hagyomány arról tanúskodik, hogy az ember nem lehet egyszerre a gonosz és a Szentlélek hordozója. Aki tehát a gonosszal paktált le, az elveszíti a Szentlelket.

⁶² Utalások Mt 21,13, Jn 2,16; 1Pét 2,9 és Iz 1,4-re.

⁶³ 1Jn 3,15

ter szavai alapján.

„Bizony, ami miatt az Úr a farizeusokra panaszkodott, azt én magunkra, mai képmutatókra értem: magunkra, akiket bár túlradó szeretetre méltatott, mégis rosszabbak lettünk még az imént említetteknel is... Talán nem kedveljük az első helyeket a vendégségben s a fő helyeket a zsinagógákban? Vajon nem várjuk-e el az emberektől a tanítói címet, s nem kelünk-e mindhalálig harcra azokkal, akik ezt nem adják meg nekünk? Nem ragadtuk-e mi is magunkhoz a tudás kulcsát, s nem zárjuk-e be mi is a mennyek országát az emberek előtt?”⁶⁴

S itt az öreg az evangélium utalásaival egyszer csak befejezi a biblikus „szigorlatát” is. Egyszerre ismét műfajt vált, és a már befejeződött tanítást követő lelki beszélgetést imává változtatja:

„Vétkeztünk ugyanis, és gonoszságot cselekedtünk... De ne adj minket idegen kézre mindvégig, Urunk, a te nevedért, s ne bontsd fel szövetségedet, ne vond meg tőlünk irgalmadat, mennyei Atyánk, a te könyörületességed és Szentlelked irgalma folytán! ... Segíts meg minket, megváltó Istenünk! Neved dicsőségéért szabadíts meg, Uram, minket, és bocsásd meg bűneinket a te nevedért!”⁶⁵

A bűnbánati ima egy csodálatos felajánlási imával folytatódik, amelynek csúcspontján az öreg Krisztus és a szentek érdemeivel hozakodik elő:

„Emlékezzél meg rólunk az ő drága véreért, melyet a világ életéért ontott, az ő szent apostolaiért és vértanúiért, akik az ő nevéért saját vérüket ontották, a szent prófétákért, atyákért és pátriárkákért, akik a végsőkig küzdöttek azért, hogy szent neved előtt kedvesek legyenek. Ne vesd meg, Urunk, könyörgésünket, s ne hagyd el bennünket mindvégig!”⁶⁶. Ez 63,15-17 hosszú idézete után pedig már a megtérők imája következik: „Magunkra hagytál minket tévelygő önfejűségünkben. Térítsd vissza Uram szolgálókat a te szent egyházadért, a kezdettől fogva kiválasztott összes szentédért, hadd legyen némi örökségünk a te szent hegyeden.” (37. f.)

A 38. és 39. f. ugyanilyen stílusban egy segélykiáltással zárja le a bűnbánatot: „Jóvoltodnál fogva ments meg, Urunk, e világ zaklatásaitól, hogy tiszta lelkiismerettel keljünk át az élet tengerén, feddhetetlenül és épségben járulhassunk félelmetes ítélőszéked elé, s méltóknak bizo-

⁶⁴ Mt 23,3-34 idézetei egész hosszasan.

⁶⁵ A Zsolt 79,8-9 idézetével a bizánci zsoltosima imaóráinak szavai kerülnek sorra.

⁶⁶ Zsolt 54,2

nyuljunk az örök életre”.

A világirodalom nagy oktatásai vagy akár lelki beszélgetései közül is aligha találunk ennél (vég)célratörőbb záradékot. S úgy tűnik, az öreg tanítómester rendkívül hosszú imái célt is értek:

„Ezek hallatára igen megrendült a testvér, s könnyek között mondotta az öregnek: Úgy veszem észre, atyám, semmi reményem nem maradt az üdvösségre. Vétkeim már fejem fölé hatalmasodtak. Kérlek azért, mondd meg, mit kell tennem!

– Az öreg így felelt: *Embereknél lehetetlen üdvösséget szerezni, Istennél azonban minden lehetséges*⁶⁷ – mondotta maga az Úr. *Járuljunk hát színe elé hálaadással, leborulva és könnyek között imádjuk alkotó Urunkat, mert ő a mi Istenünk.*”⁶⁸ (40. f.)

Az „anaforákkal” és antitézisekkel bőven megtűzdelt és retorikailag is páratlanul szép bűnvallomás Isten emberszeretetének magasztalásával fejeződik be, amelyhez csak ennyit tesz hozzá az öreg:

„Kinek a jósága ér fel ezzel, s vajon ki kelhetne versenyre ekkora emberszeretettel?” (40. f.)

„Ha már fölismertük az Úr iránti félelmet, az ő jóságát és emberszeretét az Ó- és Újszövetségből, térjünk meg őhozzá szívünk mélyéből! Miért is kellene elpusztulnunk, testvérek? ... Ha szívünk mélyéből igyekeztünk jót tenni felebarátainkkal, akkor a megismerés fénye tölt be bennünket, megszabadulunk becstelen szenvedélyeinktől, bővelkedni fogunk minden erényben, és Isten dicsősége ragyog majd be minket. Mentések leszünk minden tudatlanságtól, s ha Krisztushoz könyörgünk, ő meghallgat minket. Isten mindig velünk lesz, mi pedig Isten iránti vágyakozással fogunk majd betelni.” (41. f.)

A tanítómester és tanítvány beszélgetése itt jut el a klasszikus célponthoz, a „megismerés fényéhez”, melynek révén „mentések leszünk minden tudatlanságtól”. A gnásij Maximosz hitvallónál már olyan szent és igaz ismeret, amely az istenszeretet és emberszeretet csúcsán születik meg a személyes Istennel való találkozás fényében.

„Szeressük hát egymást, és akkor Isten is szeret bennünket! Legyünk mindig türelmesek egymás iránt, s akkor társaink is nagylelkűek lesznek bűneinkkel szemben! Rosszért rosszal senkinek se fizessünk!”⁶⁹ (42. f.) Aztán az öreg hozzáteszi még egy evangéliumi gondolatot, s egy

⁶⁷ Mt 19,26

⁶⁸ Zsolt 95,2.4

⁶⁹ Róm 12,17

nyugati fülek számára megdöbbenő következtetést: „Így hát az Úr megmutatta nekünk az üdvösség útját, s mindörökké hatalmat adott arra, hogy Isten fiaivá legyünk:⁷⁰ most már üdvösségünk a saját akaratunkon múlik.”⁷¹

Meglepően hasonló gondolatokkal bízta annak idején első tanítványait az egyiptomi sivatag első nagy remete-mestere, Antal: „Szánjuk hát el magunkat, gyermekeim, az erény gyakorlására, és ne csüggedjünk!”⁷² Hiszen ebben az Úr együttműködik velünk,⁷³ ahogyan írva van: Mindazzal, aki elhatározta a jó cselekvést, „együttműködik Isten a jó megvalósításában”.

Ennek szellemében fogalmazhatja meg az öreg azt, ami minden keleti „sztarec” zárszava:

„Adjuk át magunkat teljesen Istennek, hogy egészen be is fogadhassuk őt! Válgunk az ő segítségével isteniekké: hiszen épp ezért lett emberré az, aki természete szerint Isten!” (43. f.)

Nagy Szent Atanázra emlékeztet ez a mondat, aki a megtestesülés legfőbb okaként azt hangsúlyozta, hogy „más nem állíthatta helyre ismét az emberben azt, ami az ő képére lett teremtvé, mint az Atya képe maga”,⁷⁴ s mivel számára a legfontosabb a Megváltó istensége volt, kulcsmondata az lett, amelyikben teremtőként és megváltóként így mu-

⁷⁰ Jn 1,12

⁷¹ CERESA-GASTALDO, A., *Massimo Confessore, Umanità e divinità di Cristo*, Róma 1979, 14 szerint a szabadságnak ez a nagymérvű hangsúlyozása Maximosz gondolkodásának egyik leggyakoribb motívuma, amit csak elmélyít a hitvallónak a monotheléta vitába való bekapcsolódása. Mindenesetre a szabad akarattal megvalósítható erény a korábbi alexandriai teológiának eleve központi témája volt. Órigenész tökéletességi eszményének megfelelően a tiszta lélekben visszatérhet az elvesztett paradicsomi ártatlanság szellemi állapota, amennyiben az illető személyesen akarja is ezt. Hiszen a léleknek eredeti adottságai között legfőbb az istenképesség, amely a szabad akarattal cselekvő aszketát képessé teszi Isten érényeinek az utánzására is. Antal életének 20. f.-ben így fogalmazódik meg ez: „nem rajtunk kívül jön létre ez, hanem bennünk, saját magunkban van ez a dolog, és nagyon könnyen elérhető, de csak ha akarjuk”.

⁷² Ennek a mondatnak középpontjában az aszkézis szó áll, amelynek legnagyobb akadályát az egyiptomiak szerint a teljes elcsüggedés (κλhd...) jelenti.

⁷³ Ez a mondat az isteni kegyelemmel való együttműködés sajátos alexandriai teológiáját fejti ki, kétszer is megismételve a sokat vitatott sunergein szót. Mindenesetre a szent szerző teológiájában még semmiképpen sem a később elítélt „szinergizmus”, hanem csak egy optimista aszketikus teológia alapelveit kell fölfedezni. Hiszen minden erőfeszítés alapja az a hit, hogy „Isten együttműködik a jó megvalósításában”, illetve hogy egyúttal lehetővé teszi a bűn elkerülését.

⁷⁴ „Az Ige emberré válásáról” 20, in Vanyó, L. (szerk.), *Szent Athanasziosz művei*, (Ókeresztény Írók 13), Budapest 1991, 118.

tatta be Isten Igéjét: „Ő maga emberré lett, hogy mi átistenüljünk”.⁷⁵ Az Isten „megtestesülésének” célja az, hogy megnyissa az embereknek az Istennel való közösségben zajló új életet. Ennek már csak utolsó etikai következtetéseit kell levonni:

„Ne tűrjük meg az olyan gondolatokat, melyek jelentéktelennek tüntetik fel bűneinket, s azt sugallják, hogy már meg is kaptuk a bűnbocsánatot... A bűnbánat gyümölcse a lélek benső szabadsága: a szenvedélyektől való megszabadulás pedig a véték eltörlése... Amire a keresztség után vetemedtünk, attól csak a bűnbánó megtérés szabadítja meg az embert.” (45. f.)

A szentek története ezek láttán már egészen új fényben tűnik fel:

„Buzgón igyekezzünk Üdvözítőnk szent atlétái nyomában, s utánozzuk küzdelmeiket! Feledjük mindazt, ami mögöttünk van: Törődjünk csak az előttünk lévőkkel! Kövessük lankadatlan futásukat, tüzes igyekezetüket, kemény kitartásukat, szent mértékletességüket, nemes türelmüket, kitartó nagylelkűségüket, együttérző részvétüket, szelíd nyugalmaikat, heves buzgalmaikat, tettetés nélküli szeretetüket, fönséges alázatukat, egyszerű szegénységüket, férfias erejüket, jószívűségüket és szerénységüket! ... Iramodjunk a menny felé, hiszen *ott van a mi hazánk!*”⁷⁶ Az isteni ihletésű apostol példáját követve fogadjuk magunkhoz az Élet Szerzőjét, és élvezzük az élet forrását!” (45. f.)

Így zárul tehát a tanítómester és tanítvány beszélgetése, amelynek záró mondatát minden ünnep, különösen is egy kerek jubileum alkalmából a hitvallóval együtt szívből ismételheti a mai tanítómester és tanítvány is:

„Társuljunk az angyalok kórusához: a főangyalokkal együtt énekeljünk himnuszt Urunknak, Jézus Krisztusnak: mert övé a dicsőség és a hatalom, az Atyával és a Szentlélekkel együtt, most és mindenkor és örökkön örökké. Ámen.”

SOLTÉSZ JÁNOS

⁷⁵ „Az Ige emberré válásáról” 54, *ibid.*, 159.

⁷⁶ A Fil 3,13-re történt utalás után ez most a 20. v. idézete.

KRISZTUS KÖVETÉSÉNEK EMBERT ÉS TEOLÓGIÁT MEGÚJÍTÓ EREJE

TARTALOM: Bevezetés; 1. A követés értelme Jézus szerint; 2. A követés újszövetségi továbbgondolása az ősegyházban; 3. A követés gondolatának alakulása a következő századokban; 4. A követés értelmezési nehézségei; 5. Krisztus követésének mai sarkpontjai; Összefoglalás

Bevezetés

Az emberi történelem elmúlt századaiban a szellemi horizont hol lassan, hol gyorsabban változott. Ezek a folyamatok felgyorsultak a XIX-XX. században, különösen ez utóbbi második felében. A változások nem kerültek el a teológiát, s benne az erkölcs-teológiát sem. Az erkölcs-teológia igazi megújulása – a kazuisztikus szemlélet nehéz időszaka után – a XIX. század elején kezdődött, Sailer és Hirscher teológusok munkássága nyomán.¹ Különösen Sailer nevét kell megemlítenünk, mert az evangéliumi szemlélet lényegét Krisztus követésében látta.² Ez nem jelenti azt, hogy teljesen kiveszett a Krisztus követés fogalma az első századok után a szóhasználatból, csak azt, hogy belepte az évszázadok pora, elnyűtt fogalommal vált a közbeeső időben, mert ilyenre tette a megszokás.³ Sokaknak bizonyára Kempis Tamás „Krisztus követése” című könyvecskéje fog eszébe jutni a XIV. századból,⁴ melyet az idősebb keresztény generáció számos tagja talán lelki életének alapvető útmutatójaként olvas, mások viszont a mai keresztény számára használhatatlannak tartják. Márpedig Krisztus követése nem molyrágta, aszketikus fogalom. Ékes bizonyítéka ennek a II. Vatikáni Zsinat szemlélete, mely olyan alapvetőnek tartotta, hogy azt nem újraszabályozni, hanem a formalisztikus elemektől megtisztítva, a közvetlenül hiteleshez, az erede-

¹ BODA, L., *A keresztény nagykorúság erkölcs-teológiája*, Budapest 1986, 41.

² HÄRING, B., *Das Gesetz Christi*, Freiburg im Briesgau 1958, 71-83.

³ SCHNACKENBURG, R., *Krisztus követése – ma*, Luzern 1990, 29-30.

⁴ KEMPIS, T., *Krisztus követése*, Budapest 1976, 5-11. – A Rónay György által írt előszóban olvashatjuk, hogy a könyv több, mint 50 kiadást ért meg. Magyarul talán a legveretesebb fordítását Pázmány Péter készítette, aki nagyon dicsérte a művet, a Biblia utáni egyik legjobb lelki könyvnek tartva. Nem véletlenül állították Ágostonnal, Bonaventúrával vagy Bernáttal egy sorba és egy rangra.

ti, evangéliumi értelemhez akarta közelíteni. Krisztus követése tehát nem olyan gondolat, mely mellé jogos volt kisebb, nagyobb kérdőjeleket tenni, mint esetleg egy-egy teológus problematikus, vagy nagyon függő nézetéhez, hanem tartotta magát a történelemben, és szilárdan áll ma is. Mivel sokak számára nem több üres szólamnál, elsősorban szellemi portörést végezve, kell újra vonzóvá tenni tartalmát.

Krisztus követése. Vannak, akik szívesebben és tartalmát kifejezőbbnek ítélve így mondanák: Jézus követése. Ez azt jelentené, hogy nyomdokaiban haladunk egy páratlan embernek, aki bár elég régen élt a földön, de számtalan ember lelkét megmozgatta, s mozgatja meg ma is. Viszont szavai, tettei, szenvedése és halála olyan mélységűek, hogy átértelmezik az egész emberi életet. Feltámadása oly különlegeset tanít a végső dolgokról, Isten Országáról, hogy minden változás ellenére Jézus személye megmaradt rejtetten működő, élön jelenvaló és áldó hatalomnak. Ezért továbbra sem maradunk a – mélyebb vizsgálat nélkül – csak egy személynevet elének állító, első hallásra csak emberséget sugalló Jézus névnel,⁵ hanem Krisztusnak, Urunknak nevezzük őt, s mondjuk továbbra is: Krisztus követése.⁶

Jézus Krisztus etikájának tartalmát több fogalommal tudjuk csak megvilágítani. Ő a választott nép tagjaként valamiben nagyon hű maradt az ószövetségi hagyományhoz, amennyiben mai bibliakutatók nézeteire hagyatkozunk. Az Ószövetségben ugyanis a Tóra fogalma valójában elég nehezen határozható meg. Valószínű, hogy nem egyszerűen törvényt jelent, inkább életrendként kell értelmezni. Az Úr pedig új, evangéliumi életmódra hív bennünket. Minőségében új életrendre az ószövetségihez képest, mert ennek egészen Krisztus személye a központja. A megvalósításhoz természetesen legalább körül kell írni azt a tartalmat, ami óhatatlanul is ilyen tárgyi fogalmakhoz vezet bennünket, mint „Jézus Krisztus etikája”, a „jézusi erkölcs útja” stb. A jézusi életrend

⁵ Valaki egyszer így fogalmazott: „Miért tegezzük le mi egyszerűen Jézust Krisztust? Miért beszélünk a legtöbbször per Jézusról? Hiszen Ő a feltámadt Úr, tehát ne kisebbítsük, mert Ő ezért a Krisztus. Méltó tehát, megadva neki a tiszteletet, Úr Jézusnak szólítani, még bensőséges imádságunkban is, mert ez »jár« neki.” A kifejezés erőteljes hitvallással egyenértékű, helytelen lenne csupán érzélgős vagy csöpgős megszólításnak tartani. A probléma inkább az lehet, hogy nem vagyunk tisztában kimondott szavaink tartalmával. Azt hiszem, különösen igaz ez mai világunkban, amikor sokan eleget gondolnak tartanak az „öreg haver” vagy „nagy haver” megszólítást. Azt mindenképp tudatosítani kell, hogy akihez szólunk, amellet, hogy testvér, barát, de leginkább az Isten egyszülött Fia, a feltámadt Úr.

⁶ SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 9.

alapvető tartalmai a következők: a megtérés követelménye, a felebaráti szeretet parancsa és a követésre való hívás.⁷ Ezek természetesen más motívumokkal összekapcsolódnak, alapelemekként adják meg a Krisztus követés sajátosságát. Van azonban még egy központi történet, amit Jézus életéből ezek mellé kell tennünk: a kereszteseménye.⁸

Az újszövetségi *éthosz* Jézus Krisztus személyére épül. Ezt már azért is kiemelten szükséges hangsúlyozni, mert minden más vallásalapítótól megkülönbözteti az Urat. Ők ugyanis csak utat mutatnak egy bizonyos cél felé, míg Jézus magát mondja útnak s nemcsak tanítványai, hanem minden ember számára.⁹ Háttérében az a kijelentés áll, hogy: „én és az Atya egy vagyunk”,¹⁰ „Senki sem jut az Atyához, csak általam”.¹¹ Követése nyilván többet jelent, mint általános értelemben vett etikai magatartást, de azt döntően magába is foglalja. A követés nagyon termékeny, és a keresztyének számára lenyűgöző fogalomnak bizonyult. Láthatjuk a fogalom hatástörténetéből.

Az evangéliumokból kiindulva a követés határozott, s ugyanakkor sajátos tartalmával találkozunk, ami ebben fogalmazható meg: együtt élni a hétköznapiakban is a Mesterrel, Jézus Krisztussal. S itt a hétköznapiságot a legkonkrétabb értelemben kell venni: vele vonulni vándorlásaiban, megosztani vele az életfeltételeket, bekapcsolódni messiási feladatába. Az ilyen jellegű közös életre nem minden követőjét hívta meg az Úr.¹² A Mester oldaláról tekintve nem tudhatjuk, hogy pontosan mi szerint történik a hívás, a kiválasztás. Bizonyára nem tekintély, vagy földi méltóság játszik benne döntő szerepet, sőt, esetleg épp az ellenkezőjéről beszélhetünk, de alapvetően nem két ellentétes véglet állapotából hívja el tanítványait.

A krisztusi életmód különlegessége jelenik meg a követés és az utánzás megkülönböztetésében. Vajon mennyire kell őket elválasztani? Többeknek az a véleménye, hogy nem indokolt a két fogalom merev szembeállítás. Az biztos, hogy a követés még nem utánzás, de valószínűen az utánzáshoz vezet, a tanítvány hasonlítani fog mesteréhez. A

⁷ A követésre hívás különösképp magában foglalja az engedelmisséget. Részletesen fejtegeti BONHOEFFER, D., *Követés*, Budapest 1996, 36-39. Utal rá HÄRING, *op. cit.*, 99-102.

⁸ WEBER, H., *Általános erkölcszociológia*, Budapest 2001, 62.

⁹ Jn 14,6a

¹⁰ Jn 10,30

¹¹ Jn 14,6b

¹² Vö. Lk 8,26-39. A gerázai megszállott történetében a megtisztultnak otthoni feladatot ad, nem engedi, hogy úgy kövesse Őt, mint a tanítványok.

mester és a tanítvány hasonlatossága pedig kívánatosnak mondható, tehát a követés eredményességét kifejezi az utánzás, s Jézus Krisztus és a meghívott között is a tényleges hasonlóságot jelzi. Az utánzás mindenképp a követés részeként értelmezhető. A tényleges hasonlóságnak külső és belső oldala is van. Szükséges, hogy külsőleg is megnyilvánuljon, ezért nem tekinthetjük furcsának, hogy a meghívottak élete szegénységben, hontalanságban, a velük szemben történő ellenállásban és elutasításban is hasonlítani fog a Mesteréhez. Természetesen nem jelenti ez, hogy olyan könnyű lenne a követés ezen egyszerűbbnek látszó oldalát megvalósítani.

1. A követés értelme Jézus szerint

A Krisztus követés mozzanatai leginkább a meghívástörténetekben maradtak ránk. Nem véletlen, hogy Márk a követés teológiáját evangéliumának elején, Jézus nyilvános működésének kezdetén hozza.¹³ A követés szó szerint a Jézus nyomában járást, az útján való kísérést, segítséget és tanúságtevést jelent. Teológiai mozzanatai a következők: Jézus magához hívja, csatlakozásra szólítja, az addigi munkájukkal való szakításra készíti követőit. Feladatukat átfogja az a mindent felülmúló, a negatívumokat is feledtető aspektus, hogy követhetik a Mestert, életközösségre léphetnek vele. Ez a lehetőség talán a legkülönlegesebb kegyelem az ember számára.

Az apostolok esetében sajátos követésről van szó. Jézus hívása az egész életüket átformálja, s itt már szükséges beszélnünk a követés erkölcsi tartalmáról: le kell mondaniuk a javak birtoklásáról, a családról, el kell fordulniuk a tekintély és a hatalom becsvágyó törekvésétől, sőt, Mesterükért esetleg életük elvesztését is vállalniuk kell. Ezekben kirajzolódik a személyéhez való tartozás centrális szerepe. Érdekes, hogy Jézus válogatása az emberek közül inkább a látványos, külső feladatokra való alkalmasság oldaláról fogalmazódik meg. Mégsem következik ebből egy felületesség, mert az ehhez szükséges belső rátermettség meglétét az ő isteni érzéke titokzatosan felismeri. Az osztatlan önátadás igen magas mérce. Így Jézus radikális elkötelezettségre irányuló felszólításai nem mindenkinek, hanem egyeseknek szólnak: „akik mindenüket elhagyták”.¹⁴ Amennyiben az elkötelezettséget még lehet fokozni, úgy az meg

¹³ Mk 1,16-20

¹⁴ Mk 10,28

is fogalmazódik a kereszthordozásának motívumában, mely Márknál kiegészül az önmegtagadással. Ha értelmező hozzáttoldásról van is szó, mindenképpen igaz, hogy az önfeláldozás készségét kívánja erősíteni.¹⁵

A követés tehát a tanítványok számára átfogó életközösséget jelent a Mesterrel, Jézussal, s mint ilyen, eleinte meglepő hasonlóságot mutat a korabeli rabbi és tanítvány kapcsolattal. Alaposabb összevetésnél azonban felfigyelhetünk egy szembetűnő különbségre, mely döntőnek is bizonyul: Jézusnál a követés nem a tanítvány elhatározásán alapul, hanem feltételezi a Mester szabad választásából és az Ő döntéséből eredő hívását. A követés tartalma pedig már nem az évszázadok óta ismert, és betűjét tekintve is változhatatlan, készen lévő, csak megvalósításra váró törvény megtanulása, hanem Isten Országá hirdetésének feladatából vállalt részesedés. A követés követelményének radikális voltát is az új tartalom rendkívüli fontossága, újdonsága valamint mindenkit és mindent érintő súlya indokolja. A rabbikkal ellentétben Krisztus követése nem a tóra hagyományát, hanem a prófétai hagyományt hordozza háttérként.¹⁶

Az apostolok Krisztus követése ösképe lesz annak a kapcsolatnak, amit az újszövetségi időben mindenkivel szeretne megvalósítani az Isten Fia. Lényege a személyes kötődés, a szavaira való odafigyelés és a vele együtt járás az élet útján. A követés szigorúsága és feltétlensége nemcsak a sajátos tanítványi kapcsolat jellemzője. Három klasszikus jézusi mondat figyelmeztet erre, amit felajánlkozó követőknek mond Jézus. Lukács evangéliumában olvassuk: „A rókáknak odújuk van, az ég madarainak pedig fészkek, az Emberfiának azonban nincs hová lehajtania a fejét”.¹⁷ Az az érzése támadt bizonyára az érintettnek is, mintha Jézus el akarná őt riasztani, de a cél nem az elriasztás, hanem annak kiemelése, hogy a követés a Mester iránt teljes bizalmat és ráhagyatkozást igényel, és a biztosítékok nélküli élet elviselését, a teljes sorsközösséget.¹⁸ Egy másiknak ezt mondja: „Hagyd a holtakra, hadd temessék el halottaikat!”¹⁹ Szinte mellbevágó kijelentés, minden más – földi – kötelezettségtől való mentességet kíván az Isten Országá. Ez a hely párhuzamba állítható az ószövetségi prófétáktól elvárt kötelezettséggel, ti. halottsiratáson és végtisztesség megadásán nem vehetnek részt. Jézus

¹⁵ Mk 8,35; vö. Mt 10,28 és Lk 14,27; SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 32-33.

¹⁶ WEBER, *op. cit.*, 69.

¹⁷ Lk 9,58

¹⁸ KOCSIS, I., *Lukács evangéliuma*, Budapest 1995, 245-246.

¹⁹ Lk 9,60

Jahve tekintélyének megfelelő isteni tekintéllyel szól, s követése prófétai jellegét is igazolva láthatjuk itt.²⁰ Az élet megszokott kereteiből ki kell emelkedni. Végül a harmadik figyelmeztetés így hangzik: „Aki a kezét az ekére teszi és hátra tekint, nem alkalmas az Isten országára”.²¹ A feladat nem tűr halasztást, nincs kibúvó, az ajánlkozóknak tudatában kell lenniük, hogy mire vállalkoznak. Egyenes barázdát vágni, jó munkát végezni csak előretekintve lehet. Illés Elizeusnak megengedte a családtagjaitól való búcsúzást, itt Jézusnál az előretekintést a múlttal való szakítás biztosítja.²²

Nem szabad elmennünk szó nélkül egy sok szempontból vitatott, de épp ideillő szentírási hely mellett. Ez a gazdag ifjú története. Különösen jól megvilágítja mennyire átfogó igényű Krisztus követése. Nos, Jézus épp megnyerni akarja őt. A megszokott úton haladó, Isten parancsait teljesítő fiatal ember elé, aki elszántan mindet teljesíteni szeretne, egy rendkívüli, a földi javakról történő lemondás útját, állítja. Jézus ugyanis meglátta benne a követés komoly akadályát. Az „egy valami még hiányzik” megfogalmazás tipikus emberi problémára világít rá. Az embernek általában vannak titkos vágyai. Ezek rendkívüli módon tudják befolyásolni, esetleg a legfontosabb dologban vagy nagyon fontos helyzetben képesek rossz irányba téríteni. Nem arról van itt szó, hogy Isten Országa polgárainak teljes szegénységet lenne kötelező fogadniuk, hanem titkos, mélyen gyökerező, de sajnos akadályozó vágyai mellől akarja őt elszólítani a Mester, sikertelenül. Bár nem tudjuk, mi a további sorsa, de az ifjú története mély átgondolásra hív fel mindenkit olyan vonatkozásban, hogy mit kíván Jézus külön-külön az egyes embertől.²³

2. A követés újszövetségi továbbgondolása az ősegyházban

A követés továbbgondolása bizonyos változásokat eredményezett. Az első és talán legfontosabb változás, hogy az újszövetségi szerzők már *mindenki* számára lehetőségnek és feladatnak tekintik, tehát a követés fogalma kiterjed. Nem valami beavatott kisebbség kincse marad, akik akár elszigetelődhetnének a világtól, hanem mintegy isteni, fonalak nélküli háló lesz az emberek célhoz vezetésére. A változás az emberek szempontjából pozitív, ugyanakkor szükségszerű is. Természetes, hogy a

²⁰ KOCSIS, *op. cit.*, 246; vö. Jer 16,5-7; Ez 4,9-15; 24,15-24

²¹ Lk 9,62

²² Vö. 1Kir 19,20k

²³ SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 35.

názáreti Jézussal való személyes életközösségre viszonylag rövid földi életében csak keveseknek volt lehetősége. A feltámadás és felmagasztalás valóssá tette a nyitást mindenki felé. Itt is láthatjuk a jelentőségét annak, hogy helyesen tesszük, ha Krisztus, és nem egyszerűen Jézus követéséről beszélünk.²⁴

Ez a szándék érvényesül a szinoptikusok szóhasználatában, amikor általános jellegű követelményekről szólnak, vagy átvitt értelemben beszélnek: „tagadja meg magát”, „vegye föl mindennap keresztjét”.²⁵ Jézus hívása így a Húsvét utáni időben rendkívül termékennyé válik és megfelel az új idő feltételeinek. A követelmények egy részével kapcsolatban azonban problémák is előállnak. Ilyen a házasságról és a vagyonról való lemondás. Ezek nyilván Jézus szándéka szerint sem a követés általános követelményei. Ő ilyen feladatra csak bizonyos embereket hívott meg, illetve Jézus nem gondolta, hogy követőinek az első nemzedéken túl nem kellene fennmaradnia.²⁶ Az viszont nem kérdés, hogy a követés mindenki számára állandó feladat, Krisztusban gyümölcsöt kell hozni, nagy jutalom jár érte, de most még az üldözések vállalása is hozzátartozik, tehát az egész folyamat magán hordozza a keresztyén jegyét. A jutalom ugyanis, teljességét tekintve, az örök élet az eljövendő világban.²⁷

Más nézőpontból szemléli a követés gondolatát János evangéliuma. Nála szellemi csatlakozásról van szó, ami gyakorlatilag azonos a hittel: „aki engem követ nem jár sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága”.²⁸ Átvezető hitről beszél János. A földi világ sötét az apostol szerint, benne vezetőre van szüksége az embernek, különben eltéved, s nem tudja elérni önjelét, találékonyságával a világosságot. Másként úgy is fogalmazhatnánk, hogy a halál beárnyékolta kozmoszba leszállt az Úr, s akik hozzá csatlakoznak, azokat fölvezeti a világosság Mennyei Országába. A vezető Krisztus. Szükséges, s nem utolsó sorban érdemes Őt követni, vagyis Benne hinni. Jánosnál a követés kiterjesztése nem jelent olyan problémát, mint a szinoptikusoknál, mert a hit mindenkitől megkövetelhető. Nevezhetjük az üdvösség útjának is, melyen mindenkinek járnia kell. Áthalad a kereszten, s így vezeti el a követőit az Atya dicsőségébe. A sorsközösség útja nyílik meg mindazoknak, akiket a

²⁴ WEBER, *op. cit.*, 69.

²⁵ Vö. Lk 9,23

²⁶ Vö. WEBER, *op. cit.*, 70.

²⁷ Vö. Mk 10,29-30

²⁸ Jn 8,12; vö. 12,35

keresztet legyőző Krisztus magához „vonz”. S rendkívüli erőt ad a vonzásban lévőknek az ígért: „Aki engem szolgál, az kövessen engem, s ahol én vagyok, ott lesz a szolgám is”.²⁹ A végső, boldogságot jelentő találkozást azonban tevékeny várakozással kell kívánni, mert ideje csak isteni jóváhagyás után következik el, s addig az Atya akarata oda is vezetheti az embert, ahová nem kívánná, ahová nem akarja. Alázatot és kitartást követelő nehéz helyzet lehet ez, de mint Péter apostol, úgy mások is megkapják a buzdítást: „Ahová én megyek oda most nem követhetsz, de később követni fogsz”.³⁰

Szent Pálnál a követés fogalma nem található meg az evangéliumokhoz hasonló módon. Viszont téves lenne az a véleményünk, hogy annak szellemisége is kiveszett írásaiból. A kiindulást jelentő kifejezések a „Krisztusban”, „Krisztussal” formulák,³¹ melyek elkötelezett kapcsolatot jelentenek a megdicsőült Úrral. A Benne meghalni, Vele életre kelni, a Római levélben megfogalmazott szentségi karakterű, páratlan jelentőségű gondolatok rávilágítanak, hogy mennyire össze van kötve egzisztenciánk Krisztussal. Annaira, hogy egyszerűen illik megvalósítani azt, ahogyan Ő ellene mondott a bűnnek, s Istenért élt.³² Pálnál tehát csak a Krisztus követés, mint fogalom nincs annyira hangsúlyozva, de maga az eszme természetesen jelen van, mégpedig teológiai elmélyített formában, s Jánoshoz hasonlóan mindenkre vonatkoztatva. Történetesen nem csak Krisztus nyomában haladunk, hanem a legszorosabb módon össze is vagyunk kötve Vele. Hangsúlyos ennek erkölcsi következménye: meg kell halni a bűnnek és élni kell Isten akarata szerint. Emberi erővel megvalósíthatatlan követelmény, amit a Mesterrel való közösség tudatosításával és megélésével, nem magányosan, egyedül, hanem Vele kell megvalósítani. Krisztus útján, Krisztussal kell végigmennünk. Valódi lelki élet ez, ami eltérően a szinoptikusoktól, nem külső hívásra adott válasz, hanem egy, már megtörtént, belső változás tanúsága. A növekedés, s az úton való haladás biztosítéka pedig az a kapcsolat, ami már előzőleg létrejött. Ezzel szent Pál kiemeli magának a követésnek kegyelmi adomány jellegét.³³

A másik fontos változás, hogy az ősegyházban a követést egyre

²⁹ Jn 12,26

³⁰ Jn 13,36

³¹ Vö. SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 39k.

³² Róm 6 – Nem véletlenül szerepel az egyház keresztségi szertartásában.

³³ WEBER, *op. cit.*, 70.

inkább *utánzásnak* értelmezik.³⁴ Ez a folyamat már a Húsvét utáni időben megkezdődik, s a patrisztikus teológiában eléri csúcspontját. Az utánzás használatának hátterét az adja, hogy Jézust példának, mintaképnek állítják az emberek elé. A példa követése pedig az utánzás. Természetesen nem arról volt itt szó, hogy a közöttünk élt Jézus életkörülményeit megismételjék, hanem figyelmeztetni akartak az Úr tulajdonságainak, belső magatartásának, vagyis érzületének átvételére, különösen a Filippi levél Krisztus-himnuszának szellemében: „Ugyanazt az érzést ápoljátok magatokban, amely Krisztus Jézusban is megvolt”.³⁵ Az érzület lényegét Jánosnál a szeretet, Pálnál az önkiüresítés és az engedelmesség alkotja. Ezek a fogalmak ismét olyan mozzanatokat emelnek ki, melyeket minden keresztény megélhet. A követés ilyen irányú értelmezésének és kiterjesztésének tehát nincs akadálya.

Az utánzás gyökere a keresztény gondolkodásban visszanyúlik az ószövetségi prófétai hagyományra is. A Filippi levél Krisztus-himnusza segít e kapcsolat fölfedezésében, amikor ezt írja: „engedelmes volt mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig”. A szenvedésre való utalás, annak engedelmes elfogadása, elének állítja Iz 53. fejezetének szenvedő szolgáját, aki Istennek ajánlott szenvedése révén válik példává, igazolja Jézus csendes, engesztelést vállaló szenvedésének, az „*imitatio Christi*” részeként történő értelmezését. Ez a kapcsolat a mai embernek sok esetben nem jelent pozitívumot, mert olyan passzivitást érzékelnek benne, amely a türelem, a beletörődés készségét igazolja, ami – szerintük – szolgálalkúsághoz vezethet, s ellenszenvenessé teszi Krisztus követését. Ám itt csak rosszindulatúan lehetne szolgálalkúségről beszélni, mert Jézus egész életének szinte állandó aktivitását figyelembe véve, itt csupán a követés egy bizonyos konkrét helyzetre történő alkalmazásáról van szó, mely nem idegen sem Krisztustól, sem a követés eszméjétől, viszont bizonyos esetekben ez a mód ez egyetlen elfogadható krisztusi megoldás, viselkedés. Ezért szükséges az összefüggések reális értelmezése, mely megment az egyoldalúságtól, és Krisztus követésének félreértésétől.

A követés, mint utánzás nem hamisítja meg az eredeti tartalmat. Szent Péter levele igazolja ezt világosan: „Krisztus példát hagyott nek-

³⁴ A *sequela* fogalmát felváltja az *imitatio Christi*. Egy középkori irat a kettő azonosításának is ékes bizonyítéka, mert előfordul, hogy az *imitatio*-t a követéssel fordítják, vagyis ezt értik rajta. Vö. WEBER, *op. cit.*, 71.

³⁵ Fil 2,5-40; Pálnál más helyeken, de János írásaiban is találunk erre példákat. Vö. Jn 13,15.34; 15,12

tek, hogy nyomait kövessétek”.³⁶

3. A követés gondolatának alakulása a következő századokban

Krisztus követése a későbbiekben is minden keresztény kikerülhetetlen feladata marad. Valamilyen egyénre szabott módon, de vállalnia kell annak, aki magát kereszténynek tartja. Kevés tehát néhány Jézusra utaló erkölcsi elv magvalósítása, mert ez még képes lenne betűvé silányítani tanítását. Olyan készenlétre van szükség a Krisztus-követésben, mely a személyes kapcsolat dimenziójából táplálkozik. Bizonyára a személyesség hangsúlya is megnyilvánul abban, hogy a követést már az első időben kezdi felváltani az utánzás motívuma. Aki a Mesterhez cselekedeteiben a legnagyobb mértékben hasonulni kíván, az pontosan megfigyeli, jó példáját lemintázza, utánozza tanítóját. A patrisztika korát különösen meghatározza ez a törekvés.

Az utánzás természetes következménye lesz, hogy egyre jobban számítanak Jézus életének konkrétumai, amiket hozzá hasonlóképp kellene tenni, vagy legalább elviselni. Ezek között a legmagasabb követelményektől sem visszariadni, mint például: úgy halni meg, mint Jézus, a legjobb ügyért feláldozni az életet, vállalni a házasságnélküliség és a szegénység állapotát, vagy általánosan fogalmazva a három evangéliumi tanács szerint követni a Mestert.³⁷ A középkorban azután Jézus élete utánzásának szokatlanul konkrét megnyilvánulásai is találkoznak. Hátterében leginkább a keresztes hadjáratok által elért szent helyek ösztönző ereje áll. Termékenyítőleg hatottak ezek a spirituális gondolkodásra. Ma is élő vagy épp ma már háttérbe szorult jámborsági gyakorlatok is keletkeztek, mint az ostromzás vagy a keresztút imádkozása. Jézus élete egyedi eseményeinek átélése értékes erőket mozgósított a követés ideáljának megvalósításához.³⁸ Meg kell állapítanunk, hogy a mai időkben

³⁶ 1Pét 2,21

³⁷ A „tanács” és a „parancs” között az evangéliumban nincs oly nagy különbség, míg Pál apostol az 1Kor levélben két helyen is az ellentétüket érzékelteti (vö. 7,25 és 7,40).

³⁸ Kapcsolódik e témához Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatos módszere, melyben ajánlja a Jézus életéről való elmélkedést. Segítségével átélhetjük, mit tett Jézus, s mit kell nekünk tenni. A kialakuló belső képek hasonló szerepet fognak játszani, mint az ikonábrázolások: Krisztus jelenlétébe emelnek. Elsősorban nem is Krisztus utánzása ez, hanem Vele élés. Vö. pl. LAPLACE, J., *A lélek műhelyében*, Eisenstadt 1980, és TAMÁS, J., *Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatjai*, Budapest 1922. művek ide vonatkozó részeit.

már bizonyos kritizált gyakorlatok ellenére is akkoriban sok keresztény s az egész egyház élete ezek révén gazdagabbá vált.

Az *imitatio* fogalmával kapcsolatban ellenvélemények is kialakultak. A mai keleti szerzők is kétséget támasztanak vele szemben.³⁹ Arra hivatkoznak, hogy Krisztus utánzása valamiféle tökéletlenséget hordoz magában és félreérthető, ha valaki csak külső magatartásra korlátozódnék. Ezt a félreértést a patrisztikus korban is igyekeztek elhárítani. Érdemes tehát inkább más kifejezést keresni az atyák tökéletességre való törekvésének lelkiségének jelzésére. Pál apostol nyomdokain haladva nincs túl nehéz feladatunk. A nála található Krisztussal kapcsolatos szavak és szókapcsolatok több mint százszori előfordulása alapján a keleti lelkiség lényegét is „Krisztusban való élet”-nek nevezhetjük. Krisztust nem úgy utánozzák tehát, és keleten sohasem utánozták úgy, mint csupán külső képet. Az utánzás útja épp azt foglalta magában, hogy a követő a legbensőségesebb módon egy Mesterével, Krisztussal. „Utánozni Krisztust és Krisztusban lenni tehát két különböző, de egymást kiegészítő fogalom”.⁴⁰ Ontológiai és morális szempontok különbözőségben megnyilvánuló egységével találkozunk itt. A személyes életben megvalósuló harmonikus egységük az isteni kegyelem és az emberi akarat feltétlen együttműködésén alapul. A folyamat az ember istenképmásságra épül, amit az embernek szükséges állandóan tökéletesítenie.

Nyugaton a Krisztus követéséről szóló könyv a lelkiség kiemelkedő megfogalmazása lett. Mivel Krisztus személyét állította a középpontba, elősegítette a tökéletességre törekvést, s nem jelentett alapvető értelmezési problémát. A reformáció azonban bírálta az imitációt, mely – szerintük – az emberi gőg kísértését hordozza. Ajánlják az „alázatos Krisztus követés” eszméjét, mint a hívásra adott helyes keresztény választ.⁴¹

³⁹ ŠPIDLÍK, T., *A Szentlélek útjain*, Nyíregyháza 1996, 83.

⁴⁰ ŠPIDLÍK, *op. cit.*, 84. – A szerző V. Losszkij és N. Kabaszilas alapján foglalja össze tömören az utánzás és a követés kapcsolatát. Az atyáknál egyébként elég világos az utánzás fogalma. Klimakhosz Szent Jánosnál azt jelenti, hogy a Ter 1,26-27 alapján kapott képmáságunkat tökéletesíteni kell oly módon, hogy tetteinkben és szavainkban utánozzuk Krisztust a „lehetséges emberi mérték szerint”. A gondolat háttérében Platón ismerhető fel, aki szintén Isten utánzására szólít fel, bár tudja, hogy ez csak korlátok között valósítható meg. Krisztus követése Órigenész szerint erényeinek utánzását jelenti. Nazianzi Szent Gergelynél emberi törekvés, mikor megpróbálunk mindenben olyanra lenni, amilyenre ő tette magát értünk.

⁴¹ *Op. ult. cit.*, 83.

4. A követés értelmezési nehézségei

Könnyen belátható a bibliai kijelentések alapján, hogy Krisztus követése mögött nem áll egységes rendszer, egyértelmű és lehatárolt követelmény, ezért arról különféle elképzelések születhetnek. Jézus indítást ad, a továbbvitel többirányú. Kettő mégis kikristályosodik: a szinoptikus és a jánosi-páli vonal.

Nehézségeket nem a jánosi-páli, hanem a szinoptikus értelmezés okoz. A követésbe náluk belefoglaltatik a házasságról, családról és a vagyonról való lemondás. A kérdés: a követés bár parancs, de nem lehetőség mindenki számára? Lehet, hogy csak szerzetesi állapotban teljesíthető? Ezek szerint az ún. „evangéliumi tanácsokat” parancsként kell értelmezni? S mi van azokkal, akik a tanácsok szerinti életre nem határozták el magukat? Azok csak kevésbé jó követésre alkalmasak? A helyes választ, s a téves végletek kiigazítását a II. Vatikáni Zsinaton próbálták egyengetni.⁴² A *Lumen Gentium* konstitúció, szemléletét tekintve, óv attól a veszélytől – ami tulajdonképpen már érzékelhető tapasztalatokkal is alátámasztható –, hogy az alapvető keresztény tanítást elhomályosító „lelki arisztokrácia” elképzelés erősödjön meg az egyházban. Amennyiben a szinoptikus felfogás kizárólagos alapként tekintendő a követés értelmezésében, akkor fennáll az a dilemma, hogy a követés parancs marad, de nem lehetőség mindenki számára, s nem kerülhető el a „lelki arisztokrácia” veszélye. A dilemma úgy oldható meg, hogy utalunk nemcsak mellékesen, hanem lényegileg is a szintén bibliai jánosi-páli értelmezésre, s ezzel együtt szemléljük Krisztus követését. E mellérendelésnek viszont semmiképp sem célja az evangéliumi tanácsok szerinti élet leértékelése, mert ez ugyanolyan veszély,⁴³ s legalább annyira megkísérti az embert, mint az előbbi. (Az előbbi a keveseknek, e második pedig a többeknek a kísértése, s a követés bibliai realitásától messzire, és

⁴² A *Lumen Gentium* dogmatikus konstitúció 5. és 6. pontja szolgáltat ehhez alapot, és a szerzetesélet korszerű megújításáról szóló dekrétum. Az Egyházzól tárgyaló konstitúció egyik tervezetét a Zsinat elutasította azzal a megokolással, hogy „kedvez... a lelki arisztokrácia világszerte elterjedt, szinte kiirathatlan elképzelésének, és elhomályosítja az alapvető tanítást minden keresztény szentségre hivatottságáról”. WEBER, *op. cit.*, 72.

⁴³ Utalni lehet itt, arra, ami III. Ince pápa és Assisi Szent Ferenc között történt, ti. a pápa nagyra becsülte Ferencet, bár nem úgy élt, mint ő, viszont Ferenc sem a pápa kritizálásával akarta megindokolni sajátos életmódját, s nem vetette meg őt. Vö. WEBER, *op. cit.*, 72.

a szeretetlenség vagy gög rossz irányába vezet.) Sőt! Tudjuk, hogy a szinoptikusok követés értelmezésének megmarad a sajátos funkciója, de a húsvéti események után nem kizárólagosan, hanem a többféle követés értelmezés között marad jelentősége. Kétségtelenül fennálló létjogosultságát azokból a különleges feladatokból kellene megalapozni, melyek az egyház életében és küldetésében betöltendőek. Különleges követés azért van, mert szükség van különleges szolgálatokra. Erre készülve, s ezek közben az egyén természetesen mélyebb kapcsolatba kerülhet Krisztussal. Nem vitatható, ám nem kellene ezt az első motívumnak tekinteni a hívás elfogadásában vagy a követés megvalósításában.⁴⁴

A követés jánosi-páli szemléletben nem okoz különösebb nehézségeket, mivel elég tágan értelmezik. Minden életállapotban szükség és ugyanakkor teljesíthető keresztény követelményt jelent. Szellemében komoly újdonságot hangsúlyoz: a követés nem az erkölcsi parancsok szokásos teljesítése mellett jelentkező pótlólagos felhívás, feladat, hanem épp azt a szellemiséget mutatja meg, hogyan kell a parancsokat krisztusi módon tisztelni és teljesíteni. Nem arról van itt szó, hogy liberalizálni kell a parancsokat, vagy épp azt bizonyítani, hogy Jézus is mennyire megtartotta őket, hanem arról, hogy minden keresztény erkölcsi cselekvés „Krisztus követésében való feladatnak értendő”.⁴⁵ Vannak, maradnak keresztény különnormák, melyeket az általános normákkal együtt, a Krisztus személyéhez tartozás integrálja a követés egészébe.

Az elmondottak alapján láthatjuk a Krisztus követés gazdagságát és nehézségeit, mely ezekkel együtt az ember legcsodálatosabb fogalma. Hordozza a világ legtisztább és legfontosabb szellemiségét: Jézus személyének lenyűgöző mivoltát, mely képes minden emberi cselekvésben kifejteni hatását, lendítő erőt ad akár a naponkénti újrakezdéshez, de az ember teljes tiszteletét is biztosítja, hogy Krisztushoz hajolva mégis szabadon dönthesse el, mi legyen a Krisztus-követés általa végrehajtott konkrétuma, ami az Isten belé vetett bizalmának is kinyilvánítása. A követés gondolata önmagában még nem mutatja meg mi a teendő, bár minden keresztényi tett Krisztus követésének nevezhető. Nagyon lényeges viszont, hogy a teológiai etika vázát ez képezze.

5. Krisztus követésének mai sarkpontjai

⁴⁴ Vö. WEBER, *op. cit.*, 73.

⁴⁵ *Ibid.*, 73.

A krisztusi követelmény, gyakorlati oldalát tekintve, morális igény teljesítését tartalmazza, parancsok, tanácsok és erények megvalósítását. Krisztus követésében azonban mégsem ezt az erkölcsi jelleget kell legdöntőbbnek tartani, hanem a kapcsolatot Krisztussal, a „Krisztusban való lét”, a krisztusi élet valóra váltását. Ez a beépülés az Úrba azt fogja eredményezni, hogy megengedjük, hogy az Ő valósága határozzon meg mindent bennünk. Nem a legfontosabb, hogy tulajdonságait ellessük, inkább, hogy ráhagyatkozzunk iránymutatására, mivel ezt mondja: „Én vagyok a világ világossága”.⁴⁶ A hitet érintő gondokra is csak a krisztus-hit háttéréből lehet győzedelmesen reflektálni.⁴⁷

A Krisztus követés az ember sajátos útját is jelenti, melyre Isten hívja. Sorsunkat így olyan küldetésnek kell tartani, melyet az Isten rendel el számunkra. Ő látja a célt, s nyilván a hozzá vezető legalkalmasabb eszközöket is, legyenek azok közelebbi vagy távolabbi körülményeink (adottságaink, család, közösségek, egyének, foglalkozás, találkozások stb.). Ahhoz, hogy az Isten által rendelt sorsunkat betöltsük, naponta kell szembesíteni magunkat az evangéliummal, s próbáljuk élő felfogással megközelíteni. Ennek talán az lehet a lényege, hogy nem mérjük mindig a parancs, a tanács, az erény azonosságát, vagy különbözőségét, hanem tudjuk, hogy mindegyikben Jézus szavairól van szó, aki tökéletességre hív mindenkit, bennünket is, s ebben az un. „parancsolatok” azt a legalsó határt jelölik, amelynél alább merülni már nem szabad, amint erre Aranyszájú Szent János utal.⁴⁸ Igazán széles távlatok nyílnak meg így a követésben, s megnő a legjobb út választásának esélye, s nem az összehasonlítás miatt elferdült, pusztán emberi mérce fog fölénk kerekedni, hanem az evangélium fog érvényesülni. Házasságban, vagy nőtlenül rangsor nélküli lesz, vagyonnal vagy anélkül másodlagos lesz, mert az első: csak sohasem Krisztus nélkül! Nagy Szent Bazil ezért beszél arról, hogy a szerzetes eszménye nem valami csodabogárszerű élet, hanem az igazi keresztény tökéletesség valóra váltása, amit talán nem is kellene a „szerzetes” különleges szóval jelölni.⁴⁹

A Krisztus követéshez szorosan kapcsolódik a kereszt. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert az erkölcsoteológia eddig – néhány teológust

⁴⁶ Jn 8,12

⁴⁷ SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 43.

⁴⁸ ŠPIDLÍK, *op. cit.*, 56-57.

⁴⁹ Vö. IVANCSÓ, I., *Életszabályok* IV., Nyíregyháza 1996, 5-6.

kivéve⁵⁰ – nagyon szűken beszélt róla a múltban, bár Jézus etikájához döntően hozzátartozik. A kereszttel jelentősége nem egy új téma felvetésében van, hanem a mélyebb megértésben. Megvilágítja, hogy az emberi odaadás elmehet az önfeladásig.

Segít felismerni a rossz hatalmát, amit Jézus is saját élete árán győzött le. A rosszat nem leküzdik, hanem kibírják. Az Úr Jézus is legyőzte, amennyiben elviselte.⁵¹ A rossz legyőzésének ezt a kikerülhetetlen, de sokszor egyetlen eredményes módját állítja elénk és igazolja a kereszttel. Figyelmeztet arra is, hogy nem minden szenvedés kerülhető el. Ezzel nem arra akar buzdítani, hogy keressük, vagy magasztaljuk magát a szenvedést, vagy ne küzdjünk ellene. Ez az álláspont nem felelne meg a beteggyógyító Krisztus alakjának. Viszont különleges válaszához segíti az embert a szenvedés kezelésének kérdésében, mert azt ígéri, hogy a hűséges hit erejével az egyén számára átkot, vagy szinte a poklot jelentő nehéz helyzet áldássá változtatható.

Sajátos választ ad a kereszttel a kudarc élményére is, melynek értelmét különösen nehéz megadni az életben. Próbáljuk optimistán felfogni, de mi van akkor, ha ez semmiképp se sikerül? A kereszttel Istennek olyan bizalmát vetíti ránk Jézus által, melynek erejében még egy végső egzisztenciális összeomlás is elviselhető, kibírható. Mindig emlékeztet ugyanis Jézus szavaira: „Még ma velem leszel a Paradicsomban”, továbbá: „Atyám, kezédbe ajánlom lelkemet”.⁵² Koronái e helyek annak a gondoskodásnak, amely Lukácsnál egy korábbi helyen így fogalmazódik meg: „Nektek pedig még a fejetek hajszálai is számon vannak tartva”.⁵³

⁵⁰ Ezek közé tartozik B. HÄRING, aki már a Zsinat előtt felismerte ezt a hiányt erkölcs-teológiájában, s igyekezett rajta változtatni. Lásd, a *Das Gesetz Christi*, már idézett alapművet, s a *Frei in Christus* című művét is.

⁵¹ Mai világunkban különösen fontos üzenete van az ilyen és ehhez hasonló megfogalmazásoknak, amikor az emberek általában minden nehézséget szeretnének elkerülni és kiiktatni életükből, és szentül meg vannak győződve, hogy erre minden eszközt fel lehet használni, mert a cél szentesíti az eszközt. Erkölcstelen eszközök mindig voltak és lesznek, épp ezért ezek alkalmazását gátló, vagy tiltó erkölcsi elvek is voltak s a jövőben is érvényben maradnak. Nincs azonban kizárva, hogy a rosszal szemben nem mindig lehet megelégedni az erőszakról és az ellenállásról való lemondással, különösen akkor, amikor a közösség, a társadalom vonalán az embereknek lehetőségük van a védekezésre. A kereszttel embernek ugyanakkor mindig tudatában kell lennie, hogy „az erőszak alkalmazása nem a kereszttel megoldása, és mindig csak a második választás útja lehet”. WEBER, *op. cit.*, 74.

⁵² Lk 23,43,46

⁵³ Lk 12,7

Végül a keresztt megmutatja a kegyelem feltétel nélküli elsőségét. A keresztt a megváltás eszköze. A megváltás, az üdvösség nem érhető el semmiféle tökéletes, vagy hősi emberi cselekedettel sem, mert ajándék. Mégsem teszi fölöslegessé sem a kereszttet, sem az ember erkölcsi erőfeszítését. „Világossá teszi a morális erőfeszítést, miként a morális csődöt is. Erénnyel nem nyerhető meg minden, a bűnössé válással... még nem vészett el minden.”⁵⁴

A keresztt a kereszténység erkölcsiségét a fentiek alapján, a remény etikájává alakítja. Benne összesűrűsödik és szemlélhetővé válik, hogy a hit milyen választ tud adni erkölcsi kérdésekre. Igaz, a keresztt beépítése az erkölcssteológiába félreérthetetlenül teszi annak keresztény jellegét, de ezt fel kell vállalni, a keresztt szerepe mellett ki kell állni. Nehezen lehetne ugyanis igazolni, hogy Jézusnak ezzel kapcsolatosan nem volt semmiféle mondanivalója a tanítványok cselekvésére, és viselkedésére vonatkozólag.⁵⁵

Összefoglalás

Vizsgálódásunkat e témában be nem fejezhetjük, csak félbeszakíthatjuk, oly sok minden beletartozhatna. A következőket mégis leszögezhetjük: Krisztus hívása, mely minden embernek szól, feltételezi a követésben történő megvalósítását. Krisztus követése tehát nem korfüggő fogalom, inkább személyfüggő, aminek centruma Krisztus személye, aki felé a hívott személy egyéniségének megfelelő konkrétumokban kifejezi kapcsolatát. Követni vagy utánozni kell Krisztust? Biztos, hogy összetartozik e két fogalom. A lényeg, hogy életünk Krisztusban való, lélekkel teli élet legyen, s mentes a látszatoktól. Mások Krisztus követése pedig csak ösztönzést jelentsen, s lehetőleg mi is ösztönző példák legyünk a figyelő szemek számára. Kemény kritikának itt csak akkor van helye, ha magunkat bíráljuk, szembeesülve Krisztus evangéliumával, mások inkább toleranciát és segítséget várnak, s ha tudjuk, látjuk, akkor tegyük. Reményünk komoly nehézségek között is mindig van: Krisztus kereszttje. Felemelő, ha életünkben megtapasztaljuk, mert együtt jár vele az erő és a vigasztalás. A követés garanciája Krisztus kereszttje, biztosítéka annak, hogy aki hívott, akit követünk mindig előttünk van, és marad, és sohasem tűnik el előlünk nyomtalanul, sem az élet, sem a halál

⁵⁴ WEBER, *op. cit.*, 74.

⁵⁵ Vö. WEBER, *op. cit.*, 75.

ködében.

Végül legyen köszönet azért egykori tanárainknak, dr. Pirigyi István tanár úrnak is, hogy tanításával Krisztus követésének megértését bennünk segítette, hogy tanulhattunk példájából, s valamelyest láthattuk, mit jelent Krisztus követése imádságban, szellemi frissességben és kitartásban, sajátosan Pirigyi István módra.

Az

Athanasiana

megrendelhető

Hittudományi Főiskolánkon

OLÁH MIKLÓS

DAMASZKUSZI SZENT JÁNOS HÚSVÉTI KÁNONJÁNAK ELEMZÉSE¹

TARTALOM: Bevezetés; I. A húsvéti Kánon dogmatikus szemmel; A) A feltámadás jelentősége a keresztfájdózat szempontjából; 1. Krisztus szenvedése és halála, mint *áldozat* (sacrificium); 2. A feltámadásnak, mint *győzelemnek* a jelentősége; B) Krisztus feltámadása és miénk; a) Lelki feltámadás (megigazulás); b) Testi feltámadás; II. A húsvéti Kánon biblikus szemmel (A feltámadási jövendölések és előképek beteljesülése); A) Habakuk próféta jövendölése; B) Néhány mondat az incarnatio-val kapcsolatban; C) Az öszövecség szentjeinek tisztelete az előkép iránt; D) A háromnapos síri nyugalom előképe; E) A babiloni ifjak; F) Születés és feltámadás; G) A halál egészen emberi, de ez a feltámadás Istenre vall.

Bevezetés

Nem áll minden kétségen felül, hogy Damaszkuszi Szent János a szerzője a Húsvéti Kánonnak. Ennek eldöntésére nem vállalkozhatom, hiszen nincsenek meg a szükséges eszközeim, és az ilyen bűvarkodó nyomozás kellő feltételei, hanem ráhagyatkozom a nálunk majdnem általánosnak mondható közfelfogásra és a liturgikus könyvekben található név-megjelölésekre. A dolgozat előkészítése és megírása közben figyelmem nem a szerző személyére irányult, nem is a szerzőnek és alkotásának viszonyára, hanem csak magára a műre, annak belső és külső értékeire és szépségeire. Ha tehát gyakran említem is Damaszkuszi Szent János nevét, ezzel nem kívánok állást foglalni a szerzőség kérdésében, csupán emlétek egy nevet, amikor a gondolatmenet úgy kívánja, hogy a szerzőről szó essék. Az kétségtelen, hogy ez az ének nem a „nép ajkán” született, s bár nem nyújt teljes bizonyosságot, de azért nem megvetendő az a hagyomány, amely a művet Damaszkénosznak tulajdonítja. Annyit kétségtelenül elárul e „nagyszerű alkotás” (ahogy Miksa szász herceg

¹ Az írás szemináriumi dolgozatként készült 1958-ban: „Dolgozatok a Budapesti Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémia Liturgikus Szemináriumából. Igazgató: Radó Polikárp akadémiai tanár”. – Eddig nem jelent meg nyomtatásban.

nevezi), hogy akárki is volt a szerzője, hittudományi képzettség és költői tehetség dolgában nem volt közészerű ember.

Azért választottam egy liturgikus alkotás elemzését, mert számtalanszor tapasztaltam, hogy milyen hihetetlen nevelő és lélek-emelő hatása van a *jól megértett és átélt* liturgikus imának. Ez egészen természetes is mindenki számára – elméletileg. De gyakorlatilag csak akkor érti meg ezt az ember, ha már volt része ilyen élményben. Ezzel a kis munkámmal is a görög szertartású katolikus liturgia megértését és mélyebb átélését szeretném elősegíteni.

„Az örök liturgiának mindig és minden korban *élő* liturgiának kell lennie, olyannak, amely szerves része a hívők életének” – mondotta egyszer Radó professzor úr az *Új Ember* munkatársainak adott nyilatkozatában. Ezt a célt kinek kötelessége inkább munkálni, mint a papnak? Nagy örömmel és azzal a határozott célkitűzéssel készítettem tehát ezt a dolgozatot, hogy elkészítése és megbíraltatása által képességet és gyakorlatot szerezzek hasonló tárgyú munkák megírására az „élő liturgia” érdekében.

Szent X. Piusz pápának az egyházi zene tárgyában kiadott *Motu proprio*a (1903) a következő szavakkal kezdődik: „Nemcsak az Apostoli Szentszéknek... hanem minden főpásztornak apostoli gondjai között mindenesetre legelső a törekvés fönntartani és előmozdítani az Úr háza ékességét, ahol a vallás felséges titkait ünnepeljük és ahol a keresztyén nép összegyülekezik részesülni a Szentségek kegyelmeiben, szentmisét hallgatni, a legméltóságosabb Oltáriszentségben Jézust imádni és nyilvános és ünnepélyes liturgikus ténykedések révén részesülni az Egyház közös imádságában”.² Legelső feladat tehát azt előmozdítani, hogy a feltámadást ünneplő „nyilvános és ünnepélyes liturgikus ténykedések” megértése valóra váljon és ezáltal a jelenlévők „részesüljenek az Egyház közös imádságában”.

A húsvéti Kánon a feltámadási szertartás legnagyobb mozsanatainak egyike. (Talán csak a templom körül végzett gyertyás körmenet, a visszatéréskor zárva talált ajtó, s annak megnyitása a „Feltámadt Krisztus halottaiból...” éneklése mellett – ez múlja felül a Kánon lelkesült hangulatát.)

A Kánon központi elhelyezése az éjféltkor végzett feltámadási szertartásban, szerkezete (minden 3-4 vers után a papság énekel egyet, minden vers előtt ugyanaz a rövid elővers ismétlődik stb.), dallama,

² Idézve a kalocsai érsek 4140. sz. körleveléből. Kalocsa, 1928.

tény (*redemptio*). Ezek egyenkint természetesen *inadequat aspectusok*, amelyek tárgyukban elválaszthatatlanul egybefonódnak.

Ezekre azonban a Kánonban csak elvétve találunk utalásokat, (sőt az elégtételt meg sem említi!) – ami érthető is, hiszen egyrészt lehetséges, hogy ezek a nézőpontok csak később különültek el a dogmatikában, másrészt ez inkább a nagyheti liturgikus szövegekben keresendő, mint a feltámadás ünnepén. Azonban az áldozat és még inkább a *redemptio* (mint a megváltás egy módja) feltűnő gyakran visszatér.

1. Krisztus szenvedése és halála, mint *áldozat* (*sacrificium*)

„Hós brótos de amnos proségoreutai amómos de, hós ageustos kélidos, to hémeteron Páscha):

ki mint ember, ártatlan báránynak nevezteték... mert Ő a mi bűnnélküli, legtisztább Pászkánk.” (IV. 2.)

„Hós enieusios amnos, ... hekousiós hüper pántón tethutai, Paschato kathartérion

Mint az egy éves bárány... ki mindnyájunkért önként feláldozta magát, az engesztelő Pászka...” (IV. 3.)

„To dzón te kai áthuton hierieion, hós Theós, seauton hekousiós prosasagén tó Patri:

ki mint Isten, élő s meg nem ölt áldozatul önként mutattad be magad az Atyának...” (VI. 3.)

Az áldozat teljességéhez hozzátartozik Isten részéről az elfogadás (*acceptatio divina*). Ez az elfogadás adva volt Krisztus küldetésével, de megnyilatkozott a feltámadás dicsőségében.⁴ A Kánon pedig jóformán minden versében új, meg új színekkel festi a feltámadott Krisztus isteni dicsőségét. „Krisztus, mint az istenség orgánuma, nem csupán erkölcsi hatással (*efficacia meriti*), hanem dinamikus fizikai hatással (*eff. virtutis*) valóítja meg az istengyermekek szabadságát. Míg a megváltás közbenjáró ténykedése – érdem, elégtétel, áldozat – a kereszthalálban éri el tetőfokát, addig a dinamikus hatás igazi kibontakozása a feltámadás. A kereszthalála küzdelem, melynek diadalmas befejezése a feltámadás és a mennybemenetel.”⁵

⁴ Erőss Alfréd: A feltámadás jelentősége a megváltás művében. Theológia, 1943. 3. 203.

⁵ Erőss A. i. m. 205.

2. A feltámadásnak, mint győzelemnek a jelentősége

Erősen ki van hangsúlyozva a szövegben. Jézus Krisztus abban a nagyarányú küzdelemben – melyet a halál országával és annak fejedelmével vívott – külsőleg, látszat szerint alulmaradt nagypénteken. Ezért az ég és föld előtt láthatóvá kellett válnia, hogy Ő a győztes a bűn, a halál és pokol felett.

1/ A bűn legyőzése tulajdonképpen már a kereszthalál által megtörtént, de a megváltás kegyelmi energiái a feltámadás által lettek hatékonyak, amikor Isten felmagasztalta Krisztust és Ő elevenítő lélekké lett (vö.: „Lőn az első ember, Ádám élő lénné, az utolsó Ádám éltető lélekké”,⁶ úgy hogy éltető befolyását már teljesen kiárasztotta az egyedekre („ita, ut suum influxum vivificantam iam plene exsecat in actu, seu in singulos”).⁷ „Ha Krisztus nem támadt fel, hiábavaló a ti hitetek, mert akkor még mindig bűneitekben vagytok...” – mondja az Apostol.⁸ A megváltás kegyelmeivel felszerelt ember pedig már nem a bűn rabszolgája többé, sőt nem is védtelen áldozata. „Amire ugyanis a törvény képtelen volt, mert a test miatt erőtlenné vált, azt Isten hajtotta végre. Tulajdon Fiát küldte el a bűn miatt a bűnös testhez hasonló alakban, hogy elítélje a testben lévő bűnt, hogy beteljesedjék rajtunk, akik nem a test, hanem a lélek szerint élünk, amit csak rendelt a törvény.”⁹ Ó igen! Mi abban a boldog helyzetben vagyunk, hogy megismerhettük Őt: feltámadásának erejét!¹⁰

Ugyanezek a Szent Pál-i gondolatok megtalálhatók a Kánonban is:

„Deute, póma piómen kainon, ouk ek petras agonou teratourgoumenon, all’ aphtharsias pégen ek táphou ombrésantos Xristou, en hó stereoumetha:

Jertek igyunk új italt, nem a kemény sziklából csodásan fakasztottat, de a Krisztus sírjából csörgedező halhatatlanság forrását, kiben megerősödünk.” (III. 1.)

Nem találok valószínűnek *de la Taille* nézetét, aki az Eucharisziára vonatkoztatja ezeket a szavakat és annak bizonyítására hozza

⁶ Vö. 1Kor 15,45: „Ahogy az Írás mondja: »Ádám, az első ember élő lénné lett«, az utolsó Ádám pedig éltető lélekké”.

⁷ Galtier SJ: *De Incarn. Et Redempt.* Parisiis 1947. Ed IX. 426.

⁸ 1Kor 15,17

⁹ Róm 8,3-4

¹⁰ Vö. Fil 3,10

fel, hogy a vérontásos áldozatban részesülünk az Eucharisztia vétele által.¹¹ (10.) Kifejezett említés nem történik a bűn felett aratott győzelemről, de ez nem is szükséges, tekintve hogy a megváltás kegyelmeinek kiáradása ugyanezt aényt és gondolatot fejezi ki.

2/ A halál legyőzése. „Thanatou heortádzomen nekrósin, Hadou tén kathairesin, állés biotés tés aióniou aparchén, kai skirtóntes hümoumen ton aition...”

„A halál legyőzetését ünnepeljük, a pokolnak megrontását, más örök életnek kezdetét és örvendve magasztaljuk ezek kegyes eszközlőjét...” (VII. 3.)

A dogmatika kétféle feltámadásról, a halálnak kétféle legyőzéséről tud: tökéletes és kevésbé tökéletes. Krisztus feltámadása tökéletes, mert „tudjuk, hogy Krisztus, miután feltámadt halottaiból, már nem hal meg, s a halál őrajta többé nem uralkodik”.¹² Igen, Ő legyőzte a halált és a sírból úgy lép ki, mint „mennyegezői Vőlegény” (hós nümphió – V. 3.), aki örökre frigyre lépett a halhatatlansággal.

Amikor pedig az első halandó test halhatatlanságba öltözött, megkezdődött az Írás beteljesedése: „Elnyeletett a halál a győzelem által...”¹³ Teljessé akkor lesz ez a győzelem, amikor – „mint utolsó ellenség, a halál is megsemmisítették”.¹⁴ Mirajtunk sem uralkodik már a halál a régi teljhatalommal, mert – noha mindnyájunknak meg kell halnunk – de „tudjuk, hogy a halál hatalma nem tarthatja többé fogságban a halandókat, mert Krisztus leszállván, annak erejét összetörte...”¹⁵ Ugyanis „Amint Ádámban mindnyájan meghalnak, úgy Krisztusban mindnyájan megelevenítettek”¹⁶ és Krisztus feltámadásában kapjuk meg ennek biztosítékát. Damaszkuszi Szent János szinte már előlegezi ezt, amikor mindjárt az első irmoszban rámutat erre, mondván: „lamprünthómen, laoi: ek gár thanatou pros dzóén kai ek gés pros curanon Christos ho Theos hémás diebibasen, apinikion hadontas”.

„Világosodjunk fel népek, mert a halálból az életre, és a földről az égbe átvitt minket krisztus Istenünk, kik az ő *győzelmét* énekeljük.” (I. 1.)

¹¹ De la Taille: *Mysterium fidei*. Ford.: Dr. Gy. Gaál P.: Az oltár áldozata. Bp. Steph. 1941. 444.

¹² Róm 6,9

¹³ 1Kor. 15,55

¹⁴ 1Kor. 15,26

¹⁵ VII. hang felt. konták. Énekeskönyv 304.

¹⁶ 1Kor. 15,22

A halál pillanatában is érezzük, hogy nem a régi, félelmetes el-lenség többé, hiszen most már nem a kétségbeesés, hanem a beteljesedés idejét hozza; most már nem egy ajtó becsapódása, hanem az örök élet kapujának feltárulása. Erre – a halállal való küzdelemre is – vonatkozik az irmoszok gyakran előforduló kifejezése: „kiben megerősödünk”, „melyben megerősödünk” stb. De ha erről említést sem tenne, akkor is elég ékesen beszélne az az ujjongó erejű diadalérzet, ami legjellemzőbb sajátja ennek a nagyszerű műnek. A halál nagy sötét lidércétől megsza-badult lelkű ember ujjong és ünnepel itt, olyan kitörő örömmel, amilyen szorongással félté eddig az ősi ellenséget. (Erről a diadalérzetről csak annak van igazi fogalma, aki énekelve hallotta a Kánont.)

3/ A pokol legyőzése. A pokolba-szállás az Üdvözítő megdi-csőülésének a kezdete: a leszállás alkonya egyúttal dicsőségének hajnala.

A Szentírás (különösen I. Pét 3.) nem hagy kétséget az iránt, hogy az Üdvözítő az alvilágban levő lelkeknek hirdette a megváltást, vagyis éreztette és érvényesítette az immár befejezett megváltás első hatásait.¹⁷ „Tén ámetron sou eusplagchnian hoi tais tou Hadou seirais sünechomenoi dedorkotes, pres to phós épeigonto, Christe, agallomenópedig, Páscha krotountes ainónion.”

„A te véghetetlen jószágodat Krisztus látván a pokol bilincseivel lekötöttek, örvendező léptekkel mentek a világosságba dicsérvén az örök Pászkát.” (V. 2.)

„Kathéltes en tois katótátois tés gés, kai sünetripsas mochlous aiónious, katochous pepedemenón, Chtiste...”

„Leszállottál Krisztus a föld alsó részeibe és összetörted a fog-lyokat letartó börtönök zárait...” (VI. 1.)

Egészen világos a szent szöveg mondanivalója.

A VII. ódában a „pokol megrontásáról” van szó (VII. 3.). Nem azt akarja ez jelteni, hogy Krisztus a pokolból is kiszabadított volna lelkeket, hanem vagy a tágabb értelemben vett pokolról van szó (*limbus patrum*), vagy arra utal, hogy erősen megcsökkent a pokol jövőendő áldo-zatainak száma: „más örök élet kezdődött”. (V. 3.)

B) Krisztus feltámadása és miénk

Ennek a témának egyes részleteit már előlegeztük a megváltás módjainak vizsgálatánál, mert a „Diadalmas Hadvezér” vonása olyan

¹⁷ Schütz: Dogm. II. Bp. 1937. 56.

erős ezen a Krisztus-arcon, hogy nem mellőzhettük annak kissé bővebb vizsgálatát. Most ebben az összefüggésben csak jelezni fogjuk a közös részeket és utalni fogunk a fentebb mondott, idevágó dolgokra.

Reális és közvetlen oksági viszony van Krisztus feltámadása és a mi feltámadásunk között. Feltámadott, nem csak mi *előttünk*, hanem mi *érettünk* is, és mi feltámadunk, nem csak Krisztus *után*, hanem Krisztus *által*.¹⁸

a) Lelki feltámadás (megigazulás)

1. Krisztus feltámadása *mintaoka* a mi megigazulásunknak. „Amint az Atya dicsősége feltámasztotta Krisztust halottaiból, éppen úgy éljünk mi is új életet.”¹⁹ Ezt a szentpáli *új életet* jelzik a Kánon eme szavai: „Aron kükló tous ophthalmous sou, Sión kai ide idou gar hékasi sei, theophegeis, hós phósterés...”

„Emeled fel köröskörül szemeidet Sion, és lássad, mert íme egybegyűltek hozzád fiaid, mint isteni fényű világítók...” (VIII. 3.)

A „feltámadás megközelíthetetlen fényében tündöklő Krisztus” (tó aprositó phóti tés anasztásaeós Christon” (I. 2.) mintájára a mi lelkünk is a megszentelő kegyelem ragyogásába öltözködik. A szövegösszefüggés világosan mutatja, hogy a szent szerző a feltámadott Krisztus ünnepelésére összegyűlő híveire alkalmazza Izaiás próféta szavait,²⁰ „az isteni fényű világítók” kifejezés pedig csak a megigazult lelkek szépségére érthető. (Milyen – dogmatikailag – szabatos és gazdag, költőileg pedig gyönyörű elnevezés a megigazult lelkekre!)

2. Krisztus feltámadása „létesítő oka”²¹ megigazulásunknak. „Áldott legyen az Isten, a mi Urunk, Jézus Krisztus Atyja, aki nagy irgalmasságával *Jézus Krisztus halottaiból való feltámadása által* élő reménységre szült újjá minket: arra a romolhatatlan, szeplőtelen, leront-

¹⁸ „Inquantum humanitas Christi, secundum quam resurrexit, est quodammodo instrumentum divinitatis Ipsius et operatur in virtute eius... et id... icut alia, quae Christus in sua humanitate fecit vel passus est, ex virtute divinitatis eius sunt nobis salutaris – ita et resurrectio Christi est causa efficiens nostrae resurrectionis.”

¹⁹ Róm 6,4

²⁰ „Emeld fel köröskörül szemeidet és lássad, mindezek egybegyűlnek és hozzád jönnek. Élek én, úgy mond az Úr, hogy mindezeket mint ékszereket felöltöd és fölveszed őket, mint egy menyasszony.” (Iz. 49.18.) „...a te fiaid messziről jönnek és a te leányaid minden oldalról indulnak.” (Iz. 60.4.)

²¹ „Resurrectio Christi habet instrumentaliter virtutem effectivam respectu resurrectionis animarum.” III. 56. A.2.

hatatlan örökségre, mely számotokra van fenntartva a mennyben.”²²
„Opus redemptivum per sacrificium, seu mortis Christi vere consummatum in actu primo, per resurrectionem eius iam manifestatur apud Deum, seu efficax esse.”²³ A feltámadás tette lehetővé, hogy Krisztus, mint örök főpap és közvetítő tagjaiba árássa a megváltásban kiérdemelt kegyelmeket. Ezt támasztja alá Szent Pál következő mondata is: „bár bűneink miatt holtak voltunk, Isten Krisztussal együtt életre keltett... és Krisztus Jézussal együtt az égiek közé helyezett el...” (Ef 2,5). Krisztus nem csupán azért jött a földre, hogy meghaljon, hanem azért, hogy magával egyesítsen és győzelmének részesévé tegyen. És végül tételünket ugyanilyen megfogalmazásban olvashatjuk Szent Pálnak a rómaiakhoz írott levelében: „Urunk Jézus Krisztus... *vétkeinkért* halált szenvedett, és *megigazulásunkért* feltámadt” (Róm 4,25).

A Kánonban a következőképpen jelenik meg ez a gondolat: a szent szerző többször említi krisztus kereszthalálát, engesztelő áldozatát (hiszen ezt fejezi ki a lépten-nyomon előforduló Pászkza szó is!). Ennek az áldozatnak a célja az emberiség felé a természetfölötti élet megszerzése, közvetítése. Az áldozatot pedig a feltámadás tette számunkra is hatékonyrá, hozzáférhetővé: „phaesphoron Aggelon diaprüsiós legonta, Sémeron sótéria tó kosmó, hoti anesté Christos hós pantedünamos”.

„A fényességtől tündöklő angyal, ki világosan hirdeti nekünk: ma lett üdvössége a világnak, mert feltámadt Krisztus, a mindenható.” (IV. 1.)

Főleg a „ma” és a „mert” szavak ragadják meg figyelmünket ebben a mondatban, mint amelyek nem hagynak kétséget azíránt, hogy mikor és miért nyertük el a megigazulást.

Másutt pedig így énekel: „Orthrisómen prthrou batheos... kai Christon opsometha, dikaiosünés Hélión, pási dzóén anatellonta.”

„Keljünk fel kora hajnalban... és meglátjuk Krisztust, az igazság napját, ki örök életet áraszt mindnyájunkra.” (V. 1.)

Az emberi lélek halhatatlan maradt volna az eredeti bűn állapotában is, és az utolsó ítéletre testünk is feltámadt volna, - de milyen „más” lett volna ez az örök élet Krisztus halála és feltámadása nélkül!

Ez a gondolat adja meg a helyes megértését azoknak a kifejezéseknek, amelyekkel olyan gyakran találkozunk a Kánonban, de a feltámadás-zsoltosma egyéb részeiben is: „a halandó halhatatlanságba öltö-

²² 1Pét 1,3

²³ Galtier i. m. 426.

zött...” stb. Ui. a „halhatatlanság” olyan sajátosan a *boldog* örökkévalóság jelölésére van lefoglalva, hogy sohasem találjuk, hogy halhatatlannak mondaná a pokolban sínylődőket. Krisztus „örök életet áraszt” – ez a kifejezés egyenes ellentéte annak, hogy Krisztus feltámadása nélkül „örök halál”-nak voltunk a várományosai. Most, amikor „a halál legyőzetését ünnepeljük, a pokolnak megrontását, és más örök életnek kezdetét – örvendezve magasztaljuk ezek kegyes eszközlőjét.” (VII. 3.)

A boldog örök élet és a mennyei dicsőség úgy viszonylik a megigazuláshoz és a kegyelemhez, mint a fa a magjához. Természetes tehát, hogy ha az előbbi, a dicsőséget Krisztus feltámadásának tulajdonítja a szerző („dicsőíts meg engem is /! Üdvöziő a te országodban - Autos me sündoxason Sótér, en té basileia sou” (II. 3.) – akkor sokkal inkább annak gyökerét és feltételét, a megigazulást. Megerősítik ezt a következő kifejezések: „az Isten üdvhozó Páskája” (Páscha Theou to sotérion... V. 3.) „feltámadásoddal megnyitottad nekünk az édenkert ajtaját...” (kai aneóxás hémin Paradeisou tas pülas...VI. 2.) „feltámadtál harmadnap a sírból és feltámasztottad Ádámot is az ő nemzedékével” (sünanestésás paggaené ton Ádám, anastas ek tou táphou VI. 3.) Szent Pál ezt így mondja: „Amint Ádámban mindnyájan meghalnak, úgy Krisztusban mindnyájan megeleveníttetnek”.²⁴

Ilyen körülmények között nem lehet véletlen és jelentőség nélküli a keresztség említése: „Páter pantokrátor, kai Loge kai Pneuma, trisin enidzomené en hüpostasesi phüsis, hüperousie kai hüpertee, eis se bebaptismetha, kai se eulogoumen pistoi eis tous aiónás – Mindenható Atya, Ige és Lélek, Három személyben egyesülő, minden lény feletti s legistenibb egy természet, a te nevedre keresztteltettünk, s Téged áldunk örökké.” (VIII. 4.) – Mert hiszen „a keresztség által vele együtt a halálba temetkeztünk, hogy mint Krisztus feltámadt halottaiból, úgy mi is új életet éljünk. Ha ugyanis halálának hasonlatossága szerint egybenötlünk vele, akkor feltámadásával is úgy leszünk”.²⁵

b) Testi feltámadás

Szintúgy minta- és létrehozó oka testi feltámadásunknak is. (Lásd erre vonatkozólag, amit a halál fölötti győzelem bemutatására felhoztunk!)

²⁴ Ef 2,5

²⁵ Róm 4,25

Mérhetetlen egyszerűséggel foglalja össze ezt a kérdést Nagy Szent Bazil liturgiája az átváltoztatás előtti imában: „...anastas té trité hémera kai hodopoiésas pásésarki tén en nekrón anastasin... – Harmadnapon feltámadott és minden emberi test számára biztossá tette a halálból való feltámadás útját”.

Ide tartozik továbbá a III. óda irmoszának egyszerű felkiáltása: „Deute póma, piómen kainon, ouk ek petras agonou teratourgoumenon, all’ aphtarsias pégen ek táphou ombrésantos Christou, en hó stereoumetha.

Jertek igyunk új italt, Nem a kemény sziklából csodásan fakasztottat, de a Krisztus sírjából csörgedező halhatatlanság forrását, kiben megerősödünk.” (III. 1.)

Első pillanatra nem tűnik ki teljes bizonyossággal, hogy valóban a testi halhatatlanságra gondol itt a szerző, azonban az alaposabb vizsgálat eredményei emellett szólnak. Természetesen nem szabad arra gondolni, hogy Krisztus sírjából materiális értelemben vett ital források, amit orvosságként kell használni testi feltámadásunk érdekében. Annál is inkább, mert hiszen a feltámadást nem materiális erő okozza. Hogy azonban mégis a testi feltámadásról van szó, arra mutatnak a következők:

1/ A sziklából fakasztott forrás vizére való utalás. Igaz, hogy itt az utalás negatív előjelű, de ez nem azt jelenti, hogy az „új ital” meg van fosztva minden testi vonatkozástól – hanem a testi szomjúság múlt értékű enyhítésénél jóval többről van szó: magának a testnek minden hiánytól, kimerüléstől, röviden szólva: halandó voltától való megőrzésről, illetve halandó voltából való feltámasztásáról és azt követően a „halhatatlanságról”.

2/ Az „új ital” forrása Krisztus sírja. Márpedig megigazulásunk forrása és eszköze a nagypénteki Keresztáldozat. Amivel a Húsvét több a Nagypénteknél, a dicsőséges Sír pedig a Kereszt oltáránál, - az egyrészt a Nagypénteken szerzett kegyelmek szétosztása, másrészt pedig éppen a halál felett való diadal. S ha „eszközöknek” sajátos szerepét nézzük, a kereszte a megigazulás, a sír pedig a feltámadás. Lelki halhatatlanságunk a keresztrévén valósul meg, amennyiben a bűnt és a kárhozatot ott győzi le Krisztus. (Bár – mint már kifejtettük – az említett okok folytán, lelki halhatatlanságunk „aktualizálásához” is szükséges a feltámadás!) A halál fölött azonban Nagypénteken nem győzedelmeskedik Krisztus, sőt „vereséget szenved”. (Mi – természetesen – már Húsvét után lévén tudjuk, hogy milyen értékű ez a „vereség”, azonban Nagypéntek délutánján Krisztus Urunk halála egészen olyan valóságos halál volt, mint minden

halandó emberé!) A halál legyőzése teljes egészében Húsvét hajnalán történt. Az üres sír és abból „csörgedező halhatatlanság forrása” tehát kétségtelenül (bár nem kizárólagosan) a testi feltámadás záloga.

II. A húsvéti Kánon biblikus szemmel (A feltámadási jövendölések és előképek beteljesülése)

Damaszkuszi Szent János nem annyira idézi a Szentírást, hanem inkább a Szentírás szavaival beszél. Az egész írásos Kinyilatkoztatás benne él az író lelkében és szinte minden sorában meg lehet látni vagy sejteni annak hatását. Így nehéz volna az összes nyílt vagy burkolt szentírási utalást összegyűjteni és sorra elemezni. Sokra rámutattunk már az eddigiek során is, és Szent Pálnak néhány halhatatlan mondatát idézni fogjuk az aszketikus résznél, itt azonban hadd hozzunk fel néhány olyat, amelyek nem akadtak fenn a dogmatikus és aszketikus szempontok rostáján.

A) Habakuk próféta jövendölése

A IV. óda csokorba foglalja az előképeket és jövendöléseket, melyek Krisztus feltámadását előre hirdették: „Epi tés theias phülakés ho theégoros Abbakoumstétó meth'hémón, kai deiknütó phaésphoron Aggelon diaprüsiós legonta Séemeron sótéria to kozmó, hoti ansté Christos hós pantodünamos.

A szent Sírnak őrhelyén álljon ma velünk az isteni szózatú Habakuk, és mutassa a fényességtől tündöklő anglyalt, ki világosan hirdeti nekünk: ma lett üdvössége a világnak, mert feltámadt krisztus, a mindenható.” (IV. 1.)

A szent szerző az Üdvözítő nagy győzelmének leírására idézi Habakuk prófétának az Úr ítéletéről szóló jövendölését: „Közeledik az Isten Támán felől, és Fárán hegyéről a Szent. (Szünet.) Dicsősége elborítja az egeket, méltósága betölti a földet. Ragyogása olyan, mint a napfény, kezéből sugarak törnek elő, abban van ereje”.²⁶ Nagyszerű képe ez a Szentnek, aki „a sírból felragyogott, mit az igazságnak tündöklő napja...” (kai aüthis ek tou taphou hótaios dikaiosünés hémin elampsen Hélios. IV. 3.)

„Kiálllok őrhelyemre – mondja a próféta – felállok a sánkra, és

²⁶ 1Kor 15,22

figyelek, hogy lássam, mit mond nekem, és mit válaszol a panaszomra”.²⁷ Mintha a Szentatya diadallal, boldog örömmel szólítaná a századok távlatából a zsidó prófétát: Jer és lásd, itt a valódi őrhely, Krisztus sírja (vö.: a Kánon azonos szóhasználatát: „A szent sírnak *őrhelyén*...” – ami aligha lehet véletlen!) ahová érdemes állnod, ahol megkapod a választ valamennyi panaszod dolgában. Ez a mi bástyánk és bevehetetlen erősségünk!

Ha pedig ezt olvassuk a próféta jövődöléseiben: „Kiszállsz néped szabadítására, fölkened segítésére; szétzúrod a főt a gonosznak házában, nyakig feltakarod alapjait. *Saját dárdájával* vered át az ő vezéreinek fejét, akik berohannak, hogy szétszórjanak engem...”²⁸ – akkor lehetetlen arra nem gondolni, hogy Krisztus legyőzte *halállal a halált*...” – amit az egész Húsvét-vasárnapi orthrosz, sőt a húsvéti ünnepkör valamennyi istentisztelete számtalan változatban végnélkül ismételtet. („Chrisztosz aneszti ek nekrón, thanató thanaton pathizász...) Ugyancsak ezt a diadalmas harcot (Góliátnak a saját kardjától való elhullását) idézi eléink a VII. óda következő mondata: Krisztus „szenved, mint halandó és szenvedése által a halandót a romolhatatlanság ékességébe öltözteti...” (paschei hós thanátós, kai dia pathous to thnéton aptharsias endüei euprepeian... VII. 1.)

A következő profetikus sorok pedig az egész kánon rövid, de minden tekintetben pontos foglalata: „De én örvendeni fogok az Úrban és vigadok az én szabadító Istenemben”.²⁹

Habakuk prófétának fent idézett sorairól ezt mondja Iványi professzor biblikus jegyzete: „est psalmus, in quo propheta visione pulcherrima videt pugnam Jahve cum domino huius saeculi et victoriam eius”.³⁰ Damaszkuszi Szent János tehát igen jó szemmel és biztos érzékel választotta ki és szötte bele diadalénekébe Habakuk prófétát és idézett szavait.

B) Néhány mondat az incarnatio-val kapcsolatban

„Arsen men, hós dianoixan partheousin nádün,pephéne Christos hós Brótos de amnos proségoreutai amémos de, hós ageustos kélidos to hémeteron Páscha, kai hós Theós aléthés teleios lelektai.

²⁷ Róm 6,4-5

²⁸ Hab 3,3-4

²⁹ Hab 2,1

³⁰ Hab 3,13-14

Mint a szűz méhet meg nem nyitó fiúgyermek jelent meg nekünk Krisztus, ki mint ember, ártatlan báránynak nevezteték, és mint Isten, tökéletesnek mondatot, mert Ő a mi bűnnélküli, ártatlan Pászkánk.” (IV. 2.)

Az egész krisztológia rövid foglalata ez a néhány sor. Benne van Izaiás és keresztelő János hangja, benne a két természet tökéletessége. A szűzi szülés és a személyes egység, mindaz, amit az evangéliumot olvasó embernek az „Isten Báránya” kifejezés jelent, Krisztus egész jelleme, sőt az egész, Egyiptomból szabaduló, húsvétot ünneplő előkép, csupa-várakozás Ószövetség, „mert Ő a mi bűnnélküli, legtisztább Pászkánk”.

C) Az ószövetség szentjeinek tisztelete az előkép iránt

„Ho Theopatór men Dáuid pro tés akiódous kibótou hélato skirtón ho laos de tou Theou ho hagios tén tón sümbolón ekbasin horóntes euphranthómen entheós, hoti anesté Christos hós pantodúnamos.

Istennek ösátyja Dávid a jeképi szekrény előtt örvendezve táncolt, mi pedig, Istennek szent népe az előképek beteljesülését látván, lelkesülten vigadjunk...” (IV. 2.)

Az ószövetség nagyjai gyakran megszegyenítenek minket hitükkel, nagy szeretetükkel, gyermekien őszinte, önzetlen ragaszkodásukkal. Az istenős és próféta Dávid örvendezve táncolt a jeképi szekrény előtt, mennyivel inkább kell nekünk, Isten szent népének vigadni, amikor az előképek beteljesülését látjuk. Az ószövetség szentjei Ádám-tól Keresztelő szent Jánosig csak úgy ismerték Krisztust, ahogy mi ismernénk egy darabokra tört szobor elszórt részeiből az egész remekművet. Mi ismerjük Isten üdvgyondozását, Krisztus értünk végzett munkájának minden mozzanatát, sőt személyes – emberileg szinte elképzelhetetlenül közeli – érintkezésben vagyunk vele, és mennyire mögötte maradunk Ábrahám, Mózes, Dávid király, Izaiás, Jeremiás, keresztelő János érényeinek és lelki nagyságának! Ha Dávid már e jeképi szekrény előtt ilyen örvendezve táncolt, milyen lelkesedéssel vigadozott volna az „előképek beteljesülését látván”? (IV. 4.) Az Úr Jézus szavai kíváncsnak itt fel lelkünk-ből: „Ha tudnád, ismernéd az Isten ajándékát...”!³¹

³¹ Hab 3,18

D) A háromnapos síri nyugalom előképe

Nem feledkezik meg a szerző Jónás előképéről sem, amelyre maga az Üdvözítő is hivatkozott: „A gonosz és házasságtörő nemzedék jelet kíván – válaszolta –, de nem kap mást, csak Jónás próféta jelét. Amint ugyanis Jónás próféta három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az Emberfia is három nap és három éjjel a föld szívében.”³²

„Kai triémeros, hós ek kétous Jónás, exanestés tou taphou.

A harmadik napon, mint Jónás a cethalból, feltámadtál a sírből.” (IV. 1.)

E) A babiloni ifjak

„Ho paidas ek kaminou hrúsámenos, genomenos anthrópos páschei hós thnétos, kai dia pathous to thnéton aphtharsias endüei euprepeian, ho monos eulogétos tón Paterón Theos kai hüperendoxos.

Ki az ifjakat a kemencéből kiszabadítá, emberi testet öltvén szenved mint halandó, és szenvedése által a halandót a romolhatatlanság ékességébe öltözteti. Ő egyedül áldott és dicsőített Istene atyáinknak.” (VII. 1.)

A legfenségesebb irmoszok egyike ez, minden szempontból. A kánon-szerzés ősi szabályai előírják ugyan, hogy a VII. órában ez a babiloni kép foglalja egybe az ének mondanivalóját, de milyen másként hangzik itt a rövid utalás, amely csak az első pillanatra látszik rövidnek és utalásnak. Valójában ugyanis a dogmatikáének és aszketikának rop-pant mélységei tárulnak fel a figyelmes szemlélő előtt. Az ifjaknak a kemencéből való kiszabadítását nem részletezi, mint az Oktoéch legtöbb kánonjában, sőt még a megtestesüléssel való párhuzam gazdagságát sem igyekszik kiaknázni, itt nem a bibliai cselekmény jelentős, hanem Aki mögötte áll, Akire „jellemző” ez a cselekmény. Akiről az egész Biblia szól, kezdve attól, hogy „Kezdetben teremté Isten az eget és földet...”

És Ő, aki „az ifjakat a kemencéből kiszabadítá”, kedvét leli abban, hogy megszabadítsa övéit a pokol tűzétől is. Ezért emberi testet öltött („genomenos anthrópos” VII. 1.). Nem angyalát küldte, nem ha-

³² Iványi: Introductio 77. old.

talmának erejével akarta ezt végrehajtani, hanem Ő maga jött el személyesen, s szenvedett, mint halandó („paschei hós thnétos” VII. 1.)

A szenvedésről csak ennyit mond. De próbáljuk felbontani. Vajon a „mint halandó” annyit jelent-e, hogy Krisztus csak általános és közönséges emberi szenvedéseket vállalt, és viselt értünk? Benne van, hogy ezeket is viselte, de nem zárja ki a lehetőséget, hogy arra a szenvedésre gondoljunk, amelyről méltán mondotta a Szentírás: „Nézzétek, emberek fiai, van-e fájdalom, mint az én fájdalmam?”³³ a „mint halandó” kifejezés ugyanis nem a szenvedés mértékét akarja feltüntetni, hanem a módját és a szenvedő állapotát. Aki az ifjakat a kemencéből kiszabadította, most úgy szenved, mint halandó: emberként, emberi testben. Jahve Elohim, az Ószövetség rettegve tisztelt Istene, akinek látása halált jelent a földi ember számára, most emberi alakban, emberként és emberek által gyötörtetik. És teszi ezt azért, hogy ezen a végtelen nagy áron a halandót felemelje, megtisztítsa és a „romolhatatlanság ékességébe öltöztesse” (aphtharsias endüei euprepeian. VII. 1.) Milyen szívből jövően, forró szeretettel fűzi hozzá a vers befejezéseként az ószövetség megszokott doxológiáját: „Ő egyedül áldott és dicsőített Istene atyáinknak!” (ho monos eulogétos tón Patérón theos kai hüper endoxos. VII. 1.)

F) Születés és feltámadás

Az Egyház mély dogmatikai érzékkel Krisztusnak hármasszülését ünnepli: az Atyától, a Szűztől és a sírból való születését. Az Atyától való születést kifejezetten nem találjuk meg a kánonban, csak bennfoglaltan, amennyiben Krisztust, mint Istent magasztalja, és a Szentháromság személyeit említi a VIII. óda utolsó tropárjában. A Szűztől való születést és a feltámadást azonban gyönyörűpárhuzamba állítja: „Phülasxas ta sémanthra sóa, Christe, exégerthés tou táphou, ho tas kleis tés Parthenou mé lüménámenos én tó tokó sou, kai aneóxas hémin Paradeisou tas pülas.

A pecséteket épségben hagyva Krisztus feltámadtál a sírból, mint születésedben is a szüzesség kulcsait meg nem sértéd...” (VI. 2.)

Erre céloz a IV. ódában is: „Arsen men, hós dianoixan tén partheneiúsan nádün, pephéne Christos...”

Mint a szüz méhet meg nem nyitó fiúgyermek jelent meg ne-

³³ Jn 4,10

künk Krisztus...” (IV. 2.)

G) A halál egészen emberi, de ez a feltámadás Istenre vall

„Günaikes meta müron theophrones opisó souedramon, hon de hós thnéton meta dakrüön edzétoun, prosekünésan chairousai dzónta Theon.

Az istenfélő asszonyok kenettel hozzád siettek, de kit – mint halottat – siránkozva kerestek, Téged, mint élő Isten, felvidulva imádtak.” (VII. 2.)

Az exegéták azt mondják a 2. zsoltárról, hogy – bár messiási jellege minden kétségen felül áll – apologetikailag mégsem használható, mert nem tételezhető fel, hogy a Krisztus előtti olvasók felismerték volna a zsoltár szenvedésekkel és gyalázatokkal borított hősében a Messiást.³⁴ Nem csak a régebbi korok emberei, de maguk Krisztus kortársai sem ismerték fel benne az Isten Fiát, különösen a szenvedések közben. Akik életében hittek is benne, azoknak is megfogyott a hite a három nap alatt. Ők, a hűségesek is egyszerűen csak „mint halottat siránkozva keresték”. (VII. 2.)

Sírtak, mert fájt nekik a szeretett Mester elvesztése. Nem kis mértékben siratták magukat is: megcsalódott árva, védtelen magukat. (Az „emmauszi tanítványok”: „pedig mi azt hittük...”.) Elszéledtek, nagy fájdalommal, sőt némi keserőséggel szívükben, vagy legjobb esetben nem tekintették egyébnek a halottat, mint akinek illik megadni a végtisztességet.

„De kit, mint élő Istent, felvidulva imádtak...” Krisztus az elmúlt napok eseményei után már csak istensége ragyogásában jelenhetett meg. De ez a fény nemcsak a Feltámadott alakját övezte, hanem világossá tette barátainak és tanítványainak a lelkét is-. Kétfél értelemben gyúlt bennük világosság: megértettek mindent, észrevették az összefüggéseket, eszükbe jutottak a prófétai és krisztusi jövendölések. De felderült a kedélyük is: megteltek bizalommal, biztonságérzettel, örömmel, diadallal. Hitetlenségük, renyhe gyávaságuk egy pillanat alatt eltűnt, és feltámadt bennük valami, ami tulajdonképpen még soha nem volt: az igazi, Krisztust értő, és Krisztust követő keresztény lélek, aki már annyira érti a titkokat, hogy hirdetni is tudja és meri.

Damaszkuszi Szent János pedig mindezt meglátta és néhány rö-

³⁴ Mt 12,39-40

vid szóval hiánytalanul megláttatta velünk is. Szinte evangéliumi stílus ez: egyszerű szavak, s bennük súlyos tartalom.

Mint például ez a néhány, annyira beszédes sor, amelynek mély visszhangja támad mindnyájunk lelkében: „Proselthómen lampadéphoroi tó proonti Christó ek tou mnématos, hós nümphió...

Járuljunk égő lámpákkal a sírból kiszálló Krisztushoz, mint mennyegzői Vőlegényhez...” (V. 3.)

IVANCSÓ ISTVÁN

A BÖJTI FEGYELEM ALAKULÁSA A MAGYAR GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZBAN A PÜSPÖKI RENDELKEZÉSEK ALAPJÁN

TARTALOM: Elöljáróban; I. Az általános böjt; 1. Az első rendelkezés; 2. A háborús böjt; 3. Az évi rendelkezések; 4. Átfogó rendelkezések; 1/ Az 1967-es rendelkezés; 2/ Az 1982-es rendelkezés; II. A szentségi böjt; 1. Püspöki engedmények; 2. Általános rendelkezések; 1/ A „Christus Dominus” apostoli konstitúció; 2/ A „Sacram communionem” motu proprio; 3/ További rendelkezések; Összegzés; Függelék

Elöljáróban

A magyar görög katolikus egyház böjti fegyelmével eddig keveset foglalkoztak. Az annak szabályozását átfogó, a böjti rendelkezéseket áttekintő írás pedig nem ismeretes.¹

Egyházunkban eddig harminckét rendelkezés jelent meg a böjti fegyelemre vonatkozóan, amit a püspökök körlevélben tettek közzé. Ezek közül egyet a háborús viszonyok indokoltak; kettő átfogó rendelkezés; két rövid intézkedés közül az egyik egy vigíliai böjt áthelyezéséről, a másik pedig kiegészítésről szól; kilenc a szentségi böjtöt rendezi; a többi pedig évről-évre szóló megújítása az előző böjti felmentéseknek.

Feltűnő, hogy az első böjti rendelkezés csak 1941-ben látott napvilágot az 1912-ben alapított hajdúdorogi egyházmegyében, addig csak a papok egyéni kérelmeire adták meg a püspökök a böjti felmentéseket; 1952 óta pedig nem csak az egyházmegyére, hanem a miskolci apostoli kormányzóság területére is kiterjedt a rendelkezések érvényes-

¹ A liturgikus könyvek alapján tekinti át a görög katolikus egyház böjti fegyelmét, a különböző típusú böjtöket s veti egybe a latin egyházzal az érvényben lévő Kódex alapján SZEMERSZKY, J., „A görögkatolikus egyház böjtjei”, in *Keleti Egyház* 7 (1934) 223-226; 9 (1934) 289-296; 1 (1935) 11-14; 2 (1935) 48-51. – *A Görög Katolikus Szemle* különböző számaiban megjelent írások lelkiségi jellegűek; a böjti rendelkezésekről nem szólnak, s főleg nem a körlevelekben kiadott ilyen jellegű püspöki intézkedésekről.

sége.² Az intézkedések jelentős része egyszerűen bőjti felmentés az 1967-es, illetve a hozzá hasonló 1982-es szabályozásig; közben csupán kettő, a háborús 1943-as, valamint az 1947-es jelent kissé bővebb változatot. A bőjtre vonatkozó utolsó rendelkezés 1983-ban látott napvilágot, tehát az utóbbi száz negyedszázadban nem történt ilyen intézkedés.

A jogi szabályozás mellett ezeknek az intézkedéseknek bizonyos liturgikus, illetve imádságos vonatkozásuk is van: az általánosokban is előfordul, a szentségi bőjtre vonatkozók pedig természetükből folyóan ilyenek.

Jelen tanulmányunkban a püspöki körlevelekben kiadott bőjti rendelkezések áttekintésére vállalkozunk, mégpedig nem szekundérolom, hanem a körlevéli források alapján.³

I. Az általános bőjt

Az összesen harminckét rendelkezésből huszonhárom az általános bőjtre vonatkozik.

1. Az első rendelkezés

A magyar görög katolikus egyházra érvényes, bőjtre vonatkozó első rendelkezést⁴ 1941-ben adta ki Dudás Miklós püspök (1939-1972). Ennek indoka az volt, hogy a hajdúdorogi egyházmegye az anyaegyházmegyék bőjti gyakorlatát vette át, ám annak megtartása nem volt egységes sem a bőjti napok száma, sem szigorúsága szempontjából.⁵ A püspök tehát a többi görög katolikus egyházmegye gyakorlatához alkalmazkodva „egyöntetűen óhajtván elintézni” a kérvénnyel hozzá forduló papok számára adandó felmentéseket, a következő – a későbbiekben is mintául szolgáló, illetve sztereotip szöveggént megjelenő⁶ – rendelkezést fogal-

² A szentségi bőjtöt illető rendelkezések csupán egyetlen esetben – 1974-ben – tartalmazták ezt a kitétele. Vö. 95. jegyzet.

³ Forrásként lásd IVANCSÓ, I., *A magyar görögkatolikuság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 2), Nyíregyháza 1998. (A továbbiakban: *Forrásgyűjtemény*.)

⁴ „Bőjti felmentés 1941-re”, 1941/I. 314. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 116-117.

⁵ Vö. PIRIGYI, I., *A magyarországi görögkatolikusok története*, Nyíregyháza 1990, II. köt., 200-201.

⁶ Vö. 27. jegyzet.

mazza meg: „egyházmegyém papjait, ezek házanépét, esetleges vendégeit s összes híveinket az [...] évi szent böjtök szigorú megtartása alól az Úr nevében ezennel felmentem”. A böjtről szóló részletes rendelkezése pedig a következő, melyben megengedi, hogy a hívek

„I. Tejes, vajas, tojásos és zsírral ízesített eledelokkal táplálkozhatnak:

1. a Húsvét előtti szent nagyböjt folyamán hétfőn, szerdán és pénteken és az egész nagyhéten (nagy-pénteket kivéve);
2. Szent Péter és szent Pál főapostolok, Nagyboldogasszony és a Karácsony ünnepe előtti böjtökben szerdán és pénteken;
3. a böjti időszakokon kívül eső minden pénteken.

II. Szigorú böjt tartandó:

1. Nagypénteken (a szokásos xerofágiával);
2. Karácsony- és Vízkereszt vigíliáján, valamint
3. Keresztelő szent János fejevételének és a szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén”.⁷

A rendelkezés említi még azt is, hogy a hívek „a többi napokon húsos eledelekkel is szabadon táplálkozhatnak”.

Liturgikus, illetve imádságos-lelki szempontja is van az intézkedésnek, amely a későbbiek folyamán többször visszatér:⁸

„A szent böjt iránti kötelezettségükért mindama napokon, amikor jelen felmentésemmel élni fognak, három »Miatyánk«, három »Üdvözlégy Mária« s az »Oltalmad alá sietünk« kezdetű imák elmondásával és egyéb, Istennek tetsző jócselekedetekkel igyekezzenek eleget tenni”.⁹

2. A háborús böjt

A második világháború idején világszerte jelentkező élelmezési nehézségek között felhatalmazást adott a pápa a világ katolikus püspökeinek, hogy a háború tartamára átmenetileg általános fölmentést adhassanak híveiknek az egyház böjti parancsa alól. Miután ezt a magyar római

⁷ *Forrásgyűjtemény*, 116.

⁸ Így 1947-ben, 1949-ben, 1950-ben, valamint 1951-re vonatkozóan.

⁹ *Forrásgyűjtemény*, 117.

katolikus püspökök kihirdették, Dudás püspök is megtette a körlevelében:

„A római pápától nyert meghatalmazás alapján felmentem egyházmegyéim összes híveit a jelen háború idejére az Egyház böjti parancsolata alól olyképen, hogy nagyszerda, nagypéntek, Szt. Kereszt felmagasztalása és Karácsony vigiliája kivételével az év minden napján szabadon, bűn nélkül élhetnek, tejes, zsíros és húsos eledelokkal is”.¹⁰

Így tehát a rendelkezés csupán négy szigorú böjti napot hagyott meg. Miközben Vízkereszt vigiliája és Keresztelő Szent János fejevételének napja kikerült a szigorú böjti napok közül, feltűnő, hogy nagyszerda viszont belekerült a felsorolásba, ami a korábbi rendelkezésben nem szerepelt. Sőt ez utóbbi a görög katolikus egyház gyakorlatában sem volt szokásban.

A rendelkezéshez meghozatalához komoly tények szolgáltattak alapot. Egyrészt a vegyesrítusú házasságok, illetve családok helyzete, ahol közös háztartásban éltek a két rítushoz tartozók. Másrészt az olyan személyekről való gondoskodás szándéka, akik „nemcsak városokban és sporttelepeken, hanem még falvakban is... a böjtös napokon is csak igen nehezen, vagy egyáltalán nem juthatnak böjtös eledelhez, ezek lelki békéje, sőt üdvössége megkívánja, hogy az Egyház fölmentése által megszabaduljanak a lelki aggályoktól és a súlyos lelkiismereti kétségektől”.¹¹

Ez a fölmentés azonban nem jelentette a böjt eltörlését, még kevésbé annak kiküszöbölését a „hívek ájtatos erénygyakorlatai közül”. Nem volt kötelező élni vele, sőt a rendelkezés hangsúlyozza, hogy akiknek módjuk és lehetőségük van arra, hogy a böjti napokat a háborús korlátozások között is „rég szigorában” tartsák meg, azok nemcsak megtehetik ezt, hanem „egyenesen Istennek kedves és maguknak üdvös erényt gyakorolnak”, ha a fölmentés dacára is megtartják a böjti napokat. Ezzel bizonyosságot tesznek arról, hogy eddig sem a bűntől való félelem kényszerítette őket a böjtök megtartására, hanem Isten iránti tiszta szeretetből és az egyház iránti igaz engedelmségből böjtöltek.

¹⁰ „Általános böjti fölmentés a háború tartamára”, 1943/I. 350. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 131.

¹¹ *Forrásgyűjtemény*, 131.

A rendelkezés leszögezte azt is, hogy az általános fölmentés megadására „igen sok hívünk lelki békéjének, sőt üdvösségének érdekében van szükség”.¹²

Ebben az intézkedésben nem szerepel ugyan az, hogy a megfelelő imádságokat kell elmondaniuk a felmentéssel élőknek, annyit azonban mégis jelez, hogy a hívek gyakorolják az önmegtagadás erényét, és egyéb jócselekedetekkel tegyenek eleget a böjt szellemének. Emellett liturgikus vonásnak tartható, hogy a papoknak ki kell hirdetniük és meg kell magyarázniuk a rendelkezést, s ezt nyilván a templomi hirdetésben tudják megtenni.

3. Az évi rendelkezések

A böjtre vonatkozó rendelkezések éves sorozatát az 1947-es nyitja meg,¹³ amit még három hasonló követ. Az 1943-as háborús rendelkezés óta ez volt az első; s éppen a háborús körülmények megszűntére utal. Jelzi azonban, hogy az ősi böjti fegyelmet eredeti szigorúságában – az akkori élelmezési viszonyok között – igen nehéz lenne megtartani, ezért a háborút megelőző évekhez hasonlóan felmentést adott a böjtök szigorú megtartása alól. Így tehát a következő rendelkezést hozta:

„I. Szigorú böjti napok, amelyeken tilos nemcsak a hús és zsíros eledel, hanem az ún. fehér ételek (tojás, tej, vaj és egyéb tejtermékek) élvezete is:

1. Nagypéntek;
2. Karácsony és
3. Keresztelő Szent János fejevételének és a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe.¹⁴

II. Enyhített böjti napok, amelyeken tilos a húseledel élvezete, de megengedett a tejes; vajas, tojásos és zsírral ízesített eledellekkel való táplálkozás:

1. A Húsvét előtti szent nagyhét folyamán hétfő, szerda és péntek;

¹² *Ibid.*

¹³ „A böjti fegyelem életbeléptetése”, 1947/I. 454. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 143-144.

¹⁴ Itt tehát ismét „helyreállt” a régi rend a szigorú böjti napok vonatkozásában: Vízkereszt vigíliája és a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe visszakerült a szigorú böjti napok közé, a nagyszombat viszont kikerült a szigorú böjti napok sorozatából.

2. Szent Péter és Szent Pál főapostolok, Nagyboldogasszony és a Karácsony ünnepe előtti böjtökben szerda és péntek;
3. A böjti időszakokon kívül eső minden péntek.”¹⁵

Ez a rendelkezés csaknem szó szerint megegyezik az 1941-ben kiadottal,¹⁶ csupán szerkezetében látható változás, mivel előre vette a szigorú böjtöket; tartalmi szempontból tekintve viszont a nagyhét említését kihagyta. Jelen van benne azonban változatlanul a liturgikus-imádságos vonatkozás: felsorolja, milyen imákat kell elmondaniuk azoknak, akik a felmentést igénybe veszik.¹⁷ További liturgikus vonatkozása a rendelkezésnek, hogy elrendeli: a papok „ezt a böjti fegyelmet megfelelő magyarázat mellett a szószeréről közöljék”¹⁸ a hívekkel.

A rendelkezés azzal zárul, hogy „a jövő 1948. évtől kezdve, e felmentés folytatólagos megadását a múlthoz hasonlóan, idejében kérelmezzék”¹⁹ a papok. Ez lehet a magyarázata annak, hogy 1948-ban nem jelent meg egyházmegyei körlevélben a böjti fegyelem, illetve a böjt alól való általános felmentés.

A következő három esztendőben aztán újra megjelenik a rendelkezés és a böjti fegyelem leírása a körlevelekben.²⁰ Ezek szövegükben teljesen azonosak – az 1947-est követve²¹ –, csupán az első záradéka tér el a következő kettőtől, s ismétli meg az előzőt. Az elsőben az szerepel, hogy a papok „a böjti fegyelmet megfelelő magyarázat mellett a szószeréről közöljék híveikkel”.²² A másik kettő ezt nem tartalmazza, helyette viszont azt közli, hogy azok a papok, „akik egyházközségük számára nagyobb mérvű felmentést tartanak szükségesnek, kellőleg megindokolt kérelmükkel”²³ forduljanak a püspökhöz.

A két liturgikus vonatkozás is megvan ezekben a rendelkezésekben: egyrészt a szokásos imádságok²⁴ felsorolása, másrészt pedig a

¹⁵ *Forrásgyűjtemény*, 143.

¹⁶ Lásd 4. jegyzet.

¹⁷ Lásd 9. jegyzet.

¹⁸ *Forrásgyűjtemény*, 144.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ „Böjti felmentések az 1949. évre”, 1949/– 406. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 151; „Böjti felmentés 1950. évre”, 1950/I. 121. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 154-155; „Böjti felmentések 1951. évre”, 1950/XIII. 3835. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 159-160.

²¹ Lásd 13. jegyzet.

²² *Forrásgyűjtemény*, 151.

²³ *Forrásgyűjtemény*, 155; 160.

²⁴ Lásd 9. jegyzet.

„szószékről” való kihirdetésre történő utasítás. Az 1952 és 1967 közötti időszakban azonban már ezek egyike sincs jelen a körlevelekben.

A következőkben, 1952-től kezdődően lényegesen egyszerűbbekké válnak a börtre vonatkozó évenkénti rendelkezések²⁵ a körlevelekben. Egyszerűen egy sztereotip szöveget ismételnek meg, az 1950-esre²⁶ való hivatkozással:

„A múlt évhez hasonlóan az [...] évi szent börtök szigorú megtartása alól felmentem egyházmegyém Papjait, ezek házanépét, összes híveinket és esetleges vendégeiket. A felmentés értelmében követhető börti rend megtalálható az 1950. évi XIII. sz. körlevélben. Amely egyházközségnek az elmúlt évre különleges indokok alapján az általánosnál nagyobb mérvű felmentést adtam, a felmentés hatályát a folyó évre is ugyanolyan mértékben hosszabbítom meg. Jelen felmentés a miskolci apostoli adminisztratúra területére is vonatkozik.”²⁷

Így tehát az imádságokra és a templomi kihirdetésekre vonatkozó liturgikus vonatkozások eltűnnek a rendelkezésekből. Megjelenik viszont egy eddig még fel nem tűnt utasítás: a miskolci apostoli kormányzáság területére is kötelezőek az előírások.²⁸

²⁵ Feltűnő viszont, hogy az 1958-as, az 1959-es és az 1961-es esztendőre vonatkozóan nem jelent meg börti rendelkezés az egyházmegyei körlevelekben.

²⁶ Amely azonban már hasonló volt az 1947-es és 1949-es rendelkezéshez. – Lásd 13. és 20. jegyzet.

²⁷ „Börti felmentések 1952. évre”, 1952/I. 396. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 166-167; „Börti felmentések 1953. évre”, 1953/I. 314. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 169; „Börti felmentések 1954. évre”, 1954/I. 184. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 182-183; „Börti felmentés az 1955. évre”, 1955/I. 102. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 211; „Börti felmentés az 1956. évre”, 1955/XVII. 3032. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 213; „Börti felmentés az 1957. évre”, 1957/I. 424. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 214; „Börti felmentés az 1960. évre”, 1960/I. 90. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 223; „Börti felmentés az 1962. évre”, 1962/I. 29. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 230; „Börti felmentés az 1963. évre”, 1962/VI. 2786. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 232; „Börti felmentés az 1964. évre”, 1963/IX. 2693. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 234; „Börti felmentés az 1965. évre”, 1964/VII. 2682. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 237; „Börti felmentés az 1966. évre”, 1966/I. 38. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 241; „Börti felmentés az 1967. évre”, 1967/I. 105. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 247-248.

²⁸ Ennek az volt az oka, Papp Antal érsek halála után XII. Piusz pápa Dudás Miklós püspököt nevezte ki 1946. október 14-én apostoli kormányzóvá. Vö. PIRIGYI, *op. cit.*, 212-213.

Az 1952-es intézkedésben egy másik betoldás is található,²⁹ amely azt jelzi, hogy a püspök hústilalom alól felmentést adott január 5-re, augusztus 6-ra, augusztus 15-re és november 21-re, amint azt az Egyházi Szertartási Utasításban is jelezte.³⁰ Ez azért is jelentős, mert az ünnepekre eső böjt feloldása csak 1967-ben jelenik meg az egyházmegyei körlevélben.³¹

Az 1967-es esztendő fordulópontot jelentett a böjti fegyelem terén. Ennek előkészülete tapasztalható abban a tényben, hogy ebben az esztendőben az egyházmegyei körlevél nem az a szokásos szöveggel vezette be a felmentést, hogy „a múlt évhez hasonlóan”, hanem a következővel: „A böjti fegyelem végleges rendezéséig a múlt évhez hasonlóan...”³²

Közben 1965-ben megjelent egy sajátos böjti rendelkezés is, amely a Karácsony ünnepének szentestéjére vonatkozott:

„Mivel december 24-én hazatérő családtagok fogadása miatt sokaknak nehéz a szigorú böjt megtartása, az Apostoli Szent-szék felhatalmazása alapján a karácsony-előesti böjtöt 1 nappal hamarabb, december 23-án kell az előírt módon megtartani. 24-én pénteken nincs sem böjt, sem hústilalmi előírás.”³³

Körlevélben eddig jellegű böjti intézkedést nem közölt a püspök, csupán a Szertartási Utasítás naptári részében jelezte a böjt áthelyezését.

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának hatására Dudás Miklós püspök egy közös körlevélbeli rendelkezést hozott az ünnepek és

²⁹ *Forrásgyűjtemény*, 166.

³⁰ Vízkereszt vigíliája – január 5. – ebben az esztendőben szombati napra esett. Az Utasításban ez szerepel: „Megtartóztatás alól püspöki felmentés”. E. M. IRODA, *Görög-katolikus Egyházi Szertartási Utasítás a nyilvános istentiszteletek végzésére a hajdúdorogi egyházmegye részére az 1952. esztendőre*, Nyíregyháza [1951], 16. A naptári rész nem jelzi ezt, sőt a „szabad napokat” összefogó kapcsos zárójel a pénteket is befogja. Űrszínváltozás ünnepe – augusztus 6. – szerdára esett, a nagyboldogasszonyi időszak böjt miatt az Utasítás így rendelkezik: „Hústilalom alól püspöki felmentés”. *Ibid.*, 57. Az ekkor péntekre eső Nagyboldogasszony ünnepénél – augusztus 15-én – ugyanezt közli. *Ibid.*, 59. A karácsonyi böjt péntekjére eső, az Istenszülő templomba való bevezetése ünnepénél – november 21. – hasonló utasítás jelent meg: „Húsevés tilalma alól püspöki felmentés”. *Ibid.*, 75.

³¹ Lásd 43-46. jegyzet.

³² *Forrásgyűjtemény*, 247

³³ „Karácsony-előesti böjt áthelyezése”, 1965/VII. 2894 sz., in *Forrásgyűjtemény*, 240.

böjtök megtartásáról,³⁴ melyben jelezte, hogy az Apostoli Szentszék felmentést adott két – eddig szigorú – böjti napra. Így Keresztelő Szent János fejévételének napján (augusztus 29-én) és a Szent Kereszt felmagasztalásának napján (szeptember 14-én) sem a szigorú böjt, sem a hústól való megtartóztatás nem kötelező.

4. Átfogó rendelkezések

A magyar görög katolikus egyházban eddig két átfogó böjti rendelkezés jelent meg az egyházmegyei körlevelekben, mégpedig egymástól tizenöt éves távlatban.

1/ Az 1967-es rendelkezés

VI. Pál pápa 1966. február 17-én adta ki „Paenitemini” kezdetű apostoli konstitúcióját,³⁵ amit Dudás Miklós püspök 1967-ben ismertett egyházmegyei körlevelében, s aminek alapján meghozta böjti rendelkezését³⁶ a miskolci apostoli adminisztratúrára is vonatkozóan. Ez a rendelkezés nem pusztán száraz jogi szabályozás. A pápai dokumentum alapján utal arra, hogy a bűnbánat isteni parancson alapuló erény a keresztény életben és a lelkek megszentelésében, s a bűnbánati fegyelemnek alkalmazkodnia kell az életkörülményekhez. „Az Egyház megértve az idők szavát, a bűnbánat olyan új formáit keresi, melyek inkább megfelelnek céljának és jobban alkalmazkodnak az egyes korokhoz”.³⁷ A bűnbánat gyakorlásában részt kell vennie az egész embernek testestől-lelkestől, „mégis minden korban erőteljesen kiemelték azt a bensőséges kapcsolatot, mely fennáll a bűnbánat külső aktusa és a lélek Istenhez fordulása, az imádság, valamint a szeretet tettei között”.³⁸ Ezért az egyház arra buzdítja az összes keresztényeket, hogy „a lélek belső Istenhez fordulását kössék össze a testi önmegtagadás külső aktusaival”.³⁹ az állapotbeli kötelességek teljesítésével, a szenvedések türelmes elfogadá-

³⁴ „Rendelkezés egyes ünnepek és böjtök megtartásáról”, 1966/III. 1249. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 241-243. – Mivel nem önálló, böjtre vonatkozó rendelkezés, s nagyobb része az ünnepekkel foglalkozik, nem számítottuk be a listába.

³⁵ AAS 3 (1966) 177-198.

³⁶ „Az új böjti fegyelem életbe léptetése”, 1967/IV. 1987. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 248-251.

³⁷ *Paenitemini*, II,1.

³⁸ *Ibid.*, II,3-5.

³⁹ *Ibid.*, III,1.

sával, bizonyos vezeklési gyakorlatokkal.⁴⁰ Megmarad a bűnbánat három módja – az imádság, a böjt, a szeretet cselekedetei –, „azonban olyan okok merültek föl, melyek vidékenként más-más bűnbánati módokat javallnak”.⁴¹ Ezért az egyház – ahol az könnyen teljesíthető – megtartja a bűnbánatnak századokon át őrzött külső gyakorlatát, a hústól való tartózkodást és a böjtöt illetően is. „Ugyanakkor rendeleteinek tekintélyével szentesíti a bűnbánat többi módjait is, ha valahol a Püspöki Konferenciák megfelelőbbnek tartják, hogy a megtartóztatás és a böjt megtartását imádsággal (áhitatgyakorlattal) és a szeretet cselekedeteivel helyettesíték”.⁴²

Mindezek alapján a „Paenitemini” apostoli konstitúció engedménye alapján és a Magyar Püspöki Kar határozatának szellemében a hajdúdorogi egyházmegyében és a miskolci apostoli adminisztratívában az alábbi böjti fegyelem lépett életbe:

- „1. Szigorú böjt az esztendő két napján kötelező: a Szent Nagy-böjt első napján (hétfőn) és Nagypénteken.
2. A hústól való tartózkodás kötelező: a Nagyböjt szerdáin és péntekjein és az időszaki böjtök péntekjein.
3. Az év többi bűnbánati napjain: Karácsony és Vízkereszt vigíliáján, a Nagyböjt és a karácsonyi előböjt többi napjain, szeptember 14-én és augusztus 29-én, valamint az év többi szerdáján és péntekjén (a szabad hetek kivételével) vagy a hústól való tartózkodással, vagy ehelyett az irgalmas szeretet vagy jámbor áhitat valamely gyakorlatával tehetünk eleget a bűnbánat isteni parancsának.
4. Általános felmentés van a híveknek a hústilalom alól az egyház parancsolt ünnepein⁴³ kívül azokon a napokon, ha péntekre esnek, melyeket hazánkban ünnepként tartunk: január 30., április 4.,⁴⁴ április 23., május 1.,⁴⁵ június 24., július 20., augusztus

⁴⁰ Vö. *ibid.*, III,3-5.

⁴¹ *Ibid.*, III,7.

⁴² *Ibid.*, III,8.

⁴³ A „parancsolt ünnepekről” az előző esztendőben született rendelkezés: „Rendelkezés egyes ünnepek és böjtök megtartásáról”, 1966/III. 1249. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 241-243.

⁴⁴ Évtizedeken keresztül a „Felszabadulás ünnepe” volt. A „Magyarország felszabadulása napjának nemzeti ünnepé nyilvánításáról szóló 1950. évi 10. törvényerejű rendelet”-et az „1991. évi VIII. törvény a Magyar Köztársaság ünnepeiről” szüntette meg. – *Magyar Törvénytár CD*.

6., 20. és 29., szeptember 14., október 1., november 7.,⁴⁶ 8., december 8. és 27.”⁴⁷

Az eddigi rendelkezésekhez viszonyítva új elemként jelentkezik itt a „bűnbánati napok” kategóriája,⁴⁸ amely a felsorolt alkalmakra választási lehetőséget ad: vagy böjttel (hústól való tartózkodással), vagy más „jámborsági cselekedettel” lehet eleget tenni a böjt szellemének.

A rendelkezés először szól gyakorlati kérdésekről a böjttel kapcsolatban. Így: A hústól való megtartóztatás azt jelenti, hogy aznap nem szabad húsételt enni, de szabad tojást, tejtermékeket enni, továbbá az ételek ízesítésére szabad még állati zsiradékot is használni. A hal nem számít húsételnek.⁴⁹ Továbbá: „A szigorú böjt törvénye szertartásunkban arra kötelez, hogy ne fogyasszunk tejes, tojásos és zsíros ételeket, hanem növényi eredetű eledelokkal, hallal táplálkozunk”.⁵⁰ Szintén első alkalommal rendelkezik a pápai dokumentum alapján a böjt életkorhoz való kötöttségéről: „A hústól való tartózkodás azokat kötelezi, akik betöltötték 14. életévüket. A két szigorú böjti nap megtartása pedig a betöltött 21. életévtől a megkezdett 60.-ig kötelező a Nagyböjt első napján (hétfőn) és Nagypénteken”.⁵¹

A böjt alóli felmentést, illetve a böjt „más jámborsági gyakorlatokra” való átváltását is rendezi a dokumentum: A püspökön kívül, jogos okból, a paróchus is megadhatja a felmentést egyes híveknek vagy egyes családoknak, de ez csak az étkezésekre szól, más bűnbánati cselekedetek alól nem adható felmentés.⁵² Továbbá még egy fontos szempontról rendelkezik: „Akik nem saját asztaluknál étkeznek, vagy nehéz testi munkát végeznek, továbbá a betegek, és akik hosszabb utazást tesznek, mentesülnek a hústiltalom alól, a nehéz testi munkások és betegek ezen kívül a böjt alól is”.⁵³

⁴⁵ A „Munka ünnepe”.

⁴⁶ „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepe” volt szintén évtizedeken keresztül. Az „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulójának állami ünneppé nyilvánításáról szól 150. évi 37. törvényerejű rendelet”-et szintén az „1991. évi VIII. törvény a Magyar Köztársaság ünnepeiről” szüntette meg. – *Magyar Törvénytár CD*.

⁴⁷ *Forrásgyűjtemény*, 250–251.

⁴⁸ Lásd az előző idézet 3. pontját.

⁴⁹ Vö. *ibid.*, 250.

⁵⁰ *Ibid.*, 250.

⁵¹ *Ibid.*, 250; vö. *Paenitemini*, III,9.

⁵² *Ibid.*, 250; vö. *Paenitemini*, III,9.

⁵³ *Ibid.*, 250; vö. *Paenitemini*, III,9.

2/ Az 1982-es rendelkezés

Az előző, 1967-es rendelkezés után Timkó Imre püspök (1975-1988) adott ki egy másik, szintén részletes rendelkezést,⁵⁴ „hogy az utóbbi időkben különféleképpen értelmezett böjti fegyelem kérdésében – elvileg és gyakorlatilag is – rend és biztonság legyen”. A püspök ezt a következőképpen vezette be: „A böjtök neveiről, a böjtös napokról és időkről, továbbá az azokkal kapcsolatos vallásgyakorlati kötelezettségekről, valamint a felmentésekről a következőképpen rendelkezem”,⁵⁵ majd hat pontba foglalva állította azt össze.

A szigorú böjttel kapcsolatban annyi az újdonság az előzőekhez képest, hogy a napok felsorolásán túl a szigorú böjt megtartásának módját is közli. Továbbá ugyanebben a pontban jelzi az életkorbeli határokat (21 és 60 év között), amikor ez kötelező. Valamint szól még a fölmentésekről: a betegek, a nehéz testi munkát végzők, akiknek nincs más étkezési lehetőségük, vagy akik hosszú úton vannak, nem kötelezettek a szigorú böjt megtartására.⁵⁶

Az egyszerű böjt vagy megtartóztatás kategóriájában a rendelkezés az időszakai böjtöket felsorolva leszögezi, hogy csak a húsvéttól való megtartóztatás kötelező szerdán⁵⁷ és pénteken, s csak azokra, akikre a szigorú böjt kötelezettsége is érvényes. Azt, hogy kik élvezhetnek felmentést és milyen körülmények között, ugyanúgy állapítja meg, mint a fentebbiekben.

A bűnbánati napokra a böjt, az önfegyelmezés, a bűnbánat s a megtérés gyakorlatait ajánlja a rendelkezés, majd tételesen felsorolja a bűnbánati időket: az év minden szerdája és péntekje; a Nagyböjt és a Karácsonyi böjt minden napja; a Karácsony, Vízkereszt és Húsvét vigiliája. Elhagyja viszont az 1967-ben még előírt⁵⁸ bűnbánati napot a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepére (szeptember 14.) és Keresztelő Szent János fejvételének ünnepére (augusztus 29.).⁵⁹

⁵⁴ „A böjti fegyelem görög katolikus egyházunkban”, 1982/III. 1848. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 319-322.

⁵⁵ *Forrásgyűjtemény*, 320.

⁵⁶ Vö. *Forrásgyűjtemény*, 320.

⁵⁷ Ezen a ponton a rendelkezés ellentmond az előbbieknek. Ezért a következő esztendőben egy körlevél rendelkezése ki is igazítja azt: „Böjti fegyelem”, 1983/IV. 2194. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 327-328.

⁵⁸ Lásd 39. jegyzet.

⁵⁹ Vö. *Forrásgyűjtemény*, 320-321.

A „szabad heteket” ismét tételesen sorolja fel a rendelkezés, amikor nincs böjt: a Karácsony utáni héten Vízkereszt vigíliájáig; a Nagyböjt előtt a Vámos és farizeus vasárnapjától egy hétig; és a fényes héten.⁶⁰ Az állami és egyházi ünnepeket nem nevezi meg a körlevél; annyit viszont hozzáfűz, hogy a két szigorú böjti napra (a Nagyböjt első napja és Nagypéntek) nem vonatkozik a böjt alól való általános mentesség.⁶¹

A rendelkezés böjt erkölcsi és joghatósági szabályai közül a böjt megszegését, az átválthatóságát és a felmentéseket is tárgyalja. S itt szerepet kap a liturgikus vonatkozás: imádsággal, lelkigyakorlaton való részvétellel, zarándoklattal, a szentségekben való részesüléssel is át lehet váltani a böjtöt.⁶² Végül arról szól a rendelkezés, hogy a böjtre nevelés a papok és szülők kötelessége.

A következő – 1983-as pontosító – rendelkezés, „hogy a böjti fegyelemmel kapcsolatban az előállt kételyeket eloszlassa, melyek felmerültek az időszakai és ünnep előtti bűnbánati idők terén”, egy helyen egészíti ki az előző évit:

„Ezek szerint a Húsvét előtti nagyböjti időben a húsételektől való megtartóztatás kötelező a nagyböjt szerdái és péntekjein.

A többi időszakai vagy ünnep előtti bűnbánati időben a húsétel-től való megtartóztatás csak pénteki napon kötelező.”⁶³

Viszont – mint láttuk⁶⁴ – egy másik helyen mégis megmarad a rendelkezésben az a hiba, hogy a Pünkösöd utáni szabad hetet figyelmen kívül hagyja.

II. A szentségi böjt

A magyar görög katolikus egyházban az 1951 és 1974 közötti időben összesen kilenc rendelkezés jelent meg egyházmegyei körlevélben a szentségi böjtre vonatkozóan. A XII. Piusz pápa által 1953-ban

⁶⁰ Viszont hiányos maradt a felsorolás: hiányzik a Pünkösöd utáni szabad hét említése, amit a Szertartási Utasítások mindig közölnek, s a tényleges gyakorlat is igazol. – Ezt a hibát nem korrigálja az 1983-as pótló rendelkezés sem. Vö. 63. jegyzet.

⁶¹ Vö. *Forrásgyűjtemény*, 321.

⁶² Vö. *ibid.*

⁶³ „Böjti fegyelem”, 1983/IV. 2194. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 327-328.

⁶⁴ Lásd 57. jegyzet.

kiadott „Christus Dominus” kezdetű apostoli konstitúcióig és a hozzá fűzött instrukciókig kettő hozott vele kapcsolatos rendelkezést, melyek kisebb jelentőségűek voltak. Magát a konstitúciót teljes terjedelmében közli a körlevél az instrukciókkal együtt. Ehhez csatlakozik a szabályokba foglalt kihirdetésének formája. A következő rendelkezés az instrukció újabb magyarázatát tartalmazza. Az ugyancsak XII. Piusz pápa által 1957-ben kiadott „Sacram Communionem” kezdetű motu proprio alapján is történik intézkedés a magyar görög katolikus egyházban, az előbbi konstitúcióban foglaltak kiterjesztésének értelmezésével. Végül három ismét kisebb terjedelmű három körlevélbeli rendelkezés zárja a szentségi bűjtre vonatkozó intézkedések sorát.

1. Püspöki engedmények

Az első kisebb lélegzetű rendelkezés 1951-ben jelent meg a szentségi bűjtre vonatkozóan. Dudás Miklós püspök a Vatikántól nyert felhatalmazás⁶⁵ alapján hirdette ki egyházmegyei körlevélben.⁶⁶ Ez annak engedélyezéséről szól – a délelőtti misézéssel, illetve szentáldozással kapcsolatban –, hogy a miszés előtt azok a papok, illetve a szentáldozás előtt azok a hívek, akik gyomorbajban vagy egyéb testi gyengélkedésben, betegségben szenvednek, az alkoholtól éjfélről kezdve, egyéb italtól vagy orvosságtól csak egy órán át tartózkodhassanak. Ugyanez érvényes azokra a hívekre, akiknek hosszú utat kell megtenniük a templomig, vagy a szentáldozás előtt huzamosabb ideig nehéz testi munkát kell végezniük. A délutáni miszésnél és szentáldozásnál továbbra is megmaradt az a szabály, hogy ételtől és alkoholtól három órán át, egyéb alkoholmentes italtól pedig egy órán át kell tartózkodni a szentmise, illetve a szentáldozás előtt.

A rendelkezés leszögezi, hogy mind a hívek, mind a papok számára az engedélyt az egyházmegyei főhatóságtól kell kérni.

A másik rövid rendelkezés⁶⁷ ugyanakkor kifejezetten a papokra vonatkozott. Ez – rendkívüli felhatalmazás alapján – megengedte a hajdúdorogi egyházmegye papjainak,⁶⁸ hogy a Szent Liturgia kétszeri, illet-

⁶⁵ A S. Congr. S. Officii 1951. június 6-án 16/44. szám alatt kelt irata.

⁶⁶ „A szentségi bűjterén engedmény”, 1951/VIII. 1727. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 164.

⁶⁷ „Kétszeri miszésnél az ablutio vétele”, 1951/VIII. 1727. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 164.

⁶⁸ A püspök rendelkezése kifejezetten ezt mondja: „egyházmegyém papjainak megengedem”, pedig 1946. október 14. óta Dudás Miklós püspök már a miskolci apostoli adminisztrátúra kormányzója is volt.

ve háromszori bemutatása alkalmával egyrészt az ablutiónál csak vizet használhassanak – bor nélkül –, másrészt pedig, hogy – a szentségi böjt megszegése nélkül – magukhoz vehessék az ablutiót oly esetekben, amikor filiákban vagy messzebb fekvő helyeken végzenek Liturgiát, illetve ha az ablutio megőrzése a következő Szent Liturgiáig körülményes lenne. A rövid rendelkezés megismételve hangsúlyozza, hogy ez abban az esetben érvényes, ha az ablutio csak vízzel történt.

2. Általános rendelkezések

A szentségi böjt terén három pápai rendelkezés köré csoportosulnak az egyházmegyei körlevélben megjelent intézkedések.

1/ A „Christus Dominus” apostoli konstitúció

Dudás Miklós püspök teljes terjedelmében közölte egyházmegyei körlevelében⁶⁹ a XII. Piusz pápa által 1953-ban kiadott „Christus Dominus” kezdetű apostoli konstitúciót,⁷⁰ amely új rendelkezéseket hozott a szentségi böjtről. A Szent Officium által hozzáfűzött „Instrukciót”⁷¹ vele együtt jelentette meg, természetesen mindkettőt magyar fordításban. Eme szövegek mellett a rendelkezés III. pontjában a püspök a saját megjegyzéseit közölte.

A konstitúció hat szabályba foglalt része – amit az instrukció húsz pontban értelmez – alapvető újdonságokat tartalmaz az eddigi szentségi böjt gyakorlatával szemben, bár mindenekelőtt leszögezi, hogy rendes körülmények között „az éjfélről kötelező szentségi böjt továbbra is érvényben marad”.⁷² Általános érvényű szabály, hogy „a természetes víz többé nem töri meg a szentségi böjtöt”.⁷³ A többi engedmény azonban csak a „különleges helyzetben lévőkre vonatkozik”, akik csak „ital módjára” vehetnek magukhoz bármit is, a szilárd gyógyszerek kivételével. Így a betegek, a többször miséző papok, a nehéz munkát végzők és az utazók számára elegendő az egyórás szentségi böjt megtartása. Külön szabály érvényes az ekkor megengedett délutáni misékre: a papoknak és a híveknek is háromórás a szilárd eledelektől és az alkoholtól való tar-

⁶⁹ „Szentségi böjt”, 1953/II. 300. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 170-176.

⁷⁰ AAS 1 (1953) 15-24.

⁷¹ AAS 1 (1953) 47-51.

⁷² „Christus Dominus” I. szabály, in *Forrásgyűjtemény*, 170.

⁷³ „Instrukció”, in *Forrásgyűjtemény*, 172.

tózkodás kötelezettsége, egyéb italok tekintetében pedig egyórás.

A konstitúció a liturgikus, imádságos, lelki szempontokra is gondot fordít: elrendeli, hogy akik a „kedvezményekre jogosultak, azok bensőségesebben végezzenek Istent imádó, neki hálát adó, Őt magasztaló és tőle új égi kegyelmeket kérő imádságokat”.⁷⁴

A püspök a következő értelmező megjegyzéseket fűzte a konstitúció és az instrukció szövegéhez:

- „1. Az Instrukció értelmében nem számítható természetes víznek a szódavíz és minden, emberi beavatkozással készített szén-savasított víz, pl. a harmatvíz.
2. A gyóntatóknak nemcsak az a feladatuk, hogy egyes esetekben a kedvezmény jogosultságát megállapítsák, hanem meg kell mondaniuk a hívőknek, hogy valami jócselekedettel (ima, felebaráti szeretet gyakorlás) pótolják a könnyítést.
3. E rendelkezésekben többször előfordul az „ital módjára” (per modum potus) kifejezés. A C. Inquis. 1897. szept. 7-én hozott döntése szerint ilyennek minősül: a leves (pl. húsleves, olyan húsleves is, amelybe nyers tojást kevertek bele; de már nem minősül ilyennek a különböző krémleves stb.), a feketekávé feloldott cukorral, tej, tejeskávé, tea rum nélkül stb.
4. Úgy rendelkezünk, hogy a hétköznapiakra engedélyezett esti szentmisék további intézkedésig végezhetők.”⁷⁵

Dudás Miklós püspök ugyanebben a körlevelében közzétette a hívek számára megfogalmazott, templomban kihirdetendő rendelkezését.⁷⁶ Összefoglalta a pápa érveit is, melyek az engedmény megadását motiválták: az egyre gyakoribbá váló szentáldozás; a háború utáni nehéz viszonyok és a technikai fejlődéssel járó nagyobb lekötöttség miatti nehézségek a szentségi böjt megtartásában; a betegek és az iskolás gyermekek számára felmerülő nehézségek. Így a szentségi böjt új szabályai a következők:

„I. szabály. Tiszta vizet, melyhez nincs semmi hozzá keverve, szentáldozás előtt ezentúl mindenki ihatik.

⁷⁴ In *Forrásgyűjtemény*, 171.

⁷⁵ In *Forrásgyűjtemény*, 176.

⁷⁶ „A szentségi böjt új szabályainak kihirdetése”, 1953/II. 301. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 176-178.

II. szabály. A betegek, még a fentjárók is, ha nehezükre esik éhgyomorral maradni, a tiszta vízen kívül vehetnek magukhoz ital módjára mást is, kivéve alkoholosat. Orvosságot is vehetnek magukhoz, akár folyadék, akár szilárd alakban, de csak igazi orvosságot. Hogy azonban ezt tehessék, meg kell kérdezniük a gyóntató atyát, akár a gyóntatószékben, akár a gyóntatószéken kívül.

III. szabály. A nem beteg hívek közül a következők vehetnek magukhoz áldozás előtt egy órával valamit folyadék módján, de semmiképpen sem szeszes italt:

a) akik fárasztó munkát végeznek, mielőtt áldozáshoz mennének, így: akik felváltva – éjjel-nappal – dolgoznak gyárakban, járműveknél, közüzemekben; vagy akik hivatalból vagy szeretetből virrasztanak, pl. éjjeliőrök, ápolók és ápolónők; az áldott állapotban levő nők, vagy olyan családanyák, akiknek, mielőtt templomba mehetnének, hosszabb ideig kell házi munkával foglalkozniuk;

b) akik csak a késői órákban tudnak áldozáshoz jutni; hasonlóképpen az olyan iskolások, akiknek a szentáldozás után már nehezükre esik hazamenniük, mert iskolába kell sietniük;

c) ugyancsak ihatnak valamit egy órával az áldozás előtt, kivéve alkoholosat, azok, akiknek áldozás előtt hosszabb utat kell tenniük, pl. 2 km-es gyalogutat, vagy járművön ennek megfelelő arányos hosszabb utat.

Mindezeknek azonban meg kell kérdezniük a gyóntatót, mielőtt az engedéllyel élhetnének. Ez az engedély azonban nemcsak egy alkalomra szól, hanem mindaddig, amíg a gyóntató mondja.

IV. szabály. Aki délután áldozik, az áldozás előtt 3 órával étkezhet; ennél az étkezésnél mérsékelten ihat bort és sört, de tömény alkoholt (pálinka, likőr stb.) nem ihat. Ennek az étkezésnek az áldozás előtt 3 órával be kell fejeződnie. Ettől számítva 2 órán keresztül (tehát 1 órával az áldozás előtt) vehet magához valamit ital módjára, de szeszes italt már nem.

V. szabály. Egy nap kétszer, azaz délelőtt is, délután is áldozni nem szabad!”⁷⁷

⁷⁷ In *Forrásgyűjtemény*, 177-178.

Mivel ez a püspöki, körlevélbeli rendelkezés kifejezetten a híveknek szólt – mint láttuk, azzal az utasítással, hogy a templomban kell kihirdetni nekik –, nem tárgyalta a papok szentségi bűnjére vonatkozó részeket.⁷⁸

Ismét hangsúlyozott szerepet kap a jogi szabályozás mellett a lelki-liturgikus szempont is: „aki a kapott engedményekkel él, törekedjék gyakran szentmisét hallgatni, fokozott tisztelettel a nagy Szentséghez járulni, imával és jócselekedetekkel a szentségi Jézustól nyújtott kegyelmeket meghálálni”.⁷⁹

Mivel a következő esztendőben – 1954-ben – a Szent Officium újabb hivatalos és doktrinális magyarázatot⁸⁰ adott ki a „Christus Dominus” konstitúcióval kapcsolatban, ennek értelmezése⁸¹ is megjelent az egyházmegyei körlevélben az „esetleges félreértések kiküszöbölése végett”. A két részre oszló rendelkezésben a püspök öt pontban foglalta össze a hívekre vonatkozó szabályokat.

Az első pont alapján alapvető változás állt be az éjféltől kötelező szentségi bűjt terén a szilárd eledelek vonatkozásában: már csak három óra megtartása kötelező. Ezzel érvényét veszítette a „Christus Dominus” apostoli konstitúció bevezető rendelkezése, amely még éjféltől kezdve kötelezőnek írta azt elő.⁸²

Az alkoholmentes italokra vonatkozóan – a második pontban – megmaradt a korábbi rendelkezés: egy órán keresztül kell tartózkodni ezektől a szentáldozás előtt. Ugyancsak megmaradt az égetett (tömény) szeszes italokra érvényes rendelkezés a harmadik pontban: ilyeneket éjféltől kezdve nem szabad fogyasztani a szentáldozás előtt. A többi szeszes itallal kapcsolatban pontosítás történt. Általános elvként megmaradt a negyedik pontban, hogy a szentáldozásra készülők éjféltől kötelesek tartózkodni tőlük.⁸³ „Itt azonban van egy kivétel. A nap folyamán egyszer, a főétkezés közben kellő mértékletességgel lehet bort, sört,

⁷⁸ A papok a körlevélből már úgyis megismerhették a konstitúció és az instrukció teljes szövegét.

⁷⁹ In *Forrásgyűjtemény*, 178.

⁸⁰ AAS 2 (1954) 70-71.

⁸¹ „Rendkezés az esti szentmise, illetve szentáldozás előtti szentségi bűjt kihirdetéséről”, 1954/I. 178. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 181-182.

⁸² Vö. 72. jegyzet.

⁸³ Ez a rendelkezés nem tesz említést a délutáni szentáldozásról, míg az előző úgy rendelkezett, hogy a délután áldozó három órával előtte „mérésékeltlen ihat bort és sört, de tömény alkoholt nem”. Vö. „A szentségi bűjt új szabályainak kihirdetése”, 1953/II. 301. sz., IV. szabály, in *Forrásgyűjtemény*, 177.

almabort stb. fogyasztani. Azonban ezt az étkezést három órával a szentáldozás előtt be kell fejezni.”⁸⁴

Végül a rendelkezés pontosítja, hogy a természetes víz a szentségi böjt új fegyelme szerint nem szegi meg a böjtöt,⁸⁵ ezért a szentáldozás előtt bármikor szabad természetes vizet inni.

A rendelkezés második – rövidebb – része kimondja, hogy az esti órákban miséző papokra ugyanazok szabályok érvényesek a szentségi böjt vonatkozásában, mint a szentáldozáshoz járuló hívekre. „Számukra azonban a három- (szilárd eledelknél), illetve egyórás (alkoholmentes folyadéknaál) időszakasz nem a szentáldozástól, hanem a szentmise kezdetétől számítandó.”⁸⁶

2/ A „*Sacram communionem*” motu proprio

Miután XII. Piusz pápa a „*Sacram communionem*” kezdetű, 1957. március 19-én kelt és 25-én hatályba lépett motu proprio-jával⁸⁷ a „*Christus Dominus*” konstitúcióban foglalt kedvezményeket – a szentségi böjtre vonatkozóan – kiterjesztette, Dudás Miklós püspök egyházmegei körlevélben tette közzé a pápai rendelkezés lényegét.⁸⁸

A négy pontban összefoglalt rendelkezésben lényeges újítások vannak az előzőekhez viszonyítva. Az első ilyen, hogy a püspökök minden nap megengedhetik az esti szentmisét.⁸⁹ A háromórás szentségi böjt kötelezettsége – amely mostantól délelőtt is, délután is egyforma – megmarad a szilárd eledel vonatkozásában, ám újítás, hogy az alkoholra vonatkozóan is három órában állapítja meg ezt az új rendelkezés. Megmarad továbbá az, hogy folyékony ételre vonatkozólag egyórás a szentségi böjt, valamint hogy a víz fogyasztása nem érinti a böjtöt. Két pontosítás csatlakozik még a rendelkezéshez: ezt a böjtöt kötelesek azok megtartani, akik éjféltkor vagy a nap első óráiban celebrálnak, illetőleg áldoznak; betegek pedig – a nem fekvők is – valódi orvosságot minden

⁸⁴ In *Forrásgyűjtemény*, 182.

⁸⁵ Erről a konstitúció is így rendelkezett az I. szabályban: „Általános és közös alapelv (princípium) az legyen a jövőben mindenkre, akár papokra, akár hívekre vonatkozólag: a természetes víznek a vétele nem töri meg a szentségi böjtöt”.

⁸⁶ In *Forrásgyűjtemény*, 182.

⁸⁷ AAS 4 (1957) 177-178.

⁸⁸ „Szentségi böjt”, 1957/III. 895. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 214-215.

⁸⁹ Tehát megszűntek azok a korlátozások, amelyeket a „*Christus Dominus*” konstitúció VI. szabálya (vö. *Forrásgyűjtemény*, 171.), valamint a hozzá fűzött instrukció (vö. *Forrásgyűjtemény*, 174-175.) tartalmazott.

időben, korlátozás nélkül bevehetnek.⁹⁰

Ebben a rövid rendelkezésben nem található liturgikus vonatkozás, csupán a bűnbánati jelleg kidomborítása, hogy „akik a kedvezményeket igénybe veszik, azt lehetőleg penitenciával pótolják”.⁹¹

3/ További rendelkezések

1964-ben és 1965-ben egy-egy rövid lélegzetű rendelkezés jelent meg a szentségi böjtről az egyházmegyei körlevelekben, majd 1974-ben egy hosszabb is napvilágot látott.

Az első a Szent Officium dekrétumára⁹² hivatkozva csak a papok számára számítandó szentségi böjt időpontját módosítja: „a szilárd ételekre és szeszes italokra vonatkozó három, illetve egyéb folyadékokra vonatkozó egy órás szentségi böjtöt ezentúl a miséző papok számára is a misében történő áldozásuk időpontjától, nem pedig a mise kezdetétől kell számítani”.⁹³

A másik – az előbbi pontosításaként – arról szól, hogy „a szentségi böjt a szentáldozás pillanatától visszafelé számítva egy óra. A szentségi böjt egy órás ideje a szilárd ételekre és szeszes italokra is vonatkozik”.⁹⁴ Ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy a Szent Officium rendelkezésének értelmében az alkohol fogyasztása csak kellő mérséklettel megengedett. Az Oltáriszentség iránti tisztelet pedig megkívánja az alkoholtól való lehetséges tartózkodást a böjt egy óráján túl is.

Végül a harmadik rendelkezés⁹⁵ a Szentségi Kongregáció 1973. január 29-én kelt instrukciója⁹⁶ – melyben VI. Pál pápa a napi kétszeri áldozást lehetővé tette bizonyos alkalmakra, illetve a betegek és öregek szentségi böjtjét szabályozta – alapján készült. A Keleti Kongregáció a pápától nyert felhatalmazás alapján 1974. április 18-án az instrukcióban foglaltakat kiterjesztette a hajdúdorogi egyházmegyére és a miskolci apostoli kormányzóságra.⁹⁷

⁹⁰ Vö. a rendelkezés 4. pontja, in *Forrásgyűjtemény*, 215.

⁹¹ In *Forrásgyűjtemény*, 215.

⁹² AAS 3 (1964) 212.

⁹³ „Papok szentségi böjtje”, 1964/II. 1164. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 234.

⁹⁴ „Szentségi böjt”, 1965/II. 589. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 238.

⁹⁵ „Napi kétszeri áldozás, betegek szentségi böjtje”, 1974/V. 1126. sz., in *Forrásgyűjtemény*, 294-295.

⁹⁶ AAS 1 (1973) 264-271.

⁹⁷ A Prot. N. 321/70. számú engedélyével. – A szentségi böjttel kapcsolatban csak itt jelenik meg, hogy a miskolci apostoli adminisztratúrára is érvényes a rendelkezés.

A körlevélbeli rendelkezés – amit Timkó Imre kormányzó helynök adott ki – három részt tartalmaz.

Az első rész nyolc pontban sorolja fel azokat az alkalmakat, amikor egy napon kétszer is áldozhatnak a „közösségi istentiszteleteken résztvevők, mind a hívek, akik aznap már áldoztak, mind pedig a papok, akik aznap már miséztek”. Ez érvényes a szentség-kiszolgáltatásoktól kezdve a szentelési miséken és a halállal kapcsolatos eseteken át a különböző összejövetelekig és zárandoklatokig. Az utolsó pont pedig azt tartalmazza, hogy a helyi főpásztor jogosult más indokolt esetben is alkalmi engedélyt adni a kétszeri áldozásra.

A második rész négy pontban rendelkezik a betegek és öregek szentségi böjtjéről. Ezt az instrukció „a szilárd ételek és alkoholos italok tekintetében kb. egy negyedórára mérsékelte”. Ez a negyedórás szentségi böjt a kórházban vagy otthon lévő betegekre, a szociális otthonban vagy otthon lévő öregekre vonatkozik. Külön szól a rendelkezés a beteg és öreg papokról: rájuk is ugyanez érvényes. Végül egy fontos szempont zárja az intézkedések sorát: a „betegek és öregek gondozói, akik áldozni szeretnének velük együtt, valahányszor kényelmetlen lenne nekik egy-egy órai szentségi böjtöt megtartani”, ugyancsak egy negyedórás szentségi böjt megtartására kötelezettek.

A harmadik rész a továbbra is megmaradó könnyítéseket tárgyalja. Az egyik rendelkezés: nincs szentségi böjt, amikor halálveszély esetén a Szent Útravalót szolgáltatják ki. A másik pedig: még a nem fekvő betegek is, a misézés, illetve áldozás előtt, időkorlátozás nélkül vehetnek magukhoz nem alkoholos italt és akár folyékony, akár szilárd orvosságot.⁹⁸

Összegzés

A magyarországi görög katolikus egyház böjti fegyelme nyilvánvalóan folyamatosan alkalmazkodott a környező görög katolikus egyházmegyééhez. XX. századi áttekintésünk alapján mindenesetre feltűnő, hogy mind az 1912-ben alapított hajdúdorogi egyházmegyében, mind az 1924-ben létrehozott miskolci apostoli adminisztratúrában csak viszonylag későn jelentek meg böjti rendelkezések püspöki körlevelekben. Ennek okát abban lehet látni, hogy egyrészt a görög katolikus hívek tradicionálisan őrizték a böjti fegyelmet, másrészt pedig a liturgikus

⁹⁸ Hivatkozással a „Sacram Communionem” apostoli konstitúcióra. Vö. 90. jegyzet.

könyvek is tartalmazzák az előírásokat. Így tehát a böjt tartalmát tekintve nem volt „fehér folt” az egyházi életben. Az évenként kiadott *Szertartási Utasítás* pedig folyamatosan jelezte a böjtöket strukturális szempontból. Így évente közölte a szigorú böjtök napjait, az időszakai böjtök kezdetét, valamint a szabad heteket és napokat.

Csak a második világháború idején jelent meg az első böjti rendelkezés (1941-ben), amely alapvető változtatást hozott az addigi gyakorlatban: lényegesen csökkentette a szigorú böjtös napok számát (a Nagyböjtben és az időszakai böjtökben). Ugyanakkor a felmentést imádságokhoz és jócselekedetekhez kötötte. Gyakorlatilag ez maradt az intézkedés hosszú időn keresztül. Közben egy pápai rendelkezést is életbe léptettek a magyar római katolikus püspökök (1943-ban), melyhez a hajdúdorogi megyéspüspök is csatlakozott. 1952-től kezdődően aztán lényegesen rövidített formában jelentette meg az egyházmegyei körlevélben a böjti felmentések rendjét (visszaulva az 1950-esre). Ez így történt 1967-ig.

Lényeges változást hozott a böjti fegyelemben a VI. Pál pápa által 1966-ban kiadott „Paenitemini” kezdetű apostoli konstitúció, melynek alapján a hajdúdorogi püspök 1967-ben már csak két szigorú böjti napot tartott meg, a hústól való tartózkodást pedig csak a Nagyböjt szerdái és péntekjeire, valamint az időszakai böjtök péntekjeire írta elő. Új fogalom is életbe lépett ekkor: a bűnbánati napok fogalma. A felmentéseket pedig az egyházi ünnepeken kívül a polgári naptár ünnepeire is kiterjesztette.

Az utolsó böjti rendelkezés 1982-ben jelent meg, mely átfogó jellegű. Gyakorlatilag összefoglalja és megismétli a legutóbbi, 1967-es rendelkezést. Ebben a rendelkezésben új elem, hogy a szabad napokat is felsorolja, amikor nem kell böjtöt tartani, valamint az, hogy közli a böjt erkölcsi és joghatósági szabályait.

A szentségi böjtről még később jelent meg püspöki rendelkezés körlevélben, mint az általános böjtről. Első ízben csak 1951-ben látott ilyen napvilágot. Ekkor a betegek, az utazók és a nehéz munkát végzők számára a szentségi böjt ital és orvosság tekintetében egy órára mérséklődött, az alkoholnál megmaradt az éjféli határidő. Délutánra viszont a három órás szentségi böjt maradt érvényben. Ugyancsak ekkor lépett életbe az a szabály, hogy a papok az ablutio-nál csak vizet használjanak, s ezzel nem törik meg a szentségi böjtöt.

Az 1953-as „Christus Dominus” apostoli konstitúció új szempontokat hozott a szentségi böjt terén. A hajdúdorogi megyéspüspök öt

szabályba foglalta össze ennek alapján a rendelkezését. Ennek értelmében a tiszta víz nem töri meg a szentségi böjtöt. A betegek ital módjára orvosságot és szilárd gyógyszert bármikor vehetnek magukhoz. A nem betegek közül is vehetnek magukhoz valamit ital módjára az áldozás előtt egy órával a nehéz testi munkát végzők, a késői órákban áldozók és az utazók. Ez azonban nem lehet alkoholos. A délután áldozók számára három órás lett a szentségi böjt szilárd eledelek, egy órás az italok tekintetében, s a három órás határidőbe belefért a mérsékelt alkoholfogyasztás is. Végül arról szólt a rendelkezés, hogy napjában csak egyszer szabad áldozni.

Az ehhez kapcsolódó 1954-es instrukció azonban szigorítást tartalmazott az alkoholos italok tekintetében a délutáni áldozásnál. Ismét az éjfélről tartó megtartóztatást léptette életbe ezen a téren.

A következő rendelkezés, az 1957-es „Sacram communionem” kezdetű motu proprio – amit ugyanebben az évben hirdetett ki a hajdúdorogi megyéspüspök – a szentségi böjtöt három órában állapította meg a szilárd eledelekre és alkoholos italokra, egy órában a folyékony ételekre vonatkozóan, s leszögezte, hogy a víz nem érinti a szentségi böjtöt, sem a valódi orvosság.

Végül 1974-ben jelentette meg a hajdúdorogi megyéspüspök körlevelében azt a pápai rendelkezést, hogy bizonyos körülmények között kétszer is lehet napjában áldozni, valamint hogy a betegek számára a szentségi böjt kb. egynegyed óra.

A magyar görög katolikus egyházban a böjtre vonatkozó püspöki, körlevélbeli rendelkezések nem csak a hajdúdorogi egyházmegyére, hanem a miskolci apostoli adminisztratúrára is érvényesek 1952 óta, mivel mindkettőnek azonos az ordináriusa.

Függelék

<i>Általános böjt</i>				
Sz.	Év	Körl.	Szám	Cím
1.	1941	I.	314.	Böjti felmentés 1941-re
2.	1943	I.	350.	Általános böjti fölmentés a háború számára
3.	1947	I.	454.	A böjti fegyelem életbeléptetése
4.	1949	–	406.	Böjti felmentések az 1949. évre
5.	1950	I.	121.	Böjti felmentés 1950. évre

6.	1950	XIII.	3835.	Böjti felmentések 1951. évre
7.	1952	I.	396.	Böjti felmentések 1952. évre
8.	1953	I.	314.	Böjti felmentések 1953. évre
9.	1954	I.	184.	Böjti felmentések 1954. évre
10.	1955	I.	102.	Böjti felmentés az 1955. évre
11.	1955	XVII.	3032.	Böjti felmentés az 1956. évre
12.	1957	I.	424.	Böjti felmentés az 1957. évre
13.	1960	I.	90.	Böjti felmentés az 1960. évre
14.	1962	I.	29.	Böjti felmentés az 1962. évre
15.	1962	VI.	2786.	Böjti felmentés az 1963. évre
16.	1963	IX.	2693.	Böjti felmentés az 1964. évre
17.	1964	VII.	2682.	Böjti felmentés az 1965. évre
18.	1965	VII.	2894.	Karácsony-előesti böjt áthelyezése
19.	1966	I.	38.	Böjti felmentés az 1966. évre
20.	1967	I.	105.	Böjti felmentés az 1967. évre
21.	1967	IV.	1987.	Az új böjti fegyelem életbe léptetése
22.	1982	III.	1848.	A böjti fegyelem görög katolikus egyházunkban
23.	1983	IV.	2194.	Böjti fegyelem

<i>Szentségi böjt</i>				
Sz.	Év	Körl.	Szám	Cím
1.	1951	VIII.	1727.	A szentségi böjt terén engedmény
2.	1951	VIII.	1727.	Kétszeri misézéskor az ablutio vétele
3.	1953	II.	300.	Szentségi böjt
4.	1953	II.	301.	A szentségi böjt új szabályainak kihirdetése
5.	1954	I.	178.	Rendelkezés az esti szentmise, illetve szentáldozás előtti szentségi böjt kihirdetéséről
6.	1957	III.	895.	Szentségi böjt
7.	1964	II.	1164.	Papok szentségi böjtje
8.	1965	II.	589.	Szentségi böjt
9.	1974	V.	1126.	Napi kétszeri áldozás, betegek szentségi böjtje

XERAVITS GÉZA

NÉHÁNY ADALÉK ILLÉS *REDIVIVUS* ALAKJÁNAK KORAI ZSIDÓ BEMUTATÁSÁHOZ

TARTALOM: 1. Illés *redivivus* az Ószövetségben; 2. Illés alakja a qumráni töredékeken; 1/ 4Q558; 2/ 4Q521; 3. Összefoglalás.

Illés próféta, akit az Ószövetség úgy mutat be, mint a Kr. e. kilencedik századi Izraelben aktív személyiséget, egyike azon alakoknak, akik a későbbi zsidóság teológiai gondolkodását nagymértékben befolyásolták. Jóllehet tanítását nem hagyták tovább könyv formájában a későbbi generációkra, amint az pl. az ún. „író próféták” esetében megfigyelhető, mégis, alakja számos történeti és legendai indíttatású történet kialakításához szolgált kiindulási pontként már a bibliai irodalomban is. Ez a reflexió tovább folytatódott a későbbiekben is, és jelentős mennyiségű hagyomány kristályosodott ki a fogság előtti Izrael e kivételes alakja körül.¹

Ebben a rövid tanulmányban Illés feldolgozott alakjának egy érdekes formája felé fordulunk, amely úgy mutatja be a prófétát, mint aki személyesen újra megjelenik (*redivivus*) az eszkatológikus korban. Illés bemutatásának ezen aspektusához kívánjuk adalékként két, a holt-tengeri tekercsek között fennmaradt szöveg tanúságát megvizsgálni.

1. Illés *redivivus* az Ószövetségben

Az Ószövetségben, midőn az Illés életéről és küldetéséről fennmaradt hagyományokat elkezdték egy narratív egységbe összegyűjteni (legkésőbb amikor e hagyományokat a kialakuló DtrG egészébe beépítették), a prófétát úgy mutatták be, mint egy második Mózes. Egyes kutatók odáig mennek, hogy a DtrG Illésében egyfajta újjáéledő, *redivivus* Mózeset látnak.² Ami szempontunkból különösen fontos, az

¹ Lásd pl. HOUTMAN, C., „Elijah – why? a, hyl a – 'Hl(e)...aj'”, in *DDD*², 284.

² Így pl. DE VRIES, S. J., *1 Kings* (WBC 12), Waco: Word Books 1985, 209-210.

viszont az, hogy Illés az egyetlen olyan alak, akinek személyes eszkatológikus visszatérésének várását az Ószövetség lapjain megfigyelhetjük (Mal 3,23-24; vö. Sir 48,10). Így tehát ő az Ószövetség egyetlen eszkatológikus *redivivus* alakja.

A róla szóló szakasz Malakiás könyvében az alábbi jellemzőkkel ruházza fel az eljövendő Illés prófétát (Mal 3,23-24):

aybnh hyla ta ukl jlv ykna hnh
arwnhw lwdgh hwhy µwy awb ynpl
µtwbaAl[µynb blw µynbAl[twbaAbl byvhw
µrj ĀrahAta ytykhw awbaA÷p

Ami eljövételének körülményeit illeti, Illést személyesen Isten küldi (hlv ykna hnh). Elérkezése megelőzi, valószínűleg közvetlenül, a közelgő Jahve napját (hwhy µwy awb ynpl), amelyet, talán Joel 2,11c-t követve, a szerző úgy ír le, mint nagy és félelmetes napot (arwnhw lwdgh), az ítélet napját.³ Illés feladatát a nehezen értelmezhető Mal 3,24a *bikolon* mutatja be, amely egy család tagjai közötti megbékélés állapotát állítja elénk. Függetlenül a szakasz eredeti szociológiai és történeti háttérétől, a későbbi generációk számára e részlet nyilvánvalóan a mindennapi élet legintimebb szféráiban megtapasztalható harmóniáról szól, aminek a megvalósítója vagy előmozdítója Illés lesz.

Ami Illés feladatát illeti, az a mód, ahogy a Szeptuaginta újra-fogalmazza az eredeti malakiási részletet, különösen jelentős. A görög fordítók úgy adták vissza a szakaszt, mint «pokatast»sei kard...an «nqrèpou prŌj tŌn plhs...on aŰtoà, ami kettős fejlesztésről árulkodik. Egyfelől, a jelentés általánosítására való törekvést mutat, a családi élet területéről a társadalom nagyobb egységei irányába. Másfelől, a LXX megváltoztatta a szakasz eredeti igéjét (minden valószínűség szerint ÷ykh-ot olvasva byvh helyett).⁴ E változtatással Illés tevékenysége speciális nyomatékot kap: valami olyat hoz létre, ami tartósan maradandó.

³ Joelnél Jahve napja az ítélet napja, vö. CRENSHAW, J. L., *Joel. A New Translation with Introduction, Notes and Commentary* (AB 24C), New York: Doubleday 1995, 47-50; 131-132. A malakiási szakasz függése Joel könyvétől nem mindenki számára egyértelmű, lásd pl. GLAZIER-MCDONALD, B., *Malachi. The Divine Messenger* (SBLDS 98), Atlanta: Scholars 1987, 252-253. Mindazonáltal a Joel könyvével való párhuzam nélkül is, Mal 3,23b nyilvánvalóan az ítélet napjáról beszél. A fogalom általános teológiai háttéréhez lásd pl. PREUSS, H. D., *Old Testament Theology* (OTL, ford. L. G. Perdue), Louisville: Westminster John Knox Press 1996, 2: 272-274.

⁴ Lásd pl. GLAZIER-MCDONALD, *Malachi*, 268-269.

dó.

Valamivel később, Sirák fia könyve egy újabb reflexiót kínál Illés próféta eszkatológikus vagy *redivivus* alakját illetően. A könyv „Atyák dicsérete” szekciója (Sir 44-50) tartalmazza Illés dicséretét is (Sir 48,1-11). A szövegegység három részre tagolódik.

1. 48,1-2: általános bevezetés, ami Illés buzgóságát dicséri.
2. 48,3-9: Illés működésének néhány fontos eseménye.⁵
3. 48,10-11: a szerző itt a próféta eszkatológikus jelenléte felé fordul.

Az utolsó egység első verse (48,10) Mal 3,23-24 egy kevert idézetét tartalmazza, s úgy utal ezekre a versekre, mint szentírára (בַּטָּחָה). A következők értelmezése meglehetősen nehéz, a héber szöveg (MS B) ugyanis sérült ezen a helyen, a többi ókori változat pedig különböző olvasatokat tartalmaz. A 48,10b mindenesetre egy érdekes olvasatot őrzött meg. Míg a 10ba *kolon* szinte szó szerint követi Mal 3,24a-t, addig a 10bb *kolon* egy bővítést tartalmaz: ל? אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב, amit minden valószínűség szerint mint ל? אַרְצָא וְיַבְיָב, „Izrael törzsei” állíthatunk helyre (lásd a LXX olvasatát: *ful'j lakwb*).

Sirák fia a malakiási szakasznak a LXX-ban már megfigyelt értelmezését követi. Egyfelől ugyanazt az általánosító tendenciát tanúsítja a család szférájából a nagyobb társadalmi egységek felé, másfelől bevezeti a *אֲבֹתֵינוּ* (a görög szövegben ez *katastásai*) ígét, ami először Malakiás LXX szövegében tűnt fel.

Végezetül megemlíthető, hogy – Emile Puech rekonstrukciója szerint – nem valószínűtlen, hogy Sir 48,11 héber szövege a MS B szerint azt az elképzelést tanúsítja, miszerint Illés *redivivus* valamiképpen a holtak feltámadásának is közreműködője lesz.⁶ Általánosságban Illést Sirák fia könyvében mint „messianisztikus alakot” klasszifikálhatjuk, a szó tágabb értelmében. Illés Sirák fiánál pozitív eszkatológikus főszereplő, s mint ilyen, az egyedüli e könyvben.⁷

⁵ Ebben a részben a szerző nem követi az események azon menetét, amelyet a DtrG-ben megfigyelhetünk.

⁶ Vö. PUECH, E., „Ben Sira 48:11 et la résurrection”, in *Of Scribes and Scrolls. Studies on the Hebrew Bible, Intertestamental Judaism and Christian Origins Presented to John Strugnell* (Attridge, H. W., et al., eds.), Lanham 1990, 81-90. Lásd továbbá IDEM, *La croyance des esséniens en la vie future: immortalité, résurrection, vie éternelle?* (EB N. S. 21-22), Paris: Gabalda 1993, 1: 74-76.

⁷ Lásd XERAVITS, G., „The Figure of David in the Book of Ben Sira”, in *Henoch 23*

A proto- és deuterokanonikus Ószövetség e szövegei úgy mutatják be Illés prófétát, mint aki személyesen megjelenik az ítélet előtt, hogy megbékélést eszközöljön Izraelben. Illés *redivivus* e szövegekben az ítélet napjának előfutára.

2. Illés alakja a qumráni töredékeken

Illés nevét a Qumránban előkerült szövegtöredékek nem említik gyakran. Azok a bibliai szakaszok, amelyek az Illés-ciklust tartalmazzák, nem maradtak fenn. A teljes héber nyelvű korpuszban csak néhány olyan helyre lelhetünk, ahol Illés neve előfordul, a 4Q382 jelzetű szövegben, ami a Királyok könyveit parafrázálja. Ezek az előfordulások azonban nem tartalmaznak semmilyen érdekes módosítást azokhoz a bibliai szakaszokhoz képest, amelyeket újrairnak, legalábbis ami Illés alakját illeti.⁸ Két kompozíció azonban nagy jelentőségű témánk szempontjából.

A qumráni Közösség könyvtárának arám nyelvű iratai közül egy rendkívül töredékes papiruszon fennmaradt szöveg, a 4Q558 – valószínűleg egy (apokaliptikus) látomás maradványai – utal Illésre, akit Isten küld majd el.

Másrészt egy héber nyelvű eszkatológikus kompozíció, a 4Q521 olyan módon mutatja be főhősét, ami Illés próféta alakját idézi, jóllehet maga a név nem őrződött meg a szöveg fennmaradt töredékein.⁹

Megjegyzendő ebben az összefüggésben, hogy néhány kutató az egyes qumráni töredékeken Törvény Magyarázója (*hrwth vrw d*) néven említett alakot is Illés *redivivus*-ként kívánta értelmezni.¹⁰ Ezzel kapcsolatban viszont figyelembe kell venni, hogy a töredékek eszkatológikus *hrwth vrw d*-ja egyértelműen nem prófétai karakterű alak. S még akkor is, ha az eszkatológikus Illést papi személyiségként értelmeznénk,¹¹ semmi nem kívánja meg azonosítását a *hrwth vrw d*-val,

(2001), megjelenés előtt.

⁸ Vö. OLYAN, S. M., „382. 4Qpap paraKings et al.”, in DJD 13: 363-416.

⁹ Ehhez lásd magyarul XERAVITS G., „A Messiás, mint a végső idők előfutára (4Q521) – Fordítás és magyarázat” in *Athanasiana* 5 (1997) 127-147.

¹⁰ Lásd legvilágosabban F. García Martínez írásait, különösen: „Messianic Hopes in the Qumran Writings”, in IDEM – TREBOLLE BARRERA, J., *The People of the Dead Sea Scrolls. Their Writings, Beliefs and Practices*, Leiden: Brill 1995, 189 és „Two Messianic Figures in the Qumran Texts”, in *Current Research and Technological Developments on the Dead Sea Scrolls* (STDJ 20, Parry, D. W. – Ricks, S. D., eds.), Leiden: Brill 1996, 38-39.

¹¹ Pl. VAN DER WOUDE, A. S., *Die messianischen Vorstellungen der Gemeinde von*

mindössze a CD 7,19 qvmd abh kitétele (vö. 1Kir 19,15?), ami *in se* meglehetősen enigmatikus és bizonytalan fogódzópont. Sokkal természetesebbnek tűnik az eszkatológikus hrwth vrwtd-t az eljövendő idők egy főpapi szereplőjeként értelmezni, mint beleerőltetni Illés *redivivus* procrustes-ágyába.

1/4Q558

A 4Q558 által szolgáltatott adatok meglehetősen töredékesek. A kompozíció sérült maradványai közül mindössze egyetlen töredék foglalkozik Illéssel. A frg. 1 negyedik sora alludálja, vagy még inkább idézi Mal 3,23-t, és a bibliai szakasz igéjét világosan jövő idejűnek értelmezi (j lva, p^e 'al imperfectum forma).¹² A szakasz, melynek alanya biztosan Isten, a malakiási idézet alapján minden valószínűség szerint egy isteni beszédet tartalmazhat, Illés elküldésének ígéretét valami vagy valaki előtt (uAdq).

A fragmentum rendkívüli töredékessége miatt sajnos nincs elég adatunk, hogy biztosan meghatározzuk, mi vagy ki előtt kerül Illés elküldésre. A legvalószínűbbnek azonban az látszik, hogy Illés az ítélet napjának előhírnöke itt is, mint Malakiás vagy Sirák fia esetében. Amennyire a 4Q558 töredékes szövegösszefüggése következtetni enged, Illés elküldése az impresszív módon leírt ítélet napját (egy eljövendő teofánia) előzi meg, amelynek során az ég erői (ayqÄyz és aqrb) elszabadulnak.

Egyes kutatók megkísérelték Illés itteni alakját úgy értelmezni, mint aki valamely egyéb (messianisztikus) figura előhírnökeként kerül bemutatásra. Ennek az értelmezésnek a kiindulópontjául a frg. 1 harmadik sorának anyaga szolgál, ahol a szerző egy bizonyos „nyolcadik, mint kiválasztott”-ról (ryjbl aynymt) beszél.

Joseph Fitzmyer szerint ez az alak Noé, akiről egyébként a 2Péter levél is, mint a vízözön során hét másikkal együtt megmentett személyről ír (¶llⁱ Ögdoon Nîe dikaiosÚnhj k»ruka TMfÜlaxen).¹³

Mások viszont úgy tartják, ez a bizonyos nyolcadik nem más, mint Dávid, Jisaj nyolcadik fia, s így ez egy eszkatológikus dávidi sze-

Qumran, Assen: Van Gorcum 1957, 55-61.

¹² Mind a MT és a *Targumok* atemporális, esetleg jelen idejű konstrukciót tartalmaznak: sg.1.c. személyes névmás + aktív participium.

¹³ FITZMYER, J. A., „The Aramaic Elect of God Text from Qumran Cave 4”, in *CBQ* 27 (1965), 349-372.

mély jelenlétére lenne utalás.¹⁴

Valójában a *ryjbl aynymt* kifejezés jelenlegi kontextusa annyira károsodott, hogy az azonosítására irányuló bármilyen kísérlet csakis hipotetikus lehet. Bár a kutatók általában elvetik Fitzmyer javaslatát, meg kell jegyezni azonban, hogy a qumráni 4. barlang egy másik arám nyelvű töredékes szövege (4Q534) a *ahla ryjb* kifejezéssel utal Noéra, s a 2Pt párhuzamával kapcsolatos ellenérvek sem teljesen meggyőzőek.¹⁵ Fitzmyer megoldása nem annyira elképzelhetetlen, mint ahogy egyesek érvelni igyekeznek vele szemben. Ami viszont a *ryjb* dávidi identifikációját illeti, a szöveg megőrzött töredékein semmi nem támasztja alá e nézetet, kivéve a kriptikus *aynymt*, ami viszont önmagában távolról sem meggyőző bizonyíték.

Nem marad más, mint csak a szöveg által biztosan megőrzött adatokra támaszkodni, elsőrenden Mal 3,23 jelenlétére, ami nyilvánvalóan csakis Illés személyére utalhat. A malakiási rész eredeti intenciója szerint Illés az eljövendő ítélet napjának az előhírnöke lesz, nem pedig egy közelgő „Messiásé”. Továbbá, a Kr. e. 2. század elején Sirák fia könyve is az eredeti intenció szerint idézi fel Malakiás szövegét, anélkül tehát, hogy Illésen kívül bárki más eszkatológikus alakra utalna. Igaz ugyan, hogy a qumráni Közösség egyes iratai tartalmaznak több eszkatológikus főszereplő egymás melletti vagy egymás után szerepeltetésére utaló nyomokat (vö. pl. 4Q175 vagy 1QS 9,11), a 4Q558 viszont minden valószínűség szerint a nem saját irata a Közösségnek. Ennek tudatában viszont módszertanilag hibás lenne egy a Közösség saját irodalmában fellelhető eszmét ráerőltetni egy Qumránon kívül keletkezett kompozíció értelmezésére. Gyakorlatilag semmi okunk nincsen arra, hogy Illés eszkatológikus szerepét a 4Q558 jelzetű szövegen másképp értelmezzük, mint ahogy tettük Malakiás vagy Sirák fia könyve esetében.

2/ 4Q521

¹⁴ Így STARCKY, J., „Les quatre étapes du messianisme à Qumrán”, in *RB* 70 (1963), 498; PUECH, *La croyance des esséniens*, 677-678, vagy legutóbb ZIMMERMANN, J., *Messianische Texte aus Qumran* (WUNT II/104), Tübingen: Mohr 1998, 415: „Elia wäre dann möglicherweise der Vorläufer eines Davididen. D. h., 4Q558 könnte einen frühen Beleg dafür darstellen, daß der wiederkommende Prophet Elia als Vorläufer einer messianischen Gestalt gesehen wurde.”

¹⁵ E szakasz értelmezéséhez lásd pl. REICKE, B., *The Epistles of James, Peter, and Jude* (AB 37), Garden City: Doubleday 1964, 164-165.

Habár Illés nevét nem őrizték meg a 4Q521 fennmaradt töredékei, ez a nagy jelentőségű, héber nyelvű kompozíció további adatokat szolgáltat az eszkatológikus Illés *redivivus* alakjáról. Ebből a szempontból a mű 2. töredéke 3. hasábjának anyaga a leglényegesebb. E hasáb 2. sorába a szerző beillesztette Malakiás említett próféciájának egy enyhén átdolgozott változatát. Az eredeti szövegen végrehajtott változtatások ellenére nyilvánvaló,¹⁶ hogy a szerző Mal 3,24-et idézi, és így a jövőben elérkező Illésre utal, aki az atyákat s a fiaat kibékíti. A csekély terjedelmű frg. 3 nem őrzött meg elegendő szövegösszefüggést ahhoz, hogy meghatározhassuk, vajon a szerző Illés eljövételét a közelgő ítélet napjának előhírnökeként értelmezte-e. Ami biztosnak tűnik, az az, hogy a megbékélés közvetlen hatásai Isten áldása, valamint az egész föld és Izrael örvendezése lesznek.

A szöveg egy másik szakasza – amely a frg. 7 és a frg. 5 második hasábjának anyagából rekonstruálható – olyan szókinccsel tartalmaz, amely azt engedi feltételezni, hogy az ítélet napjáról beszél (ilyenek a Gen 1 témáinak eszkatológikus reapplikációi, a feltámadás említése vagy az *ὑἁρῶρα* büntetése). Megjegyzendő, hogy semmi nem utal arra ezeken a töredékeken, hogy Illés egy másik messianisztikus alak előhírnökeként kerülne színre.¹⁷ A frg. 2. 3,6 *fbv*-e nyilvánvalóan nem „pál-cát” jelent.¹⁸ Tekintettel Sir 48,10bb vonatkozó olvasatára, sokkal inkább valószínű, hogy a szó másik jelentésével szerepel itt, mint „törzs(ek)”.¹⁹

A 4Q521 második töredékének harmadik hasábjának utalásokat tartalmaz tehát Illés eljövételére. Ugyanennek a töredéknek a megelőző hasábjának (col. 2) további adatokat közöl egy pozitív eszkatológikus főszereplőről, akit *wj yvm*-nak („az ő felkentje”) nevez, ahol a sg.3.m. szuffixum Istenre utal. A szöveg szerzője nem bocsátkozik terjengős részletekbe a felkent tevékenységét illetően. Annyit közöl, hogy ég és föld hallgat majd rá, azok a csodás tettek viszont, melyek elérkeztének napjait jellemzik, egyedül Isten művei lesznek (a szakasz bibliai alapszövegei Ps 146,7-8; Dt 32,39; Oz 6,1-2; Iz 61,1-2). A felkent ezen „jelek” egyi-

¹⁶ *bvyh* > *awb* és *om. bl.*

¹⁷ Lásd pl. PUECH, *La croyance des esséniens*, 646: „Le Prophète qui doit précéder la venue du Jour de YHWH et donc la venue même du messie” (kiemelés tőlem, X. G.).

¹⁸ PUECH, *La croyance des esséniens*, 648.

¹⁹ Vö. COLLINS, J. J., „The Works of the Messiah”, in *DSD* 1 (1994), 103; ZIMMERMANN, *Messianische Texte*, 367.

két sem hajtja végre.²⁰ A [mv gyök, mely exhortatív jelentéssel szerepel itt, az egyetlen olyan ige, mely szorosan az ő személyéhez kapcsolódik. Így a 4Q521 2. 2 felkentje úgy jelenik meg, mint egy tanító/intő feladattal rendelkező személy, akinek tekintélye egyetemesnek tűnik (vö. Årahw pym?vh és mb rv?a lkw).

E felkent, j yvm azonosítása meglehetősen vitatott a kutatók körében. Három fő értelmezési vonalat különböztethetünk meg, egy királyit, egy papit és egy prófétait.²¹ Önmagában mindhárom megközelítés legitimnek tűnik. Egy felkent – már az Ószövetség reflexiójának szintjén is – lehet király, pap vagy próféta. A szöveg azonban nyújt bizonyos segítséget ahhoz, hogy e megoldási kísérletek némelyikétől el tudjunk tekinteni.

A szöveg kiadója, Emile Puech szerint a felkent egy királyi személyiség. Puech elválasztja alakját a következő hasáb Illés *redivivus*-ától. Érvei kettősek, egyrészt azon alapulnak, hogy a frg. 2. 3,6 már említett fbv kifejezését „pálcának” érti (a királyi messiás vesszejének), másrészt arra a meggyőződésére támaszkodnak, hogy Illésnek, mint a „messiás előfutárának” az eszméje visszavezethető a kereszténység előtti zsidóság gondolkodásáig.²² Ezt a nézetet azonban semmi nem támasztja alá. A gyakran emlegetett érv ebben az összefüggésben pedig – ti. ami a 3,6 fbv-én alapszik – mint fentebb láttuk, meglehetősen gyenge.

Karl-Wilhelm Niebuhr a w j yvm kifejezést többes számúnak értelmezi, s úgy véli papi alakokra utal.²³ Megoldása azonban legalább

²⁰ TABOR, J. D. – WISE, M. O., „4Q521 ‘On Resurrection’ and the Synoptic Gospel Tardition: A Preliminary Study”, in *Qumran Questions* (BS 36, Charlesworth, J. H., ed.), Sheffield: Academic Press 1995, 158-160 szerint a 12-13. sorok kizárólagosan a felkent tevékenységével foglalkoznak. J. J. Collins amellet érvet, hogy e csodás tettek közül legalább néhány a felkent személyéhez köthető, a szakasz Iz 61,1-2-re való utalásai alapján, lásd COLLINS, „The Works of the Messiah”, 100. A szöveg szerkezete azonban nem engedi meg, hogy ezen tettek végrehajtójaként Istenen kívül mást feltételezzünk. Lásd KVALBEIN, H., „The Wonders of the End-Time: Metaphoric Language in 4Q521 and the Interpretation of Matthew 11.5. par.”, in *JSP* 18 (1998), 106-108. A vonatkozó szövegeket lásd említett cikkem függelékében, XERAVITS, „A Messiás, mint a végidő előfutára”, 146-147.

²¹ Átfogó *Forschungsgeschichte* található ZIMMERMANN, *Messianische Texte*, 379-382.

²² PUECH, *La croyance des esséniens*, 634; 645-646; 669; 672-673. Hasonló nézetet fejt ki GARCÍA MARTÍNEZ, „Messianic Hopes”, 168-170.

²³ NIEBUHR, K.-W., „4Q 521,1 II – Ein eschatologischer Psalm”, in *Mogilany 1995. Papers on the Dead Sea Scrolls offered in memory of Aleksy Klawek* (QM 15, Kapera, Z. J., ed.), Kraków: The Enigma Press 1998, 154-160.

részben hibás. Amint a már említett cikkemben érveltem, a *wjyvm* forma ebben a szövegben egyértelműen egyetlen alakot jelöl.²⁴ Ami a papi azonosítást illeti, a *jyvm* szó egy másik előfordulása a szövegben (4Q521 frg. 8. 9 *hyjyvm lk*) nagy valószínűséggel papi személyekre utal. Az is biztos ugyanakkor, hogy ezek a felkentek különböznek a 2. töredék egyetlen felkentjétől. A szakasz bibliai háttere pedig egyértelműen nem a papi azonosítás felé mutat.²⁵

Mások a felkent prófétai azonosítása mellett érvelnek.²⁶ Ebben az esetben alakja azonosítható lehet a következő hasáb Illésével. Egyfelől, a felkent tanítói szerepe jól illik alakjának prófétai értelmezésébe. Másfelől azok a bibliai szakaszok, melyek bemutatásának hátterét biztosítják, szintén prófétai azonosítást ajánlják. A hasáb nyitó mondata világosan Iz 1,2 és/vagy Dt 32,1-től függ. Mindkét szöveg prófétai karakterek által (Izajás és Mózes) elmondott intést tartalmaz.²⁷ Megemlíthetjük továbbá Iz 61,1-2 jelenlétét, mely szintén erőteljes prófétai összefüggéseket hordoz. Jóllehet a 4Q521 az Iz 61,1-2 által leírt cselekvéseket Istenhez köti, a *jvm* gyök mindkét szövegben megegyezik. Nincsen semmi okunk arra, hogy a 4Q521 frg. 2. 2,1-en a *jvm* gyököt másra vonatkoztassuk, mint Izajás szakasza esetében, azaz egy prófétai alakra.

A második hasáb első sorának *jyvm*-ját, mint prófétai alakot értelmezve tehát természetesen feltételezhetjük azonosságát a következő hasáb prófétájával, Illés *redivivus* alakjával.

3. Összefoglalás

A 4Q521 jelzetű szöveg pozitív eszkatológikus (emberi) főhőse Illés *redivivus*. A szöveg fennmaradt töredékei „előhírnökként” mutatják be őt. Szemben azokkal a kutatókkal, akik a 4Q521 2. 2:1 *jyvm*-ját királyi alakként értelmezik, Illés *redivivus* nem valamely egyéb eszkatológikus főszereplő érkezését előzi meg, hanem sokkal inkább az ítélet napját avagy Jahve napját. Ugyanezt mondhatjuk el a 4Q558 anyagá-

²⁴ XERAVITS, „A Messiás, mint a végidő előfutára”, 130.

²⁵ Niebuhr tézisének kritikájához lásd pl. ZIMMERMANN, *Messianische Texte*, 380-381.

²⁶ Lásd különösen COLLINS, „The Works of the Messiah”, úttörő tanulmányát, valamint ZIMMERMANN, *Messianische Texte*, 382-383; BECKER, M., „4Q521 und die Gesalbten”, in *RevQ* 69 (1997), 73-96.

²⁷ Mózes alakjának prófétai értelmezéséhez Qumránban lásd XERAVITS G., „Mózes *redivivus* Qumránban?”, in *Schweitzer József emlékkönyv* (Zsengellér J., ed.), 2002, megjelenés előtt.

ról is. A megőrzött töredékek anyaga nem engedi meg, hogy Illés mellett bármely más eszkatológikus főszereplő jelenlétét tételezzük.

Ebből a szempontból a qumrâni Közösség könyvtára egyfajta „konzervatív” teológiai képet őrzött meg Illés *redivivus*-ról. Míg a korai kereszténység gondolkodása és bizonyos zsidó források a keresztény korszak kezdeteiből (a legkorábbi ezek közül b. *Erub.* 43a-b)²⁸ személyét a Messiás előhírnökeként értelmezik,²⁹ a fennmaradt qumrâni töredékek megelégszenek azzal, hogy Mal 3,23-24 és Sir 48,10 tanítását ismételjék. Egyes qumrâni iratok – ez tény – ismerik az eszkatológikus prófétát, mint messianisztikus személyek előhírnöke témáját, az 1QS 9,11, 4Q175 vagy éppen a 11QMelch által szolgáltatott adatok ebbe az irányba mutatnak. Ezekben az esetekben azonban az eljövendő próféta személye vagy nem azonosítható, vagy más, mint Illés (Mózes *redivivus* a 11QMelch-en). Abban a két szövegben viszont, amely világosan Illés *redivivus* alakjáról beszél (4Q521 és 4Q558), ő a szövegek egyetlen eszkatológikus főszereplője, és egyetlen más messianisztikus alakot sem találhatunk, akinek elérkeztét Illés megjelenése megelőzné.

²⁸ Vö. FAIERSTEIN, M. M., „Why Do the Scribes Say that Elijah Must Come First”, in *JBL* 100 (1981), 83.

²⁹ Az előfutár Illés körül kialakult vitához lásd FAIERSTEIN, „Why Do the Scribes Say”, 75-86; ALLISON, D. C., „Elijah Must Come First”, in *JBL* 103 (1984), 256-258; FITZMYER, J. A., „More about Elijah Coming First”, in *JBL* 104 (1985), 295-296.

KRUPPA TAMÁS

KRISZTOLÓGIAI ALAPELVEK HANS URS VON BALTHASAR TEOLÓGIÁJÁBAN

„Engem az élő Atya küldött” (Jn 6,57).

Jelen tanulmányommal nem áll szándékomban versenyre kelni a Hans Urs von Balthasar krisztológiáját kimerítően bemutató eddig megjelent munkákkal.¹ Célom csupán az, hogy összevessem Balthasar krisztológiáját a korabeli egyéb krisztológiai irányzatokkal, és röviden jelezzem annak főbb irányvonalait.²

Balthasar szerint forrásainak köszönhetően minden krisztológia egy bizonyos elliptikus formát mutat,³ ami a krisztológia alapvetően kettős forrásának következménye. A korai keresztény közösségek tanúságtétele a Názáreti Jézusról – „Jézus a Krisztus” – alapvetően a hit tanúsága. A két pólus egyikét ezért nevezhetnénk a Jézus Krisztusban történt isteni ön-kinyilatkoztatás „tanúsított tartalmának”, a másikat pedig az egyházi hitvallás hitbeli „tanúságtevő formájának”. A két pólus

¹ Nagyon jó bibliográfia található ezekről: LOCHBRUNNER, M., *Analogia Caritatis. Darstellung und Deutung der Theologie Hans Urs von Balthasar*, Freiburg 1981; vö. OAKES, E. T., *The Theology of Hans Urs von Balthasar. Pattern of Redemption*, New York 1994; és MARCHESI, G., *La Christologia di Hans Urs von Balthasar. La figura di Gesù Cristo Espressione Visibile di Dio*, Roma 1977.

² Vö. BALTHASAR, H. U. von, *Theo-drama. Theological Dramatic Theory 3. Dramatis Personae: The Person in Christ*, San Francisco 1992, 59-148. (*Das Methodenproblem*), jelen munkánkban támaszkodunk SCHILSON, A. – KASPER, W., *Christologie im Präsens. Kritische Sichtung neuer Entwürfe*, Freiburg ²1977, 63-70. német nyelvű krisztológiai áttekintésére; SACHS, J. R., *Spirit and life. The Pneumatology and Christian Spirituality of Hans Urs von Balthasar*, Tübingen 1984, című disszertációjának krisztológiai összefoglalójára (123-133); illetve a részleteket illetően nagy hozzájárulást tanúskodó O'DONNELL, J., *H. U. von Balthasar*, London 1992. monográfiájára. Jó összefoglalás még ebben a témában: BECKER, W. M., *The historical Jesus in the face of his death: His comprehension of its salvific meaning in the writings of Edward Schillebeeckx and Hans Urs von Balthasar*, Roma 1994, 237-262. hetedik „B” fejezete (*Chapter 7/B.: Central Elements of Balthasar's Christology*).

³ *Theo-drama 3*, 59köv.

közötti kapcsolat problematikáját nagyon sokféle módon próbálták már kifejezni. A modern krisztológiai tárgyalásokat formáló alapvető kérdés azonban az, hogy milyen kapcsolat van a konkrét történeti Jézus, és az egyház hitében proklamált Krisztus között.

Századunkban a kereszteny hit egzisztenciálisan drámai⁴ jelentőségét akarta hangsúlyozni R. Bultmann (†1976). Szerinte lényegtelen – és valójában lehetetlen – az egyház hite által hirdetett Krisztusról a Názáreti Jézus konkrét történetiségére és személyi azonosságára való rákérdezéssel valami többet felfogni. Szerinte mindennél fontosabb feladat a hit jelentőségének megőrzése a magunk számára. Bultmann funkcionális krisztológiájának Jézus Krisztus mint Isten eszkatológikus kinyilvánítója a középpontja, aki engedelmességre hívja az embereket, és így nyitja meg számukra a benne való *hit által* az új egzisztencia lehetőségét.⁵ Bultmann szerint nem a dogmatikai definíciók a leglényegesebbek, hanem a Krisztus és a hívő közti egzisztenciális konfrontáció, a hirdetett ígén keresztül.

Bultmann kétségkívül helyesen hangsúlyozta a kérügma és a megélt hit egzisztenciális dimenziójának a krisztológikus „tan”-nál nagyobb jelentőségét. Viszont már az ő híres tanítványa, G. Ebeling (szül. 1912) felismerte, hogy a kérügma csak a történeti Jézus alakjában szilárdan gyökerezve bírhat számunkra végső egzisztenciális jelentőséggel.⁶ Bultmann Jézus létének pusztá tényére és igényére redukált szemlélete viszont elégtelen. Feltétlenül meg kell kérdeznünk, hogy ki volt Jézus, és mi történt vele. Csak az Ő páratlan, konkrét, történeti személyéhez való kötődés őrizheti meg a krisztológiai – „*Jézus a Krisztus*” – hitvallást az önkényes egzisztenciális értelmezésektől. Ebeling szerint a kereszteny ember hite a Jézus hitben alakulhat ki és alapozódhat meg. Egyedül benne tud a hit igazi lényege tisztán és biztosan kifejezésre jutni. Jézus a hit „informálója”, mert Ő a tökéletes „hívő”, s mint ilyen minden más hívőnek a modellje is.⁷ Ő nem pusztán ismereteket nyújt a hitről, hanem azáltal, hogy az embert Isten szeretetének teljes bizonyosságára vezeti,

⁴ Vö. SCHILSON – KASPER, *Christologie im Präsens*, 37; SACHS, *Spirit and life*, 124.

⁵ SACHS, *Spirit and Life*, 124; vö. FILA, B., *Dogmatikai előadások IV: Krisztus Misztériuma*, Budapest 1992, 103; KESSLER, H., „Krisztológia”, in Schneider, Th. (szerk.), *A dogmatika kézikönyve*, Budapest 1996, 1. köt. 398.

⁶ Vö. KESSLER, „Krisztológia”, 398.

⁷ Vö. Zsid 12,2 – ahol a levél szerzője „kételkedés nélkül nevezi a küldetésének és az őt küldő Atyának való teljes önátadást a példaadó hitnek”. Vö. *Theo-drama* 3, 171. Ugyanezt a skolasztika mint *fides luciada*-t, Cusanus pedig mint *maxima fides*-t emlegeti. *Ibid.*, 172.

konkretizálja is annak lehetőségeit. A keresztény hit Jézusban találja egyetlen hiteles formáját és szabályát. Mindebben csak az a már sokat emlegetett probléma, hogy nem teljesen világos, mit is jelent pontosan a Jézus-„*ban*” való hit nála.⁸ S valóban, Ebelingnél Jézus valójában nem a hitünk tartalma és tárgya, hanem működési módja és modellje, azaz a hitünk funkciója. Ennek megfelelően az üdvösségünkhöz szükséges kereszt és feltámadás jelentősége is relativizálódik nála, ami a funkcionális krisztológiák általános hiányosságának mondható.

Bultmannal erős kontrasztban, Isten önkinyilatkoztatásának abszolút elsőbbségét hangsúlyozva a Krisztus eseményben, élesen reagált ezekre a kérdésekre K. Barth (†1968).⁹ Szerinte az emberi hit válasza csak másodlagos jelentőségű a hit tartalmát és tárgyát illetően, ami magának Istennek a Jézus Krisztusban megvalósult, abszolút szabad és szuverén kinyilatkoztatása. A világ egyedül Jézus Krisztusban tud létezni, ezért Krisztusra kell tekintenie ahhoz, hogy felfedezze a hit igazi értelmét. Az antropológia egyedül a krisztológiától függ, és ezen kívül semmi mástól. Barth szerint Isten és a világ igazi valósága, és a közöttük levő kapcsolat lehetősége és valósága Jézus Krisztus keresztyében és feltámadásában nyilvánult ki, és sehol máshol. Ezek ellenére Barth felfogása nem egy pusztán felülről építkező krisztológia. Mivel kiindulási pontja Krisztus konkrét életében és küldetésében – különösen keresztyében és feltámadásában – van, azért egyszerre akár alulról építkező megközelítésnek is tekinthetjük. Csak ezek után teszi fel Barth Isten szentháromságon-belüli létére és a Fiú megtestesülésének teológiai feltételére vonatkozó kérdését. Karl Barth Balthasar által „krisztológiai beszűkítésnek” nevezett módszerével, s az általa Istennek tulajdonított abszolút prioritással az a probléma, hogy az ember Isten előtti relatív, de *valóságos* szabadságát és függetlenségét felejt el figyelembe venni, vagy éppen kifejezetten tagadja. Barth szemléletében éppen ezért Krisztus emberi természete alig játszik valami szerepet.

Ezzel szemben Karl Rahner (†1984) szemléletében Jézus emberségének mint Isten „reálszimbólumának” központi jelentősége van. A megtestesülés az emberi lényeg megvalósításának példátlan és abszolút kiemelkedő esete. Rahner kiindulópontja, amit a kereszténység központi dogmájának is tart, hogy Isten ember lett, és ez az emberré lett Isten

⁸ Vö. *Theo-drama* 3, 80köv, 170-72.

⁹ Vö. FILA, B., *Krisztus misztériuma*, 107; KESSLER, „Krisztológia”, 397; SACHS, *Spirit and life*, 125.

konkrétan Jézus Krisztus.¹⁰ A krisztológia feladata ennek a dogmának az elfogadható és érthető kiformalása, amelyben világossá válik annak belső jelentése, és kirekesztődik a mitológia minden nyoma. Rahner maga alulról építkezve úgynevezett „transzcendentális” krisztológiájában próbálja ezt megvalósítani. Alapvetően antropológiai megközelítésében Isten emberi formában való megjelenésének és önkifejezésének belső feltételeit igyekszik rögzíteni. Ennek érdekében megkísérli kimutatni, hogy az Isten és az ember Krisztusban megvalósuló ellentmondás nélküli egységét lehet úgy értelmezni, mint az Istennel való kapcsolatnak egy magáért az emberért való lehetőségét. Más szóval Isten és ember többé nem gondolható el úgy, mint két szigorúan ellentétes valóság. Ezenfelül Rahner azt is megpróbálja kimutatni, hogy az ember a maga teremtett valóságában az Istentől jövő üdvösség egy konkrét, történeti kifejezése után kutat, és ezáltal egész létezése az üdvösség ember-formájú abszolút közvetítője felé irányul, illetve tőle függ. Szerinte csak így lehet az egyedülálló történeti Krisztus-esemény egyetemes megváltó jelentőségét az értelmes létezésben való minden emberi remény és vágyakozás beteljesedéseként értelmezni.¹¹

Antropológiai horizontja által Rahner krisztológiája kiemeli Jézus emberségének mint központi, üdvözítő valóságnak az örök érvényű jelentőségét. Viszont az Írások által tanúsított formájában mégsem látszik nagy szerepet tulajdonítani Jézus konkrét életének és küldetésének. Absztrakt stílusa és bibliaidegensége miatt sok kritikát kapott ez a rahneri transzcendentális megközelítés. S valóban, ha a kinyilatkoztatás állított isteni primátusa és levezethetetlensége, ahogy az Írások közvetítik, aktuálisan világos előttünk, akkor a rahneri krisztológiai értelmezés – miszerint „a krisztológia ön-transzcendáló antropológia, az antropológia pedig hiányos krisztológia”¹² – csodálkozásra vezet.

Walter Kasper helyesen mutatta ki, hogy *nem* a rahneri transzcendentális módszer egésze szolgált rá a kritikára, hanem csupán az általa kifejlesztett módszer kiindulásának túlságosan formális karaktere. A rahneri megközelítés nehézségeit mutatja, hogy feszültség van a konkrét történeti valóság és a transzcendentális lehetőség között. Ez a feszültség viszont a rahneri gondolkodás alapvető problémájára utal, ti. hogy felfogásában „erősen kötődik ahhoz az idealisztikus identitás-filozó-

¹⁰ Vö. KASPER, *Jézus a Krisztus*, 52-54. és ezen belül is a 100. lábjegyzet referenciáit.

¹¹ Vö. SACHS, *Spirit and life*, 127.

¹² Vö. RAHNER, K., *Theological Investigations I*, New York 1961, 164; KASPER *Jézus a Krisztus*, 54-57; és SCHILSON – KASPER, *Christologie im Präsens*, 88.

fiához, amely azonosítja a létet és a tudatot”.¹³ Kasper hangsúlyozza, hogy Isten konkrét – Jézus Krisztusban mint az ember beteljesedésében és üdvösségében való – történeti ön-kinyilatkoztatásának eseményét pusztán az emberi valóságból nem lehet levezetni. A krisztológia nem csupán ön-transzcendáló antropológia, mintha az ember körülményeinek antropológiai elemzése önmagában is Krisztusra mutatna. A krisztológia az antropológiának inkább konkrét, lényegi meghatározása, ami önmagában szükségszerűen nyitott és befejezetlen marad. Ezért Kasper kiinduló pontja az „alulról” és „felülről” közelítés dialektikáján túl inkább az a példátlan történelmi valóság, egyedülálló rendeltetés, és kivételes út, ami Jézus Krisztust a kereszthez és a feltámadáshoz vezette.¹⁴

W. Kasper, tanárának J. R. Geiselmann-nak a Jézus életéről és munkájáról, beszédeiről és viselkedéséről vallott biblikus szemléletű tanúságát követi. Kasper felfogása szerint Jézus személye és egzisztenciája – mint Isten abszolút egyedülálló önközlése – radikálisan egyetemes jelentőségre tart igényt, amit viszont csak egy pneumatológiai perspektívában lehet megérteni. A Szentlelken keresztül Jézus olyan ürességet tud elérni, amiben teljes egészében – kizárólag – az Isten Szava lehet. Ezenfelül – Kasper szerint – egy pneumatologikusan kifejlesztett krisztológia lehet képes egyszerre figyelembe venni Jézus Krisztus abszolút páratlanságát és abszolút egyetemességét. A krisztológiát ebből következően nemcsak az eszkatológiától, hanem a pneumatológiától sem különíthetjük el.

Ebből a kontextusból Balthasar megközelítését is pontosabban meg lehet érteni, aki szintén olyan krisztológiát fejlesztett ki, amely Jézus konkrét, történeti, az Írások által tanúsított, levezethetetlen alakjából indul ki, célja viszont annak kimutatása, hogy ez az alak csak szentháromságos módon pillantható, illetve közelíthető meg. Ezenfelül szeretné még bemutatni, hogy a történeti Jézus konkrét alakja milyen módon nyilatkoztatja ki valójában magát a szentháromságos szeretetet. Végső konklúzióképpen azonban azt is láttatni akarja, hogy hogyan nyilatkoztatja ki ez az „alak” a maga átalakító hatalmát a hívők életében. Balthasar krisztológiájának három fő meggyőződése van. Az első, hogy

¹³ KASPER, *Jézus a Krisztus*, 55; vö. LÖSER, W., „Jézus Krisztus Isten örök Fia”, in *Communio* 4 (1994) 24: „Isten nem annyira abszolút szellem (lét és tudat egysége), hanem inkább abszolút szeretet, amelyet hasonlóságban – minden különбözőség ellenére – az emberi szeretetközösség közelít meg.

¹⁴ Vö. SACHS, *Spirit and Life*, 128; SCHILSON – KASPER, *Christologie im Präsens*, 37.

csak a szentháromságos dimenziója nyilatkoztathatja ki a Krisztus-esemény valódi mélységét és alapozhatja meg a keresztyén életet átalakító hatalmát. A második, hogy az egyetlen elfogadható megközelítés az Istentől elének állított különleges alak dicsőséges formájának engedelmes szemlélete, ami Jézus haláláig menő engedelmességében nyilatkoztatta ki magát. Harmadik meggyőződése pedig az, hogy ez a kontempláció nem egy „semleges” és „érdektelen” „báméskodó” tevékenység, hanem csak Krisztus engedelmességének és szeretetének személyes megvalósítása által, vagyis a hitben lehetséges.¹⁵

Hasonlóság és különbözőség is felfedezhető tehát a szemléltetőleg említett értelmezések és Balthasar felfogása között. Ebelinggel, Barth-tal és Kasperrel együtt – viszont Bultmannal szemben – Balthasar kiemeli Jézus személyének és küldetésének az Írások tanúsága szerinti jelentőségét, és kijelenti, hogy kizárólag ez lehet a krisztológia és a hívő egzisztenciális élet egyedül elfogadható kiindulópontja és alapja. Barth-tal együtt elismeri az Isten kinyilatkoztató tevékenységének abszolút prioritását, de Rahnerral és Kasperral együtt hangsúlyozza az ember analóg szabadságát és relatív függetlenségét, vagyis az emberi válaszadás lehetőségének jelentőségét, illetve felelősségét. Ahogyan Walter Kasper, úgy Balthasar is megkísérel egy olyan krisztológiát kifejleszteni, amelyik túl van az alulról és felülről közelítés dialektikáján, mivel szerinte ennek a két dimenzióknak ki kell egészítenie egymást, amikor Jézus Krisztus Írások által tanúsított konkrét személyével és küldetésével akarunk foglalkozni. Amint Barth, és szellemében Kasper is pneumatológus krisztológiát sürget, ugyanúgy Balthasar felfogása feltűnően szentháromságos perspektívájú.

Miután nagy vonalakban elhelyeztük Balthasar „krisztológiáját” a kortárs tárgyalási módok között, szeretnénk most felhívni a figyelmet két összefüggő fogalomra, amelyek szemléletének központi jelentőségű kategóriái. Az egyik a küldetés (*Sendung*), a másik pedig az engedelmesség (*Gehorsam*) fogalma. Isten mindig-nagyobb szeretetének felfoghatatlan dimenziója a Fiú által jelent meg a világban, aki az őt küldő Atya akaratanak engedelmeskedve (*Sendungsgehorsam*) adta át magát a bűnös emberiségért a kereszten. Jézus Isten küldötte, aki létének egészét maga is mint küldetést értelmezi. Ha meg akarjuk érteni vagy le akarjuk írni Jézus személyét, szükségszerűen beszélni kell az Ő küldetéséről is. A

¹⁵ Vö. SCHILSON – KASPER, *Christologie im Präsens*, 64; SACHS, *Spirit and Life*, 129.

személy és a küldetés nem választható el benne. Balthasar ezeknek megfelelően fejleszt ki egy olyan teológiai személyfogalmat, amelyben a személy, pontosan mint küldetés jelenik meg.¹⁶

Az „öntudat-krisztológia” (*Bewußtseins-Christologie*) és „lét-krisztológia” (*Seinschristologie*) kettős perspektívájából közelítve, a „személy és küldetés engedelmisségben megnyilvánuló azonossága” közös és központi fogalmainak használatával Balthasar elkerülhetőnek tartja úgy a pusztán funkcionális „alulról” közelítő krisztológia, mint a történetiséget figyelmen kívül hagyó, statikus, „felülről” közelítő „lényeg-krisztológia” egyoldalúságát is.¹⁷

Balthasar kiindulópontja az Isten országa eljöveteletét hirdető Jézus egyedülálló, eszkatológikus és egyetemes küldetésének öntudatáról tanúskodó újszövetségi beszámoló.¹⁸ Ő tehát az általa „öntudat krisztológiának nevezett” szemléletből indul ki,¹⁹ miszerint három dolog valósul meg egyszerre Jézus életében: (1) egy semmivel össze nem hasonlítható hatalmi igény, ami azon a meggyőződésen (öntudat) alapul, hogy benne megjelent az Isten országa; (2) teljes és tudatos lelki-szegénység a megélt önátadó „küldötti-engedelmisségben”; és (3) egy abszolút, feltétel nélküli önátadás az őt küldő Atya felé, mintegy az előző kettő együttthasaként.²⁰

Balthasar szerint Jézus küldötti öntudatából fakad mindez, amit viszont csak az Ő Atyával való egyedülálló kapcsolatának tényleges, fiúi öntudata felől értelmezhetünk. János evangéliuma a küldés-fogalom használatával rendkívüli módon kiemeli a Fiúnak az Atyával való szentháromságos kapcsolatát és a küldetése mögött álló szótériológiai szándékot. Jézus nem úgy engedelmeskedik az Atyának, mint egy ember a sok közül. Neki az „eledele” az, hogy annak akaratát tegye, aki küldte

¹⁶ „A misszió mint alapfogalom” *Theo-drama* 3, 149-163.

¹⁷ *Theo-drama* 3, 149; vö. KASPER, W., *Christologische Schwerpunkte*, Düsseldorf 1980, 17-36; különösen 28-tól.

¹⁸ Balthasarnak a küldetés fogalmából kiinduló egész teológiája, de különösen krisztológiája erősen a jánosi és páli teológiában gyökerezik. Ugyanakkor döntőnek találja a sokféle újszövetségi beszámoló ellenére mutatkozó megegyezést Jézus egyedülálló, eszkatológikus és egyetemes küldetésének öntudatáról és az őt küldő Atyával való kapcsolatáról. Vö. BALTHASAR, H. U. von, *Herrlichkeit I: Schau der Gestalt*, Einsiedeln 1961, 452-454; *Theo-drama* 3, 109-117; 150-54; 163köv; 165köv; 515.

¹⁹ *Theo-drama* 3, 163köv.

²⁰ Vö. *The Glory of the Lord* 7, 115-161, ahol éppen ez a három szempont jelenik meg alcímként is a megtestesült Igére vonatkozó 1/3.: Word-Flesh (*Wort-Fleisch*) című fejezetben. Vö. a. The claim (*Anspruch*); b. Poverty (*Armut*); c. Self-abandonment (*Überlassung*).

(Jn 4,34). Ő nem azért jött, hogy a maga akaratát tegye, hanem annak akaratát, „aki őt küldte”. „Isten tetteit” cselekszi (Jn 10,37), „Isten szava-it” mondja ki (Jn 3,34; 7,16), olyannyira, hogy meg is látható benne az, aki őt küldte (vö. Jn 14,9).²¹ Jézus maga is a küldetés fogalmában értelmezi saját, valódi egzisztenciáját és személyazonosságát – különösen a negyedik evangélium szemlélete szerint. A Jézus szavait és tetteit bemutató újszövetségi reflexió fénypontjában annak az egyedülálló igénynek a botránya fedezhető fel, hogy Jézusban az Isten országa aktuálisan megjelent.²²

Ez a páratlan öntudat a prófétáktól is megkülönbözteti őt, akiket pedig szintén Isten küldött, akik szintén elfogadtak egy küldetést, és akiknek az életét szintén ez a küldetés formálta meg. Jézus küldetése azonban azt jelenti: az őt küldő Atya ajándékának lenni, azaz kinyilatkoztatni Istent és az ő szeretetét a világ iránt. *Abszolút azonosság van benne a személy és a küldetés között.*²³ Jézus benső identitástudata Balthasar szerint pontosan az ő abszolút, isteni küldetésének a tudata.²⁴

Ezek után azonban azt is meg kell kérdeznünk, hogy hogyan mondhatja valaki, aki emberi létező – „aki a bűnt kivéve minden dologban, olyan, mint mi” – azt, hogy „én”, méghozzá nem egyszerűen olyan értelemben, mint emberi, hanem úgy, mint aki isteni személy. Balthasar szerint ezen a ponton keresztül vezet az út az „öntudat-krisztológiá”-ból a „lét-krisztológiá”-ba. A Személy és az abszolút isteni küldetés közötti azonosságnak Jézusban ugyanis, csak a szentháromságos kontextusban van igazi értelme. Jézus az Atyától küldött Fiú, aki engedelmségében olyan tökéletesen azonosítja magát a küldetésével (vö. önazonosság), ahogy a Szentlélek által az előre kinyilatkoztatott felőle.²⁵ A személy és a küldetés azonossága Jézus Krisztusban az Atyától eredő Fiú szentháromságon-beli azonosságának ökonómiai kifejeződése. Ahogy Balthasar többször is hangsúlyozza: „a Fiú üdvtörténeti *missio*-ja az ő Atyától való örök immanens *processio*-jának az ökonómiai formája”.²⁶

²¹ *Theo-drama* 3, 152.

²² *Theo-drama* 3, 116; 161; 166.

²³ Vö. *Theo-drama* 3, 150; 165; 173; 201; 207; valamint BALTHASAR, H. U. von, *Christlicher Stand*, Einsiedeln 1977, 60; 148-151; és BALTHASAR, H. U. von, *Glaubhaft ist nur Liebe*, Einsiedeln 1963, 57.

²⁴ *Theo-drama* 3, 173.

²⁵ *Theo-drama* 3, 162; 224; valamint *Herrlichkeit I*, 460köv.; 605köv.

²⁶ *Theo-drama* 3, 201, Szent Tamást követve: *Summa Theologiae* I. 43, 1; vö. *Theo-Drammatica 5: L'Ultimo atto* (Theodramatik IV), Milano 1995, 55.

Isten önátadó szeretete Jézus Krisztus isteni küldetésének abszolút engedelmességében kinyilvánult a világban. Az engedelmesség itt lényegében nem kevesebbet jelent, minthogy a Fiú semmi más ne legyen, mint az Isten világban megjelenő szeretetének a megtestesülése. Balthasar szerint pontosan ez az engedelmesség, ez a tökéletes önzetlenség a Fiú „örök készenlétének” „üdv történeti formája”. Ő ti. az a személy, aki egész létét az Atyától kapja, és mint ilyen, létében nem egyéb, mint az Atya önmagát kiárasztó – és ezzel önmagát kiüresítő – szeretetének a tiszta aktualitása. Ezeket figyelembe véve – úgy vélem – érthető, miért kapta Balthasar krisztológiája többek között az „engedelmesség krisztológia” nevet.²⁷

²⁷ Vö. SCHILSON – KASPER, *Christologie im Präsens*, 63; 66; 70; SACHS, *Spirit and Life*, 133.

Megjelent a

Folia Canonica

4. száma.

Kapható Főiskolánkon is.

PUSKÁS BERNADETT

A TÖRTÉNELMI MUNKÁCSI EGYHÁZMEGYE IKONFESTÉSZETE A 18. SZÁZADBAN – ÚJABB ADATOK A VEZETŐ MESTEREK TEVÉKENYSÉGÉVEL KAPCSOLATBAN

A 18. század során a munkácsi egyházmegyében több tucat ikonosztázion készült. Az egész metabizánci világot ért újkori szemléletváltás szellemében és az általánosan elterjedt ízlés szerint „korszerűsített”, azaz – mai stílusfogalmakkal élve – alapvetően barokk felfogású ikonfestészeti gyakorlat jellemzi ezt az időszakot. Az ezen belül megjelenő változatos megfogalmazások több műhely, mester működését tanúsítják, ahol a külföldről érkezett festők tevékenysége mellett különösen a század közepétől a helyi mesterek is komoly szerephez jutnak (lásd a Boldogkőváralján, Baktakéken, illetve Nagyvendégiben őrzött ikonok, 18. század második fele).¹ A nagyszámú megrendelés a képzett, félprofesszionális vagy iparos mesterek mellett népi festők számára is biztosított munkalehetőséget.

Az ikonosztázionok, ikonok többsége szignálatlan, ritkán a megfestésük évszáma (pl. Hodász, 1779.) esetleg a megrendelő nevét feljegyző adományozási szöveg szerepel rajtuk. A munkák készíttatése alkalmából ritkán készültek írásos dokumentumok, így különösen érdekesek azok az összefüggések, melyekre az ilyen jellegű ritka iratok világítanak rá. A felbukkanó írott források megismerésével rajzolódik ki Spalinszky Mihály és Tádé ikonfestők pályája is. A két Galiciából származó festő a munkácsi egyházmegyében a 18. század második felének legjelentősebb festőegyeniségei, akik a század közepén bukkantak fel Magyarországon közel egy időben, feltehetően testvérek. A legkvalitatívabb mesterekként magasan kiemelkedtek a félprofesszionális és népi festők közül, s a legfontosabb korabeli megbízásokhoz jutottak hozzá.²

¹ PUSKÁS, B., *Ikon és liturgia. A görög katolikus egyház művészeti emlékei 17-19. század*, Nyíregyháza 1996, kat. 39-50.

² A két festő működésével kapcsolatos korábbi kutatásaimról lásd PUSKÁS, B., „Két Lengyelországból származó festő a munkácsi görögkatolikus püspökség szolgálatában – Spalinszky Tádé és Mihály, XVIII. század második fele”, in *Posztbizánci Közlemények* II (1995) 120-133.

A 18. század második felétől a számos gyakorlati kérdés mellett a művészeti tevékenység és minőségének kérdése is egyre hangsúlyosabbá válik. A 18. századtól fennmaradt püspöki vizitációk, elsősorban Olsavszky Mánuel 1750-52-ben végzett, az egész egyházmegyére kiterjedt püspöki látogatásának jegyzőkönyveiben az egyházközség, templomának felszereltségének felmérése során az ikonokkal kapcsolatban is megjelentek az értékelő megjegyzések, a gyenge színvonalú, népi munkák ellen való állásfoglalás.³ Ez az időszak, amikor megszületnek az első ellenhangok a rybotyczei ikonfestő műhely provinciális munkáival szemben Galiciában is.⁴ Az egyházi vezetés külön figyelmet szentel a szakrális művészet kérdéseinek, minőségének, és e területen járatos vezetőmesterek szakmai közreműködésével igyekezett befolyásolni a megrendelők, papjaik és híveik ízlését.

A munkácsi görög katolikus egyházmegyében Bradács János püspök adott ki 1769. július 26-án kelt körlevelet e témában. Ebben részletesen foglalkozik a kérdéssel, a falusi képirók elrajzolt és az ikonfestő hagyománytól távolodó munkáival szemben az ikonográfiai kánonok megtartását írta elő: „Egyik-másik templomba olyan Üdvözítőt festettek, melyeknek szemei az ököréhez hasonlatosak, míg megint másutt katonáéhoz hasonló, kackiás bajuszú Megváltó-ikont találunk. A Szent Istenszülőt egyes helyeken görbe szájjal, másutt lengyel asszonyéhoz hasonló mély dekoltázssal ábrázolják, az apostolok fejei pedig sok helyen a bivalyéhoz hasonlatosak. [...] Mostantól fogva erősen megparancsoljuk, hogy egyetlen pap se merjen templomi ikon festésére más festőnek megrendelést adni, csak annak, aki itt püspöki székhelyemen található és a művészetben nagyon járatos és tehetséges, aki erről saját nevem aláírásával és nagy pecséttemmel megerősített igazolással bír.” A körlevél a továbbiakban előírja a nem megfelelően megfestett ikonoknak a temetőben való elégetését és elását, és elrendeli, hogy az esperesek értesítsék az összes festőt, hogy csak azokat juttatják munkához ezentúl, akik a püspöknél, illetve vezető mesternél alkalmassági kivizsgáláson jelennek meg.⁵

³ ГАДЖЕГА, В., „Додатки к історії Русинів и руських церковей в був. жупе Земплинській” 1-5, *Науковий Збірник Т-ва Просвіта* VII-VIII (1931) 1-167; IX (1932) 1-67; X (1934) 17-120; XI (1935) 17-182; XII (1937) 37-83.

⁴ ЖОЛИТОВСЬКИЙ, *Ukrajinszkij zšivopisz XVII-XVIII sz.*, Kijev 1978, 278.

⁵ UDVARI, I., *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Nyíregyháza 1992, 190.

Bradács János a körlevélben említett „hivatalos” festőjét név szerint is megemlítette egy korábbi, 1767-ben írt Pócsra írt levelében, amelyben elődje, Olsavszky Mánuel püspök temetésével kapcsolatban intézkedett.⁶ A dokumentum tanúsága szerint az illő felravatolozáshoz Bradács saját költségén Mihály festőt rendeli oda, hogy a koporsóban fekvő püspökről két ravatalképet fessen, a Máriapócson lévő, még Olsavszky Mánuel életében készült képmásról pedig mellkép-másolatot készítsen.⁷

A máriapócsi bazilita levéltárban őrzött iratok tették lehetővé a mesternév pontosítását, és jelölték ki a püspökség vezető mesterének működésével kapcsolatos további kutatás irányát. A dokumentumok közt az 1785-ben kelt rutén nyelvű irat a pócsi ikonosztázion képeinek megfestésének kapcsán felvett előleg elismervénye, az 1787. évi a pócsi templom szószékének és a négy evangélista, illetve Keresztelő Szent János ikonjainak számlája. Mindkettőt Spalinszky Mihály (Michael) állította ki.⁸ A festő aláírása még egy helyen szerepel, a tokaji ikonosztázion Apostolsorának hátoldalán, az ikonon, mellette hátoldalán az évszám 1787.⁹ Ezekről eltekintve sem a levéltári anyagokban, sem az irodalomban újabb adat eddig nem került elő Spalinszky Mihállyal kapcsolatban (eltekintve Sztefán Pap téves közlésétől – 1992). Spalinszky Mihály életrajzi adatai sem ismertek egyelőre.

Spalinszky Tádé bazilita szerzetes neve az OSBM káptalani gyűlések jegyzőkönyveiben bukkan elő: 1772-ben még testvérként frater

⁶ A levelet közli: ПОМАХУВ, А. (HODINKA, A.), *Переписка епископа нашего бл. п. Михаила Мануила Олиавського +1767 з тогочасними гуманами: Гедеоном з Пазиномъ и Йоанникиємъ з Скрипкомъ*, Жовква 1937, 34.

⁷ A portrékról lásd PUSKÁS, B., „A máriapócsi kegytemplom és bazilita kolostor”, in *Művészettörténeti Értesítő* XLIV/3-4 (1995) 169-190.

⁸ 1785-ben Spalinszky Mihály rutén nyelvű elismervényében igazolja, hogy 130 német aranyért elvállalja a máriapócsi ikonosztáz összes képének megfestését és 12 német arany előleget vesz fel. 1787. IV. 10-én pedig számlát nyújt be a szószékhez felhasznált festékekről, illetve a négy evangélista és Keresztelő Szent János ikonjainak elkészítéséért. (Máriapócs, Bazilita Levéltár.) A pócsi ikonokból csupán öt darab maradt fenn: *Máté, Márk, János evangélisták* és *Bertalan apostol* ikonjai (Nyíregyháza, Görög Katolikus Egyházművészeti Gyűjtemény) és *Krisztus a Főpap* ikonja (magántulajdon), az egykori Apostolsor darabjai. A szószéklet is kiegészítések, átfestések érték, azonban ezek ellenére a stílusjegyek alapján annak *Szent Pál* mára átfestett ikonja is Spalinszky Mihály munkája.

⁹ A tokaji ikonosztázion Apostolsorának hátoldalán szereplő felirat teljes szövege: „Anno 1787 pinxit Michael Spalisky Parochie Michael Gregorovics Curatore Ecclesiae Ioanne Zavodkay Tokaine”.

Tádénak említik, 1784-től mint szerzetesapát. Az 1789-es jegyzőkönyv külön említi, hogy munkácsi pictor volt.¹⁰ A jegyzőkönyvekből mozgalmasság életútjára is fény derül: mintegy húsz év alatt szinte mindegyik északkelet-magyarországi bazilita kolostorban megfordult, némelyikben többször is.¹¹

A szakirodalomban Tádé – Mihállyal ellentétben – e század elejétől ismert. Lyka Károly, majd Éber László közli, hogy Spalinszky Tádé 1747-ben Galíciában született, szerzetesként 1767-ben került a Munkács melletti Csernekhegyi kolostorba és ott kezdett festőként is működni.¹² A kutatók ma már nem ismert ottani ikonjait és portréit említik.¹³ Lehoczky Tivadar a kisbereznai monostorba, a kolostortemplom karzatára kifüggesztett, Tádé által festett ritka témájú képsorozatról ír, amely a nyolc evangéliumi Boldogságot ábrázolja.¹⁴ Timkovic megerősíti, hogy Spalinszky Tádé 1769-ben felújította a krasznibrodai kolostor Istenszülő kegyképét.¹⁵ A kutatók szerint 1807-től Spalinszky Tádét a Zemplén megyei Zombor mezővárosnak paróchusaként működött, majd itt hunyt el 1809-ben.

A fenti levéltári és szakirodalmi források alapján Spalinszky Tádéhoz első lépésként egyrészt az ungvári Képtárban őrzött ritka ikonográfiaú képsorozatot lehetett kapcsolni az Evangéliumi boldogságokat (mára csak 6 tábla maradt fenn), melyet már Lehoczky is említ, illetve az ezzel a sorozattal stiláris azonosságot mutató keleti szenteket ábrázoló portré-sorozatot (mindkét sorozat az ungvári Szépművészeti Múzeum gyűjteményében).¹⁶

Az Evangéliumi boldogságok sorozatának fatáblákra festett, meglehetősen ritkán előforduló allegorikus jelenetek kompozíciói rendkívül egyszerűek. A festő többnyire csak a boldogokat képviselő alakot

¹⁰ Máriapócs, Bazilita levéltár, 1772-1804. évi iratok.

¹¹ 1772-ben Kisberezna, 1775-ben és 1778-ban Munkácsra van, 1779-től 1781-ig Máriapócsra, 1784-ben Krasznibrodra, 1786-ban újra Munkácsra, 1789-ben ugyanitt, 1795-ben Krasznibrodra van ismét, majd 1798-ban, illetve 1804-ben Bukócon.

¹² Az életrajzi forrásokat lásd LYKA, K., „Adatok művészetünk történetéhez”, in *Művészet* VIII/1 (1909) 58-59; ÉBER, L., *Művészeti lexikon*, Budapest 1935, II. köt., 459; GARAS, K., *Magyarországi festészet a XVIII. században*, Budapest 1955, 252.

¹³ Munkácsra a kolostor ebédlőjét több, Spalinszkynek tulajdonított kép díszítette egykor: két *Szent Jánost* ábrázoló kép, megrendelőinek családi neveivel (Dömöczki és Csendes), a munkácsi kolostor alapítója, *Koriatovics Tódor* litván fejedelem életnagyságú portréja, valamint a templomalapító *Rácz Demeter* lovas arcképe.

¹⁴ LEHOCZKY, T., *Bereg vármegye monográfiája*, Ungvár 1881.

¹⁵ TIMKOVIČ, J., *Letopis Krásnobrodského monastiera*, Prešov 1995, 30.

¹⁶ Mindkét sorozat az egykori Perényi gyűjteményből került az ungvári múzeumba.

ábrázolja a kopár domboldalon, felhők között megjelenő angyal kíséré-
tében. Így a kezdő táblán, a „Boldogok a lelki szegények, mert övék
mennyeeknek országa” feliratan megadottak szerint imára összekulcsolt
kezű ifjúnak az angyal szerzetesi öltözetet nyújt át, alattuk a földön ko-
rona, kard, tolldiszes sisak, felborult kupa, erszényből kiguruló pénzér-
mék hevernek. A téma egyszerű, sőt néhol naiv interpretálása, mely az
egyes jeleneteken keresztül a szerzetesi élet választására buzdít a világi
léttel szemben, a bazilita rend megrendelésére utaló részletek – keleti
szerzetesi viselet, a bazilita címer lángoló oszlopára történő jelzés – arra
utalnak, hogy a festő a kolostorban megtervezett program szerint festette
meg a sorozatot. A jelenetek kissé darabosan megfestett szereplői, a
drapériák elnagyolt megfogalmazása, a blokkyszerű festés, a fény-
árnyékok leegyszerűsített megoldásai, kezdő vagy nem túl képzett festő-
re utal, a képsorozat a szerzetes 1772. körüli kisbereznai tartózkodásá-
nak időszakára datálható.

Feltehetően ugyancsak a kisbereznai kolostor számára készült, a
stílus jegyek alapján szintén Spalinszky Tádénak tulajdonítható, szent-
teket ábrázoló portrégaléria. A fatáblákra festett képeken sötétszürke,
egyöntetű háttér előtt keleti szentek félalakja látható.¹⁷ Fent fehér nagy-
betűs felirat jelzi az ábrázoltat: Nagy Szent Antal, Egyiptomi Szent Ma-
kár, Nagy Szent Onofer, Nagy Szent Pachomiosz, Nagy Szent Bazil,
Aranyszájú Szent János, Nagy Szent Teodóz, Barlangkolostori Szent
Antal, Barlangkolostori Szent Teodóz, Szent Germanosz konstantinápo-
lyi pátriárka. Az arcvonások kissé sematikusak, a plaszticitás eszközei
ellenére sem törekszik feltétlenül portrészerezésre a festő. A megfogal-
mazás rokon azokkal a szenteket ábrázoló portré-ikonokkal, melyeknél
metszetelőképek közvetítésével a portréműfaj kompozicionális megoldá-
sai érvényesülnek,¹⁸ ugyanakkor közelít az ebben az időszakban jelentő-
séget nyert fiktív történelmi portrék műfajához.¹⁹

¹⁷ A képek leltári számai: ВФ 36 (94 x 64 cm); ВФ 42 (94,5 x 64,5 cm); ВФ 38 (93,5 x 73); ВФ 35 (94 x 64 cm); ВФ 37 (94 x 64 cm); ВФ 44 (96,5 x 36,3 cm); ВФ 39 (95,5 x 66 cm); ВФ 40 (94,5 x 70,5 cm); ВФ 39 (két kép visel azonos leltári számot!) (95,5 x 66 cm); ВФ 43 (95 x 67 cm).

¹⁸ Lásd Iván Sczyrski Aranyszájú Szent Jánost ábrázoló 1682-ben készült metszet nyomán (vö. СТЕПОВИК, Д., *Іван Щирський*, Київ 1988, 47-48) háromnegyedes profilban megfestett Szent Miklós ikonok. Pl. Szent Miklós egykori alakkép, Gagyvendégi, 18. század második fele.

¹⁹ A Munkácsi kolostorban az alapító Koriatovics Teodór több portróját is őrizték. Ezek közül Spalinszky Tádé is festett egyet. Vö. G. S., „A csernekhegyi zárda”, in *Vasárnapi Újság* 41 (1863) 363.

Spalinszky Tádé életének utolsó szakaszában, két évig mező-zombori lelkészként szolgált és ottani működése alatt a források szerint ingyen megfestette az egyházközség ikonosztázionját, ez azonban a templom 1944. évi tűzvészében elégett.²⁰

Spalinszky Mihály életművébe az eddigi ismereteink alapján a pócsi ikonosztázion egykori öt megmaradt ikonját lehetett sorolni – a bazilita levéltárban őrzött számla által említett Máté, Márk, János ikonokat, a nem említett, de stílusban ugyanabba a sorba tartozó Bertalan apostol, illetve Krisztus-Főpap ikonokat (Görög Katolikus Egyházművészeti Gyűjtemény, Nyíregyháza, illetve magántulajdonban) – és a máriapócsi kegytemplom ugyancsak a számlában szereplő szószékének jelentősen átfestett Szent Pál ikonját. Másrészt pedig a tokaji Apostolsor ikonjait és, a stílus azonosság révén, az ottani szószék Szent Miklós ikonját. A múlt század végén az máriapócsi ikonosztázionból kiszerelt ikonokból Máté, Márk, János evangélisták, Bertalan apostol és Krisztus a Főpap ikonja maradt csupán fenn, mindegyik az Apostolsorból. Ezek a képzett mester keze nyomát viselő képek – itt is az ebben az időben Tarasewicz León rézmetszetei nyomán elterjedt ikonográfia szerint – az apostolokat változatos beállításban, alacsony horizontú tájháttér előtt állva ábrázolják. Az arany háttér előtt magas támlájú trónuson helyet foglaló főpapi ruhát viselő Krisztus ábrázolását is bizonyos rajzi hibák ellenére részletgazdagság, a térbeliség ábrázolása, a fényviszonyok viszszaadása, lazúros, finom festésmód jellemzi.

A kutatásnak abban a stádiumában csak feltevésként merült fel az, hogy Mihály művei közé további ikonok is sorolhatók stíluskritikai megfontolások alapján (arcrészletekben, drapériák megfestésében, színhasználatban, illetve lazúros jellegű festésmódban megfigyelhető rokonság): egy Istenszülő oltalma – ikon Felsőhunkócról (1781, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest), a nyírparasznyai Alapképsor, a sátoraljaújhelyi ikonosztázion, illetve két Nyíregyháza környékéről a Görög Katolikus Egyházművészeti Gyűjteménybe került ikon, Tanító Krisztus és Istenszülő a gyermekkel (az utóbbin a restaurálás után az 1787. évszám bukkanat elő).

Mostanra újabb adatok felszínre kerülésével a két utóbbi ikoncsoporttal kapcsolatos feltevések már beigazolódtak, illetve tisztázódtak.

²⁰ A zombori ikonosztáziont említi: LYKA, *op. cit.*, 55. A templomban őriznek egy *Istenszülő a gyermekkel* képet, melyet a helyi hagyomány az 1944. évi tűzvészt átvészelő Spalinszky-műnek vél, azonban a kép stílusban élesen elüt a festőnek tulajdonítható művektől és jóval későbbinek tűnik.

A tokaji ikonosztázion újabb vizsgálata alapján ma már biztosan állítható, hogy állapota jelentős átalakításokról tanúskodik az eddigi irodalomban említettekkel ellentétben, melyek teljes egészében 18. századnak írják le a szerkezetet. Lényegében csak az Apostolsor és az Ünneptor tartó-összekapcsoló gerendázata és pillérei tekinthetők eredetieknek. Különösen jól megfigyelhető az átalakítás az ikonosztázion hátoldalán. Pl. a Krisztus-Főpap ikon esetében, amely eredetileg jellegzetes későbarokk lant formájú táblára készült, majd egyenes oldalú, fent félköríves záródásúvá egészítették ki, megfelelő kerettel és faragványokkal látták el. A tábla eredeti formája meglehetősen ritka ebben az emléksanyagban, így azonnal kínálkozott az összevetés a két másik ismert lant formájú ikonnal: az Istenszülő és Tanító Krisztus már említett ikonjaival a Görög Katolikus Egyházművészeti Gyűjteményben. Kiderült, hogy a táblakörvonal konkáv és konvex ívei, ezek arányai mindhárom ikon esetében azonosak, és az Istenszülő ikonon szereplő – a tokajival megegyező – évszám is alátámasztja a korábban felfedezett stílári rokonságot. Így ma már biztosan állítható, hogy a két alapkép egykor a tokaji ikonosztázion részét képezte, s így Spalinszky Mihály munkái. A tokaji egykori Alapképsorba tartozhatott az ottani szószéken ma látható Szent Miklós ikon is. A helyszíni megfigyelés során ugyancsak egyértelműen bebizonyosodott, hogy az ikont körbevágták, másodlagosan került a szószékre, ahol egyébként szokatlan ennek a szentnek az ábrázolása. Az Apostol ikonok a szokásos ikonográfiai sémát követik, melynek előképei Leontij Tarasewicz galíciai rézmetsző azonos témájú grafikai lapjai: az egész alakos figurák kezükben attribútumaikkal változatos beállításban jelennek meg. Az alakok viszonylag zömökek, de a plasztikus drapériák, a mozdulatok természetesebbek, könnyedebbek, mint a Boldogságok-táblákon láttak. Ha nem is képzetesebb, rutinosabb, de mindenképp tehetségesebb mesterről tanúskodnak. Az Alapképek az Apostol-ikonoknál még igényesebb kidolgozásúak a részletek tekintetében (lásd a püspöki viselet hímzései, az arcvonások), stílusosan a festő másik, okiratokból ismert megrendelése felé mutat, a máriapócsi ikonokhoz.

A másik emlék, amellyel kapcsolatban beigazolódtak a stíluskritikán alapuló feltevések, a sátoraljaújhelyi ikonosztázion.

Ennek az együttesnek a Spalinszky-oeuvre-rel való összekapcsolást az eddigiekben éppen a két kulcsadat nehezítette. Az Országos Műemléki Felügyelőség által a 80-as években restaurált ikonosztázionon ugyanis évszám és monogram is láthatóvá vált: az Istenszülő alapképen az 1759. évszám, Szent Pál apostol kardján egy monogramszerű jel.

Az évszám a többi érett, 1770-80-as években készült Spalinszky műhöz viszonyítva kissé korainak tűnt. Annál is inkább, mert, mint ismert, a Szent Miklós titulusú templom búcsúünnepé 1773-tól pápai engedéllyel Istenszülő elszenderedése lett, viszont ez az ünnep az ikonosztázion Alapképsorában és annak predelláján is megjelenik már. Az alapkép ma átfestett, viszont a predella, mely Máriát a ravatalon fekvé ábrázolja, a körülötte álló apostolok közt, az ikonosztázion Spalinszkynek tulajdonítható ikonjaival egykorú és stílusban azonos. Tehát az egész együttes inkább 1773 körülre datálható.

A monogram, melyet a restaurátor összekapcsolt latin AR-nek értelmezve retusált ki, szintén talányt jelentett.

A megoldást és az újabb kérdéseket a monogrammel megfejtése hozta a közelmúltban lezajlott újabb helyszínen történt restaurálástisztítás kapcsán. Az ungvári görög katolikus székesegyház ikonosztázionjának pontosabb meghatározását eddig a levéltári források hozzáférhetetlensége és az emlék állapota sem tette lehetővé. S bár ikonjainak többségén megfigyelhetők voltak olyan festői jegyek, melyek utaltak arra, hogy talán ez az együttes is kapcsolható az eddig említettekhez, ezek a megállapítások nem tűntek elegendőeknek arra, hogy akár feltévesként az összefüggés komolyan tárgyalható legyen. Az ikonosztázion hátoldalán az 1777. évszám, majd a későbbi felújítások évszámai olvashatók.²¹ Ikonjainak tisztítása során, a Bertalan apostol ikonján festett kés pengéjén tűnt elő az az írott cirill betű, mely segített értelmezni a sátoraljújhelyi „monogramot” és, mint utóbb kiderült, a már ismert pócsi ikonok egyikén, ugyancsak Bertalan apostol ikonján is láthatóvá vált, annak 1995. évi restaurálása után.²²

A három megegyező kalligráfiával festett betű a cirill F, feloldása minden bizonnyal a Fadej –Tádé keresztnév kezdőbetűje lehet.

Ily módon írott források hiánya ellenére egyrészt bizonyossá vált az a bazilita szó hagyomány (Dudás Bertalan), amely állítja, hogy a pócsi ikonosztáziont Spalinszky Mihály testvérével Tádéval együtt festette. Másrészt a Spalinszky fivérek festői életművébe két újabb jelentős ikonosztázion kapcsolható, a sátoraljújhelyi és az ungvári.

²¹ Az ungvári székesegyház berendezésében a szószéket, a püspöki trónust díszítő képek, illetve a mellékoltárok barokk kori oltárképei és a szentély előkészítő oltárképe feltehetően ugyancsak a Spalinszky-életműhöz sorolható, azonban restaurálás, illetve további kutatások szükségesek a pontosításhoz.

²² Az ungvári szígnő rajzát, illetve az ungvári ikonok fotóit Puskás Lászlónak köszönhetem.

Természetesen a kézjegy kapcsán felmerül néhány lényegi kérdés, mely további kutatást igényel. Egyrészt e méretükben is jelentős ikonosztázionok esetében, ahol segédek közreműködése is megfigyelhető, melyek voltak Tádé ikonjai, akinek csak a Kisbereznáról származó, viszonylag gyenge kvalitású Boldogságok-sorozatát ismerjük? A két mester stílusjegyeinek szétválasztásával párhuzamosan tisztázódniuk kell a személyükkel és életrajzukkal kapcsolatos talányoknak is. A közös munkák esetében melyik Spalinszky volt a vezető mester: a már az 1760-as években ismert, pénzügyeket, számlákat kezelő Mihály, vagy a szignáló Tádé?

A Spalinszky Mihály nevéhez kapcsolható Olsavszky Mánuel munkácsi püspököt ábrázoló arcképek – a teljes alakos arckép (1758 után) és 1767-ben a püspök halálakor festett másolat, illetve ravatalképek – és számlákkal igazolt máriapócsi, illetve szignált tokaji ikonjainak stílusa arra vall, hogy a két Spalinszky közül ő volt az idősebb és képzetesebb mester. További kutatást igényel az, hogy Olsavszky 1752-58 között írt leveleiben a pócsi templom és sekrestye, az ottani oltárok festésével, a kolostorban az építetőket, Károlyi Ferencet és őt magát ábrázoló, egykori falképekkel kapcsolatban tokajiként említett ács-festő azonosítható lehet-e Spalinszkyvel. Hisz az említett Olsavszky-levelezés alapján ez az a mester, akire a legtöbb látványos munkát bízta rá a püspök. Ha ez bebizonyosodik, Spalinszky Mihály nevéhez lesz kapcsolható a máriapócsi kegyhely templomának és belső berendezésével kapcsolatos festészeti munka nagy része, ami munkásságának egyik fontos megrendelését jelentené.

A Spalinszkyék által festett ikonok színvonalukkal magasan kiűnnek az egyházmegye egykorú, többnyire népi ikonfestők által festett ikonjai közül. A plasztikus modellálás, tónusgazdagság, az igényesen kidolgozott részletek az alakok, drapériák, a tájháttér megfogalmazásában a munkácsi egyházmegye legnevesebb mestereivé emelte a festőtestvérpárt. Műhelyük további sorsát nem ismerjük, azonban egyes kompozícióik hatása a későbbiekben az egyházmegye kisebb templomaiban is feltűnt (Zúgó). Mint az egyházi központokban működő mesterek, feltehetően valamilyen részt vállaltak az utódok képzésében is. Elképzelhető, hogy az az idős bazilita szerzetes, akitől Krasznibrodon Miklóssy-Zmij József (1792-1841) – életrajzírói szerint – első rajzleckéit vette, az 1798 táján Krasznibrodon, illetve Bukócon tartózkodó Spalinszky Tádé volt.²³

²³ ПАП, С., „Ікони й іконописання на Закарпатті”, *Записки ЧСБВ*. Том XIV. Роме 1992, 135-136.

A vezető mesterek jelenlétén túl, a 18-19. század fordulóján pedig újabb püspöki körlevél tesz tanúbizonyságot a szakrális képzőművészeti-
iparművészeti feladatok jelentőségének s megfelelő ellátásuk fontosságának elismeréséről. Bacsinszky András püspök 1799-ben írt egyik körlevelében a fiatalság, köztük a papság gyermekeinek az egyházmegyében szükséges pályák felé irányítására hívta fel a figyelmet. „Hisz lehet e mindegyik pap e nagyszámú fiatalságból? Ennek ellenére az egész egyházmegye számára szükséges iparosokat, úgy mint festőket, fafaragókat, könyvkötőket, aranyozókat és másokat a mi rítusunkból lehetetlen találni; pedig ezekre mindig szükség van, és idegenek ezekért évente nagy fizetséget vesznek fel.”²⁴

²⁴ ШЛЕПЕЦЬКИЙ, А., „Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання”, *Науковий Збірник МУК в Свиднику* 3. Свидник 1967, 223-241.

SZABÓ PÉTER

A KATOLIKUS SAJÁTJOGÚ EGYHÁZAK EGYÜTTÉLÉSÉNEK JELENLEGI HELYZETE ÉS PERSPEKTÍVÁI*

TARTALOM: Bevezetés; I. Isten népe személyi elv („rítus”) szerinti lehatárolásának mai ekkleziológiai megítélése; II. Az együttélés jogi struktúrái; 1. „Befogadó” jellegű együttélési formák; 2. Együttélés saját rítusú részegyház keretében; 1/ Önálló keleti hierarchia létesítése: Mikor?; 2/ Az Apostoli Szentszék praxisa; III. Az együttélés egyes disciplináris kérdései.

Hölgyeim és Uraim! Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy a jelen előadást megtarthatom, a két Nemzetközi Kánonjogi Tárasaság közös kongresszusán. A számomra kijelölt téma igen közel áll hozzám, minthogy egy keleti katolikus egyház tagja vagyok és olyan területen élek, ahol az egyházak közötti együttélés számos tapasztalattal gazdagított.

Bevezetés

Kongresszusunk témaválasztása nyilvánvaló jele annak, hogy a migráció és a szocio-kulturális változási folyamatok utóbbi években tapasztalható radikalizálódása miatt, Isten népe strukturális artikulációja, bár különböző hangsúlyokkal, újra és egyre inkább alapvető kérdésként vetődik fel mind a katolikus mind az ortodox egyházban.

A keleti katolikus egyházak specifikus kapcsolódási elve, mint ismeretes, a rítus és a területiség kombinációja. A keleti katolikus közösségek Krisztus egyetlen Egyházába történő illeszkedésének ezen elve, a rítus-szerinti módozat, abból adódóan, hogy első alkalommal vetette fel az egyház szerkezeti szerveződésében addig ismeretlen személyi elv alkalmazásának problematikáját, a legutóbbi időkig feszültségeket hor-

* Consociatio Internationalis Studio Iuris Canonici Promovendo – Società per il Diritto delle Chiese Orientali, *Territorialità e personalità nel diritto canonico e ecclesiastico – Il diritto canonico di fronte al Terzo Millennio*. Atti del Congresso Internazionale, Università Cattolica Pázmány Péter, Budapest 2-7 settembre 2001. [Sezione: „Situazioni e prospettive dei rapporti interecclesiali”]; elhangzott: 2001. szeptember 3-án.

dozott magában. A „lokalitás” vagy „területiség” mint kizárólagos artikulációs elv („principium unitatis iurisdictionis”) ugyanis a XX. századig mind keleten mind nyugaton elvi szinten megkérdőjelezhetetlen lehatárolási szempont maradt, mégha de facto és szoros összefüggésben bizonyos politikai adottságokkal (úgy mint ottomán millet-rendszer, az „unió” iránti uralkodói érdekek) a katolikus joghatóság személyi-rituális alapú divíziójára már évszázadok óta adódtak is példák, méghozzá fokozatosan növekvő számban.

A teljes közösség ellenére – vagy egy precízebb ekkleziológiai optikában annak keretében – megosztott párhuzamos joghatóság törvényi szinten történő legitímációjában csak az elmúlt fél évszázad hozott lényegi elmozdulást. A II. Vatikáni Zsinat állásfoglalásai, s ami még ennél is beszédesebb, az azóta zajló jogszabályalkotás és szentszéki praxis, úgy tűnik, már bizonyos tendenciák egyértelmű beazonosítását és ebből adódóan az interrituális együttélés jövőjére vonatkozó perspektívák megrajzolását is lehetővé teszi. Ezen új tendenciák elemzése folyamatban van. Kijelölt témánk arra invitál minket, hogy a jelen tanulmányunkkal ehhez a reflexióhoz csatlakozzunk.

Gondolatmenetünket három részre osztottuk:

1. A rítus mint lehatárolási elv mai doktrinális megítélése;
2. Strukturális kérdések, tudniillik a rítus mint illeszkedési-betagozódási elv, illetve az abból adódó szerkezeti megoldások;
3. Az interekkleziális együttélés néhány gyakorlati aspektusa: a törvényt magyarázattal és a jogalkalmazással összefüggő, szorosabban vett diszciplináris kérdések.

I. Isten népe személyi elv („rítus”) szerinti lehatárolásának mai ekkleziológiai megítélése

A joghatóság személyi elv alapján történő megosztásának lehetősége a rítus-szerinti részegyházak többévszázados jelenléte miatt a katolikus Egyház praxisának immár bevett eleme. Diszkusszió tárgya ellenben, hogy a személyi elv hogyan viszonyul a területihez.

Mind a mai napig nem hiányoznak azt sugalló vélemények, hogy a rítus szerinti lehatárolás az egyházszervezetnek csak rendkívüli (sőt mi több csak tolerált) eleme, ami feszültségben áll az egyház teológiai lényegéhez sorolandó bizonyos karakterisztikumokkal. Mások vi-

szont, éppen ellenkezőleg, a rítust a területi delimitációval teljesen egyenrangú, teológiai szempontból az előzőnél semmivel sem kevésbé autentikus lehatárolási elemnek látják. Természetesen minkét oldal nem elhanyagolható tekintélyű forrásokra hivatkozik.

Egyes szerzők ma is hangsúlyozzák, hogy a „terület” teológiai jelentéssel bír, azaz konstitutív elem a részegyház szerkezetében. Következésképpen a CIC 372. kánon által megjelölt lehatárolási kritériumok, amelyek rítus vagy más hasonló jellegű elvek alapján párhuzamos részegyházak létesítését teszik lehetővé egy és ugyanazon területen, csak nehezen egyeztethetőek bizonyos teológiai alapelvekkel. A részegyházak kizárólag területi elv alapján történő lehatárolása és az egyháznak a népek egységére és minden emberi megosztottság meghaladására vonatkozó jel funkciója között ugyanis, e nézetek szerint, elválaszthatatlan kapcsolat van.¹

Ezen álláspont évezredes egyházi hagyományra támaszkodik. A püspöki joghatóság egységességének és oszthatatlanságának elvével szemben, mint ismeretes, az antik fegyelmi rend semmilyen kivételt nem engedett. Amennyiben skizmák megszűnése vagy migrációs körülmények miatt egy adott területnek több katolikus püspöke lett volna, e problémát mindig az adott terület megosztása, illetve a püspökök egymás alá rendelése révén oldották meg, teljességgel kizárva a hierarchikusan egyenrangú párhuzamos/versengő joghatóságok kialakulásának lehetőségét.² Ezen választásban az antik egyházat nem annyira, vagy legalábbis nem pusztán a kormányzati rend fenntartását célzó, tisztán fegyelmi megfontolások vezették. E praxis feltétel nélküli követése mögött inkább az a doktrinális természetűnek tekintett meggyőződés húzódott meg, amely szerint ugyanazon területen azért nem lehet két katolikus püspök, mert az adott hely egyházának osztatlan és kizárólagos főjeként megjelenő egyetlen helyi püspök alakja, mint Krisztus képmása, a „rekapituláció” eszkatológikus jeleként funkcionál. A helyi püspök éppen és csakis személyének egyetlensége („unicitas”) révén biztosíthatta valamennyi természetes és szociális divízió meghaladását az egyház katolicitásában; realizálhatta – az olykor radikálisan eltérő szocio-

¹ Vö. LONGHITANO, A., „Le Chiese particolari”, in *Chiesa particolare e strutture di comunione* (Il Codice del Concilio Vaticano II 5), Bologna 1985, 31-33; ID., „Chiese particolari e comunione delle Chiese”, in *Il diritto nel mistero della Chiesa, II* (Quaderni di Apollinaris 9), Roma ²1990, 362.

² I. Nic. c. 8, valamint Trull. c. 39; magyarázatukhoz lásd MEYENDORFF, J., „One Bishop in One City”, in *St Vladimir's Theological Quarterly* 5 (1961) 54-58.

kulturális háttér ellenére is – az összes megkeresztelt valódi egységét Krisztusban.³ A katolicitás a földi egyházban látható módon tehát a helyi püspök egyetlenségében nyilvánult meg. A nem tisztán területi elvű, párhuzamos joghatóság e logika szerint a skizma szinonimája, hiszen az a helyi egyház „teljesség-szerintiségét” (kath-holosz) biztosító funkciót osztja meg. Nincs valódi katolicitás ott, ahol az egység eszkatológikus jele (recapitulatio) helyett az egyházi struktúra az emberiség etnikai, kulturális és egyéb megosztottságait intézményesíti, illetve ahol éppen e partikularista jegyek alapján az egyház nem egyformán és feltétel nélkül nyitott minden krisztushívó felé. A szigorú territorialitás ezen elve, miután a IV. Lateráni Zsinat azt újra kinyilvánító rendelkezését felvették a *Liber extráda*, a sokasodó de facto kivételek ellenére is, egészen a XX. századig hatályos jogi norma maradt.⁴

Az elmúlt század új kihívásai, mindenekelőtt a tömeges és mindinkább növekvő migráció nyomán a II. Vatikáni Zsinat azonban kénytelen volt felülvizsgálni az imént leírt, addig – legalábbis elvi szinten – megfellebbezhetetlennek tekintett, antik korra visszanyúló doktrínát.

A kérdésben releváns két zsinati hely közül az egyik, a CD 23.3,⁵ a sokévszázados, osztatlan tradíció és a változó világ követelményei között fennálló dilemmában, mint az a szövegtervezet zsinati bemu-

³ ZIZIOULAS, J., „Ortodossia”, in *Enciclopedia del novocento*, vol 5, 1. Ugyanakkor a párhuzamos joghatóság jelensége ma az ortodox egyházkormányzatban is jelen van, igaz eddig szinte kizárólag az úgynevezett ortodox diaszpórában. Ezt a helyzetet, mint ismeretes, az ortodox kánonjog egységesen anomál szituációnak tartja, s feloldását az összehívásra váró Pánortodox Zsinattól reméli. Ezen álláspontot példázza Bartholomaios, konstantinápolyi pátriárkának a moszkvai pátriárkához címzett, az észt ortodox egyház helyzetére vonatkozó ezévi levele. Ez újólág deklarálja, hogy az említett ország vonatkozásában *de facto* kialakult (orosz és konstantinápolyi) párhuzamos joghatóság nem felel meg az ortodox ekkleziológiának, s így csakis eltűntnek tekinthető „par économie spéciale” e „jusqu’à ce que l’ordre canonique soit restauré”; Vö. „Service orthodoxe de presse”, n. 254, janvier 2001, 3.

⁴ Vö. CONC. LATER. IV., const. 9, in *Conciliorum eecumenicorum decreta. Edizione bilingue*, Alberigo, G. (eds.), Bologna 1991, 239; IX. Gregorio: X, c. 14, *De officio iudicis ordinarii*, I, 31.

⁵ *Hunc quoque in finem, ubi sint fideles diversi Ritus, eorum spiritualibus necessitatibus Episcopus dioecesanus provideat sive per sacerdotes aut paroecias eiusdem Ritus, sive per Vicarium Episcopalem aptis facultatibus instructum et, si casus ferat, etiam caractere episcopali ornatum... Quod si haec omnia, ob rationes peculiare, iudicio Apostolicae Sedis, fieri non possint, Hierarchia propria pro diversitate Rituum constituatur* (CD 23.3).

tatásakor mondott beszédből kidomborodik,⁶ figyelemre méltóan mérsékelt, lényegében a tradíció vonalán megmaradó álláspontot fogalt el.

Amint Adolfo Longhitano e vonatkozásban megjegyzi, egy kompromisszum jellegű megoldás keretében „visszafordíthatatlan tényként fogadták el a rítus szerinti [azaz ugyanazon területen fennálló, párhuzamos katolikus] egyházmegyéek létét, de az ilyenek további létesítését utolsó lehetőségnek tekintették, amelyhez csakis akkor lehet folyamodni, hogy ha a CD 23 által megjelölt megoldásokat, az ott közölt sorrend szerint már mind kimerítették”.⁷ Ez a zsinati szöveghely azt tükrözi, hogy az atyák – belátva az eredeti állapotra való visszatérés gyakorlati kivitelezhetetlenségét – inkább csak belenyugodtak az adott helyzetbe,⁸ ám korántsem kívánták a pasztorális szükségből alkalmazott kivételt (tudniillik a párhuzamos katolikus joghatóság lehetőségét) az egyház strukturális szerveződésének szabályává tenni.

A másik kapitális zsinati hely, az OE 4 a részegyházak rítus címén történő duplikálásának lehetőségével kapcsolatban ellenben korántsem tartózkodó, amennyiben előírja, hogy a rítus szerinti egyházak megerősítésének érdekében alapítsanak önálló rítus szerinti paróchiákat és saját hierarchiát is, ahol azt a hívők lelki java megkívánja.⁹

Clemens Pujol szerint az ilyen egységek létesítését itt a Zsinat a rítusok megőrzése eszközének tekinti, mert a hívek rítusuk szépségét, nagyságát és vallási erejét csakis saját rítusú egyházi organizációkban

⁶ Lásd a *Christus Dominus* szövegtervezetéhez adott magyarázó beszédet: „venit quaestio de sic dictis dioecesibus personalibus ratione ritus. Multum in aula disputatum est de hac re; ipsos orientales patres haud inter se concordēs deprehendimus, aliis alia prorsus opposita postulātibz, unde unica solutio pro omnibz casibz valida impossibilis apparuit. Schema nostrum omnes solutiones a patribz suggestas simul in unum colligit et ordine quodam, a minore ad maiorem progrediente, disponit, ita ut nulla solutio adhiberi queat nisi paecedentes impossibilis aut infructuosae sint probatae. Sic pro posse servatur principium unicūcitatis iurisdictionis in eodem territorio, at simul congrue providetur, etiam hierarchia propria pro diversis ritibus constitui valeat”, in *Acta Synodalia* III/VI, 161-162. A kérdés részletes bemutatásához lásd LEGRAND, H., „La délimitation des diocèses”, in *La charge pastorale des évêques*, (Unam Sanctam 74), Paris 1969, 177-219.

⁷ LONGHITANO, *Le Chiese* (nt. 1), 32.

⁸ Ilyen értelemben LEGRAND, H., „»One Bishop per City«. Tensions around the Expression of the Catholicity of the Local Church since Vatican II”, in *The Jursit* 52 (1992) 380.

⁹ *Provideatur igitur ubique terrarum tuitioni atque incremento omnium Ecclesiarum particularium ac propterea constituentur paroeciae atque propria hierarchia, ubi id postulat bonum spirituale fidelium* (OE 4).

képesek megtapasztalni! Az idegen rítusú szervezeti egységekbe való integrálódás, bár rendkívüli körülmények esetén lehet hasznos, számukra többé-kevésbé mindig idegen marad. Következésképpen az OE 4 szándéka pontosan a keleti hierarchia kiépítésének hatékony előmozdítása, aminek nem képezheti akadályát az a tény, hogy egy adott területet latin egyházmegyék már lefednek. Az önálló hierarchia létesítésének egyetlen szükséges és elégséges kritériuma a „bonum spirituale fidelium”. Szignifikáns tény, hogy a határozat e pontjának szerkesztése során minden olyan szövegmódosítási javaslat elutasításra jutott, amelyek, pontosan a CD fentebb idézett pontjának vonalán, a keleti hierarchia kiépítésére vonatkozó ezen alapvető zsinati szándék gyengítését célozták.¹⁰

Úgy tűnik, hogy – nem egyedüli esetként – a II. Vatikánum a rítus szerinti párhuzamos részegyházak hasznosságának kérdésében sem tudott teljesen egyértelmű álláspontot kialakítani. A két zsinati szakasz közti feszültség nyilvánvaló. A mondottak alapján mindenesetre megállapítható, mint minimum, hogy az OE rítus szerinti részegyházak alapítására vonatkozó kedvező hozzáállása nem rendelhető alá a CD ugyane kérdésre megfogalmazott megszorító rendelkezésének.¹¹ E kettősség egyébként éppenséggel beleillik abba a bizonytalanságba, ami a territorialitás-perszonalitás kettősségének kérdésében az egyes zsinati szövegek interpretációját a rítus kérdéskörétől függetlenül is jelzi.¹²

A doktrinális háttér áttekintésének lezárásaként két megjegyzést tartunk szükségesnek.

¹⁰ Vö. PUJOL, C., *Decretum Concilii Vaticani II »Orientalium Ecclesiarum«*. Textus et commentarium, Romae 1970, 41-43. Az említett szövegjavításokhoz lásd: Modi nn. 46, 47, 48.

¹¹ Két azonos műfajú dokumentumról van szó. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a CD külön jegyzettel utal az OE 4-re, amiből azt a következtetést is levonhatnánk, hogy az előbbi dokumentum az utóbbi fényében magyarázandó. Az OE kifejezetten szól a keleti hierarchia kérdéséről, illetve szövegfejlődéséből az derül ki, hogy a zsinat itt stabil álláspontot alakított ki. Ezzel szemben a CD kialakítása során, legalábbis a vitákat összegző idézett relációból úgy tűnik, inkább kompromisszumos megoldás született.

¹² A vélemények széles skálájának illusztrálására megemlíthető, hogy egyes szerzők egyenesen a személyi jurisdikció teljes egyenrangúsítását hozó új zsinati írányvonalról beszéltek; így pl. MARTÍNEZ TORRÓN, J., *La configuración jurídica de las Prelaturas personales en el Concilio Vaticano II*, Pamplona 1986, 272-273. Mások a perszonális kritérium ilyen értelmű emancipációját zsinati a dokumentumok és a kodifikáció történetére támaszkodó, lényegi kritikai megjegyzésekkel illették. E tekintetben utóbb lásd RAMOS, F., „La delimitazione delle Chiese particolari (can. 372)”, in *Angelicum* 77 (2000) 299-336.

1. A részegyház fentebb említett eszkatológikus jel funkciója a katolikus kánonjog számára sem irreleváns. E tény azonban nem szolgáltat alapot arra, hogy a személyi elvet is alkalmazó szerveződési formák valamennyi típusának a legitimitását is kétségbe vonjuk.¹³ A Szentszék rítus-egyházmegyék alapítására vonatkozó praxisa locus theologicus, hiszen abban az egyház Legfőbb hatóságának immár több évszázados, stabil álláspontja tükröződik, tanúsítva a területi joghatóság rítus szerinti megosztásának törvényességét.

2. Az egyház „szakramentalitása” (tudniillik az a tény hogy az egyház az üdvösség hatékony jele és eszköze), megköveteli hogy egységre látható módon (szociológiai-intézményes formában) is manifesztálódjon. A látható egység is jele, következésképpen pedig hatékony eszköze is az üdvösségnek.

A látható egység kitüntetett eszköze volt a fentebb leírt antik modell („helyi egyház”). A helyi joghatóság osztatlansága azonban csak egy lehetséges jogi módozata az egyház egysége manifesztálásának. Nem mondható, hogy annak hiányában oly módon kisebbedne az egyház szakramentalitása, hogy az többé így már nem volna az üdvösség valódi jele és következésképpen hatékony eszköze („Krisztus Egyháza”).

A mai valóság két ténye e tekintetben aligha hagyható figyelmen kívül. Egyrészt factum a párhuzamos katolikus joghatóságok jelensége. Másrészt, a „helyi egyház” modell a milliós egyházmegyék esetében már messze nem olyan evidens és hatékony jele az eszkatológikus rekapitulációnak, mint az antik kor antropomorf méretű, episzkopális elnökletű eucharisztikus közösségei esetében volt. E tény neves ortodox kanonistákat is arra indított, hogy az egység megjelenítésére más eszközt, nevezetesen a „kommunió struktúra” különféle formáit hívják segítségül.¹⁴

Az egyház egységének végső gyökere valójában a részegyházak kölcsönös egymásban levősége („reciprok immanencia”), a plena communio.¹⁵ Ennek konkrét megjelenési formáiként (és nemkevésbé

¹³ Ilyen álláspontot látszik sugallni az a szerzői vélemény, amely szerint a részegyházak elkülönítése tekintetében a területi elven túli szempontok, tudniillik a rítus és „más hasonló kritériumok” szerinti lehatárolás (vö. CIC 372. kán.) olyan norma, amelynek nincs megfelelő teológiai igazolása; így: LONGHITANO, *Le Chiese* (nt. 1), 35.

¹⁴ ERICKSON, J., „The Local Churches and Catholicity: An Orthodox Perspective”, in *The Jurist* 52 (1992) 501-503.

¹⁵ LG 23; CONGR. PRO DOCTR. FID., litt. ap. *Communio notio* (1992); AYMAN, W., „Die Communio Ecclesiarum als Gestaltungsgesetz der einen Kirche”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 139 (1970) 69-90; ROUCO VARELA, A. „Iglesia universal

konstituáló eszközeiként) tartjuk számon a teljes szentségi közösséget, valamint az episzkopális kollegialitást.

Kétségtelen, hogy a rítus szerinti egyházak, illetve a csak „de facto” létező Ortodoxián belüli párhuzamos joghatóságok, magukon hordozzák a megosztottság bizonyos jeleit.¹⁶ Ugyanakkor a helyi egyház modellel szemben (unicitas iurisdictionis), a hangsúlyt a kommúnió struktúrára helyező felfogásnak jelentékeny előnyei is vannak. Így például a reciprok immanencia tétele, tudniillik az „ex quibus” et „in quibus” redukálhatatlan dialektikája (LG 23a), és nem kevésbé annak intézményes garanciái kizárják, hogy a helyi egyház autarch egységként jelenjen meg, és mint ilyen elszigetelődjön a Communio Ecclesiarumtól (csakis „in quibus”).¹⁷

A püspöki funkció lokális többszöröződése, a szinodalitás formáinak párhuzamos erősítését feltételezi. Nem véletlen, hogy az OE 4

– Iglesia particular”, in *Ius canonicum* 22 (1982) 221-239; CORECCO, E., „Chiesa particolare”, in *Digesto delle Discipline Pubblicistiche*, Torino 1989, 17-19.

¹⁶ Az antik modell hiveinek jogos megjegyzése, hogy a nemzeti alapú megosztottság intézményesítése feszültségben áll az egyház „egyetlenségével”. E tekintetben szignifikánsnak tartjuk, hogy a rítus definíciójában a „náció” fogalma immár nem jelenik meg (CCEO 28. kán.). Ugyanakkor, mint azt elnevezéseik is tükrözik, a sajátjogú egyházak (szinte) kivétel nélkül *de facto* máig nemzeti alapon szerveződnek (vö. *Annuario Pontificio* 2000, 1224-1227). A sajátjogú egyházak szocio-kulturális szinten is szükséges nyitottságának reményében felvethető lenne a kérdés, hogy nem volna-e időszerű (vagy legalábbis hasznos) óvatos és körültekintő lépéseket tenni „de-etnizációjuk” irányába? Egy esetleges ilyen előjelű elmozdulás egyébiránt a kedvezően hatna a korábban egységes, ma azonban a modern nacionalizmus nyomán széttartott, töredezetté vált keleti hierarchiák szorosabb *koordinációjá* irányában is. E folyamat eredményeként a „rítus” csakis a keresztény hit adott szocio-kulturális jellemzők szerint történő megélését (*modus vivendi*) jelentené. Ez ugyan szükségszerűen lokális kötődésű, de a modern nacionalizmusokkal szemben nem asszimilatív és kirekesztő természetű! Érdemes megjegyezni, hogy nem annyira a joghatóság megosztása, mintsem a túlzottan erős (kizáró) náció-kötődés az, ami egyeztethetetlen az egyház szakramentális-rekapitulációs küldetésével. Történeti tények azt mutatják, hogy kirekesztő jellegű lehet az „unicitas iurisdictionis” regulájának teljesen megfelelő részegyház is (vö. pl. a XIX. századi amerikai latin egyházmegyek szinte kirekesztő kötődése az ír és német identitáshoz, és az ebből adódó skizmatikus jelenségek).

¹⁷ A történelem azt mutatja, hogy veszélyétől a kizárólag a helyi egyház antik modellére építő ortodox ekkleziológia nem egészen mentes; ilyen értelemben lásd ERICKSON, J., „The Local Church and Catholicity: An Orthodox Perspective”, in *The Jurist* 52 (1992); vö. még AYMANS, W., „La communio Ecclesiarum, legge costitutiva dell’única Chiesa”, in ID., *Diritto canonico e comunione ecclesiale. Saggi di diritto canonico in prospettiva teologica*, (Collana di studi di diritto canonico ed ecclesiastico – Sezione canonistica), Torino [1993], 17-20.

rögtön azután hogy kilátásba helyezi a rítus alapján történő párhuzamos hierarchiák kialakításának lehetőségét, azonnal a koordinációs szervek létesítésének szükségességét is jelzi.¹⁸ Az egyház további praxisa fogja megmutatni, hogy a párhuzamos joghatóság jelenségének egyre erősödő terjedést követően is elégséges eszköznek fognak-e bizonyulni a koordinációhoz ma kilátásba helyezett szinodális szervek. Egyes jelek arra látszanak mutatni, hogy azok kompetenciái, éppen az egyház küldetésének hatékonyabb teljesítése érdekében erősítendőek, szükségszerűen a sajátjogú autonómia rovására.¹⁹

II. Az együttélés jogi struktúrái

Ezek után lássuk, hogy a hatályos kánonjog milyen intézményes formákon keresztül igyekszik megfelelni a globalizáció miatt egyre intenzívebb külső és belső migrációból fakadó pasztorális kihívásoknak.²⁰

1. „Befogadó” jellegű együttélési formák

Saját rítusú hierarchia hiányában a katolikus krisztushívők az adott területen már jelen levő, más rítusú részegyházak tagjaivá válnak (916. kán. 5. §),²¹ lelkipásztori ellátásukért e részegyház püspöke felelős. Ennek biztosítására különböző jogi megoldások lehetségesek: a lakóhely szerinti plébánosok megbízása, saját rítusú pap alkalmazása, rítusparóchia illetve rítushelynök(ség) létesítése.

¹⁸ Ezen, a helyi és az egyetemes egyház között történetileg kialakult „köztes” kormányzati szervek legfontosabb funkciója éppenséggel a helyi egyházak atomizációjának minimalizálása, amely jelenség (tudniillik az esetleges elszigetelődés, atomizáció) ellentétben az egyház lényegi szerkezetével, vö. PHILIPS, G., *La Chiesa e il suo mistero. Storia, testo e commento della Lumen gentium*, (Jaka Book 93), Milano ⁴1989, 275.

¹⁹ Ez a gyakorlatban jelenthetné a püspöki konferenciákhoz hasonló kompetenciájú interekkleziális konventek kialakítását, akár törvényi szinten, akár külön állandó felhatalmazások keretében (vö. CD 38).

²⁰ Megjegyzendő, hogy e negatív jelenségek nemcsak a latin hierarchia alatt élő keleti katolikusokat érintik, hanem, azokat a keleti részegházakat is, ahol a paróchiális lefedettség nem egyenletes. (Nem mentes e problémától a magyar görög katolikus egyház sem, ahol az elvándorlás aránya éppen ezen egyház tradicionális területeiről, a keleti megyékből a legmagasabb).

²¹ Vö. PUJOL, C., „Condicio fidelis orientalis ritus extra suum territorium”, in *Periodica* 73 (1984) 489-504; ERDŐ, P., „Questioni interrituali del diritto dei sacramenti (battesimo e cresima)”, in *Periodica* 84 (1995) 326-329.

Hogy e verziók közül mikor melyik alkalmazása indokolt, az természetesen erősen szituációfüggő. Az intézményes elkülönülés minimalizálását favorizáló logika (CD 23.3) mindenesetre túlhaladottnak tűnik. A megmaradás esélyének kisebbségeknél igen fontos pszichológiai összetevője annak megtapasztalása, hogy megvan-e a lehetőségük arra, hogy a kivándorlás célterületein – mind szociológiai mind jogi értelemben – valódi közösségként szervezhessék magukat újra. E ponton emlékeztetni kell arra, hogy a vonatkozó latin normát, amely pusztán a CD 23.3 szövegének egyszerűsített átvételére szorítkozik, a kérdéskör iránt nagyobb érzékenységet tanúsító keleti jog jelentősen kiegészítette. Az OE 4 már idézett pontjának szószerinti kodifikációja szándékoltan a megyéspüspököknek más rítusú hívek irányában fennálló kötelezettségeire kívánt határozott hangsúlyt fektetni. Az említett püspökök „*gravi obligatione tenentur*” (1) minden lehetséges módon gondoskodni, hogy hívek tartsák meg, éljék és minden erejükkel kövessék sajátjogú egyházuk rítusát; továbbá (2) elősegíteni ilyen (másrítusú) hívek és az azok esetében illetékes sajátjogú egyház felsőbb hatóságai közötti kapcsolatokat.²² Komoly jogtechnikai hiányosság, hogy e kánon a latin egyházzal nem tesz kifejezett említést, jöllehet az esetek döntő többségében éppen ennek püspökei a címzettjei. Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy az itt leírt kötelezettségek a latin püspökökre is állnak. Az nemcsak a saját rítushoz való alapvető jog szerves eleme,²³ hanem pápai megnyilatkozások is utalnak rá.²⁴ Az „*omnia providendi*” itt említett logikája megkövetelni

²² CCEO 193. kán. 1. § (OE 4). Vö. „The text... is a reiteration of n. 23 of the Council's Decree »Christus Dominus«, with the stress on the *grave* obligation of the local bishop (in general of the Latin rite) to procure *by all means* that Orientals, entrusted to his care, may *easily* fulfill their obligation of remaining Oriental...”, in *Nuntia* 6 (1978) 27 (kiemelés általunk).

²³ CIC 214. kán.

²⁴ Erről a kötelezettségről tanúskodnak II. János Pál szavai is, amelyekkel a CCEO Püspöki Szinódus előtt történő bemutatásán keresztül a világegyház püspökeihez fordult. Mivel olyan pápai megnyilatkozásról van szó, amely kapitális jelentőségű a CD 23.3 és az arra épülő jogszabályok mai értelmezésében, érdemes a szöveget ide idéznünk: „Altri invece sono affidati alla cura di Ordinari latini. È stato sempre ed ovunque pressante desiderio dei Sommi Pontefici che tutti questi fedeli, per usare le parole del Concilio Vaticano II, »mantengono dovunque il loro proprio rito, lo onorino e, secondo le proprie forze lo osservino« (OE 4). La Santa Sede, specie tramite, l'assidua opera della Congregazione per le Chiese Orientali, tanto benemerita, ha fatto e farà tutto, il possibile, perché questi fedeli trovino ovunque nel mondo circostanze favorevoli ad assecondare il desiderio or ora espresso, ed essa è fiduciosa che anche tutti gli Ordinari, alla cui cura pastorale essi sono affidati, saranno partecipi

látszik, hogy az érintett megyéspüspök az összes rendelkezésére álló intézményes eszközt is igénybe vegye. Következésképpen a rítusparóchiák létesítése, illetve püspökké szentelt rítushelynök kinevezésének kérése is javallott minden olyan esetben, ha van rá reális igény és az lehetséges, s nem csak akkor ha azok hiánya már bizonyíthatóan kárt okoz!²⁵

A diaszpórában élő keleti katolikusok asszisztenciájára a Keleti Kongregáció gyakorlata törvényi szinten nem szabályozott jogintézményeket is alkalmaz, amelyek – legalábbis az utóbbi évtizedek gyakorlatának tanúsága szerint – sok esetben már az önálló hierarchia kialakításának előzetes lépései.²⁶

Az egyik ilyen „*praeter legem*” figura az apostoli ordináriátus, amelyet akkor alapítanak, ha egy országban jelentős számú keleti katolikus él latin hierarchia alatt.²⁷ Fontosabb jellemzőik a Keleti Kongregáció 1930-as évektől kialakuló gyakorlata alapján azonosíthatók be.

E speciális jogintézményeket, olyan területeken létesítik, ahol a keleti katolikus közösségek nem rendelkeznek saját részegyházakkal. Az apostoli vagy rítusordináriátusok jogi alakzatai olykor meglehetősen jelentős eltéréseket mutatnak. Keretükben a krisztushívők gondozása egy latin püspökre van bízva, speciális jogosítványokkal és kötelezettségekkel felruházott saját ordinárius minőségben. Minthogy ezen szervezeti egységek a már jelen levő latin hierarchiára alapozódnak és nem vonják

di questa sollecitudine, nella consapevolezza che con ciò rendono un essenziale servizio alla Chiesa universale e danno testimonianza della loro preoccupazione per ciò che all'uomo è più prezioso e congeniale, e cioè di poter vivere secondo quella cultura del cuore nella quale il Creatore lo ha posto sin dal seno materno, e che un tale agire è veramente conforme a quanto esige la »salus animarum«; „Discorso del Santo Padre alla Presentazione del »Codice dei Canoni delle Chiese Orientali« alla XXVIII Congregazione Generale del Sinodo dei Vescovi, il 25. X. 1990”, in *Nuntia* 31 (1990) 20-21, n. 9.

²⁵ E tekintetben nem túl szerencsés, hogy a *CIC* 383. kán. 2. §-a a forrását képező *CD* 23.3-mal szemben a rítusvikárius püspökké szentelésének lehetőségére már nem hívja fel a figyelmet; vö. BROGI, M., „Cura pastorale di fedeli di altra Chiesa »sui iuris«”, in *Revista española de derecho canónico* 53 (1996) 127.

²⁶ Lásd az alább következő statisztikai adatokat.

²⁷ Vö. *Annuario Pontificio* 2000, 1922; ARRIETA, J. I., „Chiesa particolare e circoscrizioni ecclesiastiche”, in *Ius Ecclesiae* 6 (1994) 31-33; PASSIACOS, J., „L'Ordinariat des catholiques de rite oriental résidant en France”, in *L'année canonique* 40 (1998) 151-163. E jogi figura továbbfejlődésének példája az örmény katolikusok számára nemrégiben alapított Kelet Európai Ordináriátus, amennyiben e jogintézmény teljes mértékben az apostoli exarchátusokkal egyenértékű; vö. BROGI, *Cura pastorale* (nt. 25), 130.

magukkal külön püspöki székkal rendelkező, elkülöníthető püspöki hivatalt alapítását, az apostoli ordináriátusok a latin kánonjog struktúrájának tekinthetők. Ugyanakkor az ordináriusok a Keleti Kongregáció felügyelete alatt tevékenykednek, s gyakran külön szabályozzák nemcsak a többi latin helyi ordináriushoz, hanem az érintett keleti sajátjogú egyházak főihez fűződő speciális jogviszonyukat is.

Az ordináriátusok létesítésének rációja elsősorban a nagyobb kormányzati egység biztosítása. Az alapítási dekrétumban meghatározott speciális felhatalmazások révén az Apostoli Szentszék kifejezetten megjelöli azokat a konkrét feladatokat, amelyek a keleti katolikus közösségek megerősítése érdekében fogantatandóak.²⁸

Ezen túl megemlítendő még, hogy a keleti hierarchiával nem rendelkező hívek kisebb csoportjai életének hatékonyabb nyomkövetésére és a saját főpásztorukként fungáló latin ordináriusok irányukban megmutatkozó pasztorális elkötelezettségének előmozdítására és támogatására a Keleti Kongregáció saját „delegátusokat” szokott kiküldeni, míg különleges esetekre „állandó vizitátorok” kinevezésére került sor. Néhány esetben pedig az ilyen vizitátorok kinevezése nem a kongregációtól, hanem magától a római pápától jött és speciális felhatalmazások megadásával járt együtt.²⁹ Maga a CCEO is utal viszont a „pátriárkai vizitátor” figurájára, akinek igen fontos szerepe van az egyházfő és a joghatósági területén kívülre szakadt hívei közötti kapcsolattartás biztosításában (148. kán.).

Az egyházközi együttélés témájában végül feltétlenül utalnunk kell egy újabb jogi jelenségre. A keleti kodifikáció, noha a pátriárkai joghatóságot nem terjesztette ki a diaszpóraterrületekre,³⁰ a velük fenntar-

²⁸ Vö. pl. S. Congr. Ori., 30. IV. 1986, „Declaration interpretative du decret du 27 juillet 1954, n. III”, in AAS 78 (1986) 784-786. (Apostoli ordináriusnak rendszerint az adott ország legjelentősebb latin püspökét jelölik ki. Ez elvileg egyben arra is lehetőséget ad, hogy az ordinárius pénzügyi eszközökkel is támogassa az alapítási dekrétumban számára megjelölt feladatok realizálását.)

²⁹ BROGI, *Cura pastorale* (nt. 25), 128-129; ID., „Prospettive pratiche nell'applicare alle singole Chiese »sui iuris« il CCEO”, in PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, *Ius in vita et in missione Ecclesiae, Acta Simposii Internationalis Iuris Canonici occurrente X anniversario promulgationis Codex Iuris Canonici, diebus 19-24 Aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 749. köv. Vö. még PB 59. cikkely.

³⁰ E problematika összefoglalásához, mely közismerten a kodifikáció egyik legvitatottabb kérdése volt, mindenképp láss ZUŽEK, I., „Canons Concerning the Authority of Patriarchs over the Faithful of their own Rite who Live Outside the Limits of Patriarchal Territory”, in *Nuntia* 6 (1978) 3-33.

tott kapcsolatokat igyekezett megerősíteni.³¹ Ez aligha meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy egy sajátjogú egyház személyi kiterjedése jóval túlterjed azon a joghatósági területen, amely felsőbb hatóságai kormányzati hatalmának alá van rendelve. A diaszpórában latin joghatóság alatt élő keleti katolikus hívek kettős jogviszonya (latin egyházmegyei tagság mellett keleti sajátjogú egyháztagság) az ilyen típusú, első látásra talán szokatlan interferenciákat nyilvánvalóan indokolja. A keleti sajátjogú egyházfőknek a latin részegyházak kötelékében élő hívei fölött gyakorolt új jogosítványai a latin egyház illetékeseit felkészületlenül érték. Azok elfogadtatásához, illetve esetleges további bővítéséhez emiatt, úgy tűnik, még idő szükséges.³²

2. Együttélés saját rítusú részegyház keretében

A címben jelzett együttélésnek ez a rendes módozata, amelynek egy sajátjogú pátriárkai egyház területén belüli egyházmegyétől egy diaszpórában alakított apostoli exarchátusig sokféle és igen eltérő kontextusú megjelenési formája lehet. Mindezen variációknak közös jellemzője azonban, hogy egyrészt a rítusbeli azonosság miatt, másrészt pedig azért, mert direkt erre a célra létesítették őket, az ilyen részegyházak általában jobb garanciát nyújtanak a saját rítus szerinti hitélet alapvető jogának realizálásához. Az együttélés természetes kereteit adó egyházmegyei intézményrendszer közismert és lényegében mindkét kódexben azonos. Döntő jelentőségű és további reflexióra érdemes kérdés viszont annak meghatározása, hogy mikor indokolt az idegen hierarchia alá tagozódás rendszerről a saját részegyház létesítésre áttérni?

1/ Önálló keleti hierarchia létesítése: Mikor?

Az újabb jogszabályok már nem csakis utolsó lehetőségként („ultima ratio”) beszélnek a párhuzamos keleti részegyházak létesítéséről, hanem a kérdést pozitív szemszögből megközelítve az alapítás lehetőségét attól teszik függővé, hogy vajon „a hasznosság azt javallja-e”, illetve, hogy „a hívek száma és a körülmények azt megkövetelik-

³¹ Vö. CCEO 68. kán., 86. kán. 2. §, 104., 139. kk., 143. kán. 1. § 1° és 2. §, 146. kán. 1. §, 148. kán. 1. §, 150. kán. 3. §, 187. kán. 2. §, 193. kán. 3. §, 206. kán. 2. §, 208. kán. 2. §, 318. kán. 2. §, 829. kán. 3. §.

³² Vö. mindenekelőtt a CCEO 193. kán. 3. §-ának kodifikációtörténetét: BROGI, *Cura pastorale* (nt. 25), 124-126.

e”.³³ Jelentős szerzők ellenben továbbra is azt hangsúlyozzák, hogy a latin jog, noha valamelyest kétségtelenül enyhített fogalmazásmódban, szabályként továbbra is a terület szerint osztatlan részegyház modelljét preferálja.³⁴ Eszerint egy olyan területen, ahol már létezik katolikus részegyház (az esetek döntő többségében latin), a rítus szerinti eltérés alapján másik (valamely keleti) párhuzamos részegyház létrehozása csak kivételes engedményként (azaz a regulától való elérésként) lehetséges. E szemléletmód tehát a keleti részegyházak teljes problematikáját következetesen a CD 23.3 restriktív vonalán tartja.³⁵

A részegyházak alapítása természetesen alapos megfontoltságot és proporcionális motivációt igényel, ez nyilvánvaló. Lényegi kérdés viszont, hogy az indokok értékelésénél valóban továbbra is a hagyományos preferencia rendszer alapján kell-e mérlegelni? Azaz, a rítusok érdekei vajon továbbra is csakis kivételként érvényesíthetőek-e vagy ellenkezőleg, a döntésben immár az OE első pontjai által adott új szempontoknak kell dominálnia? Más szavakkal: a törvényhozó összességében preferálja-e a rítusszerinti részegyházak többszörözhetőségét, vagy azt továbbra is csak a nagyobb rossz elkerülésére szolgáló, önmagában azonban pozitív jelenségnek nem tekinthető jogeszköznek tekinti (vö. ultima ratio)?

Számunkra úgy tűnik, hogy e tekintetben lényegi változások idejét éljük. Az imént citált tanulmány, miközben kitűnő összefoglalást ad a részegyházak teológiai-jogi alkotóelemeiről, azt a következtetést látszik sugallni, hogy e feltételrendszer szinte majdnem komplett teljesítésének képessége hiányában aligha tekinthető indokoltnak a latin egyházmegyei rítus szerinti diszmembrációja.³⁶ Az ilyen jellegű megosztás szükséges feltételeinek elemzésekor azonban nézetünk szerint helyesebb, ha a részegyház teológiai-jogi ideálja helyett a létesítéshez szükséges elengedhetetlen minimumokból indulunk ki.

A Keleti Kódex e kérdésben radikális kompromisszumokra való hajlandóság jegyeit mutatja. Hogy csak a legkarakterisztikusabbakat

³³ CIC can. 372, § 2; PB art. 59.

³⁴ CIC can. 372, § 1: „pro regula habeatur...”

³⁵ A kérdéskör kifejezetten ilyen szemszögű megközelítéséhez lásd: JAEGER, D.-M., „Erezione di circoscrizioni ecclesiastiche orientali in territori a popolazione cattolica prevalentemente di rito latino: considerazioni canoniche e presupposti ecclesiologici”, in *Antonianum* 75 (2000) 499-521. Jelzés értékű, hogy e tanulmány konklúziója a „Quoniam” kezdetű, híres lateráni konstitúció citálásával zárul.

³⁶ JAEGER, *Erezione* (nt. 35), 509-519.

említsük, nemcsak arra van lehetőség, hogy az igazságszolgáltatás teljes rendszerét más sajátjogú egyházra bizzák, hanem arra is, hogy az általános helynöki hivatalt is más sajátjogú egyházhoz tartozó pap töltsé be.³⁷ Mivel a hivatalok jelentős része pappá nem szentelt személyekre is bízható, ugyancsak rítusukra való tekintet nélkül, arra a következtetésre juthatnánk, hogy az egyházmegye akár néhány áldozópap jelenléte esetén is működőképes. Persze a proporcionált presbiterium közreműködése nélkülözhetetlen, hiszen az Evangélium és az Eucharisztia csakis rajtuk keresztül realizálódó tényleges jelenléte nélkül nincs részegyház (CD 11). Éppen erről gondoskodandó rendelkezik úgy a keleti jog – újabb radikális kisegítő eszközhez folyamodva! – hogy saját rítusú klérus hiányában a diaszpóra egyházmegye élén álló keleti püspök kérheti az adott terület latin papságának aktív pasztorális közreműködését.³⁸

Mi több, a keleti jog az egyházmegyéhez hasonított részegyház-típusok esetében, jöllehet azokat az „exarchátus” egyetlen kifejezése alá foglalja össze, ténylegesen (éppen ez utóbbi jogi figura rendkívül rugalmas kezelése révén) ismeri az egyházmegyéhez hasonított intézmények CIC 368. kánon szerinti teljes skáláját.³⁹ E figura itt is éppen olyan helyzetek áthidalására szolgál, amikor eparchia létesítésére a „az egyházi alapanyag” hiányos jelenléte vagy egyéb okok miatt (még) nincs lehetőség. A nagyobb rugalmasság biztosítására a törvényhozó itt valóban radikális adaptációk lehetőségét helyezi kilátásba, nemcsak a tanácsosok testülete, hanem a teljes egyházmegyei hivatal (!), a továbbá a papi szenátus és a pasztorális tanács esetében is.⁴⁰

Ha a keleti közösségek latin egyházmegyéktől való leválasztása tényleg csak akkor volna indokolt, amikor az ideális részegyház attribútumai már többségükben megvalósultak az adott helyen, akkor irracionális volna ilyen radikális kisegítő normákat a kódex szintjén megfogalmazni. E normák jelenléte éppen annak nyilvánvaló jele, hogy a Törvényhozó elég gyakran véli az ilyen szituációk előfordulását ahhoz, hogy törvényi szinten kezelje őket (ne pedig csak az egyes részegyházak alapító dokumentumaiban rendelkezzen róluk, amint az a ritka, kivételes jogi megoldásoknál általában lenni szokott). Az itt felsorolt kivételes megoldások kodifikációja tehát azt erősíti meg, hogy azok a törvényhozó szervében nem minősülnek ritka kivételeknek. Következésképpen nem

³⁷ Lásd CCEO c. 1068, § 1; c. 247, § 4.

³⁸ CCEO c. 916, § 4.

³⁹ Vö. POSPISHIL, V., *The Law on Persons*, Ford City 1960, 66; *Nuntia* 19 (1984) 19.

⁴⁰ CCEO c. 319.

zárható ki, hogy a fentebb jelzett súlyú hiányosságok esetén is viszonylag gyakran alakulhassanak új keleti részegyházak, akár már létező katolikus egyházmegyékkel párhuzamosan is.

2/ Az Apostoli Szentszék praxisa

Hogy a „mikor” kérdésére még konkrétabb, számszerű választ adhassunk, érdemes újra csak a Szentszék praxisához fordulni.

1962-ben a diaszpórában összesen 15 részegyház létezett (ebből 7 eparchia), amelyből 13 az ukrán egyházhoz tartozott. Százezres nagyságrendű diaszpóra egyházak nem rendelkeztek saját hierarchiával.⁴¹ Egy évtizeddel a zsinat után a részegyház száma már 23 (ebből 17 eparchia). 2000-ben az összesen 185 keleti részegyházból legalább 41 (ebből 35 eparchia)⁴² sorolható a latin területeken levő keleti katolikus részegyházak közé.

A fenti statisztikai adatokból, ha összességükben szemléljük őket, az alábbi tények olvashatóak ki:

1. Az egyházmegyéek száma a Zsinat kezdete óta megötszöröződött.
2. Figyelemre méltó tendencia, hogy az apostoli ordinariátusokból a keleti katolikusokat, ahol arra csak lehetőség volt önálló részegyházakba szervezték.⁴³
3. Az exarchátus/eparchia arány jelentősen az utóbbi javára mozdult el (1962: 8/7 $\Rightarrow$ 2000: 6/35 = 47% $\Rightarrow$ 85%).

Az eddig felsorolt tények persze önmagukban nem feltétlen bizonyítják a CD említett restriktív logikájának mellőzését.

⁴¹ Az argentinai apostoli ordinariátushoz 250.000 keleti rítusú hívő tartozott, a braziliaihoz 171, míg az USA-ban 125.000 maronita, illetve 50.000 melkita hívő tartozott latin egyházmegyékhez, Vö. SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente Cattolico. Cenni storici e statistiche*, Città del Vaticano 1962, 443, 445, 447.

⁴² Listájukhoz lásd: *Annuario Pontificio 2000*, 1124-1127. A területi elhelyezkedés vagy jogi figura szempontjából bizonytalan besorolású részegyházakat e szám nem tartalmazza. Ilyenek például a két lengyelországi ukrán egyházmegye, a prágai rutén exarchátus (nyugati terület??), továbbá az albán apostoli adminisztrátúra (keleti részegyház?).

⁴³ Ma a legtöbb apostoli ordinariátus lélekszáma – az egyelőre még 45.000-es franciaországit leszámítva – csak néhány ezer fő, szemben a korábbi olykor többszázezressel; vö. 41. jegyzet, valamint *Annuario Pontificio 2000*, 1108-1113.

Az utóbbi években alapított egyes keleti részegyházak adatainak sorbaállítása azonban már éppen ilyen irányba mutató komoly bizonyítéknak tűnik.

Nyugaton a keleti katolikus egyházmegyeek átlagos lélekszáma néhány tízezer fő.⁴⁴ Sok esetben hatalmas kiterjedésű célsországek jelentős területeit fedik le. Voltak és egyre inkább alakulnak viszont olyanok is, ahol pusztán az egyház létehez szükséges alapvető elemek (egyházi „alapanyag”) mértékének alapján már valóban indokolatlan volna a latin egyházmegyeekről történő leválasztás. Az utóbbi időben több olyan keleti részegyház alakult, amely kontinensnyi területet fed le, miközben a hívei létszáma csak néhány ezres, a saját papsága pedig olykor jóval tíz fő alatt marad:

- A Latin Amerika és Mexikó örmény katolikus hívei számára 1981-ben létesített apostoli exarchátus híveinek létszáma 12.000 fő, 2 paróchiára oszlik, 2 saját pappal;

- Az USA és Kanada örmény katolikus hívei számára ugyan csak 1981-ben létesített apostoli exarchátus híveinek létszáma 36.000 fő, 9 paróchiára oszlik, 15 saját pappal;

- A káld katolikusok 1985-ben alapított detroiti székhelyű, az USA területére kiterjedő egyházmegyeje híveinek létszáma kb. 70.000 fő, 12 paróchiával és 21 saját pappal;

- A románok 1987-ben alakított amerikai egyházmegyejének (Saint George’s) 5.300 híve van, 15 paróchián, 20 saját pappal;

- A melkiták 1988-ban alapított mexikói egyházmegyejének kb. 2500 híve van, jelenleg egyetlen paróchián működő egyetlen saját felszentelt pappal.

- A melkiták Venezuelára kiterjedő, 1990-ben alakított apostoli exarchátusának 48.000 híve van, 2 paróchián, 3 saját pappal;

- A szír katolikusok 1995-ben alapított, Newark-i székhelyű s az USA valamint Kanada teljes területére kiterjedő egyházmegyeje híveinek létszáma 11.780 fő, 11 paróchiára osztva, 8 saját pappal.⁴⁵

⁴⁴ Kivétel pl. a Buenos Aires-i marionita egyházmegye kb. 700.000 fővel; vö. *Annuario Pontificio*, 668.

⁴⁵ Vö. *Annuario Pontificio* 2000. A listán természetesen a statisztikai adataik miatt kiugró (az egyházmegyeek létesítéséhez szükséges szociológiai-ekkleziális komponensek jelenléte szempontjából kirívó hiányos) részegyházakat vettük fel. A lista azonban koránt sem teljes, ennek szemléltetésére elegendő például a franciaországi ukrán exarchátus vagy a torontói szlovák egyházmegye adataira utalni. További egyházmegyeek, ahol a saját papság a 6 főt sem haladja meg: a párizsi és Buenos Aires-i örmény katolikus egyházmegye, a mexikói maronita valamint a Sao Paoloi melkita egyházmegye. (Feltételezhető, hogy a 10 *patriárkai* exarchátus sem jelentős létszámú.)

Az itt felsorolt adatokból két fontos megállapítás vonható le. (1) Az utóbbi évtized szentszéki praxisa bizonyítja, hogy a részegyházak alapításának nem lehetnek akadályai az ideális adottságoktól való radikális eltérések sem. A fenti egyházmegyék között nem egy esetben az egyházmegyék létesítéséhez szükséges komponensek jelenléte annyira gyér,⁴⁶ hogy valóban csak a „bonum spirituale” mint felsőbb principium indokolja a keleti közösségek önálló hierarchikus egységekbe szervezését. (2) A diaszpóra területeken levő, több mint negyven keleti részegyház immár teljesen és többszörösen lefedi az emigráció célországait (elsősorban a két Amerika, Nyugat-Európa, Ausztrália). Ebből adódóan a többszörösen párhuzamos katolikus joghatóság jelensége már nem csak a Közel-Kelet illetve Kelet Európa egyes régióinak specifikuma.⁴⁷

Az említett közel félszáz diaszpóra egyházmegye már a nagyobb kivándorolt közösségekkel rendelkező egyházak célországainak a többségét lefedi. Következésképpen ezen országokban is általánossá vált a többszörösen párhuzamos katolikus joghatóság jelensége. Mellékesen ezzel a pátriárkai joghatóság kiterjesztésének kérdésköre is kezd új kontextusba kerülni. Egyrészt leépülőfélben van egyik jelentős akadálya (tudniillik a párhuzamos katolikus joghatóságok sokasodásának negatív hatásaitól való félelem), másrészt lépésről lépésre kezd okafogyottá válni egyik fontos indoka is (tudniillik a diaszpóra saját egyházi struktúrái kialakításának a szüksége).⁴⁸

A párhuzamos joghatóság elterjedtségét figyelembe véve felme-

⁴⁶ Az „unicitas iurisdictionis” elve a XIII. Leó-féle *Orientalium dignitas* kezdetű levél által legitimált korábbi folyamat eredményeként a Közel-Keleten már régen nem érvényesül (vö. EDELBY, N., „Scope of the Patriarchal Authority Outside the East”, in *The Jurist* 29 [1969] 175). A részegyház létesítéséhez szükséges minimális ekkleziális komponensek mértékével kapcsolatos dilemmához azonban e régió is érdekes adatokkal szolgálhat. Kairóban például az 1965-ben létrehozott szír egyházmegyének 1.762 híve van négy pappal. Ugyanitt 1980-ban káld egyházmegyét is létesítettek, amely ma 500 hívőt számlál, s akiket két pap lát el; *Annuario Pontificio* 2000, 408. (NB. Ezen egyházmegyéket az érintett katolikus pátriárkák alapították, ám 1991 előtt ahhoz az Apostoli Szentszék megerősítésére [*confirmatio*] volt szükség [*Cleri sanctitati* 248. kán. 1. § 1°]).

⁴⁷ Buenos Airesben például a latin mellett ukrán, maronita és örmény katolikus püspök is van, de Torontóban, Mexikóban, Montréalban és Siednyben is 3-3. Ha pedig az egyházmegyék teljes területi kiterjedését vizsgáljuk, természetesen az átfedések még sokrétűebbek.

⁴⁸ Lényegesnek mindig is a néhány nagy célország fölé való kiterjesztést tekintették; így ŘEZAČ, J., „The Extension of the Power of Patriarchs and of the Eastern Churches in General over the Faithful of their own Rite”, in *Concilium* 5 (1969) 8, 65.

rülhetne a kérdés, hogy vajon ma melyik szituáció minősül rendesnek és melyik rendkívülinek? Miután immár lassan minden katolikus területre a többszörös párhuzamos joghatóság jellemző, egyre nehezebbnek tűnik azt állítani, hogy e helyzet a rendkívüli, míg a kizárólagos területi joghatóság a norma (vö. *CIC* 382. kán. 2. §). E tekintetben érdemes megjegyezni, hogy a *CCEO* nem tartalmaz olyan kánont, amely a területiség elvének preferenciáját deklarálná! Ennek következtében sajátos jelentőséget kaphat az a kánon, amely a területi elvtől eltérő kritériumok alapján szerveződő exarchátusokról szól (*CCEO* 311. kán.).

Aligha nyilvánítható viszont regulává az egyes új egyházmegegyék létesítésekor de facto egyre gyakrabban megfigyelhető ekkleziális-szociológiai komponensek hiányos jelenléte. Ezek az esetek, akárcsak az egyházmegegyékkel azonos elbírálás alá eső más szerveződési egységek maguk is, csak részben valósítják meg a részegyház prototípusát (eparchia). Ezek hiányaik mértékének függvényében „anomál”, azaz a normatívtól eltérő jelenségek, ugyanakkor – s ez utóbbi megállapítás az előbbivel azonos mértékben hangsúlyozandó – nem illegitim egységek. Törvényességüket éppen az biztosítja, hogy az egyház a lelkek üdvössége érdekében igen rugalmas a helyi adottságokhoz való alkalmazkodásban. Ezen adaptációs képesség oly mértékű, olykor, éppen az említett célért, ami az Egyháznak – s így nemkevésbé egyes szervezeti egységeinek is – alapvető küldetése, olykor teológiaiilag kevésbé tökéletes jogi megoldások lehetőségét sem zárja ki!⁴⁹ Az egyház ezen különleges alkalmazkodási készségének újabb bizonyítékai és megjelenési formái a fentebb felsorolt kontinensnyi kiterjedésű részegyházak, amelyek teológiai szempontból bizonyosan nem ideálisak,⁵⁰ ugyanakkor a saját rítus jobb garantálása révén hozzájárulnak az egyház legfőbb küldetésének, a lelkek üdvösségének hatékonyabb realizálásához, s mint ilyenek nemcsak legitimek, hanem egyenesen üdvösek is.

Végül felvethető a kérdés, hogy a párhuzamos jurisdikció rendszerének teljes legitimációja vajon milyen ökumenikus következményekkel járhat? Az ortodoxiában az osztatlan helyi joghatóság nemcsak regula, hanem magának a katolicitásnak is a garanciája. A területiség elvének más szempont alá rendelése, legalábbis a jelenlegi rendszerben, felfogásuk szerint a katolicitás elvesztésével volna egyenértékű.⁵¹ Ezen

⁴⁹ ARRIETA, *Chiesa particolare* (nt. 27).

⁵⁰ Az ideális egyházmegyei méretek és arányok leírásához lásd: *CD* 23.

⁵¹ ZIZIOULAS, *Ortodossia* (nt. 3), 5.

ortodox meggyőződés nyomán az ökumenikus szempont így azt javallja, hogy a jelenleg a katolikus egyházra már általánosan jellemző párhuzamos joghatóság rendszerét ne deklaráljuk sietséggel és idő előtt immár visszafordíthatatlan szerkezeti átalakulásnak.⁵² Ugyanakkor felvethető a kérdés, hogy vajon a pre-kalkhedoni és az ortodox egyházak között várható hamarosan megszülető teljes egység vajon megvalósítható lesz-e más keretek között, mint pontosan a jelen tanulmányban leírt párhuzamos joghatóságok rendszere?

III. Az együttélés egyes disciplináris kérdései

Az interekkleziális együttélés témájának tárgyalása egyoldalú maradna, ha az artikulációs elveken és a belőlük fakadó jogi szerkezeti egységeken (strukturális elemeken) túl nem esne szó a napi együttélést szabályozó disziplináris normákról (cselekvési szabályokról) is. Ezzel a kitekintéssel nyilvánvalóan olyan összetett problematikát érintünk, amely egyrészt meghaladja jelen előadásunk kereteit, másrészt a Szimpóziumunk strukturális kérdésekre koncentráló tematikájához is csak érintőlegesen kapcsolódik. Azonban e jogszabályok döntően hatnak a sajátjogú egyházközi együttélés perspektíváira. Ezért címünk – úgy tűnik – még akkor is megkövetel egy rövid, ilyen irányú kitekintést, ha azzal esetleg a summásság ódiáját és a metodológiai inkohereciát kockáztatjuk is.

A témakör igen kiterjedt. Az interrituális jogviszonyok immár az egész fegyelmi rendet átszövik, éppen abból adódóan, hogy a két jogrend alanyai a hétköznapiakban az élet mind újabb és újabb területein kerülnek egymással egyre gyakrabban kapcsolatba.

1. A legszembeötlőbb problémák a sajátjogú egyháztagság szabályozásának⁵³ interpretációs kérdései. Ezek abból adódnak, hogy a két kódex interrelációjának meghatározása még nem zárult le megnyugtató módon.⁵⁴ (Ennek olykor a gyakorlatban a keleti katolikus egyházakra

⁵² Vö. OE záradék.

⁵³ CIC 111-112 és CCEO 29-36. kk. Vö. SZABÓ, P., „Sajátjogú egyháztagság a hatályos jog szerint (CIC 111-112. és CCEO 29-38. kk.)”, in *Kanonjog* 1 (1999) 1/2, 33-68; továbbá: KAPTIJUN, A., „L’inscription à l’Église de droit propre”, in *L’année canonique* 40 (1998) 49-70; LORUSSO, L., „Lo stato giuridico e la cura pastorale dei Christifideles orientales nel CCEO e CIC: collaborazione e problematiche inter-ecclesiali nei due Codici”, in *Nicolaus* 27 (2000) 137-216.

⁵⁴ E problematikához lásd BROGI, M., „I cattolici orientali nel Codex iuris canonici”, in *Antonianum* 58 (1983) 218-243; URRUTIA, F., „Canones praeliminares Codicis

nézve súlyosan negatív következményei vannak. Így például egy minap megjelent kommentár szerint, a CIC 111. kán. csakis azt teszi lehetővé, hogy a vegyes rítusú házastársak a latin rítust válasszák gyermekük számára.⁵⁵ Ezen kétségtelenül – ha nem is feltétlenül szándékosan – téves szerzői álláspont következmények nyilvánvalóak. A migráció egyik legnagyobb célországában miatta a keleti katolikus közösségeknek ma nemcsak asszimiláció irányába ható természetes szociológiai nyomással⁵⁶ kell megküzdenie, hanem egy – eredményét tekintve a *ritus praestantia* idejére emlékeztető – pontatlan interpretációval is.⁵⁷

2. A szerteágazó interpretációs problematikáknál a jövő perspektívái szemszögéből természetesen meghatározóbbak a koncepcionális kérdések. Evidensnek tűnik, hogy a hatályos rítustörvények, legalábbis hagyományos alkalmazás esetén, csak olyan területeken teljesítik céljukat, tudniillik a rítusok közötti egyensúly fenntartását, ahol az egyházak között szociológiai és intézményes egyensúly áll fenn. Minthogy e felté-

(CIC). *Comparatio cum canonibus praeliminaribus Codicis canonum Ecclesiarum orientalium (CC)*”, in *Periodica de re canonica* 81 (1992) 158; SALACHAS, D., „Problematiche interrituali nei due Codici orientali e latino”, in *Apollinaris* 67 (1994) 635-690; ERDŐ, *Questioni interrituali* (nt. 21), 315-353; FÜRST, C. G., „Interdipendenza del diritto canonico latino ed orientale. Alcune osservazioni circa il diritto canonico della Chiesa cattolica”, in BHARANIKULANGRA, K. (a cura di), *Il diritto canonico orientale nell'ordinamento ecclesiale*, (Studi giuridici 34), Città del Vaticano 1995, 13-33; GEFAELL, P., „Relations entre les deux »Codex« de l'unique »Corpus iuris canonici«, in *L'année canonique* 41 (1999) 165-180.

⁵⁵ Vö. kommentár a CIC 111. kán. 1. §-hoz: „if both parents belong to the Latin rite, so too does the child. If only one parent belongs to the Latin rite, so too does the child, provided that both parents agree... The first paragraph of the canon presents a restrictive norm. Suppose we find a Latin father and an Eastern mother. If both parents agree, can the child be baptized in the Eastern rite? The canon does not permit this. If they both agree, it must be in the Latin church”, in *New Commentary on the Code of Canon Law. Comissioned by the CLSA*, BEAL, J. – CORIDEN, J. – GREEN, T. (eds.), New York – Mahwah 2000, 151.

⁵⁶ A jelenség leírására nem ok nélkül alkalmazták a kulturális és vallási örökség megtagadását implikáló „ethnofugal” jelzőt; THÉRIAULT, M., „Canonical Questions Brought about by the Presence of Eastern Catholics in Latin Areas in the Light of the Codex Canonum Ecclesiarum”, in *Ius Ecclesiae* 3 (1991) 202.

⁵⁷ A CIC 111. kánonja természetesen a rítusok közötti egyenlőség elvén alapul (OE 3), következésképpen a keleti fél szerinti sajátjogú egyház itt is választható; vö. pl. ECHEVERRIA, L. (dir.), *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe comentada* (BAC 442), Madrid ²1983, 86. Úgy tűnik, e szerzői álláspont is a két kódex közötti interreláció azon helytelen értelmezésére vezethető vissza, amikor is a bevezető kánonokat merev interpretációs szabályoknak és nem alkalmazási reguláknak tekintik; lásd ERDŐ, *Questioni interrituali* (nt. 21), 322.

telek, a tömeges exodus következtében, egyre ritkábban és kisebb területeken verifikálódnak, a II. Vatikáni Zsinatnak azon megállapításai, amelyek a keleti egyházak közösségként való megerősítését egyházi közérdeknek minősítették (OE 1), egy tisztán pozitivista szemléletű jogi logika mentén azt javallották volna, hogy a szociológiai esélyegyenlőtlenség ellensúlyozására a tételes jog érvényesítsen a keletiek javára bizonyos aszimmetriákat.⁵⁸ A hatályos jogban azonban, éppen ellenkezőleg, az alapvető személyi jogok (magánautonómia) erősödésével szembesülünk. Ennek oka közismert. Az újonnan felismert alapvető krisztushívői jogok érvényesítésétől a törvényhozó nem tekinthetett el,⁵⁹ annak ellenére sem, hogy a kodifikátorok előtt világos volt: az „ethnofugal” szociológiai háttérben ez a keleti egyházak további radikális erózióját eredményezheti.⁶⁰

3. Az OE, és nemkevésbé Törvényhozó ismételt megnyilatkozásai, arra invitálnak, hogy a kánonjog újabb jogeszközöket dolgozzon ki, amelyek a jelenleg adott szociológiai és törvényi keretek között is képesek a keleti egyházak megerősítésére vagy legalább az „ethnofugal” szindróma negatív hatásainak mérséklésére. Az adottságokhoz képest legjobb megoldás persze régióként eltérő lehet.

Paradoxnak tűnhet, de – legalábbis ahol már kiveszett a rítus-szabályok megtartása kötelezettségének általánosan elfogadott evidenciája – a magánautonómia szempontjának további érvényesítése, azaz a tényleges helyzet jogi elismerésének liberalizációja (a rítusváltás elősegítése) a keletiek számára sem előnytelen. Azzal a kedvező hatással járhat ugyanis, hogy az erózió mértéke statisztikailag követhetővé válik.⁶¹

⁵⁸ Közismert elv, hogy az eltérő adottságú közösségekre hozott uniform jogszabályok hatásukban lehetnek ugyanolyan kedvezőtlenek (igazságtalanok), mint amilyenek az egyenlőkkel szemben érvényesített egyenlőtlen törvények. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a diaszpóraterrületeken a korábbi jogi „praestantia ritus” helyett, kialakuló félben van egy szociológiai „praestantia ritus”, amely az előbbinél is károsabb.

⁵⁹ A legfontosabb ilyen elv a szülők teljes jogegyenlősége a gyermekek nevelése vonatkozásában. Vö. *Nuntia* 31 (1990) 14-15. A liberalizáció egyébként más területeken is megnyilvánult. Így – bár inkább praktikus megfontolások miatt – ugyancsak a szabad ceremóniaválasztás irányába mozdult el a vegyesrítusú házasságkötések szabályozása is (CCEO 838. kán. § 2). Vö. SZABÓ, P., „Die Zuständigkeit des Pfarrers bei Ehen von Partnern verschiedener Riten im Recht der Orientalischen Kirchen”, in *De processibus matrimonialibus* 7 (2000) 205-215.

⁶⁰ BROGI, *I cattolici* (nt. 10), 225; vö. *Nuntia* 22 (1986) 26.

⁶¹ Evidencia a rítust az identitásvállalás és a tényleges *modus vivendi* adja, nem pedig a tényleges kötődéseket esetleg már egyáltalán nem tükröző statisztika. Ne feledjük,

A hatályos rítusszabályok lényegi újdonsága, hogy a rítusváltást helyi szintre utalja (CCEO 32. kán. § 2).⁶² Ez elvileg lehetővé teszi, olyan helyi jogalkalmazási praxisok kialakítását, amely – a fentebb idézett pápai buzdítás szellemében, amellyel a latin püspököket arra invitálja, hogy vállaljanak részt a Szentszék keleti egyházak megőrzéséért végzett szollicitudójában⁶³ – a helyi körülmények jobb ismeretéből adódóan hatékonyabban tudja orvosolni a negatív szociológiai trendeket. Íme, néhány példa annak illusztrálására, hogy a jelen jogszabályi keretek között lehetséges a negatív folyamatok mérséklése.

Nyilvánvalóan kedvező irányba hatna például egy olyan jogszabály, amely a keleti apa írásos lemondó nyilatkozatához kötné annak lehetőségét, hogy a gyermek a keresztelek által az anya sajátjogú egyházhoz csatlakozzon.⁶⁴ Ugyancsak a ráutalt keleti közösségek számára kedvező helyi praxis kialakítását segítheti, a licencia kifejezés pontos jogtechnikai természetének szem előtt tartása. Mint ismeretes, a jogcselekmény „engedélyhez” kötésével az egyházi hatóságnak nem az a célja, hogy a cselekményt visszafogja, akadályozza, hanem pusztán csak annak biztosítása, hogy a cselekmény a hatóság tudtával, kontrollált módon történjék. Szándékosan mellőzve itt azt a problematikát, hogy a CIC 112. kán. 1. § 1° szerinti hatósági engedély kegyintézkedés-e vagy végző soron alanyi jog,⁶⁵ megjegyezzük, hogy a kegyintézkedés tágabb értelemben vett fogalma sem zárja ki az intézkedés iránti feltételes jogigény lehetőségét.⁶⁶

A jogalkalmazás eszközein túl új intézményes formák is elképzelhetők. Így felmerülhetne annak a lehetősége is, egyes latin hívők

mára – kevés konkrét kivételt leszámítva – *de facto* a rítus *modus vivendi* megválasztása is a krisztushívők joga, mégha annak nincs is közvetlen hatása a *formális* sajátjogú egyháztagságra (vö. CIC 112. kán. 2. §). Az OE 4 által szorgalmazott megerősítés viszont értelemszerűen a tényleges rituális életmód szerint is (s nemcsak a puszta papírforma szerint) keleti közösségek fenntartását szorgalmazta, hisz az egyetemes egyház számára épp a keleti *modus vivendi* élő jelenlétének a megőrzése érték!

⁶² BROGI, M., „Licenza presunta della Santa Sede per il cambiamento di Chiesa »sui iuris«, in *Revista Española de Derecho Canónico* 50 (1993) 661-668.

⁶³ Vö. nt. 24.

⁶⁴ Vö. CIC 111. kán. 1. § / CCEO 29. kán. 1. §.

⁶⁵ Ilyen értelemben például CANOSA, J., „La presunzione della licenza di cui al can. 112 § 1, 1° del Codice di diritto canonico”, in *Ius Ecclesiae* 5 (1993) 623; D’OSTILIO, F., *Il diritto amministrativo della Chiesa*, Città del Vaticano [1995], 318; 324-325; lásd még SZABÓ, *Sajátjogú egyháztagság* (nt. 53), 61-63.

⁶⁶ MÖRSDORF, K., „Gnadenakt”, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, HÖFFER, J. – RAHNER, K. (Hrsg.), Freiburg ²1959-1967, vol. IV, 1000.

lelki szükségleteik realizálására valamint a katolicitás gazdagságának egy latin egyházmegyén belül történő megjelenítésére nincs-e lehetőség olyan társulatok alapítására, amelyek célja a liturgikus és spirituális élet egy meghatározott keleti rítus szerinti gyakorlása volna?⁶⁷ A keleti egyházak megerősítésének hatékony eszköze lehetne, ha azok közvetlenebb szerepet vállalnának az egyház missziós tevékenységében.⁶⁸

* * *

Az új helyzetekhez való alkalmazkodás a korábbinál szorosabb dialógust igényel. A helyes utak és hangsúlyok megtalálása pedig további kánonjogi reflexiót tesz szükségessé. A fentebb vázolt, jelentős strukturális változásnak is csak akkor van értelme, ha a párhuzamos részegyházak a hétköznapi élet szintjén sem szigetelődnek el egymástól, hanem tekintettel az egyházi közösség alapvetően „proleptikus” jellegére a reciprok immanencia teológiai valóságának a praxisban történő minél hatékonyabb megjelenítésére is törekszenek.

⁶⁷ Ennek lehetőségére egy szentszéki dokumentum már kifejezetten utal (vö. *Declaration*, III, nt. 28). Kétségtelen ugyanakkor, hogy egy ilyen intézmény kialakítása a fokozatosság elvét, működtetése pedig a két egyház egymás iránti fokozott megbecsülését és kölcsönös együttműködését igényelné.

⁶⁸ Noha a kérdést már az *OE* 3 felvetette, konkrét intézményes formák kidolgozására nemrégiben született javaslat; lásd LODA, N., „Le missioni e l’evangelizzazione nel contesto organizzativo ecclesistico territoriale e personale: l’»enclave« delle Chiese cattoliche orientali”, in *Commentarium pro religiosis et missionariis* 81 (2000) 355-376.

DIONÜSZIOSZ DA FURNÀ

AZ IKONFESTÉSZET KÉZIKÖNYVE

V. rész, hagiográfia

I. Hogyan ábrázolják az Istenszülő ünnepeit

1. *Az Istenszülő fogantatása* – Házak, és egy kert különböző fákkal, s középen Szent Anna, aki imádkozik, és egy fölötté lévő angyal megáldja őt. A kerten kívül egy hegy, s rajta Joákim, aki imádkozik, és egy fölötté lévő angyal megáldja őt.

2. *Az Istenszülő születése* – Házak, és Szent Anna, aki takarók között fekszik egy ágyon, párnával megtámasztva. Két leány tartja őt hátulról, előlről pedig egy harmadik leány hűsíti legyezővel, s más leányok az ajtókon át étkeket hoznak. Ismét más leányok, alant ülve, a gyermeket fürdetik egy medencében. Egy másik leány a bölcsőben lévő gyermeket ringatja.

3. *A papok által megáldott Istenszülő* – Házak, és egy asztal ételekkel, s az asztal előtt Joákim, aki karjaiban tartja a gyermek Istenszülőt, mögötte pedig Szent Anna. Az asztal körül ülve három pap az Istenszülőt nézik és megáldják őt.

4. *Az Istenszülő bemutatása* – Egy templom, és a magasban egy kapu három lépcsőfokkal, Zakariás főpap áll a kapuban főpapi ruhában, kiterjesztve tartja a kezét; a három esztendő Szűz Mária eléje megy a lépcsőn, egyik kezét feléje nyújtva, míg a másikkal egy gyertyatartót tart. Mögötte Joákim és Anna, akik egymásra tekintenek, őrá mutatva. Mellettük gyertyát tartó szüzek csoportja. A templom fölött egy szép baldachin, mely alatt középen ül Szűz Mária és az áldott kenyeret fogja, amit Gábrriel arkangyal nyújt neki, megáldva őt.

5. *József feleségül veszi az Istenszülőt a Szentek Szentje előtt* – Egy templom, és benne Zakariás próféta, aki áldást ad, s mögötte más papok, akik egymásnak mutogatják az Istenszülőt. Az előttük lévő József kézen fogja őt; mögöttük pedig további emberek.

6. *Az Istenszülő halála* – Házak, és belül Szűz Mária, aki holtan fekszik egy ágyon, a mellén keresztbe tett kezekkel. Az ágy mellett két oldalt nagy gyertyatartók, égő gyertyákkal. Egy zsidó, az ágy előtt, aki nek levágott kezei az ágyon függenek, előtte pedig egy angyal, kivont karddal. Az Istenszülő lábánál Péter apostol, aki tömjénezővel tömjénez, a fejénél pedig Szent Pál és Teológus Szent János, akik átkarolják őt. Körben a többi apostol és a szent főpapok: Areopagita Dénes, Hierotheosz és Timótheosz, akik Evangéliumos könyvet tartanak, valamint síró asszonyok. Az Istenszülő fölött Krisztus, aki kezében tartja az ő fehérbe öltöztetett szent lelkét, körülötte pedig sok fény és az angyalok serege. A magasban, a levegőben ismét a tizenkét apostol, amint felhőkkel érkeznek. A ház jobb oldalán Damaszkuszi Szent János, egy feliratot tartva, mely ezt mondja: »Méltóan fogadtak téged, az élő, a mennyben az égi, isteni hajlékok, ő, legtisztább, és te megjelentél« stb. Balra pedig Szent Kozma himnuszkiáltó, szintén egy feliratot tartva, mely ezt mondja: »Halandó nőnek tudva téged, de természetfeletti erő folytán Istenszülőnek is, ő, valóban feddhetetlen« stb.

7. *Az Istenszülő temetése* – Egy sír, és benne Péter apostol, aki Szűz Máriát a fejénél tartja, kívül pedig Pál, aki lábánál fogja őt. Továbbá Teológus Szent János, aki átkarolja őt. Körül a többi apostol gyertyát tartva sír.

8. *A mennybevétel* – Egy felnyitott, üres sír, és körben a csodálatos apostolok. Közepettük Tamás az övet tartva, mutatja azt nekik. Fölöttük, a levegőben Szűz Mária a felhőkön, amint a mennybe emelkedik. Majd mellette ismét Tamás, maga is a felhőkön, átveszi az övet az ő kezéből.

9. *Az élet forrása* – Egy teljesen arany medence, s közepében az Istenszülő magasba emelt kezekkel. Előtte pedig a mindkét kezével áldást adó Jézus, aki az Evangéliumos könyvet tartja a keblén, amely ezt mondja: „Én vagyok az élő víz”. Továbbá két angyal, akik egyik kezükkel egy koronát tartanak Mária feje fölött, a másikkal pedig feliratokat,

melyek közül az egyik ezt mondja: „Üdvözlégy, szeplőtelen és életadó forrás”, a másik pedig: „Üdvözlégy, szeplőtelen forrás, aki Istent fogadtad”. A keresztkút alatt egy ciszterna vízzel, s benne három hal, a két oldalán pedig pátriárákák, főpapok, papok, diakónusok, királyok és királynők, fejedelmek és előkelő asszonyok, akik mosakodnak, kelyhekkel és poharakkal isznak. Továbbá sok beteg és kezén, lábán béna, akik ugyanezt teszik, s egy pap, aki kereszttel megáldja őket, valamint egy ördögtől megszállott, akit eléje hoznak. Egy hajóskapitány pedig vizet önt egy életre keltett tesszáliai emberre.

10. Az „*A magasból a próféták*” – Az Istenszülő egy trónon ülve a gyermek Jézust tartja, és a zsámoly alatt ez a felirat: „A magasból a próféták téged magasztalnak”. Körül pedig a próféták a következőképpen: Jákob pátriárka egy létrát tartva ezt mondja egy feliraton: „Álmomban láttalak téged, a földtől az égig érő lépcső”. Mózes egy csipkebokrot tartva ezt mondja egy feliraton: „Csipkebokornak nevezlek téged, Istenszülő Szűz, ugyanis szokatlan titkot láttam a csipkebokorban”. Áron egy virágokkal díszes vesszőt tartva ezt mondja egy feliraton: „Egy vessző hirdette meg nekem előre, tisztaságos Szűz, hogy te, növényhez hasonlóan, a Teremtőt virágoztattad ki”. Gedeon egy gyapjút tartva ezt mondja egy feliraton: „Elsőként neveztelek gyapjúnak, tiszta Szűz, ugyanis a gyapjában szülésed csodáját láttam meg”. Dávid egy bárkát tartva ezt mondja egy feliraton: „Elsőként neveztelek áldott bárkának, leányzó, meglátva a templom szépségét”. Salamon egy ágyat hozva ezt mondja egy feliraton: „Elsőként neveztelek a király ágyának, leányzó, előre hirdetve a csodádat”. Izajás egy fogót tartva ezt mondja egy feliraton: „Elsőként neveztelek parázsfogónak és a király trónjának, Szűz”. Jeremiás, az Istenszülőre mutatva mondja: „Úgy láttalak, Izrael szűz leánya, hogy egy fiataalt vezetsz az élet ösvényén”. Ezekiel egy kaput tartva ezt mondja egy feliraton: „Isten zárt kapujának láttalak téged, amelyen keresztül egyedül a mindenség egyetlen Istene haladt át”. Dániel egy hegyet tartva ezt mondja egy feliraton: „Elsőként neveztelek téged, tiszta Szűz anya, szellemi hegynek, melyből kivált egy szikla”. Habakuk egy beárnyékozott hegyet tartva ezt mondja egy feliraton: „Megárnyékozott és lombdús hegynek láttalak téged, boldog örömet hozva a léleknek”. Zakariás egy hétágú gyertyatartót tartva ezt mondja egy feliraton: „Hétágú gyertyatartónak láttalak téged, amely szellemi fény áraszt a világra”.

11. A „*Tebenned örvendez*” – A Nappal és a Holddal az ég, s benne az Istenszülő, egy trónuson ülve, a gyermek Krisztussal, körülötte pedig a felirat: „Tebenned örvendez, malasztal teljes, minden teremtmény, az angyali rendek s az össze emberi nem”. Lent, jobbján és balján a szent angyalok serege, akik közül négyen feliratot tartanak. Az első ezt mondja: „Üdvözlég, angyalok dicsősége; üdvözlég, emberek menedéke”. A második ezt mondja: „Üdvözlég, legistenibb templom; üdvözlég, az Úr trónusa”. Balra a harmadik ezt mondja: „Üdvözlég, öröm paradicsoma; üdvözlég, élet hajója”. A negyedik: „Üdvözlég, a nagy király temploma és trónusa”. Alattuk pedig az összes szentek serege felhőkön, a következőképpen: a próféták, s előttük az Előkövet János, aki egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Üdvözlég, próféták jövődőléseinek beteljesülése”. Az apostolok, s előttük Péter, aki ezt mondja: „Üdvözlég, apostolok szája, mely nem tud elhallgatni”. A főpapok, s előttük Aranyuszájú Szent János, aki ezt mondja: „Üdvözlég, papok szeretete és főpapok jutalma”. A vértanúk, s előttük György, aki ezt mondja: „Üdvözlég, vértanúk dicsősége és győztesek jutalma”. A szentek, s előttük Antal, aki ezt mondja: „Üdvözlég, magányban élők dicsősége és szentek fényessége”. Az igaz királyok, s előttük Konstantin, aki ezt mondja: „Üdvözlég, Szűz, királyok ereje és ékessége”. A vértanúnők, s előttük Katalin, aki ezt mondja: „Üdvözlég, szűzek védőbástyája és erődje”. A szentasszonyok, s előttük Eupraxia, aki ezt mondja: „Üdvözlég, testvérek édes imádsága”. Alattuk pedig a különböző madarakkal és állatokkal díszített, zöld, teljesen virágba borult fákkal ékesített, aranykövekből készített, fallal körülvett Éden. A közepében Ábrahám pátriárka, s körülötte ártatlan gyermekek sokasága, az összes összülő, az igazak, feleségükkel és gyermekeikkel, fokozatosan fölfelé irányítva magasztalásukat.

12. *Az Istenszülő huszonnégyszéki stációja* – 1. „Az előljáró angyal”. Házak, és egy támla nélküli trónuson ülő Istenszülő, amint vörös selymet fon; fölül pedig az ég és egy angyal, leszállva onnan felhők között, jobbjával megáldja őt, baljában pedig egy kivirágzott ágat tart. 2. „A Szent Szűz meglátva”. Házak, és az álló Istenszülő, csodálkozással telve, kezében feliratot tartva, amely ezt mondja: „Miképp lehetek biztos fölöle, hiszen férfit nem ismerek?” Gábrriel arkangyal pedig előtte állva, jobbjával megáldja, baljában pedig feliratot tart, mely ezt mondja: „Üdvözlég, kegyelemmel teljes, az Úr legyen teveled”. 3. „A megérthetetlen titkot”. Házak, és az arkangyal, hódolatteljes tartásban, jobbjával a magasba

mutat, baljában feliratot tart, mely ezt mondja: „A Szentlélek száll rád és a Magasságbeli árnyékoz meg”. Az Istenszülő pedig előtte állva jobbját a mellén tartja, baljában viszont egy feliratot tart, mely ezt mondja: „Íme, az Úr szolgáló leánya, legyen nekem szavaid szerint”. 4. „A Magasságbeli ereje”. Az Istenszülő trónon ül, két oldalán két-két angyal, akik egy nagy leplet tartanak mögötte, fölülről egészen aláig; fölötte pedig a sok fénnel és sok felhővel leszálló Szentlélek. 5. „Miután Istent méhébe fogadta”. Házak, és bennük az Istenszülő és Erzsébet, akik kölcsönösen megölelik egymást; egy kissé távolabb pedig József és Zakariás, amint beszélgetnek egymással. Mögöttük pedig egy rövid ruhás kisgyermek, aki botot tart a vállán, a botra függesztve pedig kosarat, továbbá a ház belsejében egy jászol, a jászolhoz kötve pedig egy számár, amint eszik. 6. „Szívében megzavarodva”. Házak, és az áldott állapotban lévő Istenszülő, aki elragadtatva áll, József pedig előtte, botjára támaszkodva, jobbját az Istenszülő felé nyújtva, megrettent csodálkozással szemlélve őt. 7. „Meghallották a pásztorok”. Minden ugyanúgy van, mint Krisztus születésénél, a bölcsek kivételével. 8. „Az Istenhez vezető csillag”. Az ég, és egy fénylő csillag, amint leszáll onnan hatalmas ragyogás közepette, alatta pedig hegyek és a bölcsek lovon, amint egymásnak mutatják azt. 9. „A káldeusoktól származók meglátták”. Házak, és az Istenszülő, amint trónuson ül, karjában a gyermek Krisztussal, és a bölcsek, akik ajándékokat hoztak, térdreborulva előtte, és József, aki mögötte áll, és a csillag, amely leszáll a magasból. A házon kívül pedig egy fiatalember, aki kantárszáron tartja a bölcsek lovait. 10. „Isteni ihletésű követek”. Egy erőd, az erőd kapui előtt pedig a kapus, aki kifelé néz, az erődön kívül pedig hegyek és a lovagló bölcsek, s egy angyal, aki vezeti őket. 11. „Egyiptomban fölragyogtatva”. Keresd az Egyiptomba való menekülésnél. 12. „Midőn Simeon”. Minden úgy, mint a Megtisztulásnál. 13. „Új teremtmény mutatott meg”. A két kézzel áldó Krisztus egy felhőn, s a felhő négy oldalán a négy evangélista a maguk jellegzetességeivel. Alul, egyik és másik oldalon apostolok, vértanúk, főpapok és az összes szentek egyéb csapatai. 14. „Különös születést”. Az égboltozat, és rajta a trónon ülő Istenszülő a Gyermekkel, az égbolt alatt pedig a szentek serege, amint a magasba, az égre tekintenek. 15. „Egészen idelent volt”. Az égboltozat, s rajta Krisztus, hatalmas fénnel környezve, és angyalok seregei. Az égbolt alatt pedig ismét Krisztus, aki mindkét kezével áldást ad, és a két oldalán álló apostolok s egy másik tömeg. 16. „Az egész angyalsereg”. A trónon ülő, áldást adó Krisztus, fölötte pedig az égboltozat s az összes csodálkozó angyali sereg, aki föl- és alászáll-

nak előtte. 17. „A soknyelvű szónokok”. A trónon ülő Istenszülő a Gyermekekkel, jobbra és balja felől pedig fiatal és öreg emberek, akik közül a fejükön egyesek kucsmát, mások összetekert kendőt viselnek. Mindnyájan csodálattal vannak eltelve. A lábuk alatt pedig földre eső nyitott és csukott könyvek. 18. „Üdvözíteni akarván”. Az égbolt a Nappal, Holddal és csillagokkal, s két angyal, amint leszállnak onnan; alattuk pedig fákkal és virágokkal díszített és felékesített hegyek; rajtuk pedig házak és a vonuló Krisztus, s az őt követő csodálkozó apostolok, akik egymás között beszélgetnek. 19. „A szüzek védőfala vagy”. Házak, és az Istenszülő, aki középen áll, karjaiban tartva a gyermek Urat, körülötte pedig szüzek csapata. 20. „Egyetemes himnusz”. Az égboltozat, és benne a trónon ülő, áldást adó Krisztus, körülötte pedig angyali sereg, s alatta főpapok és szentek, akik nyitott könyveket tartanak. 21. „Világító szövétnek”. Az Istenszülő felhőn, aki karjaiban tartja a gyermek Urat, s nagy fényesség van körülötte és egészen leszálló sugarak. A mélyben pedig sötét üreg, s benne térdelő emberek, akik órá néznek. 22. „Hálát akarva adni”. Házak, és Krisztus, aki közöttük áll, s kezével összetép egy héber betűkkel teleírt papírt. A papír végén pedig ezek a szavak: „Ádám kézírata”. Két oldalán pedig térdelő fiatal és idős emberek. 23. „Szülésetet magasztalva”. Házak, és az Istenszülő trónuson, aki karjaiban tartja a gyermek Urat, előtte pedig főpapok és papok, egyikük az Evangéliumos könyvet, másikuk a tömjénezőt viszi. Mögöttük éneklő énekesek (egyesek kalappal, mások hosszú és fehér fejfedővel), és közöttük diakónusok vezetik az éneket, kibontott papírral. 24. „Mindenki által magasztalt Anya”. Egy magas trónuson ülő Istenszülő, és lábai alatt egy zsámoly három lépcsővel, a zsámoly előtt pedig imádkozó királyok, papok, főpapok és szentek, egyesek térdelve, mások állva, feliratot tartanak és mondják: „Alleluja”.

SUMMARIA

Il maestro ed il suo discepolo nella dottrina ascetica di Massimo il Confessore (Athanász Orosz)

Esaminiamo il rapporto tra il maestro ed il suo discepolo nella letteratura monastica orientale e soprattutto nell'opera di S. Massimo il Confessore. Citiamo due piccoli testi dai *Capita de Caritate*, nella cui conclusione si trova la definizione della vera e propria fonte di ogni rapporto maestro-discepolo: "la troverai fra i discepoli di Cristo, poiché essi soli avevano come maestra della carità la stessa vera carità".

Il capolavoro del Confessore sul rapporto tra il maestro ed il suo discepolo è il *Discorso ascetico (Liber Asceticus)*, dove si tratta di un dialogo fra un giovane monaco ed un "vecchio", cioè un anziano monaco, sull'ascesi e sulla vita cristiana. Nella prima parte vi è un vero e proprio dialogo fra i due monaci, incentrato sulla salvezza, sullo scopo dell'Incarnazione. Mentre nella letteratura ascetica precedente la domanda del novizio all'anziano era troppo di frequente di carattere antropocentrico, nel *Liber Asceticus* la domanda iniziale del più giovane riguarda "lo scopo" dell'Incarnazione. L'anziano mette in evidenza che la salvezza dell'uomo era lo scopo dell'Incarnazione di Cristo e che la pratica dei comandamenti e l'esercizio della virtù hanno valore come mezzi indispensabili per conformare l'uomo a Cristo. Soprattutto il comandamento dell'amore viene chiarito attraverso l'esempio della vita di Cristo, di Paolo e degli Apostoli. Tra le righe di questa prima parte del dialogo si delinea già la pedagogia di Cristo, riflessa soprattutto nel "corso biblico" e nell'atteggiamento del "vecchio".

Nella seconda parte, alla domanda del giovane monaco: "perché non possiedo la compunzione?", segue un lungo monologo dell'anziano, il quale spiega in un stile commovente che la causa di questo sta nella mancanza di timore di Dio, nella negligenza, nella disobbedienza e nella fede priva di opere. Dopo una lunga invocazione alla misericordia di Dio, da parte dell'anziano, il giovane monaco scoppia in lacrime e

dichiara di dubitare della propria salvezza, chiedendo che cosa debba fare. Segue un'esortazione esemplare dell'anziano alla conversione, al timore di Dio, alla fiducia nel perdono, alla preghiera e all'amore, che conducono "diventare dei per mezzo di Lui".

La profondità espressiva e lo stile familiare di questo dialogo, tradotto la prima volta in ungherese dall'autore dell'articolo, riflette l'ideale orientale del rapporto tra il maestro ed il suo discepolo descritto dal Papa Giovanni Paolo nella lettera Apostolica Orientale Lumen così: "fructum deducere ex cordis conscientia, quae verum est charisma, ut adiuvari liceat dulciter at fortiter ad veritatis detegendam viam".

Nella conclusione di questo Discorso ascetico, il "vecchio", cioè il Confessore stesso, abbandona l'artificio del dialogo per esortare un pubblico più vasto a "slancarsi verso i cieli" ed a "raggiungere l'autore della vita". L'articolo presente si conclude ugualmente con questa frase finale della "vera perla della mistica massimiana": "Danziamo con gli angeli, lodiamo con gli arcangeli il nostro Signore Gesù Cristo".

Die Nachfolge Christi kann auch die Menschen und auch die Theologie erneuern (János Soltész)

Vielleicht ist es deutlich für alle Menschen, daß Jesus Christus das Zentrum der christlichen Moraltheologie wurde. Das Ethos in der Kirche richtet an der Person Jesu aus. Gewiß meint Nachfolge Jesu mehr als nur ein ethisches Verhalten, doch schließt sie zweifellos solches ein und prägt es entscheidend mit. Das gilt bereits für den Ruf zur Nachfolge bei Jesus selbst, ist aber auch später zu finden, wo, von der Bibel angefangen, der Gedanke der Nachfolge entfaltet und weitergeführt wird. Er hat sich in der gesamten Folgezeit als eines der lebendigsten und fruchtbarsten Motive erwiesen, das immer wieder von neuem die Christen fasziniert hat.

Die ursprüngliche Weise der Nachfolge als konkrete Lebensgemeinschaft mit Jesus war nur in der Spanne seines irdischen Lebens möglich und hat mit seinem Tod ein Ende gefunden. Das Wort von der Nachfolge muß den Jüngern jedoch so teuer gewesen sein, daß sie es in die Zeit nach Ostern hinüberretten und in der Nachfolge eine auch jetzt noch mögliche und sogar unverzichtbare Aufgabe sehen. Allerdings kommt es dabei zu einigen Veränderungen im Verständnis.

Die wichtigste Änderung besteht darin, daß Nachfolge Jesu nunmehr als Möglichkeit und Aufgabe für alle gesehen wird. Der Weg in die persönliche Lebensgemeinschaft mit dem Rabbi von Nazareth stand nur wenigen offen, der Anschluß an den auferstandenen und erhöhten Kyrios kann von jedem vollzogen werden.

Schon bei den biblischen Aussagen ist zu erkennen, daß Nachfolge Jesu keine einheitliche Vorstellung ist: der Anstoß Jesu wird in unterschiedlicher Weise weitergeführt, wobei näherhin eine doppelte Richtung festzustellen ist: die synoptische Interpretation und die johanneisch-paulinische. In beiden Fällen wird der ursprünglich nur an wenige gerichtete Ruf auf alle ausgedehnt, aber das eine Mal zugleich mit den von Jesus damit verknüpften Forderungen, das andere Mal in einer inhaltlichen Umdeutung. Nicht möglich ist, moralische Weisungen inhaltlich aus dem Gebot der Nachfolge abzuleiten oder gar die gesamte Moral vom Gedanken der Nachfolge her zu entwickeln, aber es geht sehr wohl an, den Entwurf einer theologischen Ethik unter einen solchen Titel zu stellen.

Vom Kreuz ist im Rahmen der Moraltheologie auffallend wenig die Rede, seine Bedeutung für das christliche Ethos wird selten ausdrücklich reflektiert. Es dürfte jedoch außer Zweifel sein, daß das von Jesus verkündete und in ihm verkörperte Ethos entscheidend auch vom Kreuz geprägt ist. Bei aller grundsätzlichen Unergründbarkeit des Geschehens wirft es Licht auch auf den Bereich des Ethos.

**La formazione della disciplina del digiuno
nella Chiesa greco-cattolica ungherese in base alle ordinazioni dei
vescovi
(István Ivancsó)**

La disciplina del digiuno della Chiesa greco-cattolica ungherese si adattava, sicuramente, a quella delle diocesi vicine. Sono relativamente recenti gli ordinamenti delle lettere circolari dei vescovi che la trattano. La causa di questo fatto si trova da una parte nel fatto che i fedeli greco-cattolici custodivano tradizionalmente la disciplina; dall'altra parte invece anche i libri liturgici stessi contengono le prescrizioni per il digiuno.

Questi ordinamenti hanno, accanto alla regolazione giuridica, un certo carattere liturgico e spirituale. Lo si trova spesso negli

ordinamenti generali; gli ordinamenti riguardanti al digiuno sacramentale invece sono tali per natura.

L'autore del lavoro presente esamina gli ordinamenti di digiuno editi nelle lettere circolari dei vescovi greco-cattolici ungheresi. Non lo fa in base alla letteratura secondaria, ma in base alle fonti trovate nelle lettere circolari.

Data Relating the Early Jewish Presentation of Elijah *Redivivus* (Géza Xeravits)

The famous Israelite prophet Elijah, reported by the Old Testament as being active in the ninth century BC, is one of those personages highly influenced the theological thought of Judaism. His figure served as starting point for the composition of a number of both historical and legendary narratives already in the biblical literature. This reflection continued later on also, and a considerable amount of traditions emerged around this exceptional figure of pre-exilic Israel.

In the Old Testament Elijah appears to be the only figure whose personal eschatological return was expected in the pages of the Old Testament (Mal. 3:23-24; cp. Sir. 48:10). He is the only eschatological *redivivus* figure of the Hebrew Bible.

In this short contribution we analyse two related compositions of the Qumran Library. The positive eschatological (human) protagonist of 4Q521 is Elijah *redivivus*. Remaining fragments of the composition present him as a “precursor”. Contrarily to the view of those scholars who understand the יְהוֹנָתָן of 4Q521 2. 2:1 as a royal figure, his emergence will not precede the arrival of any other eschatological protagonists, rather that of the day of judgement or the day of Yahweh. We can say similar about 4Q558. Material of the preserved fragments of this composition does not allow seeing the presence of another eschatological figures together with Elijah.

In this regard the Qumran Library share a “conservative” theological view about Elijah *redivivus*. While early Christian thinking and several Jewish sources dated from the Christian era (the earliest of them is b *Erub.* 43a-b) interprets this figure as the forerunner of the Messiah, the preserved Qumranic fragments seem to content themselves with repeating the teaching of Mal. 3:23-24 and Sir. 48:10. Several Qumranic writings – this is a matter of fact – are aware of the view of the eschato-

logical prophet as the precursor of other messianic personages. The data provided by 1QS 9:11, 4Q175 or even 11QMelchizedek point towards this direction. In these cases however, the future prophet is either unidentifiable, or other than Elijah (Moses *redivivus*). In those two texts that speak obviously about Elijah *redivivus* (4Q521 and 4Q558), he proves to be the only eschatological protagonist of the compositions and we cannot find another messianic ‘successor’ whose arrival Elijah has to precede.

Christological Principia in the Theology of Hans Urs von Balthasar (Tamás Kruppa)

According to Balthasar all Christology has an elliptical form, due to its source. Christology is built around two poles. The witness of the earliest Christian community to Jesus of Nazareth is profoundly a witness of faith: Jesus is the Christ. The two poles are: (1) the „witnessed content” of God’s self-revelation in Jesus Christ and (2) the „witnessing form” of the Church’s confession in faith. The problematic of the relationship between these two poles has been expressed in many different ways. One important question which has formed the modern Christological discussion is, what is the relation between the concret, historical Jesus and the Christ proclaimed in the Church’s faith.

We can see similarities and differences between Balthasar’s approach and the others. With Ebeling, Barth and Kasper – but against Bultman – Balthasar stresses the importance of the person and mission Jesus as witnessed to in the Scriptures as the only acceptable starting point and the abiding foundation for Christology, and for the existential life of faith. With Barth, Balthasar acknowledges the absolute priority of God’s revelation, but with Rahner and Kasper, emphasizes the analogical freedom and relative independence of man, and so, of his response in faith. Like Kasper, Balthasar attempts to develop a Christology which is beyond the dialectic „from above” – „from below”. Both dimensions must complement each other when one begins with the concrete person and mission of Jesus Christ as witnessed to in the Scriptures. Like Barth, and in the spirit of Kasper’s call for a pneumatological Christology, Balthasar’s approach is strikingly trinitarian.

After these we have to draw attention to two related concepts which form the heart of Balthasar’s approach: *mission* and *obedience*.

The inconceivable dimension of the ever-greater love of God appears in the world in the Son, who obedient to the will of the Father who sends him, surrenders himself for sinful humanity on the cross. Jesus is the One who is sent and who understands his very existence as mission. In order to understand or describe the person of Jesus, one must necessarily speak of his mission. Person and mission cannot be separated: indeed, Balthasar develops a theological notion of person precisely as mission.

The self-surrendering love of God is revealed in the world in Jesus Christ precisely by virtue of his utter obedience to divine mission to be the appearance of God's love in the world, and otherwise, nothing. For Balthasar, this obedience, this utter selflessness, is the economic form of the eternal readiness of the Son to receive his entire being from the Father and to be nothing else but the Father's self-outpouring love. For these Balthasar's Christology has been called an „obedience Christology”.

La peinture des icônes sur le territoire de l'éparchie historique de Munkács. Les nouvelles données concernant l'activité des maîtres dirigeants

(Bernadett Puskás)

Suivant le témoignage des données archivistiques, plusieurs iconostases ou leurs fragments qui se sont conservés dans les églises gréco-catholiques de la Hongrie sont des oeuvres de *Mihály* et de *Tádé Spalinsky* (par exemple à *Máriapócs*, à *Tokaj*). Ces deux peintres, probablement frères, ont réalisé quelques des plus importants devoirs dans l'art de l'éparchie de Munkács et ont joué certainement le rôle des peintres dirigeants de leurs temps.

Les ensembles attribués aux maîtres nommés ont été plusieurs fois transformés et repeints. Au cours des siècles suivants, certaines de leurs icônes ont été changées par des nouvelles. C'est pourquoi les nouvelles données, même fragmentaires, ont une importance spéciale dans le problème de la reconstruction de l'oeuvre de ces deux maîtres.

Notamment, l'appartenance originale de deux icônes en forme de lyre *Mère de Dieu* et *le Christ enseignant* (Collection Artistique de l'Église Gréco-Catholique à Nyíregyháza) à l'iconostase de l'église gréco-catholique de *Tokaj* est enfin prouvée. Les analogies observées à l'aide du méthode de critique du style ont été soutenues après la restauration (voir la silhouette analogique à la forme originelle des

icônes de Tokaj, la date de l'icône de Mère de Dieu /1787/ identique à celle qui figure sur l' iconostase etc.)

Pendant le nettoyage de l'iconostase du cathédrale gréco-catholique de Ungvár (Uzhorod – Ukraine), est apparue la signature de Tadé Spalinsky, la lettre cyrillique Φ . Cette découverte a permis d'identifier la même signature sur l'icône de *l'évangéliste Jean* provenant de *Máriapócs* (Collection Gréco-Catholique de Nyíregyháza) et celle de l'iconostase de l'église gréco-catholique de *Sátorajjájhely*.

**Stato attuale e prospettive della convivenza
delle Chiese cattoliche *sui iuris*
(Péter Szabó)**

Il principio territoriale (cioè quello di »località«) come principio esclusivo di articolazione (»principium unitatis iurisdictionis«) è rimasto fino al Novecento sia in Oriente che in Occidente un criterio intangibile della delimitazione delle Chiese particolari, anche se di fatto e in correlazione con certe condizioni politiche sono stati creati degli esempi, sempre più numerosi nei secoli, anche per la divisione della giurisdizione cattolica in base al principio personale-rituale.

Riguardo alla possibilità delle giurisdizioni cattoliche parallele è stato il Concilio Vaticano II ed è stata soprattutto la prassi postconciliare della Sede Apostolica relativa all'erezione delle nuove circoscrizioni ecclesiastiche orientali a fare un passo radicale anche sul livello dottrinale. Infatti, dovuto alle nuove erezioni effettuate negli ultimi decenni, nei territori della diaspora ormai più di quaranta Chiese particolari orientali coprono interamente e più di una volta tutto il territorio degli Stati destinatari dell'emigrazione (le Americhe, l'Europa Occidentale, l'Australia). Di conseguenza, la presenza delle giurisdizioni cattoliche plurime e parallele ormai è una caratteristica generale quasi dappertutto dove si trovano dei cattolici orientali. Tenedo conto di questo cambiamento radicale nell'articolazione della struttura della Chiesa, e cioè della diffusione delle giurisdizioni parallele, si potrebbe porre la domanda se si possa ancora mantenere la dottrina quasi duemillenaria sulla priorità della giurisdizione esclusiva (cf. *CIC* c. 372, § 1)? Infatti, siccome ormai quasi tutti i territori cattolici sono caratterizzati dalla plurima giurisdizione parallela, sembra sempre più difficile affermare

che tale situazione sia straordinaria.

Lo studio presente intende analizzare i fondamenti teologici, limiti e conseguenze pratiche del cambiamento strutturale appena accenato. La versione italiana del testo è in corso di stampa in: CONSOCIATIO INTERNATIONALIS STUDIO IURIS CANONICI PROMOVENDO – SOCIETÀ PER IL DIRITTO DELLE CHIESE ORIENTALI, *Territorialità e personalità nel diritto canonico ed ecclesiastico – Il diritto canonico di fronte al Terzo Millenio*. Atti del Congresso Internazionale, Università Cattolica Pázmány Péter, Budapest 2-7 settembre 2001, Szent István Társulat, Budapest 2002.

SIVADÓ CSABA

A FIÚ ÉS A SZENTLÉLEK KÖZÖTTI RELÁCIÓ EGYES SZEMPONTJAI AZ ORTODOX TEOLÓGIÁBAN

A XX. századi ortodox teológiai szerzők műveiben számos helyen találkozhatunk olyan fejezetekkel, részekkel melyek a Szentlélek Isten Fiú Istenhez fűződő sajátos viszonyát, kapcsolatát taglalják.¹ Ezt a sajátos relációt a „Szentlélek Fiún való nyugvásaként” vagy a „Szentlélek Fiú általi fölragyogásaként” szokták jellemezni. Természetesen e sajátos relációra mind a patrisztikus hagyományban (Nüsszai Szent Gergely, Nagy Szent Bazil), mind pedig a bizánci teológiában (Ciprusi Gergely konstantinápolyi pátriárka 1283-89; Palamasz Szent Gergely †1359) találunk bőséges utalásokat. A pneumatológia és a szentháromságtani teológia ezen aspektusai hatással vannak mind a Szentlélek származásának teológiai megfogalmazására, mind pedig az ekkleziológiai, szöteriológiai kérdések kifejtésére. Mivel Ciprusi Gergely szentháromságtani szintézise később beépül Palamasz és az őt követő egyes ortodox szerzők teológiájába, ezért főleg az általa reánk hagyott szempontokra hagyatkozom.

Ciprusi Gergely, Damaszkuszi Szent János kijelentését, miszerint „a Szentlélek az Atyától származik a Fiú által”, a következőképp értelmezi. A Szentlélek Fiú általi kinyilvánulása nemcsak időbeli, hanem öröktől fogva van. A Léleknek a Fiú általi „kinyilvánulása” vagy fölragyogása kettejük örök relációját jelenti. „A Fiú által kifejezés a Léleknek a Fiú általi fölragyogását, megnyilvánulását jelzi, mert a Vigasztaló öröktől fogva a Fiú által ragyog föl és manifesztálódik, mint ahogy a fény a napból a sugár által.”² Természetesen a Léleknek a létbe való mozgása, azaz az Atyától való származása és a kinyilvánulás vagy megvilágosodás, amely a Fiútól van, se nem keverhető össze, se nem vá-

¹ Vö. BULGAKOV, SZ., „Az Isteni Sophia”, in Baán, I. (szerk.), *Az orosz vallásbölcselet virágkora, Tolsztojtól Bergyajevig*, Budapest 1988, 95; MEYENDORFF, J., *Byzantine Theology, Historical Trends and Doctrinal Themes*, New York 1983, 70-73; STANILOAE, D., *Theology and the Church*, New York 1980, 11-44; LOSSKY, V., *In the Image and Likeness of God*, New York 1975, 90-95.

² CIPRUSI GERGELY, „Expositio” 3, in PG 142,240A-B.

lasztható szét. Gergely hangsúlyozza, hogy a Léleknek a Fiú általi fölragyogását a Lélek személyi, specifikus tulajdonságaként kell értelmezni. De nem csak a Lélek kap másik személyi sajátosságot az Atyától való származásán kívül a Fiú általi fölragyogásában, hanem a Fiú is az Atyától való születése mellett egy másik személyi sajátossággal gazdagszik. Ennek alátámasztására Ciprusi Gergely a kappadókiai atyákat idézi. „Nüsszai Gergely a Lélek egyedi személyi sajátosságaihoz – amely megkülönbözteti őt az Atyától és Fiútól – hozzáteszi azt a tényt, hogy Ő a Fiú által manifesztálódik és ragyog föl.”³ Vagy amint Nagy Szent Bazil mondja: „A Fiú az, aki maga által és önmagával megismerteti a Lelket, aki az Atyától származik”.⁴

A Szentlélek Fiú általi fölragyogásának másik következménye, magyarázata „a Szentléleknek a Megtestesült Fiún való nyugvása”, amelyre jócskán találunk utalásokat az újszövetségi írásokban és az egyházatyák írásaiban egyaránt. Abból a szentháromságtani alap axiómából kell kiindulni, amit Karl Rahner az 1950-es évek elején egyik tanulmányában fölállított – s amely a keleti atyák reflexiójában kezdettől fogva jelen volt –, hogy az üdvtörténeti Szentháromság azonos az Immanens Szentháromsággal. Vagyis az inkarnáció előtt is jelen van a Léleknek az örök Fiún való ugyanazon nyugvása. Mert amikor a Fiú emberré lesz, azt kapja emberként, amit mint Isten bír. Amikor a Lélek az Atyától származik, a Fiú felé irányul, a Fiú az a cél, amelynél megáll.⁵ János evangélista így számol be Keresztelő Szent János tanúságán keresztül. „Én nem ismertem. De azért jöttem, s azért keresztelek vízzel, hogy megismertessem Izraelben.» János aztán így folytatta tanúságát: »Láttam a Lelket, amint galamb képében leszállt az égből és rajta maradt«”.⁶ Damaszkuszi Szent János pedig a *Dogmatikus Fejezetek* nyolcadik részében a következőt írja: „Hiszünk a Szentlélekben, aki az Atyától származik és a Fiúban nyugszik”.⁷

A Léleknek ez az Atyától való származása a Fiú felé, akin „nyugszik”, „rajta marad” Sztaniloae szerint kettős jelentőséggel bír.

A Lélek nem veszi eredetét a Fiútól is, mert ez azt jelentené, hogy a Lélek a Fiútól jönne ki, ahelyett, hogy eljőve benne nyugodna.

³ CIPRUSI GERGELY, „Apologia”, in PG 142,266D; STANILOAE, *op. cit.*, 20.

⁴ Vö. *ibid.*, in PG 142,266D.

⁵ Vö. STANILOAE, *op. cit.*, 22.

⁶ Jn 1,31-32

⁷ PG 150,833.

Ha a Lélek Atyától való származásának nem az volna a célja, hogy a Fiún nyugodjék, hanem ehelyett egy különálló létező személy lenne a Fiú mellett, nem lenne kényszerítő ok arra, hogy miért ne eredhetnének más személyek az Atyától.

Ily módon nemcsak a Fiú és Lélek közötti belső egység nyilvánul ki, hanem az Atya és Fiú közötti is megerősödik. A Lélek az Atyától származik, hogy a Fiúban nyugodjon – aki az Atyától születik – és mintegy boltív egyesíti az Atyát és Fiút egy ölelésben. Így a három Személy között megmutatkozik egy egység, különbözik lényegi egységüktől.⁸

Lássuk milyen ekkleziológiai és szöteriológiai következményei vannak a Lélek és a Fiú ezen relációjának!

Már kiindulásként említettem, hogy a Szentléleknek a Fiún való nyugvása nemcsak az örökkévalóság rendjét jellemzi, hanem a kettejük időbeli egységét is kifejezi. Ebből következik, hogy Krisztus jelenlétét mindig együtt jelzi a Szentléleknek a rajta lévő nyugvása, és a Lélek jelenléte Krisztus jelenlétét is jelenti egyúttal, akin Ő megpihen. A Szentírás ezért sohasem beszél a Léleknek a külön való látásáról, szemléléséről – eltekintve attól a néhány helytől, amikor szimbolikusan galambként, tűznyelvként, vagy felhőként említi –, hanem inkább Krisztus látásáról beszél a Lélekben. A Szentírás a Lélek befogadásáról, de nem látásáról beszél. Mert a Lélek a lelki fény, amelyben Krisztus látható, mint ahogy a tárgyak szemlélhetők az anyagi fényben. A Lélek az a miliő, amelyben Krisztus látható, az az „eszköz” amely által megismerhetjük Őt, s megtapasztalhatjuk jelenlétét. Ezért Krisztus ismerete és tapasztalata mindig feltételezi a Lélek tapasztalatát és fordítva. Sztaniloae ezen túlmenve azt írja: „Ahol a Lélek, mint eszköz – aki által élő Krisztus-ismeretre jutunk – hiányzik, ott Krisztus csak a merev teoretikus tudományok tárgyává válik, vagy olyan definíciókká, amelyeket az ember memorizált idézetekből és formulákból rak össze”.⁹

A lelki írók és a szentek gyakran hasonlítják a Szentlelket a levegőhöz, vagy az illathoz. Alexandriai Kírilloosz a szentek egész életét úgy festi le, mint a parfümnek az Istenhez való felemelkedését. Mint ahogyan a Szentháromságon belül a Lélek egy folyamatos származásban létezik a szerető Atyától a szeretett Fiú felé, és egy szerető „fölragyogásban” a Fiútól az Atya felé, ugyanúgy bennünk is a Lélek a Fiúnak egy

⁸ Vö. STANILOAE, *op. cit.*, 23.

⁹ STANILOAE, *op. cit.*, 25.

szüntelen felénk való és tőlünk a Fiú felé való folyásaként létezik, akitől a Szentlelket kapjuk. Ő a Fiú szeretetének ez a kiömlő áramlata, vagy még pontosabban az Atyáé, s visszatérve tőlünk is mint egy áramlat, egyesítve a Fiút, vagy még pontosabban az Atya felé való szeretetünkkel. Úgy működik bennünk, mint ahogy a fény, a parfüm, vagy a levegő mozgása, anélkül hogy tudatában lennénk.

A másik következmény, ami a Szentléleknek a Fiún való nyugalásából következik, az, hogy amikor a hívők megkapják Krisztus Lelkét, akkor azt nem kapják Krisztus nélkül. Az ortodox tanítás szerint a hívő a Lelket csak „Krisztusban” bírja és viszont. Krisztussal egyesülnek a Szentlélek által, aki sohasem hagyja el Krisztust, aki belőle „ragyog föl”, de nem tőle származik. Ilymódon a hívő részesedik Krisztussal a Léleknek a „nyugalásában”, Akire lejön. Krisztus Misztikus Testének tagjaként a Szentlélek az egyházon és az egyházban nyugszik, mert Krisztusra, mint az egyház Fejére jön nyugodni, és mert az egyház Krisztussal egységben van. És amilyen egységben van a hívő Krisztussal, olyan mértékben részesül a Szentléleknek a Fiún való nyugalásában. A Léleknek Krisztus Testén, az egyházon, s annak tagjain való fölragyogása a Krisztusban való növekedéssel arányos. Nyilvánvaló azonban, hogy az ember és Lélek között nincs örök hüposztatikus reláció, hanem a Szentléleknek az emberen, mint Krisztus Testének a tagjaként való nyugalása kegyelmi jellegű, mely által részesedik a Lélek energiájában, tevékenységében.

A szentek írásaiban sokszor találkozhatunk olyan lelki élményekről való beszámolókkal, amelyek épp ebben a Lélek-tapasztalatban találják meg gyökereiket. Új Teológus Szent Simeon a Szentléleknek címzett egyik himnuszában így imádkozik:

„Hálát adok neked, hogy Te, mindenekfölötti isteni létező, magadat – keveredés és változás nélkül – egy velem egyszerű lélekke teszed, és értem mindenben minden lettél, ingyenesen szétosztott kimondhatatlan táplálék, mely lelkem ajkáról ömlik. Mely bőségesen folyik szívem forrásából. Ragyogó lepel, mely betakar és védelmez, és megdönti a démonokat, megtisztulás, mely lemos minden szennyet azok által a szent és állandó könnyek által, melyek jelenlétedet kísérik azoknak, kiket meglátogatsz. Hálát adok neked létedért, mely kinyilvánított nekem, mint az alkony nélküli nap, mint a nap, mely sohasem tér nyugodni. Ó, Te, aki számára nincs olyan hely, ahol el ne rejtőzködnél, mert sohasem kerülsz el bennünket, nem vetsz meg senkit közülünk. Hanem épp ellenkezőleg, mi vagyunk azok, akik elrejtjük magunkat, akik nem

akarunk feléd haladni.”¹⁰

A Fiú és Szentlélek közötti reláció ezen szempontjainak ismerete lehetővé teszi számunkra, hogy még mélyebben megértsük a XX. század és napjaink ortodox teológiájának törekvéseit, s azt megismerve kapcsolódási pontokat¹¹ fedezzünk fel a katolikus és ortodox teológia között, mely által az ökumenikus közeledés is lehetővé válhat.

¹⁰ Vö. *PG* 120 509BC, in MEYENDORFF, *op. cit.*, 177.

¹¹ Hasonló szentháromságtani, pneumatológiai megközelítéseket fedezhetünk fel Hans Urs von Balthasar és Heribert Mühlen teológiájában.

IVANCSÓ ISTVÁN

**A SZENT ATANÁZ GÖRÖG KATOLIKUS HITTUDOMÁNYI
FŐISKOLÁN KÉSZÍTETT BAKKALAUREÁTUSI DIPLOMA-
DOLGOZATOK
1996-2001**

Első alkalommal vállalkozunk arra, hogy Intézményünknek a Pontificio Istituto Orientale-val való affiliációja óta (1995. május 26.) készült bakkalaureátusi diplomadolgozatokat összefoglalóan bemutassuk. Így az első öt év termékével ismerkedhetünk meg a következő ismertetésben.

1. Kepics Mihály: *Egyház és bázisközösség*, 1996. 53 p. 52-53. bibl.

A szerző az egyház tulajdonságai közül a közösségi dimenziót emeli ki. Választási szempontját azzal indokolja, hogy látva a társadalom kollektivizáló felfogásának megbukását a XX. század végén, fontos rámutatni arra, hogy az egyház közösség, ha nem is tökéletes, de igazibb közösség, mint amit a társadalmak fel tudnak mutatni. Erre az alapra épül a dolgozat három fejezete. Először az egyházat mint közösséget mutatja be, majd a közösséget mint olyat elemzi, végül pedig, a dolgozat legnagyobb részében, a bázisban megvalósuló egyházzal tárgyal. Azt a tendenciát erősíti, hogy az egyház megújulása a bázisközösségek révén történhet meg.

2. Kiss László: *Lélekvándorlás vagy keresztény hit*, 1996. 61 p. 59-61. bibl.

A dolgozat készítője a lélekvándorlás eszméjének bemutatását tűzte ki célul, divatos, amely divatossá vált annak ellenére, hogy sem empirikus érvekkel, sem a regressziós hipnózis módszerével nem lehet igazolni. A dolgozat összesen tizenegy fejezetből áll, melyek közül az első négy a hinduizmus, a buddhizmus és azon szellemi irányzatok bemutatását adja, amelyekben jelen van a lélekvándorlás hite. A történelmet átívelve egészen a XX. századig ér el a szerző. A dolgozat további részében a spiritizmusról tárgyal, majd a parapszichológiai jelenségeket

mutatja be. Eljut a Hare Krisna mozgalomig és a New Age-ig is. Az utolsó két fejezet a keresztény egyház, illetve a Biblia válaszát adja a témára. Majd a záró fejezet a lélekvándorlást értékeli, természetesen keresztény szemszögből. A szerző konklúziója: „Az emberi élet egzisztenciális kérdéseire nem az önmegváltás, hanem az megváltás, nem a lélekvándorlás, hanem a feltámadás a felelet”.

3. Magyar László: *A szombatisták, az adventisták és a jehovisták*, 1996. 64 p. 62-63. jegyz. 64 bibl.

A szerző három szekta bemutatását ígéri a címben. Ezzel szemben az unitáriusokkal és a baptistákkal is foglalkozik, egy-egy rövid fejezetet szentelve nekik a dolgozat elején. Így tehát összesen öt témát ölel fel, s az egymás utáni bemutatásuk után egybe is veti a tanításukat egy következő fejezetben, s szembesíti a katolikus egyház tanításával is. A szerző célkitűzése, hogy nem akarja tagadni a jót még csonka vagy eltorzult formáiban sem, de nem kendőzheti el a veszélyeket sem, amelyek nemcsak a keresztény és vallásos törekvéseket, hanem az egész emberségünket fenyegetik. Az utolsó előtti fejezet arról szól, hogy mennyire tárgyalóképesek a bemutatott szekták az ökumenizmus kapcsán. Végül egy értékes részt szentel a szerző annak a témának is, hogy mit lehet tenni azokkal, akik bekerülnek valamilyen szektába. Ezek alapján igazán aktuálissá válik a munkája.

4. Stefán Zoltán: *Az iszlám és a kereszténység közötti párbeszéd alapjai*, 1996. ... p.

A dolgozat hiányzik a könyvtárból, bemutatása így nem lehetséges. (Beszerzése folyamatban van, így az ismertetésére majd visszatérünk.)

5. Szaploneczay Mihály: *A bűnbánat, a reménység és az üdvösség Krétai Szent András bűnbánati nagy kánonja alapján*, 1996. 53 p. 54. bibl.

„Krétai Szent András Bűnbánati nagy kánonja egy olyan mélytartalmú imasorozatot adott számunkra, amely alapján az embernek igyekeznie kellene az egész életét átgondolni, ha szükséges, át is rendezni” – alapelveként ezt fogalmazta meg a dolgozat készítője. Így mutatja be először a szent szerzőt, majd röviden a bűnbánat szentségét. Utána pedig kilenc fejezetben már magával a Nagy kánonnal foglalkozik mint a bűnbánat és a remény iskolájával, majd a hit és a szeretet témájával,

végül az üdvösségre való útmutatással, amint az Ó- és Újszövetség alapján megjelenik a műben. A két utolsó rész közül az egyik az üdvösség szentháromságtani vonatkozásaival, míg a másik a Nagy kánon eszkatologikus gondolataival foglalkozik. A dolgozatot a bőséges idézetek mennyisége gazdagítja.

6. Thodory Ferenc: *Az ember istenképisége Isten üdvigondozásában a patrisztika és nagybőjti liturgiánk fényében*, 1996. 58 p. 55-57. bibl.

A dolgozat témája az embernek a teremtő Isten legbensőbb személyes titkából, a Szentháromság misztériumából eredő istenképisége. A dogmatikus teológiának a Szentháromság titkával foglalkozó részét és a teremtésteológiát veszi ehhez alapul a szerző, valamint merít a nagybőjti énekár anyagából és a patrisztikus irodalomból is. Közben a teljes üdvörténeti horizontot végigjárja: az Isten képére teremtett ember a bűn következtében elbukott, mert nem tudott szabadságával megfelelően bánni; de Isten nem hagyta magára, hanem szabadítót ígért és adott neki, aki visszaadta az embernek ősi szépségét és restaurálta, helyreállította, letisztította a bűn által beszennyezett istenképet. A keleti atyáknál számtalan esetben megjelenő tanításra alapoz a szerző: „Isten emberre lett, hogy az ember Istenné legyen”. Az egymás utáni öt fejezetben ezek tárulnak fel fokozatosan: Az ember istenképiségének ősoke: a Fiú az Atya örök képmása; Az ember teremtése; Az istenképiség elhomályosulása (a bűnbeesés); Isten üdvigondozása; Krisztus követésében.

7. Vakles Attila: *Halhatatlanság a hitvédelemben*, 1996. 61 p. 56-57. jegyz. 58-61. bibl.

A szerző a dolgozat első részében a halhatatlanság-eszme történelmi fejlődését tekinti át, vagyis hogy hogyan látták a halhatatlanságot a kereszténység előtti vallások. Kitér az ókori görög felfogás felvázolására is. Ezt követően a szentírási emberképet mutatja be, illetve azt, hogyan látja az embert maga a Szentírás. A dolgozat fő része azt kívánja bizonyítani, hogy Krisztus feltámadása hitünk alapja, és hogy Krisztusban az örök jövő érkezett el az emberiség számára, mert ő feltámadt, és ezzel az emberi személynek, amely test és lélek, új távlatokat nyit. Ez a halhatatlanság. – A dolgozat készítője meglehetősen nagy mennyiségű szakirodalmi anyagot dolgozott fel, amint azt a négy lapos bibliográfiai felsorolás igazolja.

8. Demkó István: *Lélekvándorlás vagy feltámadás?* 1997. 61 p. 62-66. (sztl.) bibl.

A dolgozat készítője „modern” témát dolgozott fel. Ehhez a bevezetőben egy súlyos megállapítást tett: „A konstantinápolyi zsinat hitvallása, amit szent liturgiánkban állandóan ismétlgetünk, mely szerint »Várom a holtak feltámadását és a jövőendő örök életet«, válságba jutott”. Ezért a fogalmi etimológia után a reinkarnáció terjedésének magyarázatát igyekszik megadni. Ezt követi a dolgozat jelentős részében az ősi vallások (hinduizmus, buddhizmus) tanításának bemutatása a témáról; majd a lélekvándorlás a görögöknél című rész. Röviden szól egy-egy részben a spiritizmusról és a regressziós hipnózisról is. Ezek után a másik oldal bemutatása következik, ahol az ellenérveket tárgyalja a szerző: a halál, a halál utáni ítélet és a húsvéti titok témáját; az ellenérveket pedig külön-külön témaként elemzi. A szakirodalom alapján meglehetősen alaposan elvégzi a kitűzött feladatot a dolgozat összeállítója.

9. Kapin István: *Az öngyilkosság*, 1997. ... p.

A dolgozat hiányzik a könyvtárból, bemutatása így nem lehetséges. (Beszerzése folyamatban van, így az ismertetésére majd visszatérünk.)

10. Papp Miklós: *A keresztény ember egyéni, morális felelőssége a politikai életben*, 1997. 58 p. 56-58. bibl.

Az erkölsteológia területéről egy meglehetősen aktuális téma feldolgozására vállalkozott a szerző. A vallás iránt megnyilvánuló érdeklődés közegében egy mozaikot akar nyújtani a keresztény ember egyéni politikai felelősségének ontológiai és biblikus alapjaiból, mégpedig a modern morálteológia nyelvén, az egyház közösségében. A három nagy egységből álló dolgozat első része az egyház oldaláról megnyilvánuló politikai passzivitást elemzi. A második egység a keresztény ember politikai felelősségének ontológiai alapjait és erkölcsét tárgyalja, s ráirányítja a figyelmet az ezen a téren való felelősségre. Végül az utolsó, lényegesen rövidebb rész a sajátosan keresztény területekről szól, amelyek a politikában jelen vannak. Két konkrét megállapítás domborodik ki a műből. Az egyik az, hogy a keresztény ember másként politizál, mint a vallástalan ember, ugyanis ő tud a transzcendenciáról. A másik pedig az, hogy a keresztényeknek küzdeniük kell azért, hogy a történelemnek és a politikának az egyes emberek ne csupán passzív tárgyai, hanem aktív alanyai lehessenek és legyenek.

11. Szemerszki Mihály: *Jahwe és Izrael kapcsolata az Énekek énekében*, 1997. 57 p. 57. bibl.

A biblikus témájú dolgozat szerzője az Énekek éneke bemutatására vállalkozott, ezt azonban egy sajátos szemponttal tette, amit a címben jelzett. Először a bölcsességi irodalmat mutatja be, majd elhelyezi benne az Énekek énekét. A sokoldalú bemutatást követi egy terjedelmes rész, Jahwe és az ő menyasszonya, Izrael címmel, ami valójában a dolgozat törzsanyagát adja. Rávilágít még a műnek az Újszövetséggel való kapcsolatára is, végül pedig az irodalomban való jelenlétét vázolja fel. A dolgozat szerzője a patrisztikus irodalomból főleg Órigenész kommentárját használta fel. Érdekessége a műnek, hogy nem csak kifejezetten szakmai könyveket dolgoz fel, mint ahogy a Bibliái sem korától függetlenül keletkezett, hanem benne vannak az írók személyes körülményei, műveltségi szintje, az adott kor aktuális problémái. Sőt, még laikus értelmezési módok is megjelennek a dolgozatban, azt bemutatva, hogy hogyan kapcsolódik életünkbe a Biblia oly sokszor nehezen érthető fogalmazása. – Mindenesetre, a szerző gondot fordított arra, hogy az Isten és ember kapcsolatát a szerelmesek szerelmén keresztül bemutató, valamint a pusztán szerelmi történet leírásaként értelmezett művet mindkét szempontból bemutassa.

12. Urgyán Antal: *A vallás szociális dimenziói*, 1997. 55 p. 54-55. bibl.

A szerző fundamentális teológiából írta a dolgozatát. Abból a felismerésből indul ki, hogy a hívőknek az egyház egész életében tevékeny szerep jut, s nem csak az a feladatuk, hogy keresztény szellemmel hassák át a világot, hanem arra is hivatva vannak, hogy a társadalomban s minden helyzetben Krisztus tanúi legyenek. Ennek fényében törekszik a szerző felvázolni hazánk konkrét gazdasági, politikai, szociális és kulturális helyzetét. Felhívja a figyelmet, hogy csak ennek ismeretében lehet esély a helyzet javítására. A keresztény embernek kötelessége ismerni az őt környező társadalmi gondokat, és törekednie kell ezek megoldására. Nem elég kritizálni, hanem alternatívát is kell nyújtani. Ekkor megvan az esély arra, hogy a környezet emberibbé váljon, hogy hitelesebb legyen az ember önmaga és nemhívó társai előtt. A hívők az evilági ügyek keresztény szellemű intézése során nem mondhatnak el a politikai életben való részvételről, vagyis arról a sokrétű gazdasági, társadalmi, törvényhozói, irányítói és kulturális munkáról, melynek célja szerves és intézményes módon a közjó előmozdítása. Ezekről szól a dolgozat, a

következő felosztásban: Gazdaság; szociális viszonyok; állam és politika; kultúra.

13. Béres Gábor: *A teremtés célja az antrópikus elv és a keresztény hit tükrében*, 1998. 41 p. 39. Summary. 40-41. bibl.

A dogmatikus dolgozat írója jól követhető logikával vezet körbe az emberi reflexió aktuális birodalmán. Kezdi az ide vonatkozó alap-
tétéleken és gondolati modelleken, folytatja a materialista reflexió sok
kérdést válasz nélkül hagyó ajánlatával, s befejezi a keresztény hit bibli-
kus, patrisztikus és szisztematikus teológiai szempontjainak bemutatásá-
val. Végül pedig kimutatja, hogy egy nyitott szellemű, de megfontolt és
hiteles keresztény tapasztalat számára mennyire gyümölcsöző lehet a
természettudományok eredményeit figyelembe vevő, illetve azokkal
párbeszédet folytató emberi magatartást. Mindezt úgy dolgozza ki a
szerző, hogy tudatában van annak, hogy az ember számára mindig maga
az ember marad a legizgalmasabb kérdés, de ugyanennyire jelentős kér-
dés az is, hogy fontos-e az ember a világ szempontjából is. A dolgozat
vezérfonala tehát a gyenge és erős antrópikus elv, s az ezekre adott
nemhívó és hívő válasz. Az antrópikus elv helyes értelmezése – állapítja
meg a szerző – közelebb hozta a modern kozmológiát a keresztény hit
teremtéséhez, de további párbeszédre van szükség. S a keresztény
álláspontból nem hiányozhat a természetfeletti cél hangsúlyozása.

14. Kozsán István: *Rómanosz Melódosz teológiai gondolkodása*, 1998. 48 p. 47. bibl. 48. (sztl.) Conclusion.

A szerző több szemeszteren át végzett liturgikus szemináriumi
munkája alapján készítette el a szakdolgozatát. A három részből álló mű
ezekre az előmunkálatokra alapozódik. A VI. századi nagy himnusz-
költő – Rómanosz Melódosz – személyével és munkásságával magyar nyelven
mindeddig kevesen foglalkoztak, átfogó mű nem is látott még napvilágot
róla. Ezért különösen jelentős ez a szakdolgozat. Komoly felkészültséget
tükröz, amely elmélyült kutatásra alapozódik, sok idegen nyelvű anyag
feldolgozásával. A dolgozat szerkezete világos. Először bemutatja
Rómanoszt Melódoszt, majd korának hátterét, végül pedig a korabeli
bizánci himnuszköltészetet, melyre példaképpen a karácsonyi kontákion
szövegét veszi át a szerző a dolgozatába, s elemzi is azt. A dolgozat
legeredetibb része éppen ez az elemzés. Mindenesetre, érvényes a szerző
megállapítása, hogy Rómanosz Melódosz teológiai gondolkodását nem
lehet értékelni személyisége, származása, egyháza liturgikus életének

ismerete nélkül. Ezt kísérelte meg szinopszisban bemutatni a dolgozat készítője.

15. Pacsai János: „Hogy a Szentháromságban egy istent imádjuk” – Az Aranyyszájú-anafóra szentháromságtani vonatkozásai, 1998. 58 p. 46-47. Sommaire. 57-58. bibl.

Érdekes, hogy egy liturgikus témát dogmatikai szempontból dolgozott fel a szakdolgozat összeállítója, aki maga is liturgikus szeminarista volt. Tehát dogmatikai szempontból, mégpedig a nyugati hermeneutikai módszerek segítségével tárta fel az anyagát, a nagyon gazdag keleti liturgikus örökségből az egyik anafórát. A dolgozat gyakorlatilag négy nagy egységre oszlik. Az első az irodalmi keretet adja meg a témához: az Aranyyszájú élettörténetét, az anafóra autenticitását, s ezt a liturgiamagyarázatok tükrében. A második nagy egység a dogmatörténeti fejlődést tárja fel – a szentháromságtani vonatkozásokban – az első hitvallási formuláktól a VII. Egyetemes Zsinatig. Az utolsó két rész már kifejezetten az anafórával, illetve annak szentháromságtani vonatkozásaival foglalkozik. Az egész dolgozat háttérében a „lex orandi est lex credendi” alapelv áll. S a szerző nem egyszerűen egy dogmatörténeti művet kívánt létrehozni, hanem meg akarta mutatni, hogy az Aranyyszájú-anafóra mennyire kifejezi a mai ember számára a Szentháromságba vett hit dogmatikai megfogalmazását.

16. Pallai Béla: *A keleti házasságkötés liturgiája*, 1998. 67. p. 61-62. Sommario. 63-65. bibl.

A dolgozat címe jelzi, hogy a keleti házasságkötésről tárgyal, ezen belül aztán – természetesen – a bizánci szertartásának szentel nagyobb figyelmet a szerző. A témaválasztás az aktualitás szempontjából is igen fontos; eredetiségét abban lehet meglátni, hogy nagyon kevés írás foglalkozott még a témával – mind a keleti házasságkötéssel, mind a bizáncival – magyar nyelven. A mű öt nagy részre tagolódik. Az általános bevezetésben teológiai megalapozást ad, amihez másodikként a házasságkötés történelmi kialakulása társul. Ennek a két résznek komoly pasztorális jelentősége is van: a házassági felkészítésekben használható lehet. Különösen alaposnak tűnik a biblikus háttér felvázolása. A szerző gondot fordít a héber és görög kifejezések elemzésére is. A dolgozat további két része már kifejezetten a házasságkötés szertartásával foglalkozik. Alapos precizitással mutatja be elsősorban a bizánci egyház házasságkötésének szertartását: az eljegyzést és a megkoronázást. Ehhez

párhuzamosan társul a többi keleti rítusé is. Végül az ötödik rész a II. Vatikáni Zsinat házasságról szóló tanításával egészíti ki a dolgozatot. A munkába nem fért bele a szent cselekmények szimbolikájának kidolgozása, amely továbblépést jelentene a területen.

17. Banga Viktória: *A farizeusok jelentősége az intertestamentális korban és az Újszövetségben*, 1999. 59 p. 58. bibl.

A biblikus témájú dolgozat szerzője a farizeusokról fogalmazta meg a mondanivalóját. Azt igyekezett bemutatni, hogy eredetileg – a mai szóhasználattól eltérően – a farizeus nem a képmutató, álszent ember szinonimája volt, hanem törvénytisztelő, nagyon vallásos embert jelentett. Egyértelműen pozitívnak tekintti a szerző, hogy a Tórához és az atyákhoz való merev ragaszkodásukkal a farizeusok segítettek megőrizni a zsidó nép önazonosságát. A dolgozat négy részre tagolódik. Az első a farizeus kifejezést mutatja be az Újszövetségben, valamint a pártjuk kialakulását. A második a farizeusok tanításával foglalkozik, különösen a Törvényhez való viszonyukkal és a hagyomány- és írásértelmezésükkel. A harmadik egység a farizeusoktól eltérő irányzatokat tárgyalja (szadduceusok, esszéusok, zelóták). Végül az utolsó, nagyon rövid rész a farizeusok értékelését adja. A dolgozat kerek egységet alkot a témán belül, kitűzött céljának mindenben eleget tesz.

18. Bódi Gábor: *Gátló tényezők az ember erkölcsi cselekvésében*, 1999. 65 p. 64-65. bibl.

Az erkölcsoteológiai dolgozat készítője igen fontos és aktuális témát választott elemzéséhez. Az erkölcsi szemlélet sajátos válságának tapasztalásakor természetes, hogy ennek jelei megmutatkoznak a cselekvésben is. A dolgozat célja az ösztönvilággal, a félelem és a kényszer, valamint a tudatlanság fogalmával való szembenézés, és ezek józan értékelésének megvilágítása az eredményes lelki vezetés szempontjából. Szerencsésnek mondható, hogy a hatalmas anyagot az erkölcsoteológiai szempontok kiemelésével szűkíti a szerző. Tartalmi oldalról tekintve jó fogalmi elemzések és reflexiók találhatók a dolgozatban, melyek elemzésénél néhány lényeges alaplőre támaszkodik a szerző. A három nagy fejezet témái a következők: Ösztönök az ember erkölcsi életében; Az ember félelme és erkölcsi vonatkozásai – ahol a biblikus háttérrel is foglalkozza, valamint kitekintést ad a jogi vonatkozásokra is; Az erkölcsi cselekvések az emberi értelem hibáinak fényében – s ez a legbővebb része a dolgozatnak. A szerző az erkölcsi gátló tényezőkből az ösztönt, a

félelmet és a tudatlanságot választotta ki elemzése tárgyául, s ennek maradéktalanul eleget is tett.

19. Kujbus Csilla: *A nyírbátori görög katolikus egyházközség története*, 1997. 57 + 9 sztl. p. 55-56. p. bibl.

A dolgozat szerzője azt mutatja be az egyházközség fejlődését nyomon követve, hogy mennyi akadályon és nehézségen keresztül történt annak megszervezése, milyen sok erőfeszítés kellett ahhoz, hogy a jelen nemzedék a mostani állapotában láthassa azt. Az egész mű összesen tíz témát ölel fel, melyek közül a legfontosabbak és egyben a legterjedelmesebbek is az egyházközség kialakulásáról és a templomról szólnak. Felsorolja az itt szolgáló papokat, egyházi szervezeteket, bemutatja a liturgiai és zenei hagyományt és vallásosságot is. Végül egy-egy részt szentel a görög katolikus iskolának, a kereszteknek és temetőknek is. A dolgozatot jelentős mennyiségű melléklet egészíti ki, sok fénymásolattal, illetve néhány fényképpel.

20. Maczali Éva: *A katolikusok harca a zsidó deportálások ellen a második világháború alatt*, 1997. 54 + 3 sztl. p. 3. bibl.

A dolgozat készítője a történelemben ágyazza be a fő témáját. Egészen visszamegy a magyar honfoglalás idejéig, s onnan jut el egy rövid összkép után a második világháborút közvetlenül megelőző időkhöz. Aztán pedig a zsidótörvények fogadtatásáról és az 1944-es esztendőről ír, jelentős mennyiségű auschwitzi jegyzőkönyvet is bemutatva. Ezeket követik az életmentő iratokról és a püspökök védő akcióiról szóló részek, majd pedig a katolikus egyházi intézmények zsidómentéseinek bemutatása. A dolgozatot függelék zárja, melyben a zsidótörvényeket, valamint Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás levelét közli a szerző.

21. Makkai László: *A Görög Katolikus Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet felállítása és története 1950-60-ig*, 1999. 57 p. 55. Summary. 56. bibl. (+ 8 sztl. mell.)

A dolgozat három nagy szerkezeti egységből áll. Az első a papnevelés történetének áttekintésére vállalkozik egyetemes, majd hazai viszonylatban, előbb római, majd pedig görög katolikus vonatkozásban. A terjedelem korlátokat szab a részletes bemutatásnak. A második rész az intézmény felállításával foglalkozik, s bemutatja a növendékeket, tanárokat, napirendet, háziszabályt. A harmadik rész az első tíz esztendő krónikáját adja a fődoktori napló alapján. A dolgozatnak ez a legértéke-

sebb része. Olyan, ma már történelmi események elevenednek fel itt, mint az 1956-os forradalom és szabadságharc a kispapok szemszögéből, vagy az 1959-es áprilisi napok, amikor csaknem bezárták a szemináriumot. A szerző a rendelkezésére álló adatokat és információkat úgy próbálta meg úgy összeszerkeszteni, hogy ne csak egy száraz adathalmazt találjon az olvasó; megelevenedik a kor, az események, a személyek a munka alapján. Eddig csupán egyetlen publikáció létezett a Hittudományi Főiskola és Papanevelő Intézet történetéről, mely a hajdúdorogi egyházmegye fennállásának 75. évfordulójára készült.

22. Marosi István: *A Szentlélek istenségének kérdése Nagy Szent Bazil „Szentlélekről” írt könyve alapján*, 1999. 69 p. 64-65. Summary. 66-69. bibl.

A dolgozat korszerű témát dolgoz fel korszerű módon. A modern teológiai törekvés különösen sürgeti a dogmatika és a liturgika közeledését; s ez a mű igazolja is ezt. Nagy Szent Bazil korának a dolgozat első felében vázolt modern értékelését nagyon jól egészíti ki a modern pneumatológiai szempontjainak bemutatása. A szerző a témáját a kappadókiai atyák szentháromságtani felfogásába is belehelyezi, s utána részletezi Bazil nézetét. A dolgozat második fele már egyértelműen erről szól. Így a 6. fejezettől a következő témákat dolgozza fel: A Szentháromság személyeinek egysége; Az Atya és a Fiú egymáshoz való viszonya; A Szentlélek Istenként való dicsőítése; A Szentlélek működése az ember életében; A vitatott formula jogossága. – Összességében ez a munka megfelel egy licenciátusi dolgozat követelményeinek.

23. Simon Kornél: *Az orvosi (egészségügyi) titok, eskü és orvos-beteg kapcsolat*, 1999. 62 p. 61-62. bibl.

Az orvosi, egészségügyi témák – különösen a bioetikai kérdések tekintetében – a szaktudományok fejlődése miatt hatalmas mértékben előretörték. Speciális elemet képez az orvosi titok és az eskü kérdése, s ennek következményei. Az erkölcssteológiai dolgozat készítője éppen azt a célt tűzte ki, hogy a szükséges mértékig elemezve az etikai problémákat, a helyes erkölcsi ítéletalkotásra s részben a kétoldalú motivációk megismeréséhez vezesse a téma iránt érdeklődőket. A dolgozat első fele a téma történetével foglalkozik. Először bemutatja az alap-problematikát, majd tisztázza a vonatkozó erkölcsi alapfogalmakat, végül rámutat a gyökerekre biblikus és világi területen. Ezek után egy fejezetben az orvosi (egészségügyi) titokról, egy következőben az orvosi (egészségügyi)

esküről szól. Végül a záró fejezet az orvos és az egészségügyi diplomás ember beteggel való kapcsolatáról szól. – Tartalmilag az alapproblémából kiindulva, történeti elemzésekre támaszkodva, a keresztény perszonalizmus eredményeit felhasználva, meggyőző erővel tárgyalja a témát, hangsúlyozva azokat a problémákat is, melyeket el kellene kerülni.

24. Stark Gabriella: *A János evangélium proológusának ószövetségi háttere*, 1997. 67 p. 66-67. bibl.

Célkitűzésként adja meg a dolgozat összeállítója, hogy a hit segítségével szeretné felismerni és bemutatni azt a teológiai távlatot és célt, amely János apostolt az evangélium megírására indította. Ennek fényében elemzi a proológust. Viszonylag terjedelmes rész, csaknem a dolgozat fele után jut el oda – a tartalmi felosztás, a szinoptikusokkal való egybevetés, a vallástörténeti háttér, a keletkezési körülmények felvázolása után –, hogy ténylegesen a fő témáról, a proológusról írjon. Ezt négy részre bontva mutatja be, a szöveg közlése mellett megadva az elemzését is, valamint a tartalmi összefoglalást. Végző konklúziójában pedig odáig jut, hogy az Ige megtestesülésével már beléptünk az eszkatológia korába, Isten Országá nem távoli, eljövendő esemény, hanem bennünk működő isteni élet, amit a megtestesült Ige teljességéből merítettünk.

25. Tasi Tamás: *Isten vándorló népe Kateketikai segédanyag Dr. Mosolygó Marcell: *Krisztus tovább él egyházában c. egyháztörténeti hittankönyvéhez*, 1999. XVII + 231 p. 228-229. bibl. (A/5-ös formátum)*

A szakdolgozat két részből áll. Világosan megkülönböztethető, hogy az első elméleti, a második gyakorlati jellegű. Az első rész tehát elméleti tisztázást nyújt az egyháztörténelem katekézisben elfoglalt helyéről, szerepéről, valamint az egyháztörténelem tanításának céljairól, illetve vizsgálja azokat az okokat, amelyek miatt az mégsem a súlyának megfelelően van jelen a hitoktatásban. Emellett kritikusan ismerteti a hazai általános iskolás történelem tankönyvek egyháztörténeti vonatkozásait, valamint a görög katolikus sorozatból a címben jelzett egyháztörténeti kötetet. A második – gyakorlati – rész tanári segédanyagot tartalmaz Mosolygó Marcell hittankönyvéhez. Valamennyi leckéhez rövid óravázlatot közök, majd különböző forrásokból felkutatott, korabeli vagy korra jellemző szövegek, versek következnek, végül érdekes és hasznos feladatokat hoz, amelyek a számonkérést érdekessé teszik. Az

első rész megalapozza a másodikat, s a második nem csak az egyháztörténelem, hanem a világi történelem tanításához is hasznos segédanyagot szolgáltat a történelemtanárok számára is.

26. Tircsi Richárd: *Adalékok a vállaji római katolikus egyházközség történetéhez*, 1999. 43 (+ 15 sztl.) p. 40. bibl.

Eddig publikálatlan anyag feldolgozására vállalkozott a szerző: egyházközsége történetének bemutatására. Dolgozatának négy fejezetében Vállaj község római katolikus egyházközségével, annak történetével foglalkozik. Az első rész a hely- és környezetrajzot adja meg. A második a plébánia fejlődéstörténetéről szól. Ehhez segítségül veszi a szatmári püspökség emlékkönyvét, valamint az egyházközség *Historia Domus*-át. A harmadik rész egyetlen témája a templom története, ahol részletesen beszámol az építkezés sok türelmet és hatalmas anyagi áldozatot kívánó folyamatáról. A negyedik rész az utolsó nyolc évtizedet mutatja be az egyházközség életéből, s itt – sajnos – nem tud a szerző megfelelően dokumentálni, mert az ÁEH emberei elvitték a *Historia Domus* erre vonatkozó kötetét. A melléklet dokumentációja gazdagon illusztrálja az egyházközség történetét a középkori említésektől napjainkig; a sváb hívek adományainak listájától a plébánosok sorozatáig, az iskolai élet bemutatásától a hazafiság kiemeléséig.

27. Zelicskovics József: *Krisztus istenségének dicsősége az „Úrszínváltozás”-ikon teológiájának tükrében*, 1999. 39 (+ 5 sztl.) p. 38-39. bibl.

Lényegében krisztológiai munkát készített a szerző a dolgozatában. Krisztusnak azt az oldalát mutatja be az ikonográfia „Úrszínváltozás” ábrázolásainak segítségével, amit a legtöbb kívülálló szinte meg sem szeretne hallani, s valójában még a keresztényekkel is el szeretetne feledtetni, hogy Jézus Krisztus az Isten Fia, aki valóságos Isten a valóságos Istentől. A gyakorlatilag hat részből álló dolgozat első fele általános ikonográfiai-teológiai témákról szól: az ikonteológia alapjai, az ikontisztelet és a fény jelentősége a bizánci művészetben. A második rész már jobban a témára koncentrált: előbb négy jellegzetes „Úrszínváltozás” ikont mutat be, majd arról szól, hogy Krisztus istensége hogyan nyilvánul meg az ikonokon, végül pedig a Szentháromság jelenlétéről a Táborhegyi eseményben és ikonon való ábrázolásában. A dolgozat nem kifejezetten ikonográfiai munka, a terjedelem nem is lenne elég az ábrázolások kimerítő elemzésére, de aminek teológiai szempontból az atyák kánoni

mércéje szerint meg kell jelennie egy ilyen ikonon, az nem kerüli el a szerző figyelmét.

28. Pallai Aliz Éva: *Jézus, a katekéta*, 2000. 51 p. 46-48. bibl. 50-51. Sommaire.

Maga a szerző a következőképpen fogalmazta meg dolgozatának célját: „Megkísérli bemutatni, hogyan alakította át Jézus a felnőtt embert, hogyan hatott személyiségére, zsidókra és a velük élő népcsoportokra egyaránt, szavai, tettei, egész személyisége által”. Így tehát elsősorban Jézusra mint a felnőttek katekétájára figyel, és igyekszik ellesni azt a módszert, amely révén Jézus Krisztus kétezer év óta megérinti az embereket. A téma ezek alapján vonzó, s az anyag feldolgozása is hasonlóképpen. A négy fejezetből álló dolgozat első része a nevelés fogalmának etimológiáját és meghatározásait mutatja be, a keresztény nevelésre koncentrálva. A második rész a példabeszédekkel foglalkozik, az etimológiával, az ószövetségi, a rabbinikus és az újszövetségi irodalomban betöltött szerepével. A harmadik rész a példabeszédek hármaskörét követve: megnyit, felszabadít, állásfoglalásra készítet – Jézus pedagógiáját igyekszik ábrázolni. Végül az utolsó részben a szerző példaképként állítja Jézust és magatartását a mai katekéták elé.

29. Szűcs Béla: *A szenvedés értelme*, 2000. 36 p. 33. Riassunto. 34-35. bibl.

A dogmatikai dolgozat szerzője a „miért” kérdését veti fel a művében, illetve, hogy „van-e értelme a szenvedésnek”. Ezekre az örök és folyton megválaszolandó kérdésekre keresi, s adja is meg a választ. Először a modern dogmatikai analízis és a kritikus bibliaszemlélet módszerei szerint, nem csak utólagos ideológia gyanánt tárja fel a hívő közösség kinyilatkoztatásból merített tapasztalatát az Ószövetségben, a rabbinikus irodalomban és az Újszövetségben. Utána egy rendkívül jelentős szempont vizsgálatát végzi el: hogyan viszonyult Jézus Krisztus a szenvedéshez. A harmadik nagy témát a szenvedés problematikája adja, amit a bűnnel, a szabadsággal és a világgal való kapcsolatában vizsgál a szerző. Az utolsó nagy fejezetben a téma szisztematikus értelmezése található: a keresztény életfelfogás a szenvedéssel kapcsolatban. A végső magyarázatot ott találja meg a dolgozat készítője, hogy a szenvedés „értelme” félrevezető szó. Ugyanis ez nem választható el egész életünk értelmétől és a hitünkötől. Végső soron Isten titka marad, s csak benne kapja meg végső értelmét. A hit nem oldja fel a szenvedést, nem is

veszi el, de Istenben legyőzi azt, ami negatív benne. A dolgozat így végső konklúziójában összhangban áll a modern keresztény hittel.

30. Tyukodi Attila: *A keleti egyház tanítása a lelkek halál utáni tisztulásának lehetőségéről és a holtakért végzett imádságról*, 2000. 37 p. 35. Conclusion. 36-37. bibl.

A dogmatikai dolgozat célja – a szerző megfogalmazása szerint – elsősorban a halál utáni tisztulás lehetőségéről szóló ortodox tanítás ismertetése, nem pedig annak bármiféle kritikája. A tisztánlátás érdekében három fő részre tagolta a munkáját. Az elsőben a katolikus tanítást ismerteti a témára vonatkozóan. A másik kettőben az ortodox egyháznak a halál utáni tisztulás lehetőségéről, illetve a holtakért végzett imádságról szóló tanítását elemzi. A munka azon túl, hogy érdeklődésre számot tartó témát dolgoz fel, ökumenikus szempontból is jelentős. A hangsúlyt a keleti egyházra fekteti – ami valójában a bizáncit jelenti –, de a halottakért végzett imádság közös gyakorlatának teológiai analízise által az egyetértés közös pontjait is keresi a két egyház között. A téma megértése érdekében meglehetősen bő a történeti rész, ahol a zsinatok és egyes keleti atyák tanítását adja. Megnyugtató a szerző végső konklúziója azt illetően, hogy a különbsége ellenére sincs áthidalhatatlan szakadék a két egyházzs rész tanítása között: a hidat pedig éppen az a tény képezi, hogy mindenütt imádkoznak az elhunytakért, s talán hamarosan eljön az ideje annak is, hogy a teológiai háttérrel szóló vitában is megegyezés születik.

31. Berecz Anna: *Az elmúlás és halál gondolata a Zsoltárok könyvében*, 2001. 92 p. 87-88. Summary. 89-92. bibl.

A szerző személyes kötődése alapján választotta a Bibliából a Zsoltárok könyvét, hogy feldolgozza belőle az elmúlás és a halál gondolatát. Erről a személyességről végig tanúságot tesz a munkájában. A terjedelmes dolgozat első része egy általános bevezetést nyújt a zsoltárokhoz, melyben feltárja a kor emberének élet- és világszemléletét, az istentiszteleti rendet és a költészeti elemeket, valamint végigtekinti a zsoltárok műfajait is. Eme négy fejezet után a tanítás következik az Istentől, az emberről, a betegségről, a rosszról, a Zsoltárok könyve alapján. Utána a halál eredetének mítoszairól, valamint a halálról, annak birodalmáról, a hozzá tartozó fogalmakról ír a szerző. S mindezt azért teszi, hogy az embert megpróbálja ráébreszteni arra, hogy ha felismeri a bűn problémáját, akkor egész élete megoldódik, még a halála is. Erről szól az utolsó fejezet, amelyben a zsoltárosnak a halállal szembeni véle-

ményéről van szó. Az alapos, a szokásosnál terjedelmesebb dolgozat nem csak szakmailag értékes, hanem az érdeklődők számára valóban olvasmányos is.

32. Csingi Zoltán: *A kenézli görögkatolikus egyházközség története*, 2001. 59 (+ 11 sztl.) p. 55. Summaria. 56-58. bibl.

Eddig még nem jelent meg Kenézli görög katolikus egyházközségének történetéről önálló mű, így a szerző fontos munkát végzett. Az első részben a község történetét tekinti át a kezdetektől napjainkig. Utána már az egyházközség történetére koncentrálna, bár kitekintést ad a munkácsi egyházmegye történetébe is. Így foglalkozik aztán a következő két részben előbb a munkácsi, majd a hajdúdorogi egyházmegye fennhatósága alatt az egyházközség történetével. Legfontosabb, illetve legértékesebb forrása az a *Historia Domus*, amit Keresztes Ádám paróchus állított össze, s amely 1791-től 1987-ig tartalmazza az egyházközség történetét. A szerző igyekszik teljes képet bemutatni, bár olykor csak az említés szintjén marad. A filiák történetének és fejlődésének bemutatása viszont lényegretörően történik. A függelék bőséges anyaga, a dokumentumok másolatával, illetve a fényképekkel jól egészíti ki a dolgozatot. A szerző eleget tett a célkitűzésének: kutatásai során arra törekedett, hogy az egyházközségben fellelhető forrásokat feltárja, a szülőfaluja életét meghatározó tényeket és eseményeket feldolgozza.

33. Egri Tibor: *A Vég méltósága – a méltóság vége?* 2001. 85 p. 81. Summary. 82-85. bibl.

Az erkölcteológiai szakdolgozat készítője találó és figyelemfelkeltő címmel vonja magára a téma iránt érdeklődők figyelmét. Munkájának egésze nagy segítséget nyújt a végső dolgok keresztény megértéséhez és elfogadásához. Tárnya nagyon aktuális, elsősorban a személyes érintettség, másrészt a – mások részéről eddig történt – nem eléggé és nem arányos személyes hozzáállás, valamint feldolgozottság miatt. A halál témáját több oldalról közelíti meg a szerző. Először a Szentírás tanítását mutatja be, eljutva az egyházig is. A második fejezetben az antropológiai megközelítést adja a filozófiai gondolkodástól a patrisztikán át a mai teológusok véleményéig. A következő rész a halál pszichológiájáról szól, mégpedig az egyes életkorokon végigvezetve. Ezt követi az a fejezet, mely az orvosi dilemmákról szól a haldoklókkal kapcsolatban. Végül az utolsó fejezet a haldoklóknak való segítségnyújtást taglalja. A szerző különösen a pszichológiai és szociális segítség-

nyújtás motívumait emeli ki, a keresztény felelősségetika követelményeinek megfelelően. Támogatja a gondoskodást a Hospice mozgalommal, amely az emberiséget ma a legmesszebbmenően megvalósító beteggondozó irányzat. Kiemeli a pap szerepét és tevékenységét a súlyos helyzetekben, ami nélkül az előbbi sem tekinthető a gondozott szempontjából teljes értékűnek.

34. Iván Barnabás: „Én vagyok a feltámadás és az élet” (Jn 11,25) A feltámadás mint az emberi lét értelme és ereje, 2001. 71 p. 68-69. Summary. 70-71. bibl.

Dogmatikai szempontból jelentős témát dolgozott fel a mű szerzője, bár bibliai idézetet választott a címben mottóul. A halál és a feltámadás modern kihívásaival szemben igyekezett megfogalmazni az egyház válaszát. Logikus rendben, a II. Vatikáni Zsinat szellemében, a biblikus alapok bemutatását követően, a dogma történetének fontosabb állomásait is érintve jut el a szisztematikus, modern válasz megfogalmazásáig, az általános kérdésfelvetésektől a Krisztus feltámadásának erőterében értelmezhető hiteles válaszokig. Ennek keretében három részre tagolódik a dolgozat. Az első a bibliai, a második a dogmatörténeti alapokat tárja fel, a harmadik pedig arról szól, hogy Jézus feltámadása minden ember feltámadásának alapja és reménye. Több lábjegyzetbeli dokumentációval is el lehetett volna látni az egyébként értékes dolgozatot.

35. Jármí Zoltán: A szenvedés teológiai értelmezése, 2001. 85 p. 79-80. Summária. 81-85. bibl.

Az erkölcszteológiai témájú dolgozat készítője célul tűzte ki, hogy utat mutasson az Istent kereső ember számára a nagy témával kapcsolatban. Előbb-utóbb mindenki szembekerül a próbatétel kérdésével, és nehéz megtalálni a helyes értelmezés útját. Mégis rákényszerül, hogy erkölcsi döntést hozzon, s ezért morális kérdés a szenvedés. Nem feladta a dolgozatnak, hogy biológiai, genetikai bemutatást adjon a szenvedés hatásairól, de bemutatja a Szentírás, a mai teológia és a katolikus egyház felfogását is a szenvedésről. Megpróbálja értelmezni más vallások, nem keresztények elméleteit, és azokat a mindennapi felfogásokat és nézeteket, amelyek helyes vagy néha helytelen utat mutatnak. Összesen tizennyolc fejezetet ölel fel a dolgozat, melyek logikusan viszik előbbre a mondanivalót. A szerző végső konklúziója az, hogy a szenvedés titka Istent titkához tartozik, aki megengedte a zsidó nép fogságát, Krisztus

kereszthalálát, az egyház szenvedéseit, a mai szenvedéseket. Azonban minden az ő irgalmáról, kegyelméről, megbocsátásáról és szeretetéről beszél. Isten irgalmas, de megenged. Megenged, de irgalmas.

36. Kapcsai Viktor: *Baziliták a Felvidéken*, 71 (+ 9 sztl.) p. 66. Summaria. 67-70. bibl.

A történelmi témájú dolgozat figyelmet érdemel a témaválasztása miatt. Ugyanis Hodinka Antal óta csak nagyon kevés tudományos igényű munka készült magyar nyelven a bazilita szerzetesekről. A szerző világosan leszögezi, hogy nem kíván csak Máriapócsra koncentrálni, hanem ennél bővebb látókörrrel a Felvidék bazilita szerzetességét kívánja feldolgozni. Ezt meglehetősen sokoldalúan teszi, összesen huszonkét fejezetre tagolva a mondanivalóját. Így átöleli a kezdetektől szinte napjainkig a bazilita szerzeteseink történetét. A szerző a szláv nyelvű forrásokat is fel tudja használni; sőt megfelelő módon tudja kezelni őket. Ugyanis a rendszerváltás követő időkben sok született belőlük, ám sokszor a történelmi tényektől elrugaskodva inkább vágyakat, indulatokat tükröznek, mintsem a realitásokat. A szerző dolgozatából meglevenedik a felvidéki baziliták élete, tevékenysége, és megismerhető a katalógusuk is. A függelék régi képek, fotók, metszetek reprodukcióit közli, ezekkel vizuálisan is gazdagítva az ismereteket.

37. Kelemen Áron: *A Regula Benedicti agendájának keleti és nyugati forrásai*, 2001. 67 p. 64. Résumé. 65. bibl.

Intézményünkben a még szakdolgozati témaként fel nem dolgozott szerzetesi liturgiát, illetve liturgikus témát választotta a szerző. A kiválasztott négy forrást alapvetően át tudja látni, anyagát mindvégig kézben tudja tartani, megfelelően tudja szinopszisba hozni. A dolgozat szerkezete teljesen világos és logikus. A szokásosnál hosszabbra nyúlt bevezető alapos vázlatot közöl a célkitűzésről, s a legfontosabb alapinformációkat is megadja, a források és szerzők bemutatásával. A befejezés pedig összefoglalja az elvégzett munkát. E két tény önmagában is igazolja, hogy a szerző biztonságban mozog feldolgozott anyagában. Ez pedig három nagy fejezetre oszlik. Először a négy forrás („regula”) zsolozsmával foglalkozó részeit mutatja be. Benedekkel foglalkozik a legtöbbet, ám ezt a címnek megfelelően teszi. A második rész a terminológia összevetést tartalmazza. Nagyon alaposan halad végig az istentiszteleteken, majd azok részein, végül a „szimbólumokkal” foglalkozik. (Bár maga a terminológia mintha itt többet sugallt volna.) Végül a harmadik

rész az istentiszteletek szertartását próbálja meg ismertetni, amennyire az lehetséges a forrásokból. A terjedelmi szempontokat a forrásoknak a témával foglalkozó méretek indokolják s igazolják. – A szép és tartalmas dolgozat egészen megközelíti a licenciátusi szintet.

38. Kovács Róbert: *Krisztus feltámadása az oktoókosz szövegeiben, különös tekintettel sztihirákra, tropárookra, kontákokra és fényénekekre*, 2001. 58 p. 55. Summaria. 56-58. bibl.

A dolgozat címe azt sugallja, hogy témája alapvetően liturgikus; ez lényegében így is van, mégis dogmatikai dolgozatot kívánt a szerző készíteni. A feltámadásról való gondolkodás modern kihívásaival szemben a bizánci liturgia örökségének segítségével igyekszik megfogalmazni az egyház válaszát. A dolgozat szerkezeti felépítése szintén azt a látszatot erősíti, hogy a téma eredendően liturgikus. Ugyanis a bevezetőben azt tisztázza a szerző, hogy mi az oktoókosz, majd a következő négy nagy részt a címben is jelzett liturgikus kategóriák (feltámadási sztihirák, feltámadási tropárok, feltámadási konták, fényénekek) alapján tárgyalja a mondanivalóját. Legtöbbször még a fejezetek alcímei is liturgikus idézetek. Mivel mégis dogmatikus dolgozatnak szánta a szerző, adós maradt a patrisztikus és dogmatörténeti adatok vizsgálatával, illetve feldolgozásával.

39. Kropuch Martin: *„Legyetek tehát okosak...” (Mt 10,16)*, 2001. 63. p. 60. Sommario. 61-63. bibl.

Az okosság az emberi erkölcsi viselkedésének sajátosan irányító erenye. A szerző ennek feldolgozását választotta műve témájaként. Mondanivalójának logikáját tükrözi a tartalomjegyzék, illetve az egész dolgozat felosztása. Először az okosságnak az erények között való helyét vizsgálja meg a szerző, mivel ez az erény messze túlmutat a pragmatikus szempontokon. Utána a Szentírás erről való mondanivalóját fejti ki, igazolva azt, hogy az Istent kereső embernek egyik legfőbb erenye az okosság. A bölcslelettörténeti rész mondanivalója az, hogy csak Isten felé vezethet az ember útja, ha helyesen tudja használni az okosságot. Az erkölcszociológia álláspontjának segítségével azt tudatosíthatja az ember, hogy a hétköznapi életben is jelen van ez az erény, sőt üdvös és szükség-szerű a megléte. Ez az erény hivatást is jelent az üdvösségre: a keresztény okosság legigazabb megnyilvánulása az üdvösség melletti döntés. Éppen ezért különösen fontos része a dolgozatnak az, amelyik az okosság erkölcsi értelmezését és a lelkiismerettel való kapcsolatát mutatja be.

Az utolsó rész pedig a mai ember szempontjából mutatja be ezt az erényt. – A témának és a dolgozatnak fontosságát aligha lehet tagadni, amikor félelmetes magasságokba emelkedik az embert befolyásoló tényezők száma, amikor megfelelő okosság és józanság nélkül egyszerűen elvesznek az értékek, s esetleg az emberi személyiség is.

40. Moldván Tibor: *A hatalom erkölcsi értékelése*, 2001. 74 p. 71. Summaria. 72-74. bibl.

A morálteológiai dolgozat szerzője az emberi közösségből kiindulva próbálja meg bemutatni a vezetés, a hatalom és a tekintély helyes irányát. S ehhez a Szentírást veszi alapul, mint irányító elvet. Bemutatja továbbá a hatalom- és tekintélygyakorlással való visszaélés veszélyét is, mely igen károsan hat a közösségben és az ember egyéni életében. A hatalmat és a vele kapcsolatos dolgokat nem csak negatív, hanem pozitív szempontból is értékeli, rámutatva, hogy a hatalom feladatot és felelősséget is jelent. S mindezt a saját és a mások üdvösségének elősegítésére kapta az ember Istentől. A dolgozat öt fejezete szerves egységet alkot: Az ember a közösségben; A vezető; A hatalom fogalma és filozófiatörténete; A tekintély fogalma; Az önkényuralom; Az erőszak; A felelősség. A gerincet mégis a három fogalom elemzése adja: a vezető, a hatalom és a tekintély. Az emberi közösségben mindháromra szükség van, de hivatásukat csak akkor töltik be, ha szolgálatként értelmezik őket. Különösen értékes a tekintély beillesztése, helyének pontosítása a modern emberi gondolkodásba, sokszor szemben a mai hangzatos, de bírálható alapelvekből kiinduló pszichológiákkal. Ugyanakkor félelmet keltő az önkény és erőszak a hatalom deformációjaként.

41. Szabó Zsolt: *A dobrai görög katolikus egyházközség története*, 2001. 60 (+ 5 sztl.) p. 55-57. Summary. 58-59. bibl.

A szerző fontos munkát végzett szülőfaluja egyházközsége történetének feldolgozásával, ugyanis egyrészt Dobra egyháztörténete eddig még nem jelent meg nyomtatásban, de még tudományos igényű kéziratos feldolgozásban sem; másrészt pedig érinti azt a témát, amiről hosszú ideig tilos volt még csak említést is tenni: a trianoni határok okozta törést a Felvidék sorsában, valamint görög katolikus egyház működésének betiltása során ejtett súlyos sebeket. A nyolc fejezetből álló dolgozat első három része általános bemutatást ad a község történetéről, majd a következő részek már az egyházközség történetéről szólnak. Ezt a három egyházmegyéhez (munkácsi, hajdúdorogi, eperjesi) való tartozással pe-

riodizálja szerző. Végül eljut a jelenlegi helyzetig is. A műből életszerű képet lehet kapni az egyházközségben működő papokról, lelkipásztori eredményeiről, helyállásukról és tanúságtételükről, amikor a görög katolikus egyház működését betiltották a hatóságok. Még értékes liturgikus és néprajzi vonatkozásai is vannak a dolgozatnak.

42. Virág László: *Az egészséges nemiség a devianciák tükrében*, 2001. 61 p. 58. Summaria. 59-61. bibl.

Merész vállalkozás a címben megadott témával foglalkozni, de éppen egy erkölcssteológiai dolgozatban van a helye. A szakdolgozat szerzője azt a célt tűzte ki, hogy megkeresse azokat a lényeges szempontokat, amelyek a hiánytalan, boldog, emberhez méltó nemiség megéléséhez nélkülözhetetlenek. Kiinduló pontja a kapcsolat, amire az ember alapvetően törekszik. Ezen belül folytatja a vizsgálódását a szexuális kapcsolat terén, a bibliai megismerés fogalmának segítségével. Előbb az olyan helytelen nemi magatartásokkal foglalkozik, melyek nem tartoznak a deviancia körébe, majd a dolgozat fő részében ezekre tér rá. Érintőlegesen bemutatja a nemi eltévelyedések különböző formáit, de igazi célja a következmények és sajátosságok feltárása, melyek az eltévelyedések semmibevételekor jelentkeznek. Végül pozitív példával is szolgál a szerző, amikor a házasságot és a kiegyensúlyozott, példaértékű családi élet fontosságát hangsúlyozza. A freudista pszichológia és az ateista antropológia gyümölcseként létrejött szexuális szabadság légkörében nagyon aktuális a mű, mert keresztény szemszögből mutatja be a szexualitásnak szinte valamennyi problémáját. Szándékának megfelelően inkább a hiányosságokra koncentrál, amelyekre helytelenségük vagy veszélyességük miatt reflektálni kell a mai korban; ugyanakkor a pozitív példát is felmutatja.

FÜGGELÉK:

Főiskolai diplomadolgozatok 1996-2001

1. Mosolygó Tibor: *A Krisztus normája szerinti önszeretet a főparancsok tükrében*, 1998. 38 p. 37. Summary. 38. bibl.

A dolgozat címe megmondja a témáját is: az önszeretet. S helyesen – az erkölcssteológia, még pontosabban – Krisztus normája szerint

értelmezve. A szerző mintegy véletlenül bukkant rá erre az értelmezési módra, illetve annak jelentőségére, mit is tartalmaz Jézus kifejezése: „úgy, mint önmagadat”. Erkölcszociológiai területen, alaposan járja körül a kitűzött témáját. Történeti, filozófiai, biblikus alapokat ad az önszeretetről; ír aztán a vele kapcsolatos devianciákról, valamint a hiányzó önszeretetet következményeiről és az ezekre adandó válaszról. A dolgozatban azt igyekszik igazolni, hogy a helyesen értelmezett önszeretet nélkül nem lehet értelmezni sem az Isten iránti, sem a felebaráti szeretetet.

2. Monostory Marcell: *A sátorlajújhelyi görögkatolikus egyházközség története*, 1999. 65 p. 53-55. bibl.

Eddig fel nem dolgozott témát választott a szerző a dolgozatához: Sátorlajújhelynek, az egyik legrégebbi alapítású egyházközségünknek a történetét. A megyei és az egyházközségi levéltár anyagának, valamint a régi Historia Domus felhasználásával görög katolikus szempontból jelentős művet hozott létre. A dolgozat három részre tagolódik. Az első földrajzi, történelmi, etnikai helyzetet mutatja be. A következő két rész szól az egyházközség történetéről, kettős megosztásban: kronológiájában a munkácsi, illetve a hajdúdorogi korszakot veszi alapul. Bár a két rész feldolgozásában a belső logika nem párhuzamos, a mű értéke elvitathatatlan, amit a függelék bőséges anyaga még jobban emel.

3. Szemák Miklós: *A diakonátus tegnap és ma*, 1999. 46 p. 37. Die Zusammenfassung, 45-46. bibl.

Dogmatikai dolgozatként készítette a szerző a művét, ám gyakorlatilag történelmi, liturgikai, pasztorális és jogi szempontokat is egyforma kiterjedéssel tárgyal. A görög katolikus egyházban aktualitása van a témának, az állandó diakonátus bevezetésére való törekvés idején. A szempontokat kritikusán veszi észre és tárgyalja a szerző. Az összegzésben fogalmazza meg az alapkoncepcióját: „A diakónusokat arra rendelik, és arra kapják a szentelési kegyelmet, hogy támogassák a püspököt és a papokat az igehirdetésben, liturgiában és a keresztyén szeretet gyakorlásában”. A dolgozat öt részéből az első a téma általános bemutatását adja, majd a következő kettő a történelmi háttérrel vázolja fel. Az utolsó kettő, a dolgozat törzsanyagaként az állandó diakonátus kérdéséről taglalja a jelen korban, illetve a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia határozatáról szól.

**Tesine per il baccalaureato presso all'Istituto Teologico Superiore
Greco-cattolico di S. Atanasio (1996-2001)**

Dopo l'affiliazione del nostro Istituto al Pontificio Istituto Orientale a Roma, possono anche i nostri alunni ottenere il diploma di baccalaureato presso all'Istituto nostro. Per questo gli aspiranti devono scrivere una tesina. Tra 1996 e 2001 sono nati gli scritti seguenti; l'elenco contiene i titoli tradotti in italiano:

1. Kepics Mihály: Chiesa e comunità di base
2. Kiss László: La reincarnazione o fede cristiana
3. Magyar László: I sombatisti, gli avventisti e i gehovisti
4. Stefán Zoltán: I fondamenti del dialogo tra l'islam e cristianesimo
5. Szaplóczay Mihály: Il pentimento, la speranza e la salvezza nel Canone Grande di S. Andrea di Creta
6. Thodory Ferenc: L'uomo come immagine di Dio nell'economia della salvezza, nello specchio della patristica e della liturgia della Grande Quaresima
7. Vakles Attila: L'immortalità nell'apologia
8. Demkó István: Metempsicosi o risurrezione?
9. Kapin István: Il suicidio
10. Papp Miklós: L'individuale e morale responsabilità del cristiano nella vita politica
11. Szemerszki Mihály: La relazione di Jahwe ed Israele nel Cantico dei Cantici
12. Urgyán Antal: Le dimensioni sociale della religione
13. Béres Gábor: Lo scopo della creazione nello specchio del principio antropico e la fede cristiana
14. Kozsán István: Il pensiero teologico di Romano il Melode
15. Pacsai János: I riferimenti trinitari dell'Anafora di S. Giovanni Crisostomo
16. Pallai Béla: La liturgia delle nozze orientali
17. Banga Viktória: L'importanza dei farisei nell'epoca intertestamentale e nel Nuovo Testamento
18. Bódi Gábor: Fattori inibitori nell'atto morale dell'uomo
19. Kujbus Csilla: La storia della parrocchia greco-cattolica di Nyírbátor
20. Maczali Éva: La lotta dei cattolici contro la deportazione dei giudei durante la seconda guerra mondiale

21. Makkai László: La fondazione e storia dell'Istituto Teologico Superiore Greco-Cattolico e del Seminario Maggiore
22. Marosi István: La questione dello Spirito Santo secondo „De Spiritu Sancto” di S. Basilio il Grande
23. Simon Kornél: Il segreto del medico, il giuramento e la relazione tra il medico e l'ammalato
24. Stark Gabriella: Il sottofondo veterotestamentario del Prologo del Vangelo di Giovanni
25. Tasi Tamás: Il popolo peregrinante di Dio. Manuale al libro di catechesi di Mosolygó Marcell „Cristo sopravvive nella sua Chiesa”
26. Tirsi Richárd: Aggiunte alla storia della parrocchia romano-cattolica di Vállaj
27. Zelicskovics József: La gloria teofanica di Cristo nello specchio dell'icona della Trasfigurazione
28. Pallai Aliz Éva: Gesù il catecheta
29. Szűcs Béla: Il senso della passione
30. Tyukodi Attila: La dottrina della Chiesa orientale sulla possibilità della purificazione delle anime dopo morte e sulla preghiera per i defunti
31. Berecz Anna: Il pensiero della morte nel libro dei Salmi
32. Csingi Zoltán: La storia della parrocchia greco-cattolica di Kenézlő
33. Egri Tibor: La dignità della Fine – la fine della dignità?
34. Iván Barnabás: „Io sono la resurrezione e la vita” (Gv 11,25) La resurrezione come la ragione e forza dell'esistenza umana
35. Jármí Zoltán: La spiegazione teologica della passione
36. Kapcsai Viktor: Padri Basiliani nella regione Subcarpatica
37. Kelemen Áron: Le fonti orientali ed occidentali dell'Agenda Regula Benedicti
38. Kovács Róbert: La resurrezione di Cristo nei testi dell'Octoecho, in specie nei stichiri, tropari, contaci, exapostillari
39. Kropuch Martin: „Siate dunque saggi...” (Mt 10,16)
40. Moldván Tibor: Valutazione morale della potenza
41. Szabó Zsolt: La storia della parrocchia greco-cattolica di Dobra
42. Virág László: La sessualità sana nello specchio delle devianze

Tesine per il diploma di Scuola Teologica Superiore

1. Mosolygó Tibor: L'amore di sé secondo la norma di Cristo e nello

- specchio dei precetti principali
2. Monostory Marcell: La storia della parrocchia greco-cattolica di Sátoraljaújhely
 3. Szemák Miklós: Il diaconato ieri ed oggi

KRÓNKA

Erkölcsteológiai és szociáletikai konferencia Bécsben

Az Internationale Vereinigung für Moralthologie und Sozial-ethik (Erkölcsteológiai és Szociáletikai Nemzetközi Egyesület) 2001. szeptember 17. és 21. között Bécsben megrendezett kongresszusán vett részt Janka Ferenc. A kongresszus témája: Ethische Perspektiven im Globalisierungsprozess (Etikai távlatok a globalizációs folyamatban).

Az első munkanap kezdő előadásában *G. Enderle* arról beszélt, hogy a globalizációs folyamatban megváltoztak a gazdaság tényezői, s ezek az etikai értékelés és az etikus cselekvés számára új kihívásokat jelentenek. *E. Altvater* a gazdaság, különösen a tőkepiac önállósodásáról szólt, ami kivonja magát a politikai és a társadalmi szabályozás alól. A Bécsi Tudományos Akadémián tartott előadást *E. U. von Weizsäcker*. Előadása a világpiac és a szociális gazdaság témáját a jólét, a politikai szabadság és a szociális összetartás feszültségi mezejébe helyezte. Az esti szentmisét *Schön-*

born bíboros érsek celebrálta a Stephans-dómban. Homiliája a napi perikópából kiindulva az egyházi hivatalviselők, a teológusok és szociáletikusok önmagukkal, egymással, és Istennel való kapcsolatuk vizsgálatához adott értékes szempontokat. (Az esti fogadáson a bíboros úrnak bemutatkozva elmondtam, hogy mi, magyar görög katolikusok, amikor Bécsben járunk, mindig zarándokok is vagyunk, akik a máriapócsi kegyképhez érkeznek. Erre kedves figyelmességgel reagálva külön köszöntötte egyházmegyéink híveit, papjait és püspökét.)

A második munkanapot *J. von Braun* előadása nyitotta, aki a globalizációs folyamatban a szegények szerepéről szólt. A korreferátumban *P. Rottländer* a szolidaritás globalizációjának lehetőségét fejtegette. Délután az ENSZ-központban *A. Schmid* a szervezett bűnözést, a globalizáció negatív oldalát mutatta be. A nap klosterneuburgi kirándulással zárult.

A harmadik munkanap *G. Luf* az emberi jogok globalizációjának kérdéskörével foglalkozó előadásával kezdődött. *H. Patzelt* az

emberi jogok nemzetközi érvényesítésének lehetőségét, ezen belül az „Amnesty International” szerepét taglalta. Délután *I. Gabriel* a demokráciáról szolt a globalizációs folyamatok összefüggésében. Ezen belül elsősorban a politikai legitimáció és a felelősség szerkezetének változásaira tért ki. Ezt kisebb munkacsoportos szeminárium megbeszélések követték.

A konferencia zárónapja *J. B. Metz* a globalizációs folyamat teológia távlatait elemző előadásával vette kezdetét. Korreferátumában *W. Hagg* diplomata az egyház diplomáciai lehetőségeiről szolt. A Kongresszus *König* bíboros által celebrált ünnepi szentmisével végződött. (*Janka Ferenc*)

„A Magyar Tudomány Napja 2001”

„A nyelv szerepe Európa kultúrájában” volt a címe annak az idei rendezvénynek, melyet a Magyar Tudomány Napja alkalmából rendeztek megyénkben. A plenáris ülés időpontja október 29. volt. – A hittudományi szekció ülését viszont egy héttel későbbre kértük, hogy ne essen az őszi szünet idejére. Így viszont a helyet is nekünk kellett biztosítani november 5-én délután 3 órától. Úgy tűnik, hogy érdemes volt ezt végrehajtani, mert valóban nagyszámú hallgatóságunk gyűlt össze a püs-

pökség dísztermében. Összesen 17 előadó jelentkezett be, de végül 14 előadás lett megtartva, s közülük 9 a mi Intézményünkéből került ki. Az előadóink és mondanivalójuk címe:

Gánicz Endre: Nők Jézus követésében;

Ivancsó István: Rendelkezések a görög katolikus szentségi böjtről;

Janka Ferenc: Riválisak vagy segítőtársak? A tudás és hit kapcsolata;

Janka György: A görög katolikus egyház az 1848-49-es szabadságharcban;

Obbágy László: A katechetikai direktórium új hangsúlya: katekézis a cigányok között;

Papp Tibor: Az egyház szociális tanításának etikai alapjai;

Sivadó Csaba: Néhány szempont a keleti egyház pneumatológiájához;

Soltész János: A halálközeli élmények erkölcsi vonatkozásai;

Véghseő Tamás: Pálos misszionáriusok vitája a bécsi nunciussal a XVII. században.

Mindenesetre, örvendetes az az aktivitás, amellyel tanáraink bekapcsolódnak ebbe az országos eseménybe. (*Ivancsó István*)

Véradás

Október 31-én ismét véradás volt az Intézményünkben. Azért

fontos erről megemlékezni, mert ez mindig közvetlen segítséget jelent a rászoruló embertársainkon, s a hallgatóink és a kispapjaink – úgy tűnik – ezt meg is értik. Így tehát szívesen kapcsolódnak be a veradásba. Most, ezen alkalommal sem kellett szégyenkeznünk a veradások előtt, nem jöttek feleslegesen.

(Ivancsó István)

„Tudomány és Teológia” konferencia

Debrecenben 2001. nov. 9-én a DAB Székházban *Tudomány és Teológia* címmel konferenciát rendeztek, a *Debreceni Tudományos Napok 2001.* keretében, mely rendezvény a természettudósok és a teológusok ötödik találkozója is volt. A konferenciára meghívót kaptak Hittudományi Főiskolánk tanárai is, akik közül intézményünket dr. Soltész János, dr. Janka Ferenc és Papp Tibor képviselte. Nagyon érdekes előadások hangzottak el a szaktudományok és a teológia határterületeiről. Berényi Dénes „A jövő társadalma és tudománya” címmel tartott előadást kiemelve az élet személyes értékeinek védelmét, melyet a technikai fejlődés gyorsasága különösen veszélyeztet. Gaál Botond a természettudományok és a teológia kapcsolatáról és jövőjéről beszélt előadásában. Érdekes hoz-

zászólásokat is hallhattunk, többek között a filozófia közvetítő szerepéről az említett két terület között, hisz a teológiai ész és a tudományos ész között kapcsolat van, melynek megőrzése és fejlesztése a jövőre nézve is kívánatos. Lovas István professzor a természettudományos fejlődésben várható tendenciákról szólt. Lenyűgöző volt hallani, hogy a XX. sz. végére mérésekkel igazolták, hogy a világegyetem anyagi alkotójának 70%-áról nem tudjuk micsoda, valami quintessentia, csak azt tudjuk, hogy létezik. Befejező mondatában hangsúlyozta, hogy a hit ellenében a szaktudományok igazában sohasem tudtak s ma sem tudnak eredményesen érvelni, mindkettőre szüksége van az emberiségnek. Cselényi István Gábor „A technika és a tudomány mint teológiai probléma” témában tartott előadást, mely a teremtés védelmét, az istenképiségünkől fakadó felelősségünket hangsúlyozta és az eszkatonnal kapcsolatos téves végkifejletek kivédéséhez nyújtott szempontokat. Fésűs László professzor az emberi személység és a genom kapcsolatáról szólt. Rendkívül reálisan óvott attól a veszélytől, hogy a genomtól valami csodát várjanak az emberek. Ugyanakkor jelentőségét is kiemelte, különösen bizonyos betegségek prevenciójával hozva összefüggésbe a géntérkép ismere-

tét. A konferenciát *Szűcs Ferenc* előadása zárta, mely az istenkép-mátság a genetika korszakában témával foglalkozott. Örvendetes volt református teológustól hallani, hogy az istenképiségünk elvezíthetőségét a Szentírás nem igazolja, s ezzel jó alapokat adott az ember felelősségének állandó megmaradásához. A konferenciát *Székely György*, az MTA rendes tagja, a DAB elnöke zárta be.

(*Soltész János*)

A Tudomány és Anyanyelv 2. Ankétja

A Tudomány és Anyanyelv 2. Ankétját rendezte a nyíregyházi Megyeházán 2001. nov. 23-án és 24-én a Magyar Professzorok Világtanácsa az MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének közreműködé-

sével. Az ankétot Intézményünk-ből *dr. Soltész János* vett részt. A találkozó célja és feladata volt az 1999. évi ankét eredményeinek ismertetése, a szaknyelvek magyarítása, megújítása, ajánlások a kormányzat számára. Előadások hangzottak el a különféle szaktudományok és társadalomtudományok szaknyelve és a hétköznapi nyelv közötti problémákról, és a nyelvvédelem feladatairól, lehetőségeiről. Néhány elhangzott érdekes megjegyzés: „Ahol hiányzik a fogalom, helyébe csúszik a szó” – idézte valaki Goethét. „Egy kincse van a nemzetnek, amíg őrzi, addig él” – hivatkoztak Jókaira. Az Internet kapcsán pedig valaki megjegyezte: „Információ igen, ismeret nem”, ezért nehéz ti. bizonyos szempontból az Internet használata.

(*Soltész János*)

**A BOLDOGGÁ AVATOTT
ROMZSA TEODOR
PÜSPÖK**

2001. június 27.

Isten szolgálja, Romzsa Teodor püspök a munkácsi görög katolikus egyházmegye főpásztora volt, történetének legnehezebb korszakában.

1911. április 14-én született a kárpátaljai Nagybecskón. Édesapja a vasútnál dolgozott. Teodor a filozófiai és teológiai tanulmányait a római Szent Gergely Egyetemen végezte. 1936 Karácsonyán lett pappá szentelve. 1938 tavaszától paróchusként állt a lelkek szolgálatába a hegyi falvakban: Bereznán és Alsóbisztricán, a huszti kerületben. 1939 őszén spirituálissá és az Ungvári Hittudományi Főiskola professzorává kapott kinevezést. 1944. szeptember 24-én szentelték püspökké.

A vallás legádázabb ellenségének, Sztálinnak a személyes ren-

delkezésére elrendelték az elnyomást, vagyis a katolikus egyház teljes megsemmisítését. A katolikusoknak bele kellett volna olvadniuk az orosz ortodox egyházba. Ez meghatározta Teodor püspök sorsát is. Mivel a püspök nem tagadta meg a Szentszékkel való egységet, sőt felkészítette az egyházmegyéjét és papságát arra, hogy ne engedjenek, elkezdődött a papok letartóztatása, s a templomok egyre nagyobb számban kerültek át az ortodoxokhoz. Mivel semmiféle indokot nem lehetett találni a püspök letartóztatására, még mesterkélten sem, eltervezték a meggyilkolását. Egy lelkipásztori látogatása alkalmával gépkocsibalesetet rendeztek, s ebben megsebesült. A munkácsi kórházba szállították sebesülten,

és 1947. november 1-jén az államrendőrség főtisztje és egy speciális ügynöke megmérgezte. Teodor püspök már korábban meg volt győződve arról, hogy hite megvalósulásáért az életével kell fizetnie. A hitben való állhatatossága példaként szolgált egyházmegyéje, papsága és hívei nagy részének az üldöztetések alatt. Az ellenállás jelképévé vált.

Első alkalommal történt boldoggá avatás ukrán földön, s az is első alkalommal történt, hogy a latin szertartású boldoggá avatás belekerült egy keleti liturgiába. A boldoggá avatások lehetővé tették

az ukrán egyház gyermekei számára, hogy megtapasztalják a nagy örömet, hogy együtt ünnepelhetik a Krisztusban való hitüket néhány fiuk szentségében.

2001. június 27-én II. János Pál pápa a Szent Liturgia folyamán oltárra emelte Isten huszonnyolc görög katolikus szolgáját, közöttük Romzsa Teodor kárpátaljai görög katolikus püspököt is.

(Forrás: *Visitatio pastoralis Summi Pontificis Ioannis Pauli PP. II in Ucraina Diebus 23-27 Iunii a.d. 2001*, Tipis Vaticanis, 273-275. – Ford.: Ivancsó István)

**A BOLDOGGÁ AVATOTT
GOJDICS PÉTER PÁL
PÜSPÖK**

2001. november 4.

Gojdics Pál 1888. július 17-én született az Eperjes melletti Ruszké Peklani-ban, görög katolikus papi családból. Édesapját Stefan Gojdicsnak, édesanyját Anna Gerberivovának hívták. A keresztségben a Péter nevet kapta.

Általános iskolába Cigelkában, Bártfán és Eperjesen járt; gimnáziumi tanulmányait Eperjesen végezte; az érettségi vizsgát 1907-ben tette le. A papságra hívó Isten szavát követve, teológiai tanulmányait Eperjesen kezdte. Mivel a legjobb eredményeket érte el, egy év után Budapestre rendelték, hogy ott folytassa a tanulmányait. Ott is elmélyült lelki életet élt. Még kispap korában kapta lelki atyjától az egész életére kiható szavakat: „Az élet nem nehéz, de nagyon komoly”. Ezek a szavak

szinte az egész életét végigkísérő tanítássá lettek. Miután a tanulmányait befejezte, 1911. augusztus 27-én dr. Vályi János püspök Eperjesen pappá szentelte. Szentelése után rövid ideig káplánként működött édesapja mellett. Egy év múltán az egyházmegyei kollégium prefektusává nevezték ki, s ugyanakkor hittant is tanított egy középiskolában. Később írnoki és levéltárosi kinevezést kapott az egyházmegyei hivatalba. Továbbá káplánként megbízták Szabinov híveinek lelki gondozásával. 1919-ben püspöki irodaigazgató lett.

Általános meglepetésre 1922. július 20-án belépett a Nagy Szent Bazil Rend Munkács melletti csernekhegyi monostorába, ahol az 1923. január 27-én történt beöltö-

zése után a Pál nevet vette fel. Ezt a döntést a mértékletesség, az alázat, az aszketikus élet jegyében hozta meg, hogy jobban szolgálhassa Istent. Isten akarata azonban más volt, s egy másfajta lelkipásztori szolgálatot rendelt számára: a püspöki szolgálatot. 1926. szeptember 14-én az eperjesi egyházmegye apostoli adminisztrátorává lett kinevezve. Apostoli adminisztrátori beiktatásakor meghirdette apostoli programját: „Isten segítségével az árvák atyja, a szegények segítője és a szomorúak megvigasztalója kívánok lenni”.

Gojdics Pál első hivatalos tevékenysége az eperjesi egyházmegye újonnan kinevezett adminisztrátoraként az volt, hogy aláírta a lelkipásztori levelet Szent Cirill, a szlávok apostola születésének 1100. évfordulója alkalmából. Így tevékenysége a szlávok apostolainak szellemében kezdődött, mindig hűséges maradt Rómához, mint ők is. Szláv volt, és nagyon szerette a keleti rítusát.

Nem sokkal később, 1927. március 7-én Harpas-i (Kis Ázsia) címzetes püspökké nevezték ki. Püspökké szentelése a római Szent Kelemen bazilikában történt 1927. március 25-én, az Istenszülő Örömhírvétele ünnepén.

Felszentelése után felkereste a római Szent Péter bazilikát, ahol a szent apostol sírjánál imádkozott. 1927. március 27-én Nyárádi

püspökkel együtt XI. Piusz pápa magánkihallgatáson fogadta. A szentatya egy arany keresztet ajándékozott Pál püspöknek, s ezeket mondta: „Ez a kereszt, gyermekem, csak gyenge jelképe annak a nagy keresztnek, amit Isten neked küld a püspöki szolgálatodban”.

Püspöki tevékenységéhez a következő szavakat választotta jelmondatként: „Isten szeretet, szeressük őt!” Püspökként a papok és a hívek lelki életének előmozdítását tűzte ki céljául. Sokat tett a liturgia szabályos végzése és az egyházi ünnepek pontos megtartása érdekében. Az új helyzet következtében új paróchiákat alapított, például Prágában, Pozsonyban, Lőcsén és egyéb helyeken. Buzgóságának köszönhetően Eperjesen árvaházat alapítottak, aminek vezetését a Szűz Mária Szemplótelen Fogantatásáról elnevezett nővérekre bízta. Ösztönzőek voltak a kezdeményezései az iskolai élet terén is, melynek bizonyítéka az Eperjesen 1936-ban alapított görög katolikus gimnázium. Támogatta a felsőoktatást is, a szemináriumot, a kollégiumokat stb. Teljes erővel vetette bele magát a lelki irodalom sokféle publikálásába, mégpedig komoly eredménnyel: megjelent a „Blahovistnik”, a „Da prijet carstvije Tvoje” (Jöjjön el a te országod) és más imádságos és egyéb kiad-

ványok, melyeket a „Petra” kiadó adott ki. A néppel való jószágos, figyelmes és szeretetteljes viszonya révén megkapta az „aranszívű ember” megtisztelő címet.

A püspök fontos jellemzője volt az Eukarisztia iránti hő szeretete, amit folyamatosan erősített a püspökség kápolnájában az Oltáriszentség imádásával. Lelki életének egy másik, nem kevésbé jelentős vonása a Jézus Szentséges Szíve iránti tisztelete volt. Már a budapesti szeminárium kispapjaként a Szent Szívnek szentelte magát, és ezt minden reggel megerősítette, a következő szavakkal: „Minden imádságomat, áldozatomat és keresztemet az egész világ bűnéért való engesztelésként ajánlom fel”. Nem szabad arról sem elfeledkezni, hogy a püspök nagy tisztelője volt az Istenszülőnek, és mint Mária-tisztelő, udvari kápolnájában tartotta a klockocsi Szűz Mária egy képét, s naponta imádkozott előtte, és oltalma alá helyezte önmagát és az egész egyházmegyét.

1939. április 13-án kinevezték a munkácsi apostoli adminisztrátúra Szlovákiában lévő apostoli adminisztrátorának. A szlovák állam bonyolult helyzetében az akkori kormány képviselői úgy tekintették a személyét, hogy „szálka a szemükben”, ezért ő benyújtotta Róma felé a megbízatásáról való lemondását. A pápa nagyra

értékelté ezt a kezdeményezését, és nem csak visszautasította a lemondást, hanem eperjesi megyéspüspökké nevezte ki. Így 1940. augusztus 8-án ünnepélyesen beiktatták Eperjesen, majd később, 1946. január 15-én megerősítést kapott az egész Csehszlovákia görög katolikusai fölötti joghatóságában.

Az egyházmegye vallási és lelki életének nagyszerű fejlődését – amely Pál püspök személyes példája és buzgósága következtében ment végbe – a háborús események félbeszakították, főleg a kommunisták hatalmának megerősödése, 1948-ban. Az ő ideológiájuk fő törekvése a görög katolikus egyház elleni harcban összpontosult. Gojdičs Péter Pál püspök visszautasította azokat a kezdeményezéseket, hogy a görög katolikusokat a kommunista párt és az államhatalom által támogatott ortodoxiába vigye át, bár jól tudta, hogy ezzel az üldöztetés és a letartóztatás, sőt a halál kockázatát vállalja. Fokozatosan elszakították a papjaitól és híveitől. Noha nagy nyomás nehezedett rá, hogy megtagadja a katolikus hitet és megszakítsa a pápával való egységet, minden csábító ajánlatot visszautasított, és kijelentette: „Már 62 éves vagyok, és feláldozom minden javamat és a püspöki palotát, de a hitemet semmiféle módon meg nem tagadom, mert azt aka-

rom, hogy a lelkem üdvözüljön, és ne is jöjjetek többé hozzám!”

Az 1950. április 28-i szomorú eperjesi események folyamán, amikor az államhatóság törvényen kívül helyezte a görög katolikus egyházat és betiltotta a működését, Gojdics Pál püspököt is letartóztatták és internálták. Így kezdődött a keresztútja az ex-Csehszlovákia sok börtönén át, ahonnan csak a halál szabadította ki.

Az 1951 januárjának 11. és 15. napjai között a püspökök (Vojtassák, Buzalka és Gojdics) elleni „magas árulás” vádjával tartott koncepciós perben kényszermunkára, kétszázezer korona büntetésre és minden állampolgári jogától való megfosztásra ítélték. Ezt az egyik börtönből a másikba való szállítás követte. Gojdics Péter Pál püspököt fizikai és pszichikai kényszer alá helyezték, megaláztatásokba, a legnehezebb és a legmegalázóbb munkára kényszerítették. Ő azonban soha nem siránkozott, nem kért könnyítéset. Minden lehetőséget kihasznált arra, hogy imádkozzon, titokban még Szent Liturgiákat is végzett. Az 1953-as amnesztia következtében – amit Zápotocký A. államelnök adott – a büntetését a kényszermunkáról 25 év fogházra változtatták. Ekkor 66 esztendő volt, és egészségi állapota folyamatosan romlott. Az amnesztiára irányuló későbbi kérvényeit mégis

elutasították.

Gojdics Pál püspök csak annak árán szabadulhatott volna ki a börtönből, ha megtagadja az egyházhoz és a szentatyához való hűségét. Sokféle ajánlatot tettek neki, amint azt az a tény is igazolja, amiről ő maga így emlékezett meg: a ruzini börtön egy szobájában – ahová a cellájából vitték – egy magas rangú hivatalnok fogadta. Közölte vele, hogy ebből a szobából egyenesen Eperjesre mehetne annak fejében, ha elfogadná, hogy Csehszlovákia ortodox egyházának pátriárkája legyen. A püspök visszautasította ezt az ajánlatot, bocsánatot kérve és megmagyarázva, hogy ez Isten ellen nagyon súlyos bűn, a szentatyá, saját lelkiismerete és a hívek elárulása lenne, akik közül sokan üldöztetést szenvedtek akkor.

A legnehezebb helyzetekben is Isten akaratára hagyatkozott, amint a következő szavai is igazolják: „Egyáltalán nem tudom, mi előnnyel járna a vértanúság koronáját két vagy három szabad évre fölcserélni. A jóságos Istenre bízom a döntést.” A 70. születésnapja alkalmából XII. Piusz pápa is üdvözlő táviratot küldött a börtönébe, amelyben arról biztosította hős gyermekét, hogy nem feledkezik meg róla. A börtönben töltött napok közül ez volt az egyik legszebb a püspök számára.

Gojdics püspök nagy kívánsá-

ga volt, hogy a szentségekkel megerősítve halhasson meg a születésnapján. S mindkét vágya teljesült.

A lipótvári börtön kórházszobájába, ahol a püspök az utolsó napjait töltötte, bevitték Alojz Vrána atyát, aki meggyóntatta őt. Pál püspök szenvedésének kelyhe elkezdett betelni. Élete végső pillanatainak szemtanúja a börtöntársa, Frantisek Ondruska ápoló volt, aki az egyedüli tanúságot szolgáltatja. Megerősítette, hogy teljesedett a püspök kívánsága, 1960. július 17-én halt meg, vagyis a 72. születésnapján. A lipótvári (Szlovákia) börtön kórházában halt meg olyan betegségek következtében, melyeket a rossz tápláltság miatt kapott. Aztán minden szertartás nélkül temették el a börtön temetőjében egy névtelen sírba, a 681-es számmal.

A Csehszlovákiában 1968-ban kialakult új politikai helyzet következtében az állami szervek, sok huzavona után, engedélyt adtak

Gojdics Péter Pál püspök földi maradványainak exhumálására. Az exhumálás a lipótvári temetőben 1968. október 29-én történt, s erre következett a földi maradványok Eperjesre való szállítása. A szovjet megszállás után felállított rendfenntartó szervektől való félelem miatt a maradványokat az eperjesi Keresztelő Szent János görög katolikus székesegyház kriptájába szállították. 1990. május 15. óta pedig a székesegyház kápolnájában nyugszanak egy szarkofágban.

Gojdics Pál püspököt 1990. szeptember 27-én rehabilitálták törvényesen, s később két – halála utáni – kitüntetést kapott.

II. János Pál pápa, szlovákiai történelmi útja során Eperjest meglátogatva, imádkozott ennek a vértanú püspöknek a sírjánál a székesegyház kápolnájában.

(Forrás: *Beatificazione – Piazza San Pietro, 4 novembre 2001*, Tipografia Vaticana, 12-17. – Ford.: Ivancsó István)

WERNER SOSNA

AZ EMBER TÖBBLETÉRTÉKÉRŐL. PETER SINGER ANTROPOLÓGIÁJÁNAK BÍRÁLATA TEO- LÓGIAI SZEMPONTBÓL

Karl Marx „Tőke” (1867) című művében a „munka értéktöbblete” fogalmát használta, és már előtte „az ember értékét és elértéktelenedését” a gazdasági folyamatokkal összefüggésben gondolta el.¹ A munka értéktöbblete egy olyan tényleges érték, mely – mint vállalkozói nyereség – nem azoknak a kezébe megy vissza, akik ezt a munkát elvégzik. Ezzel egyidejűleg olyan mechanizmusok indulnak el, melyek materiálisan az elszegényedéshez, lelkileg pedig az emberi lényegtől való elidegenedéshez vezetnek. Marx ezt a folyamatot egy elképesztő modern megállapítással burkolja be, amikor ezt írja: „Maga az élet élelmiszerként jelenik meg”.² Erich Fromm kiegészíti ezt szociálfilozófiai tanulmányában („Karl Marx emberképe”): „Az elidegenedés minden érték pervertálódásához vezet”.³

A társadalmi viszonyok ilyen kritikája a katolikus szociális tanítástól sem idegen, amikor pl. II. János Pál pápa „Sollicitudo rei socialis” (1988) című enciklikájában a konzumorientált életforma következményeire tekintve így fogalmaz: „Egy tisztán gazdasági fejlődés nem képes felszabadítani az embert, sokkal inkább rabszolgává teszi”.⁴ Ilyen előzmények után a következő kérdés látszik kikristályosodni: Nem hasonlítható jelenlegi helyzetünk az elidegenedés folyamatához? Nem a társadalom dehumanizálódása felé haladunk, ha az ember értékét csak a társadalmi számítás és a haszon határozza meg, ha a produktivitás és teljesítmény, konzum és életminőség társadalmi céljainak van alárendelve?

Gondolataimban első lépésként „Az ember többletértékét” vázolnám a teológiai antropológia szemszögéből (I). A második lépés a

¹ MARX, K., „Zur Kritik der Nationalökonomie”, – Ökonomisch-philosophische Manuskripte (1844), in Lieber, H. J. – Furth, P. (Hg.), *Karl Marx, Frühe Schriften*, Stuttgart 1962, Bd. I, 560.

² *Ibid.*, 567.

³ FROMM, E., *Das Menschenbild bei Karl Marx*, Frankfurt 1963, 57.

⁴ II. JÁNOS PÁL, *Sollicitudo rei socialis*, 1988, 57.

teológiai antropológiát Peter Singer „praktikus etikájának” kritikájaként fogalmazza meg (II). Végül a biblikus világ- és emberkép következményét szeretném bemutatni, hogy „az életet töredékként” fogjuk fel (III).

I. Az ember többletértéke a teológiai antropológia szemszögéből

Annak a kísérletnek, mely az embert az Isten felől igyekszik megérteni, az ember társadalmi és természetes életvitelére nézve két gyakorlati következménye van: megváltás és megőrzés.

1. Megváltás

A felszabadító következmény a kötöttség paradoxonából adódik: ha az ember Istenhez köti magát, szabaddá válik az evilági kötöttségektől. Ez a megállapítás arra az alaptapasztalatra épít, hogy az ember nem érzi magát teljesen függetlennek ebben a világban, hanem érzi a világ és a társadalom által reá rótt terheket.⁵ Ebből következik a világ alakításáért érzett felelősségtudata, amit a II. Vatikáni Zsinat „*Gaudium et spes*” című pasztorális konstitúciójában „a földi valóságok autonómiájaként”⁶ ír körül. Ennek az autonómiának a megőrzéséhez viszont hozzátartozik, hogy az ember „sem magát, sem a társadalmat, amelyhez tartozik, nem tartja abszolútnak”.⁷ Az így elkerülni kívánt rizikó nem más, mint az ember beágyazása az önmaga által kitalált totalitárius intézkedésekbe, melyek képesek arra, hogy más embereket egy bizonyos cél érdekében feláldozzanak. Ez a probléma minden társadalmilag jelentős területen – munkapiac, egészségpolitika vagy a nyereségmaximalás gazdasági érdekében – felmerül.

Amit a teológia és a vallás az ideológiák kritikájaként megjegyez, az igazából a bibliai gondolkodásban van megalapozva. Izrael számára Isten egyéni cselekvésének tapasztalata mindenféle evilági cselekvésösszefüggés ideológiakritikus alárendelését követelte meg. Ez két esemény figyelembevételéből következett, melyek történelmileg tekintve Izrael történetéből kristályosodnak ki. Az első helyen említendő Izraelnek az egyiptomi fogságból való kiszabadulása, melyre a Kivonu-

⁵ Vö. BÖCKLE, F., *Ja zum Menschen. Bausteine einer konkreten Moral*, München 1995, 90.

⁶ *Gaudium et spes*, 36.

⁷ SCHWAGER, R., „Ideologiekritik der Religion”, in *NHthG* 2, 211.

lás Könyve ezekkel a szavakkal emlékeztet: „Népemmé fogadlak titeket. Istenetek leszek, és megtudjátok, hogy én, az Úr, a ti Istenetek vagyok az, aki kiviszlek titeket Egyiptom kinszenvedéseiből” (Kiv 6,7). Ez a kapcsolat (viszony) ahhoz a felelősséghez vezet, hogy a nép maga ne essen bele abba a hibába, hogy idegen népeket vagy embereket szolgáltságba kényszerítsen: „Ha jövevény lakik földetek, s tartózkodik köztetek, ne tegyetek szemrehányást neki: olyan legyen köztetek, mint a bennszülött, s úgy szeressétek, mint önmagatokat, hisz ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén” (Lev 19,33-34).

Az ajándékozott szabadság és a megszabadító gyakorlat összefüggésében kell felhívni a figyelmet az ember Istenből való teremtésének bibliai gondolatára (Ter 1; 2). Ezzel az alapvető elvvel a teológiai antropológia megállapítja az egyes ember értékét; születésétől (faji, vallási hovatartozás) és társadalmi teljesítményétől függetlenül.⁸ A teremtés hite ezzel nem az ember nyitottságát és felelősségét ismeri félre, hanem ilyen módon elismeri és megalapozza ennek a felelősségnek a szabaddá válását. Így az ember egy önmagával meg nem egyező, hanem őt felülmúló végső alapon és értelemben gyökeredzik. Ennek az az etikai következménye van, hogy az embernek a társadalmi és ökonómiai folyamatok keretében való „rendelkezésre állásának” éles határvonalak vannak szabva. Az ember „nagyobb értékű”, mint a tőke, amit belőle kovácsolni akarunk. Másképp fogalmazva: Az embernek az a hivatása, hogy a világot megváltoztassa és alakítsa, „ez az uralma mégis csak akkor értelmes, ha egy olyan rendszert mozdít elő, mely nem teszi az embert ennek az uralomnak az áldozatává”.⁹

2. Megőrzés

A dehumanizálódás lehetősége és valósága Izrael történetében is mindig jelen van, erre utal például Izajás prófétai kritikája. „Bizony, a Seregek Urának szőlője Izrael háza, és Júda férfiai az ő gyönyörű ültetvénye; jogot várt, de íme, csak jajveszékelés van, igazságot, de íme, csupa jajveszékelés” (Iz 5,7). Az egykor elnyert szabadság visszájára fordul a nép soraiban megvalósuló elnyomásban. Milyen érveléssel akadályozza meg a bibliai gondolkodás az embernek az ember fölött gyakorolt ilyen uralkodását?

⁸ Vö. BÖCKLE, *op. cit.*, 92.

⁹ DOUQUOC, Ch., „Mensch/Ebenbild Gottes”, in *NHthG* 3, 88k.

Itt nyúl vissza a teológiai antropológia a teremtés teológiai szempontra: az ember képmás létének kijelentésére: „Majd azt mondta Isten: alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra” (Ter 1,26). A képmás (imago) és a hasonlatosság (similitudo) közötti megkülönböztetés a teológia fejlődésében mint ideológiakritikai instancia központi szerepet játszik. Az ember képmás létére nem úgy kell gondolni, mint egy statikus adottságra, például mint egy tulajdonságra vagy tartalmi-materiális összetevőre, hanem mint egy feladat dinamikájára: „ővnia kell a neki alárendelt teremtményeket, és gondoskodnia kell az emberi élet jövőjéről”.¹⁰ Eredetileg az ember evilági funkciójáról van szó. Ez a funkcionális képmás-felfogás lesz a kezdete annak a felelősségnek, amit az ember tetteiért és mulasztásaiért kell, hogy érezzen. Alapjában véve egy kapcsolat megvilágításáról van szó: az ember ebben a világban olyan szerepet játszik, ami hasonlít ahhoz, amit Isten a teremtés művében betöltött. Ezzel a képmás jelleg az ember együtt-teremtő szabadságára utal, ami végül is az autonómia fogalmába torkollik.

Ezek a gondolatok nem újak. Már Nüsszai Szent Gergely (334-394) így fogta fel a képmás és a hasonlóság közötti különbséget: az ember képmás jellege azt a képességet jelenti, hogy képes saját maga teremtője lenni, annak előfeltételeként, hogy Istenhez hasonló legyen cselekedeteiben. Az ember viszont csak akkor lesz önmaga, ha olyan autonómiát nyer, amilyen az Istené. A képmás és a hasonlóság közötti dialektika tehát túlmegy egy bizonyos szabadság elnyerésén, ami az embert Isten partnerévé teszi a világ iránt érzett felelősségében. Szinte az egzisztenciafilozófia nyelvén fogalmaz Nüsszai Szent Gergely: „Önmagunk atyja leszünk bizonyos értelemben, olyanná szülve magunkat, amilyenre akarjuk, s saját elhatározásunkkal olyan formájúra születünk, amilyenre akarunk”.¹¹ Egy ilyen antropológiai gondolkodás bizonyosan nem hordozza magában azt a veszélyt, hogy történelmi és gazdasági feltételeket rögzített, megváltoztathatatlan dolgokként állítson be. Sokkal inkább olyan teret nyit meg, melyben az ember „biológiai, gazdasági és kulturális függőségeiben és ezek között teremtő szabadságát akarja elnyerni”.¹²

Az olyan emberkép, mely ezen perspektíva felé irányul, megóv az evilági immanens hatalmakhoz való kötődéstől, biblikusan mondva: a bálványoktól, melyek az ember elidegenedését okozzák. A bibliai em-

¹⁰ *Ibid.*, 85.

¹¹ NÜSSZAI SZENT GERGELY, „Mózes élete”, in Vanyó, L. (szerk.) *A kappadókiai atyák*, (Ókeresztény írók 6), Budapest 1981, 666.

¹² *NHthG* 3, 89.

berkép a világ alakítására motivál, mert olyan nyitottsággal rendelkezik, mely pozitív értelemben mondja ki, hogy az ember több mint empirikus feltételeinek, körülményeinek az összessége. Az, hogy manapság olyan társadalomban élünk, mely éppen ezekkel és ezekben a feltételekben demonstrálja használhatóságát, kifejezetten az ember ember iránti felelősségét teszi kérdésessé.¹³

Önkritikusan meg kell állapítani, hogy sem az Ó-, sem az Új-szövetség nem olvasható egy konkrét szociálpolitikai program értelmében. A bibliai emberképhez való kapcsolódás mégis képes impulzusokat adni, melyeket a konkrét és sokrétű szituációkba be lehet vonni. Mit jelent például, ha ma – hogy egy ilyen kritériumot latba vessünk – azt mondjuk, hogy minden ember azonos értéket és azonos méltóságot birtokol? A társadalmi problémák, mint a viták az egyházi menhelyek engedélyezése körül, a hosszú idejű munkanélküliség sorsszerű szituációja vagy a betegekkel és a fogyatékosokkal való bánásmód világossá teszi, hogy ezekben a kérdésekben nagyon nehéz a társadalmi megegyezést elérni.

A teológiai antropológia tehát azt mondja ki, hogy az ember azt a hivatását, hogy Istenhez hasonló legyen, ott valósítja meg, ahol a saját egyéni kötelezettségét Istennel és az emberekkel kapcsolatban a szeretet és a szabadság jegyében akarja megélni. Ebből a perspektívából egyenesen következik a feladat, hogy az olyan evilági paradigmákat, mint a tudomány és fejlődés, technika és racionalitás, konzum és életminőség szociális következményeik szerint vizsgáljuk. Ezt a szempontot kell figyelembe venni, amikor Peter Singer „praktikus etiká”-ja gondolati radikalizmusának alapját akarjuk szemléltetni.

II. A teológiai antropológia, mint Peter Singer „praktikus etikájának” kritikája

Az ausztrál filozófus 1996-ban adta ki monográfiáját „Hogyan kell élnünk? Etika az egoizmus világában” címmel. Több száz erkölcsös és erkölcstelen magatartási példát találhatunk ebben a technika és a mindennapi élet, a gazdaság és a környezet, a történelem és a vallás minden területéről. Záró szavai a következőképpen hangzanak: „Bármelyik ember tagja lehet a »kritikus tömegnek«, mely azt a reményt kínálja, hogy jobbá teszi a világot, amíg nem késő... És mindenekelőtt az a legfonto-

¹³ Vö. BÖCKLE, *op. cit.*, 87.

sabb, hogy Ön [az olvasó] tudni fogja, hogy nem hiába éltek és nem hiába fognak meghalni, mert beléptek azoknak a sorába, akik a világban található fájdalom és szenvedés mennyiségére azzal reagáltak, hogy megpróbálták a világot egy jobb helyé tenni.”¹⁴ Normális körülmények között ezen a helyen nem is lenne semmi akadálya annak, hogy teológiai szempontból is egyet értsünk. A világ iránt érzett felelősség magába foglalja a fájdalom és a szenvedés csökkentését. Mégis: milyen árat kell ezért fizetni? Mellékesen jegyzi meg Singer, hogy az etikai feladat csak akkor lenne betöltve, ha többé senkit sem ölnének meg, bántanának vagy diszkriminálnának egy „irreleváns [jelentéktelen] fogyatékoság” miatt.¹⁵ Itt viszont nem szerepel az, hogy ő hogyan képzei el a „releváns” [jelentős] fogyatékoságban szenvedő emberekkel való bánásmódot.

Ehhez vissza kell pillantanunk: a német nyelvterületen 1984-ben jelent meg Singer első könyve „Praktikus etika” címmel. Itt még teljesen egyértelműen fogalmazta meg álláspontját: „Egy csecsemőnek sincs – legyen torz vagy sem – ugyanolyan mértékben joga az élethez, mint az olyan lényeknek, melyek képesek önmagukat ösztönös, az időben létező entitásokként látni. Egy torz és egy normális csecsemő megölése közötti különbség nem az élethez való előfeltételezett jogon alapul, mely az utóbbinak lenne és az előbbinek nem, hanem a gyilkosság körüli egyéb mérlegeléseken.” A súlyos fogyatékoságról Singer ezt foglalja össze: „A dolog magva természetesen világos: egy fogyatékos csecsemő megölése morális szempontból nem azonos értékű egy személy meggyilkolásával. Nagyon gyakran egyáltalán nem igazságtalan.”¹⁶ Peter Singer tézisei lényegében az emberi méltóság, az ember többletértékének kérdését érintik, melyek a testileg vagy szellemileg fogyatékosakat is megilletik, hiszen ezek az értékek minden más kritériumnál – mint például az önállóság, az ész használata, tudatosság stb. – fontosabbak. Ennek a radikalizmusnak az emberképben van az előfeltétele.

Viszont Singer szerint az ember csak az „öntudat és racionalitás” értékei vagy kritériumai alapján válik „személylé”. Így ezeket az

¹⁴ SINGER, P., *Wie sollen wir leben?*, Erlangen 1996, 265. A Singer által intencionált értelem-dimenzió morálteológiai kritikájához vö. ERNST, S., „Ethik in einer egoistischen Zeit. Zu Peter Singers neuem Buch »Wie sollen wir leben?«”, in *StZ* 122 (1997) 319-330.

¹⁵ Vö. SINGER, *op. cit.*, 250.

¹⁶ SINGER, P., *Praktische Ethik*, Stuttgart ²1994, idézet 233, 244. Vö. SCHIBILSKY, M., „Peter Singers Praktische Ethik. Darstellung des umstrittenen Buches”, in *Diakonisches Werk der Ev. Kirche von Westfalen* (Hg.), *Wir wurden nicht gefragt. Ein Lesebuch zu „Euthanasie” und „Menschenwürde”*, Bielefeld 1992.

értékeket meg-nem-kérdezett abszolútummá emeli fel, amik a minden megtehető és költség-haszon-analízis korában rendelkezéssé válnak azoknak a számára, akiknek ebben a formában nem adják meg a személy-létet. Michael Schibilsky a singeri állásponthoz írt kritikájában felhívja a figyelmet a filozófiai háttérre: ez nem más, mint az utilitarista gondolkodás alapelvei – értelem, rendtartás, a boldogság maximalizálása. A „személyes” életet azáltal definiálhatjuk, hogy képes-e valaki „érdekeket” kifejleszteni, és ezeket az érdekeket kell konfliktusok esetén együtt mérlegelni. Újra Singer: „A szenvedés és az öröm képessége alapfeltétele annak, hogy egyáltalán érdekei lehessenek az embernek, egy olyan követelmény, aminek teljesülnie kell, ha az érdekekről értelmesen akarunk beszélni... Ha egy lény nem képes a szenvedésre, illetve az öröm és a boldogság tapasztalására, akkor nem kell figyelembe venni.”¹⁷

Azoknak az értékeknek az abszolutizálása, melyek az embert élettörténetének alakjában bár meghatározzák, de nem megalapozzák, ebben a kérdésben kikerülhetetlen következményekhez vezet: azok, akik az „egészség” célfogalmának nem tudnak megfelelni, alulmaradnak egy olyan érdek mérlegelésben, mely lényegét tekintve a gazdaságosságon alapul. M. Schibilsky felhívta arra a figyelmet, hogy itt egy olyan logikáról van szó, „mely kész arra, hogy az emberi egzisztencia magvát tekintve a boldogságot és a boldogtalanságot mennyiségileg fejezze ki és ezzel együtt az emberi életet nézve a költség-haszon viszonyt alkalmazza”.¹⁸ Az ember ilyen redukciójával Till Bastian, az orvos szerző is szembehelezkedik: „A csecsemők, az értelmileg legyengült öregek vagy a pszichikailag betegek meggyilkolása így etikailag legitimné lenne téve. Itt mindent az egészségesek szempontjából szemlélnek, ami – beépítve a szükségszerű célracionális cselekvések tömegébe – talán egyáltalán nem képes felismerni, hogy az élet többet jelent, mint az élethez szükséges, az élvezet elérésére és a szenvedés elkerülésére törekvő cselekvések véghezvitelének képessége.”¹⁹ Singer saját etikai pozícióját „előny-utilitarizmus”-nak nevezi.²⁰ Ez azt jelenti – minden résztvevő személy érdek mérlegelésének értelmében –, hogy azoknak a bizonyos érdekeknek és intézkedéseknek előnyt kell adni, melyek a boldogságot, az egészséget,

¹⁷ SINGER, *op. cit.*, 85.

¹⁸ SCHIBILSKY, *op. cit.*, 62.

¹⁹ BASTIAN, T. – ROST, K. L., „Leben und sterben lassen. Zur Kritik der utilitaristischen Ethik Peter Singers”, in Bastian, T. (Hg.), *Denken – schreiben – töten. Zur neuen Euthanasie – Diskussion*, Stuttgart 1990, 63-81; 76.

²⁰ SINGER, *op. cit.*, 128.

az életminőséget stb. mozdítják elő. A „racionalitás” és „személy-lét” kritériumainak használatával Singer mégis már a módszerben korlátozza a felmerülő érdekeket, úgy, hogy ezen a helyen felmerül az a jogos kérdés, hogy ebben a folyamatban önkényesen nem annak az érdekei kerülnek-e előtérbe, aki intellektuális, nyelvi vagy más lehetőségek miatt jobban érvényesülhet.

Franz Furger a következőket írja ehhez: „Megismerés-kritikailag ezzel szemben már annak pontosabb körülírása is kérdéses, hogy mit jelent a boldogság, mert empirikus módszerrel mérni és számolni mindenestre csak az ember materiális alapszükségeit lehet, amennyiben azokat gazdasági eszközökkel (például pénzben) ki lehet fejezni. Ez már a kulturális értékek és művészeti alkotások esetében is nehéz, az eszmei értékeknél, mint az emberi vonzalmakkal vagy a vallásos hittel kapcsolatosaknál pedig lehetetlen. Az érdem-szabályokat eszerint kulturális vagy individuális előnyök határozzák meg, melyek kivonják magukat a mérhetőség alól és ezzel az utilitarizmusban a tetszőlegességbe való lecsúszással fenyegetnek.”²¹ A módszer szintjén ez azt jelenti, hogy az elv- vagy értékválasztás a döntés egyik aktusa. A döntéssel alakítjuk világunkat és a feltételeket, melyekben élni akarunk. Így biztosan nagy és jelentős következményekkel járó különbséget fog teremteni, hogy az evilági elveket pl. csak az anyagot és a természeti törvényeket fogadjuk el, vagy Platón ideáit, a jót, az igazat és a szépet.²² Ez azt jelenti, hogy az etikai kérdésre csak az antropológiai értelem-kérdés felől lehet végleges választ adni. „Tudnunk kell, vagy jobban mondvá: el kell döntenünk, hogy mi az ember az emberek számára.”²³

A keresztény hit is ezt a döntést fogatosítja, hiszen arra utal, hogy a szenvedésnek és a halálnak van egy olyan dimenziója, amit a fizikai fájdalom technokratikus megsemmisítő ereje nem ér el. A keresztény szociáletika ezért hangsúlyozza, hogy „az ember nem a társadalomban gyakorolt funkciója révén lesz értékes. Nem azért értékes, mert hivatásában valamit teljesít, mert a gazdasági folyamatot előremozdítja, vagy mert néhány gyermek apja vagy anyja, röviden, mert valamilyen módon hasznos a társadalomban. Nem; minden viszony előtt, sőt ezeken felül végtelenül értékes, akkor is és éppen akkor, ha ezekben a viszo-

²¹ FURGER, F., „Utilitarismus”, in *Neues Lexikon der christlichen Moral*, Innsbruck – Wien 1990, 819.

²² Vö. LÖW, R., „Philosophische Aspekte der Behindertenproblematik”, in Bastian (Hg.), *op. cit.*, 89.

²³ BÖCKLE, *op. cit.*, 95.

nyokban semmit sem jelent, ha egyedül, őrege, súlyos betegen és menthetetlenül létezik, ha úgy él, hogy senkinek sem lehet hasznára és senkinek sem tud örömet okozni.”²⁴ Nyilvánvaló, hogy a boldogságról és egészségről, életminőségről és használhatóságról való minden mérlegelés megegyezik az emberképpel, ami – gyakran kimondatlanul – benne van a játékban. Az „emberkép” itt nem mást jelent, mint hogy – a szó etimológiai értelmében vett – „dogmatikus” érdekről van szó, vagyis értékeket „létrehozó” érdekekről. Ha ezt az előfeltételt is figyelembe vesszük, akkor a teológiai antropológia sincs diszkriminálva, hanem kihívás elé van állítva, hogy megnevezze azokat az elveket, melyek alapján világ- és emberképét elképzei. Ehhez viszont nem csak a bibliai teremtés elv tartozik hozzá, hanem mindenekelőtt maga az alapul szolgáló felfogás Istenről.

III. A bibliai világ- és emberkép következménye: „az élet, mint töredék”

Ulrich Bach evangélikus teológus ezért munkájában, melynek „Diakónia a lábmosás és a szociál-menedzsment között” címet adta, a következő problémát állította a teológiai antropológia középpontjába: „A gyengébbnek nem szabad csak a gyakorlatban egyenlőnek lennie, hanem már a teológiai gondolkodásban annak kell lennie: ezért meg kell akadályozni azt a teológiát, mely késznek mondja magát, de nem gondol (például) a fogyatékos emberekre”.²⁵ Már 15 évvel ezelőtt Heinrich Ott rámutatott a teológiai gondolkodás ezen problémájára, amikor a csecsemőket, az öregeket, a szellemileg sérülteket és a fogyatékosokat a „gondolatmenet szakszerűségének és valóságnak való megfelelésének kritériumaként”²⁶ posztulálta. Milyen háttérre hívja fel ez a kijelentés a figyelmet?

1. Isten és világ – melyik világ?

Szerkezetét tekintve a teológiai gondolkodásban felmerülhet egy esetleg ismeretlen dualizmus. Fennáll a veszély, hogy a világot, mint

²⁴ *Ibid.*, 95.

²⁵ BACHMANN, H. – SPANKEREN, R. van (Hg.), *Diakonie. Geschichte von unten*, Bielefeld 1995, 17.

²⁶ OTT, H., „Menschen und Menschenwürde des geistig Behinderten”, in *ThP* 15 (1980) 307 ff.

teremtést alapján véve egy bizonyos tökéletesség-formából vezetjük le, tehát az egészséges, teljesítményre képes, normálisból. Az emberi egzisztencia minden más módja, melyek nem felelnek meg ezeknek a kritériumoknak, ezzel ledegradálódik. A világ és a teremtés ide tartozó interpretációja közül két teológiai hagyomány fedezhető fel, mely ennek a gyanúnak teszi ki magát.

Neumann, az orvostörténész, ebben az összefüggésben felhívja a figyelmet Szent Ágoston egyházatyára (354-430), aki egy biblikus visszatekintéssel próbálta megmagyarázni a fejlődési rendellenességek eredetét. A kiindulási pont Noé fiainak története (Ter 9,18-29): Miután Noé szőlőhegyének termésétől megittasodik, egyik fia, Kám meztelenül találja őt sátrában. És Kám azonnal elmondja testvéreinek, hogy hogyan látta apjukat aludni. Ezért a magatartásáért Noé elűzi Kámot – a bibliai elbeszélő a kánaániak és az egyiptomiak: vagyis Izrael legnagyobb ellenségeinek ősatyját látja benne. Ebben látja Szent Ágoston a torz emberek egzisztenciájának magyarázatát: Kám családfájához tartoznak, tehát ő az ősatyjuk. És mivel Noé Istennek köszönte meg, hogy túlélte az özönvíz pusztítását, így Kám elűzése is bizonyos értelemben megfelel Isten akaratának.²⁷ Ezen megfontolások következményeként a fogyatékosok és a nem fogyatékosok természetes viszonya egyértelmű: szemben állnak egymással, mint az elűzött Kám és testvére, a megáldott Jáfet.

A középkori teológia is utal egy hasonló problémára, amikor a világban lévő rosszat a tökéletes tagadásából akarja megérteni: a betegséget mint a nem létező egészséget, a gyengeséget mint a nem létező erőt, a szerencsétlenséget pedig a nem létező szerencseként szemléli. Mindenféle fogyatékoság számára ennek az a módszeres következménye, hogy azokat csak „negatív szempontból képes értelmezni: mint egyáltalán nem, vagy kevésbé önálló, kevésbé erős, kevésbé szerencsés – kevésbé értelmes”²⁸ jelenségeket. A teológiai gondolkodásnak legkésőbb itt kell élessé válnia, hiszen egy ilyen elmélet magában rejti azt a veszélyt, hogy az „európai faji megkülönböztetés teológiáját” űzze.

2. Kritériumok: teremtés és keresztség

Milyen kritériumokkal rendelkezik a teológia, hogy az olyan jelenségeket, mint a beteg és egészséges, az erős és gyenge, a szellemi és

²⁷ Vö. BACH, *Diakonie zwischen Fußwaschung und Sozialmanagement*, 30.

²⁸ *Ibid.*, 33.

nem-szellemi, egy mérlegelő értékítélettel fogja át? Másképp fogalmazva: Mit tesz a teológia, hogy megmentse az ember méltóságát?

Az első kritérium – ahhoz, hogy a világot és az embert teremtként szemléljük – egy nem lebecsülendő pontosítást követel: az egész világról van szó és az egész emberlétről, élettörténeti egzisztenciájának minden fázisával és módjával. Csak így lehet a teológiában a dualisztikus gondolkodást elkerülni és bevezetni a viszonylagos gondolkodásba, mely a megélt kapcsolat lehetőségeit emeli ki. Ez mi Istenről és teremtményeivel való kapcsolatáról alkotott felfogásunk számára ezt jelenti: a világ, mint egész hozzátartozik ehhez a kapcsolathoz, úgy, hogy a betegség, a szenvedés és a halál szempontjai sem szakíthatók ki belőle. „Aki a szenvedéshez valamit... mondani akar, az olyan valóságokról beszél, melyek az Istentől nekünk adott világban vannak.”²⁹ Vagyis: ez a világ éppen ellentmondásosságaiban egy olyan világ, amelyet Isten akart, és amelyet ő tart fenn. Vagy konkrétan: „A legnagyobb boldogság nincs közelebb Istenhez, mint a legmélyebb fájdalom”.

A második teológiai kritérium szolgáltatja ezen perspektíva történelmi bázisát: Jézus kereszthalála. Legalább innen nézve minden keresztény teológiának és teológiai antropológiának világossá kell válnia, hogy Isten az emberi élet minden bonyolult, nehéz pillanatában jelen van. Az, hogy Isten nem zárta ki magát Jézus szenvedéséből és halálából, hanem teljesen benne volt, ez annak a teológiának a középpontja, mely a keresztet nem akarja a történelem baleseteként elbanalizálni. Innen nyeri a teológiai antropológia is körvonalait. A keresztény reménység paradox szempontja ez, hogy a gyengeségnek, a szenvedésnek és a fájdalomnak is van értéke, ezeknek is lehet értelme. Mivel Isten Jézus Krisztusban világunknak ezen valóságai alól sem tért ki, létezik a „vakmerő hit”, „hogy a legsúlyosabb fogyatékoságban, a fájdalomban és a halálban mégis több van, mint csak katasztrófa és csőd”.³⁰ Mindez hozzátartozik az ember történelmi létéhez. Az itt vázolt pozíció felbátorít arra, hogy olyan emberekkel tartsunk kapcsolatot, akik az immanens változási lehetőségek határát szemünk előtt tartják. A teológiai antropológia tehát megszabadít attól a vétektől, hogy téves értékítéleteink miatt azokat az embereket, akik teljesen másfélék, és különböznek tőlünk, ne tartsuk emberekknek. Pedig éppen erre van szükség, hogy az ember többletértékét minden más érték elé helyezzük társadalmunkban. Mert az az

²⁹ *Ibid.*, 32.

³⁰ *Ibid.*, 35.

emberkép, mely „a gyógyíthatatlanság, a sorvadás dimenzióját – egészen a személyiség leépüléséig – nem fogadja el, a társadalom gyengébb tagjai számára veszélyt jelent... és az »életre nem való élet« fogalmát ellenségeként veti ki magából”.³¹ Ebben az értelemben „az ember többlet-értékét” feltételezni azt jelenti, hogy olyan antropológiát művelünk, mely kiindulási pontként és célként is elismeri a teljesítménytől független „érdem nélküli méltóságot”,³² ahogy azt Kant megfogalmazta.

3. „Az élet mint töredék”

Az eddigi megfontolások a marburgi teológus, Henning Luther (†1991) gondolatához kapcsolódnak: „Az élet mint töredék”.³³ Ezt az elképzelést azzal az ideállal állítja szembe, mely teljességet és tökéletességet kíván, mely társadalmi és egyéni kényszereknek szolgáltat ki minket. Éppen az képes megszabadítani minket, ha elfogadjuk, hogy életünk töredékes, ahogy azt az emberi identitás példája is mutatja. A mindenkor elért én-identitásunknak töredékesnek kell lennie, mert kapcsolatokban élünk, és így mindig másokra vagyunk utalva. Minden találkozás kiszélesíti vagy kérdésessé teszi, megerősíti vagy elbizonytalanítja az egyéni identitást. A szubjektivitás nem az ember „önmagáért levéséből”, hanem alapvetően „egy másikért való levésből” születik. A mi „én”-ünk tehát a másokra való nyitottságból él, a „másra irányultság igénybevételéből”.³⁴ Az „én”-nek ebből a nyitottságból származik a felelősség – és ez „a szubjektum kiemelkedése, növekedése”.³⁵

Ebben a kontextusban a teológiai antropológia azt a feladatot veszi komolyan, hogy a töredékest úgy határozza meg, mint ami hozzátartozik az életünkhöz. És benne van az az indíttatás, hogy az emberekben elmélyítse a szociális érzékenységet.

(Fordította: Papp Tibor)

³¹ EIBACH, U., „Ist Gesundheit das höchste Glück?”, in *Diakonie* (1993) 52-56.

³² SCHWARTLÄNDER, J., *Der Mensch als Person. Kants Lehre vom Menschen*, Stuttgart 1968, 122-128; idézve BÖCKLE, *op. cit.*, 105.

³³ LUTHER, H., *Leben als Fragment. Der Mythos der Ganzheit*, 209-212.

³⁴ SANDHERR, S., „Ankläger des Subjekts. Zum Denken von Emmanuel Levinas (1906-1995)”, in *HK* 3 (1996) 146-149.

³⁵ *Ibid.*, 148.

PAPI ÖNARCKÉPCSARNOKUNK 3.

*Harmadszor jelentkezik folyóiratunkban az új rovat,
amelyben az Intézményünkben végzett (vagy legalább itt tanulmányokat
folytató) paptestvérek mutatkoznak be, s mondják el a jövőendő papi
nemzedéknek is papi életük vezérelveit.
Ebben a számban az 1959-ben szentelt papok mutatkoznak be.*

ERDŐS MIKLÓS Papi életem

1935. február 12-én születtem Nyíregyházán. A négy elemi osztályt Kálmánházán jártam a további két osztályt Nyíregyházán a Kir. Katolikus Gimnáziumban. A Szt. Jozafát internátusban laktam, ahol Pirigyi István oltártestvérünk – mint felszentelés előtt álló – volt a prefektus. Nagyszerű prefektus volt, mindnyájan szerettük, azóta, 50 év múltán is ugyanolyan, csak a haját szőkitette ki. Őt is sokáig tartsa még köztünk Urunk szeretete! Az általános iskola 7-8 osztályát Hajdúdorogon a Bazilita rendházból jártam. Az általános iskola után a Rendházban kezdtük többen a gimnázium első osztályát, mint „kisszeminaristák”... Ez a három bazilita-év csodálatosan nagyszerű és szép volt az életemben, már nem emlékszem pontosan, de kb. 15-en lehettünk mi, és kb. 20 körül a már beöltözött novíciusok.

Liki Atya volta házfőnök, a maga közvetlenségével, egyszerűségével és szeretetével. Az atyák – hatan voltak – egyben tanáraink is voltak, mindegyik külön szerzetesi egyéniségével. Nem véletlen a novíciusok és a „kisszeminaristák” ilyen szép száma, igazi lelki közösség volt az egész ott lakó közösség! Sajnos 1950-ben a kommunisták feloszlatták, szétkergették a szerzeteseket, velük együtt bennünket is. 1954-ben végül is Nagykállóban érettségiztem, és ezévben a Szemináriumban Liki Atyával – mint Rektor atyával – ismét kapcsolatba kerültem. Az igazsághoz tartozik, hogy a kapcsolatunk Hajdúdorogtól kezdve állandó volt, amolyan lelkiatya maradt mindvégig. A szemináriumi öt év nagyszerű és

szép volt a maga változatosságával: Tanárainkban nagyon „bírtuk” az egyedi, különleges, nagyszerű személyiségüket. Mindegyiktől volt mit tanulnunk, a leadott tananyagon kívül is. A szigorú fegyelem mellett felszabadultak és gondtalanul vidámak voltunk, és ezt elsősorban a kurzusunkról mondanám. Az első kitüntetésem: a műszaki duktör mellett – Telenkó Miklós – segéd, más néven „énas” lettem... Minden műszaki probléma az épületben, annak elhárítása a mi hatáskörünkbe tartozott. Azt vagy „megoldottuk” magunk, vagy hívtuk a városból az illetékes mestert.

1959. december 8-án szentelt pappá áldott emlékü Dudas püspök úr. Ez volt életem eddigi leáldottabb napja, amiért hála mindörökké Urunknak! A szentelés gyönyörűségéből még fel sem ocsúdtam, hívott a Püspök Atya: Nagy baj van Bedőben, az „elvtársak” – mármint a bedőiek – azonnali hatállyal kitiltották a faluból. Barna Sándor oltártestvérünket. Karácsony előtti vasárnapra menjek ki, és folyamatosan lássam el... És akkor megkérdeztem a Püspök Atyát, hogy mit csináljak?! Ismerve a nem egyszerű helyzetet, kissé széttárta kezeit és szinte tanácstalanul mondta: mindent csinálj, fiam, de azért papot ne szentelj! Eddig nem is szenteltem papot! A vasárnap előtti szombaton felpattantam a Miska nevű vasparipámra, a 125-ös Csepel motorbiciklire, amely szárguldott 55-60 km-es sebességgel, és akkor a számomra még a „világvégen” lévő Bedőbe érkeztem. A faluban csak az átmenő országút volt kikövezve, minden más utcáján térdig érő volt a sár. Járda sem volt, így a motort a főutcán lévő posta udvarába tettem. Az a nagyszerű család bedői papságom alatt mindvégig sokban a segítségünkre volt. A falu lelkileg teljesen összeroppan, mert előző héten kényszerítették be őket a TSZ-be. Ezen a vasárnapon kezdődött a bedői papságom. Ha nem volt jó az idő, vonattal utaztam, és az 5 km-re lévő állomásról gyakran gyalogoltam a faluig, ahol a gondnoknál a „tisztaszoba” volt a szállásom. Húsvét előtt megkaptam a h. lelkészi, majd később a paróchusi kinevezést is. A templom és a parókia is nagyon le volt pusztulva, így csak májusban – 1960 – tudtunk véglegesen odaköltözni.

Az ott töltött 17 év alatt a pasztorációs munka mellett a paróchián és a templomon szinte minden fizikai munkát a papnak kellett elvégezni, mert a híveknek hétköznapiakon a TSZ-ben kell dolgozni... dúdolta a tanácselnök és az iskolaigazgató. Ők voltak azok, akik a papnak és a pasztorációs munkának, ahol csak lehetett, ártottak, meglehetősen álnok módon. A vasárnapi misére szép számmal jártak a felnőttek is, és a gyermekek is. Hitoktatási engedélyt 10 év után kaptam az AEH-

tól... De! Az igazgató az első órára, menet – amit előtte egy héttel vele egyeztetünk – az iskola kapujában lobogtatva a papírt közölte, hogy az ÁEH visszavonta az engedélyt. Ennyit hitoktathattam iskolában! A szer-tartásokat, utrenye, szentmise és a temetés, szépen együtt énekelték a hívek... Különösen szépen és szinte kóruszerűen a pannachidát, de románul – merthogy Bedő nemzetiségi község – de hogy mit énekelnek azt nem tudták megmondani, mert az irodalmi nyelven szólt, és nem a „bödei dialektusban”, ami fele magyar és fele román szóból állt.

Mégis a 17 év alatt a 6 gyermekünkkel örömben és megelégedettségben éltünk, noha igen szerényen. Ott pl. az „egyházadó” teljesen ismeretlen fogalom volt, és én csak a fogalom bevezetéséig jutottam el, s igen kicsi összeghez. Mivel volt javadalmi föld, annak megmunkálásában stb. szívesen segítettek... Pál apostol is az evangélium hirdetése mellett kezével kereste meg a kenyerét.

1976-ban Balsára helyezett a Püspök úr. Itt már normális volt a helyzetünk a községi vezetőkkel, rendezett egyházi az élet, a Képviselő-testület, az asszonyok a Rózsafüzér-társulatban. A gyermekek a templomi hitoktatásra igen szép számmal jártak, s szombat délelőttökön a 9-től 12-ig tartó hittanórákról szinte senki sem hiányzott, ugyanígy a májusi ájtatosságokon is mindenki ott volt. Ebben nagy segítséget jelentett a feleségem, addig, amíg valaki feljelentette az akkori Nyíregyházán lévő ÁÉH képviselőnek, Magyarai Bélának. Ő maga elé idézett, és keményen megfedett ezért a „bűnünkért” és fenyegetett, hogy ha azonnal abba nem hagyja a feleségem, akkor rögtön megvonja az állami működési engedélyemet. Nem volt mit tenni, akik segíthettek volna, nem segítettek.

A gyermekeink közben középiskolások lettek, és Nyíregyházán a nagymama lakásában laktak, az édesanyjuknak ott kellett őket ellátni. Nem volt könnyű megoldás. Hosszú ideig filiáim voltak: Tiszanagyfalu, Tiszaeszlár, MÁV-telep, Bashalom és Virányos; ez utóbbi három helyre a latin kollégával felváltva, havonta jártunk. Balsán született a hetedik gyermekünk, 10 évvel a hatodik után: Áldásként örömmel fogadtuk, aki ma már 20 éves. Balsán ért a fájdalom, 1985-ben, amikor az érettségi közben lábát eltörő negyedik gyermekünket a kórházban elaltatták, és 48 óra múlva Jézus ítélő széke előtt állt... Hosszú lenne elmondani a kegyelem, Urunk jelenlétének, szinte kézzel fogható jelenlétét ezügybeni fáj-dalmamban... – amiért csak végtelen hálával lehetek Urunk felé!

Balsáról, és utánra is, ha tehettem, jártam az egyházmegye templomait és paróchiáit fotózni: A paróchiákat csak kívülről, a templomokat belülről is, külön az ikonosztázionokat, és mindazt, ami ott meg-

örökítésre érdemes. Így született meg a *Házad Ékessége* is, amiből sajnos arra érdemesek kimaradtak...

Az egyházmegye fotói az egyházmegye birtokában vannak albumokban, és borítékokban. Gyönyörűség volt utólag is végignézni ezeket a képeket, és a valóságban is találkozni az Úrnak szolgáló oltártestvérekkel. Az egyházközségek kb. 75%-ában készítettem felvételeket.

Balsa után még két évet voltam Alsóregmecen paróchus. Azt gondolom, kevés olyan őszintén vallásos, hitéhez őszintén ragaszkodó, és azt megtartó kis egyházközséggel találkoztam, mint ez a falu. Egyetlen kissé görbe utcából áll, akkor kb. 250 lélekből vasárnapokon 150 körül voltak templomban; mise után az ifjúság mindig szép számban maradt ott hittanra. Iskola helyben már nem volt, így az iskolások szombat délután mindig a paróchiára jöttek hittanra. Igazi lelki közösségként éltem meg az ottlétet, ott is éreztem – mint az előző helyeken is – a velük való bárminemű kapcsolatban, amit Jézus mondott: „amit egynek a legkisebbek közül cselekesztek, nekem cselekszitek”, és amit Pál apostol is tanított: „mindent, amit tesztek, az Úr nevében tegyetek”. Mind a három helyen kijutott nekem egy-egy harangöntés is.

Sajnálatos módon az egészségi állapotom annyira megromlott, hogy egy rövid betegszabadság után – a józan belátásom, és az orvosom tanácsára is – kénytelen voltam hatvan évesen nyugdíjba vonulni.

Mindenért, ami az életemben ezidáig ért, vagy amit kaptam, vagy nem kaptam, jó vagy rossz, lett légyen a hála Urunknak Jézus Krisztusnak mindenkéért!

LAKATOS LÁSZLÓ

Papi életút

1934. június 14-én születtem Tiszalökön. Az idők elbeszélése szerint e nagyközségből a század elején volt már felszentelt papi, de rövidesen a laikusi állapotba helyezték. Kettőnkön kívül a XX. századból Isten nem hívott mást papi szolgálatra.

Szüleim egyszerű iparos-földműves emberek voltak. Isten hosszú élettel áldotta meg őket, házasságukat pedig 4 gyermekkel. Egyházi ember a családból tudtommal még nem került ki.

Papi hivatásomat kb. jó 7 éves koromban éreztem először egy reggeli Liturgia alatt. Abban az időben az iskolás gyermekek istentiszte-

lettel kezdték a tanítást. Isten hívó szava erős és állandó maradt. Más élethivatásra komolyan nem is gondoltam soha.

Szemináriumi tanulmányaimat 1959 június végén fejeztem be. Az egyházi rend szentségében azon év december 8-án részesültem negyedmagammal. A papszentelés szertartására, a kézfeltétel időpontjára ma is világosan emlékszem. A szentelés egyik emlékezetessége az, hogy d. e. 10 órakor a nagymise keretben történt. Mindkettő ritkán történt meg már akkoriban. Azóta is, amikor lehetséges volt, az évfordulón mindig erre az időpontra kértem, hogy a Szent Liturgiát elvégezhessem. A papi életre és szolgálatra nőtlenül vállalkoztam.

Egyházi szolgálatom évei igen mozgalmas és változatos képet mutatnak.

Felszentelés előtt és után fél-fél évig az egyházmegyei irodában volt a beosztásom. Minden irodai munkát elvégeztem, amit rám bíztek. Ebben az egy évben az egyházmegye majd minden papját személyesen is megismertem. Egy kissé beleláltam az egyházmegye életébe, problémáiba.

1960 júniusában megkaptam első önálló paróchiámra való kinevezésemet, Mándokra. Itt létezett akkor egyházmegyéink egyedüli fatemploma az 1600-as évekből. Az egyházközség hónapok óta pap nélkül volt. Egykori anyaegyháza, a tornyospálcai látta el. Annnyira szegény volt az egyházközség hogy a gondnok-mindenes gyűjtött pénzt a lakás felsúlyolására, és néhány holmim elszállítására. Lelekesen fogtam hozzá a hívek látogatásához, visszacsalogatásához, a rendszeres istentiszteletek végzéséhez, a hittanórák megtartásához, először három, majd négy misézőhely ellátásához. Először kerékpár, majd később kismotor volt segítségemre. Isten segítségével vasárnaponként megtelt a kis templom kb. 90 hívővel.

1962 márciusában elég váratlanul Szegedre kaptam; kinevezést. Az egyházközség hónapok óta volt pap és istentiszteletek nélkül. Szemetes, romos feltört templom fogadott, a város szemétkerakójának közepén. Lakást két hétig a szegedi római katolikus papnevelő intézet, három hónapig a tápéi római katolikus plébánia, majd utánuk a szegedi móravárosi plébánia adott. Egy hónapig a szegedi fogadalmi templomban volt a miséző helyünk, Húsvétól azonban elfoglaltuk kitakarított, rendbehozott saját templomunkat. Sok segítséget kaptam a városi római katolikus papok egy részétől és a papnevelő intézettől: Itt is megkezdtem híveim látogatását, visszacsalogatását. A Szent Liturgia szabályos bemutatási és a Paraklisz végzése szépen ment. Egy kislétszámú görög katoli-

kus – római katolikus közösséget sikerült kialakítani.

1963 novemberében újra nyíregyházi szolgálatra kaptam kinevezést annak kevés örömeivel, több nehézségével és keresztyével együtt. Püspöki személyi titkár, prefektus a papnevelő intézetben, és kevés irodai munka lett az új feladatom. Hogy értem-e el ezekben eredményeket, csak Isten tudja, Aki vigyázott rám és megőrzött.

1967 szeptemberében Rakacaszendre kaptam paróchusi kinevezést. Nagy nyugalmat és csendet jelentett ez. Az egyházközség két éve pap nélkül volt, a szomszéd faluból látták el. Egy hónap múlva a tornabarakonyi egyházközség ellátása is az enyém, lett. A szendi hívek kimeszelt lakással vártak. Ellátásomról másfél évig sorkosztal gondoskodtak. Nagy kedvvel láttam hozzá minden papi feladatom teljesítéséhez. Sok külsőleg is látható eredményt sikerült elérni: Találkozni kellett azzal is, hogy két hívő a miskolci egyházügyi hivatalnál feljelentett a sorkoszt miatt. 1969 április végén váratlanul Beregdarócra kaptam paróchusi kinevezést, Az egyházközségnek néhány hete nem volt papja. A hívek csak kispert lakással vártak. Nem tapasztaltam igyekezetet az ellátás-problémám megoldásában sem. Ez végig kísérte 10 éves ottlétemet. Itt voltam a leghosszabb ideig. Itt sikerült a legtöbb látható eredményt elérni. Sok örömet okozott az egyházközség rendezettsége.

1979 májusában váratlanul a kisebb és gyengébb Tiszaeszlárra kellett átköltözni. Volt ebben egy adag büntetés. A hívek csak kispert lakással vártak. Itt is igyekeztem a tölem telhető legjobb papi munkát végezni. Egy évig bírta a szívem.

1980 júniusában hajdúdorogi kiségitő lelkész lettem. Az egyházközség szépes kifestett lakással várt. Igyekeztem ebben e legnagyobb egyházközségünkben a hívek papi kiszolgálásában részt venni.

Az örömek mellett előfordult az üröm is.

1984 augusztus végén végleges kinevezést kaptam Nyíregyházára. Már két éve bejártam heti két napra az egyházmegyei levéltár rendbetételére. Aztán heti négy nap lett belőle; mert irodai munkával és tanítással is megbíztak. 1984-től végleg ezek lettek a feladataim, de már nyíregyházi beköltözéssel. Közben szívesen helyettesítettem, egy félévig Nyírkárászt is elláttam. 1987-től régi egyházközségemet, Beregdarócot láttam el hétvégi kijárással. Ez 1990 novemberéig folytatódott.

1988-ban meghalt Timkó püspök úr. Augusztusban felmentést kaptam minden nyíregyházi szolgálat alól. 1990-ben a kárpátaljai görög katolikus egyház helyzete jobb állapotba került. Mivel lehetett oda jelentkezni magyar papnak, novemberben én is jelentkeztem.

1991. január 1-től egy magyar faluban, Csepén lettem paróchus. A régi naptár szerinti Karácsony előünnepére érkeztem ki: A hívek nagy örömmel fogadták a magyar istentisztelet bemutatóját és a magyar prédikációk elmondóját. Ott is hétvégi kijárásokkal kezdtem, de az év felét az egyházközségben töltöttem. Az anyakönyvek tanúsága szerint volt papi munka bőven. Megismerhettem közben egy ún. vallásos falu életét. Találtam benne jót is, de annál több elszomorító babonát. 1995-től az egyik régi filiában is bemehettem a templomba. Kölcsönösen megörültünk a hívekkel. Én a Szent Liturgia miatt, ők a saját pap miatt. Egy ragaszkodó kis közösségbe kerültem bele. A kölcsönös ragaszkodás most is tart.

1999 áprilisában fáradtságot éreztem, és nyugdíjazásomat kértem. Miután május utolsó napjaiban a pünkösdi ünnepeket mindkét helyen végigszolgáltam, június 1-jével nyugdíjas lettem. Azóta ott segíték, ahova hívnak és tudok, papi helyettesítésben és másban is.

Kellene valamit írni a papi életem vezérelvéréről, „ars poetica”-járól. Én erről nem sokat gondolkoztam, és szép elméleteket most sem tudok kitalálni.

Tudatában voltam annak, hogy felszentelt pap vagyok, és görög katolikus pap vagyok. Sokat olvastam és hallottam arról, hogy mit kíván Isten, az Egyház és a hívek a paptól. Ennek igyekeztem megfelelni.

Szerettem és szeretem a papságomat. Ezért semmi sem idegen tőlem, ami hivatásommal, papaágammal együtt jár. Ezért nem húzódtam vissza semmi olyan megbízatástól, amelyben papi, egyházmegyei szolgálatot végezhettem. Úgy gondolom, hogy eddigi papi munkámban Jézus mondása volt az útmutató: Lk 10,17. Ezért nem kerestem a kitüntetések sem, bár a mellkereszt viselésének kitüntetését megkaptam. Nem érdekelt különösebben, hogy figyelnek-e rám, vagy nem.

A pap életében szabad percek is vannak. Nagyon jól ki tudtam használni ezeket is abban, hogy idegen vallásos szövegeket fordítottam és fordítok ma is magyarra. Eredménye eddig egy vastag könyv, számtalan idézet a prédikációkhoz és útmutatás hozzájuk. Volt és van ún. hobibim.

Ezeket tudnám ajánlani a most tanuló kispapoknak, egyben utódaimnak is a papságban. Olvassanak és hallgassanak szívesen mindarról, ami a papságról szól. Legyenek nagy fogalmaik a hivatásról. Szeressék a mi szép liturgiánkat. Ismerjék meg mindjobban, és szeressék szépen végezni. Ne azon igyekezzenek, hogy valami belefér-e egy órába, vagy sem! Szentbeszédeikre igyekezzenek felkészülni, és Isten szavát minél jobban alkalmazni bennük a Bibliából. Végül: mindenképpen fejlessze-

nek ki magukban valami hobbit, papi életük szabad perceire. Hűséges társ lesz a jó hobbi. Kispapkoromban hallottam: Akinek nincs dolga, annak ad az ördög! Nekünk inkább Isten adjon dolgot, még a szabad időben is!

OROSZ ÁRPÁD

Papi életrajz

1934-ben születtem Nyíregyházán, négy gyermekes családban. Apánk ott szolgált akkor épp csendőrként. Ő hajdúdorogi származású volt egész rokonságával együtt, de velük kevesebb kapcsolatom volt. Anyánk Nádudvaron lakott, és ott is ment már férjhez, bár Hajdúszoboszlóról kerültek oda. Ő római katolikus vallású volt. A család vallásosságára jellemző, hogy anyánk unokatestvére, Csírmaz Mihály is pap volt, római katolikus plébánosként halt meg, mint nyírlugosi lelkész. Sokat nyaraltam Nádudvaron, majd oda szorultunk a bejövétel alkalmával is 1944-ben, és vallásosságom ott alapozódott meg anyai nagymám szárnyai alatt. Sosem hiányoztunk a vasárnapi miséről, bár a nádudvariakra ez nem volt jellemző akkor sem.

A nyíregyházi püspöki templomunkban kereszteltek meg, Tótin Pál káplán keze által vettem fel a keresztséget. Ez a tény sok erőt adott kispap koromban is, amikor ott imádkozhattam, bár énekelni mindig jobban szerettem, adottságaim miatt is, valamint azért, mert belém nevelték a gyomai általános iskolában, ahová négy évig jártam, hogy „aki énekel, kétszeresen imádkozik” – a többhöz e téren is szívesen ragaszkodtam.

A mezőtúri református gimnáziumba is jártam három évig, mivel ez Gyoma mellett van, de római katolikus hitoktatásban részesültem. Majd a debreceni piarista gimnázium tanulója voltam egy évig 13 évesen, de épp akkor államosították az iskolát, és én kimaradtam mindenhonnan. Származásom miatt sehová sem vettek fel két évig, ezért is voltam kispapi kurzusunkban a legidősebb. Majd amikor megnyílt a ferences gimnázium Esztergomban, szüleim aranyosak és ügyesek voltak, és beíratlak oda, pedig anyám heteken át a vonatokon ült, kereskedett, utazgatott, hogy bennünket valahogy fenntartsion. Esztergomban érettségiztem, hál' Istennek, kitüntetéssel. Legalább ennyivel tudtam viszonzani szüleimnek az értem hozott áldozatot, hogy amikor eljöttek az évvár-

óra, hallhatták, hogy senki más nem volt kitűnő tanuló az osztályban. Pedig egyik osztálytársam '56 óta Bécsben sebész főorvos, másik Amerikában egyetemi tanár stb. De inkább az akarati tényezők domináltak abban, hogy jól tanultam, aminek később is, egész életemen át nagy hasznát vettem.

Mivel római katolikus környezetben nőttem fel, eszembe sem jutott, hogy görög pap legyek, bár mindig számon tartottuk a családban, hogy „a fiúk görögök”. Latin testvéreink már a mi családunkban is elkeverestelték lánytestvéreimet – akkor is, mint sok esetben azóta is. Pedig nekik vannak híveik bőségesen, és igazából nem szorulnának rá a mieinkre, de jobban esik a lelküknek, mint Dávid királynak, aki elvette Náboth szőlőjét... Amikor érettségi után Dorogra hazatértem, első vasárnap délután Soltész József káplánhoz vezetett az utam, mert megszoktam Esztergomban a papi társaságot, és oda kíváncsoztam, bár nem is ismertem őt. Azonnal azt hitte, hogy azért mentem oda, mert akkor hirdették ki, hogy lehet jelentkezni papnövendéknek, és fel is ajánlotta, hogy bemutat a főpapnak, Vattamány Imrének. Nekem pillanatok alatt kellett döntenem ebben az új helyzetben. Másnap már Nyíregyházán voltam. Felvettek. Akkor még azt hittem, hogy tényleg vagyok valaki. Volt öntudatom. Ki tudta még akkor, hogy minden jó adomány felülről, a Világosság Atyjától származik?!

Udvarolni csak harmad év után lehetett. Nyíregyházán én csak egy családot ismertem személyesen: Gebri Mihály tanító úr családját, köztük Gebri Katit. Ő 17 éves volt akkor, amikor egy papi esküvőn náluk voltam. Tüzzről pattant, okos lány volt. Copfba font haja, mosolya, tekintete később egyre inkább rabul ejtett. Tablóképét nézve is nekem ő volt a legszebb a kirakatban. Fogható sem volt hozzá az én szememben... – Ki gondolta, hogy menyasszony-jelöltként, mint kis tanítónő, levágatja a copfjait a megkérdésem nélkül! Mert a rózsza is csak addig nyílik, míg rászállnak a méhek, aztán szirmait hullajtja.

Isten után Őneki köszönhetem szép gyermekeinket. Nyolc gyermeket neveltünk fel. Már a legkisebb is 20 éves. Ezen a ponton lehetne beszélni a keresztény családtervezés sikereiről és buktatóiról, de csak kívülálló szakértőnek, mert mi minden gyermekünknek örültünk, és nem volt olyan pillanat az életünkben, hogy bánkódtunk volna amiatt, hogy nagy családunk van. Mindez már a nyírparasznyai életünkhöz tartozik, mert oda helyeztek először, és ott éltünk 22 évig. Igaz, Laci fiunkat már vittük oda magunkkal, mert egy évig várnunk kellett a dispozicióra, mivel épp akkor szenteltek fel, amikor a Rózsák terei paró-

kiát, a debrecenit, kisvárdait is be kellett tölteni, és addig-meddig vitakoztak az ÁEH-val feletteseim, hogy eltelt az idő. Így egy évig vasbetszerelőként dolgoztam az almatároló építésénél Nyíregyházán.

Amikor Laci fiunk 10 éves volt, felségem egy hétre elment otthonról gyógykezelésre. Akkor szórakozásból írtam neki egy versikét, jelezve, hogy nekem úgy tűnik, mintha már 10 éve elment volna, s a 10 év alatt bekövetkezett változásokról számoltam be neki, tehát jóslgattam. Laci fiunkról ezt írtam: „Lacika már teológus, az idén volt másodéves. Az angyalbőr épp ráillik, a mennyekben nagy előny ez!” Árpíró, aki akkor 5 éves volt, s így „jövendöltem”: „És most vigyázz! Meg ne ijedj! A kisfiú tűzserész lett. Különleges munkahelye: Gránátszerelő KTSZ.” A zárás pedig ez volt: „Ládd, minden előre haladt, szívem lett csupán borúsabb. Nap mint nap várni rád évekil, mennyi mindennél gonoszabb!”

Amikor a nyolcadik gyermekünket vártuk, a legidősebb vöm, aki akkor még csak „vőlegény-féle” volt, becsapott, mert Nyíregyházáról megüzente a lányommal a hírt, hogy megszületett a baba, és lány lett. Később, amikor megtudtam az igazat, hogy mégis fiú, s immár a harmadik fiunk született meg, így örökítettem meg ezt a tréfát: „Ha lányt adtál, édes Istenem, ennyi lesz a tied, nem lesz ebből se pap, se katona, de éljen aki él.” – Sokan megkérdezik tőlünk ma is, hogy miért nem lesz ő is pap. Erre persze mi nem tudunk válaszolni. Mindenesetre Athanáz fiunk és szerzeteseink hazatelepülése nem volt zökkenőmentes, ez nagy lelki fájdalmat okozott a családnak, s hatással lehetett Szilárd fiunk döntéseire is.

A négy nagyobb lányunkat serdülőkorukban bohókásan így neveztem el: „A csinos”, „az okos”, „a szép”, „az ügyes” – de csak tréfából. Amikor pedig az ötödik lányunk pici volt, ezt a versikét jegyeztem le: „Beáta aranyos! Beáta napsugár! Beáta harmatcsepp! Beáta virágszál! Ajka ha mosolyog, nincs drágább nála. Megér minden kincset, ha karját felénk tárja.”

Egyszer az ÁEH titkára beidézt az irodájába, és többek között megkérdezte, mit képzelek én, hogy ennyi gyerekem van, s ha minden évben születik egy, akár húsz is lehet, aztán majd hozzá megyek könyörögni, hogy adjon nagyobb parókiát... – Vagyis felcsapott atyaúristennek, mert ő akarta szabályozni gyermekeim számát. Ám, nekem kisült volna a szemem, ha hozzá fordultam volna dispoziációért, vagy segítségért kértem volna bármikor. A tiszteletet megadtam, amikor találkoztam vele véletlenül, mert köszöntem, de szemem állásából megérezhette, mit

gondolok róla, hogy nem azért ültették a hivatalába, hogy segítsen, hanem hogy akadályozza a munkánkat. Ha mások is úgy néztek volna rá, akkor bizonyára elbizonytalanodik. De voltak, akik hízelegtek neki abban a reményben, hogy ez elősegíti előmenetelüket, és így profitálnak majd a barátságából.

A mi Gazdánk megáldotta életünket ÁEH nélkül is, és sosem szenvedtünk hiányt, olyannyira, hogy nem is szívesen cseréltem volna parókiát a legnagyobbakkal sem. Sőt, gyermekeink – egy kivétellel – egyházi iskolába jártak, majd ötven végeztek egyetemen (a legkisebb most végzi), három pedig főiskolán. Pedig a hetvenes évek közepén papgyereket nem nagyon vettek fel felsőoktatási intézménybe, főként pedig nem egyetemre. Ráadásul, ha még egyházi iskolában érettségizett, akkor még inkább távol tartották őket ezektől az iskoláktól. A mieink sorsát a Gazda egyből intézte, és várniuk sem kellett. Mert a közmondás szerint: „Akinek Isten a barátja...” – Mi nagyon is éreztük a Gondviselés áldását mindenkor.

Mint írtam feljebb, egy évig nem kaptam dispoziíciót. Beálltam emiatt vasbetonszerelőnek, és az almatárolót építettük. Vasárnaponként pedig egy nyáron át Nyírpilisre jártam ki helyettesíteni, mert épp üresedésben volt a parókia. Majd karácsonytól húsvétig Baktalórántházát láttam el. Tele volt a templom még akkor ott is. Emlékezetes marad számomra az első húsvéti beszédem, amit az udvaron, a pászka mellett mondtam el, úgy, hogy mindenki hallja. 26 éves voltam, 66 kg, fiatal és tüzes beszédű. Ott volt egy baktai származású párttitkár is Miskolcra. Arról beszéltem, hogy győzött Krisztus. Aki ott volt, mindenki érezte, hogy Krisztus valóban győzött és győzni is fog. „Így könnyű az Egyháznak!” – valami ilyesmit mondott a végén a párttitkár...

Nyírpársznya egy homokos, sivár területen, erdő mellett fekvő település. Szegény, de nagyon jó lelkű nép lakott ott akkor. Később az alma emelte föl gazdaságilag. Épp akkoriban volt a téészesítés, mi ősszel érkeztünk, „vihar után”. Tavasszal ugyanis elindultak a híveink lourdes-i búcsút járni házakhoz, összeszervezkedtek, és énekelve, „Mária segíts!” éneklése közben felvonultak a tanácsháza elé, hogy visszakérjék a földjüket... Persze, a papra fogták, hogy ő szervezte a megmozdulást.

Az igaz, hogy a beszédeimre nagyon készültem, mert éreztem gyengeségemet és azt, hogy nagy szükségem van arra, hogy leírjam szóról szóra, és meg is tanuljam. Egyébként ezzel is engedtek ki bennünket a főiskoláról, hogy írjuk le a beszédeket. Így minden szó helyén volt, és nem kellett keresgélni őket, lendületesen lehetett beszélni. Egy öreg

nénire még ma is úgy emlékszem vissza, hogy nemcsak az áldozáskor gördültek ki a könnyek a szeméből, hanem a beszédek alatt is gyakorta. Lánya apáca volt a bazilisszáknál, Kiss Mária, de szétkergették őket, majd fiatalon meghalt. – Még Érpatakon, a második helyemen is előfordul olykor, hogy láthatólag elérzékenyül egy-egy asszony a beszéd alatt. Legutóbb például Szent István napján emlékszem ilyenre, amikor a házaseretetről beszéltem. Ezek az élmények újabb erőt adtak arra, hogy mindig készüljek, és tartsam a magam által megszabott színvonalat.

A nyírparasznyi hívek vallásosságára jellemző volt, hogy még egy hétköznapi ünnepen is százan voltak, az esti misén mirováláskor könnyen meg tudtam számolni őket. De délelőtt a nagymisén még többen voltak. Egy-egy vasárnap háromszáznál is többen vettek részt a két liturgián. Csak iskolás gyerek száz volt a diákmisén a hatvanas években, és első vasárnapokon azt sem tudtam, hogy mit is csináljak, annyi volt a gyónó az utrenye alatt, így gyakorta később kellett kezdeni a diákmisé. Utrenyét még sosem hagytam el, hál' Istennek, 41 év alatt, de most a hittanórák olykor rákényszerítenek. Akkor mintegy 520 görög katolikus és vagy 130 római katolikus élt Nyírparasznyán. A cigány gyerekeket mind én kereszteltem meg. Nem mentek a református kollégához, mert azt kérdezte tőlük: „Fizettek egyházadót?” – „Mi? Nekünk nincs is házunk, hogy fizetnénk házadót...?” – „Akkor imádkozzatok, hadd halljam!” – mondta nekik. – „Majd pont magának fogunk imádkozni!” – válaszolták. Úgy fogtam fel a dolgot, hogy én vállalom majd a hitoktatásukat is, az ezzel járó felelősséget, ezért meg mertem keresztelni mindet. Ő nem bánta. Így szerencsésnek mondhatom magam, mert mindig tele templomban szolgáltam. Sajnos, ma már ez nem mondható el. – Mi az oka ennek? Érpatakon például a 19 év alatt már 650 hívünket temettem el, akiknek egyharmada rendszeres templomba járó volt. Azt a korosztályt tartom igazán vallásosnak, amelyik még egyházi általános iskolába járt annak idején a falvakban is. Ezek ma már legalább 65 évesek.

A hitoktatással mindig kevesebb szerencsém volt, sosem tudtam igazán fegyelmezni valami miatt. Azt nem tudom lemérni, hogy ez hány százalékban az én hibám és hány százalékban a koré, amelyben éltem. Pedig Nyírparasznyán, ahol hetente 1-1 hittanóra volt alsósoknak is, felsősöknek is, minden alkalommal körbejártam a falut, és mindenhová beszóltam, hogy el ne feledkezzenek eljönni a hittanra. Foglalkozás előtt pattogott a labda még a templomkertben is. A foglalkozásokat pedig mindig a parókia előszobájában tartottuk, mert a templom hideg volt. Ez tiltott dolog volt akkor, de én nem bántam. Gondoltam, ennyi kockázatot

vállalnom kell. Csak akkor hívtak fel a tanácsházára, amikor már Tra-bantom volt, azzal körbejártam, és a falu széléről felhordtam a gyerekeket a hittanra. Azt mondták, a járási pártbizottság felfigyelt rám... Mindig ott volt a hitoktatáson a feleségem is. Így már nem volt semmi gond a fegyelmezéssel. Ő tanítónő is volt az iskolában, s egy pillantása elég volt, hogy csendben legyenek a gyerekek. Így én egészen csak az anyaggal törődhettem. Így egészítettük ki egymást, vagy inkább ő engem.

A májusi ájtatosságot mindig nagyon megszerveztük, és rendszeresen 50 gyerek is eljött egy-egy este, valamint ugyanannyi felnőtt is. A gyerekeim nagyon ügyesen hívogatták az osztálytársaikat erre.

Büszkeségünk volt a templom mindkét helyen, Nyírparasznyán és Érpatakon is. A parasznai templom ikonosztázionjának aranyozása feledhetetlen élmény és öröm volt. Mindig szerettem a hirtelen jött gondolatokat, intuíciókat, és gyakran éltem is velük. Egy szomorkás, őszi vasárnap reggel az utrenyére indultam, és a hátsó kijáraton mentem ki a lakásból. Olykor még ez is számít! Ott verte az eső az „exportból viszsza-érkezett”, kiválogatott almát. Ahogy megláttam, eszembe jutott valami. Visszaléptem a konyhába, és mondtam a feleségemnek, hogy mi lenne, ha kihirdetném a templomban, hogy jöjjenek a parókiára, és segítsenek meghámozni az almát, az árából pedig kiaranyoztatjuk a királyi ajtót. Délután már ott dolgoztak az asszonyok. Majd a feleségem és leányai vitték fel a királyi ajtó két szárnyát Pestre, vonaton, úgy, hogy jóval hamarabb mentünk ki az állomásra, hátul mentünk be a pályaudvarra, és felcsempéztük a vonatra az ajtókat, feltettük a polcokra, majd a lányok ruhákkal, kabátokkal leterítették. Hazafelé úgy hoztuk az aranyozott ajtókat, hogy korábban kimentünk a Nyugatiba, és felcsempéztük a gyorsvonatra (!). Félúton a kalauz észrevette, és ránk ripakodott, hogy mi az ott. – „Templomi képek” – mondtuk. Nem mertük bevallani, hogy ajtó! Azt mondta, a következő állomáson le kell szállnunk, s kioktatott bennünket, hogy ilyet vonatra tilos felhozni! Utána léptem a folyosóra, és mondtam, hogy ezt nem lehetett feladni a pakli kocsiba, mert aranyozott kép, és műemlék... Arra hivatkoztam, hogy biztosan az ő édesanyja is szereti a templomi képeket... Ez az egy hatott! Az anyjára való hivatkozás után nem jött vissza többször. – Így indult el az ikonosztázion aranyoztatása. Majd a gondnokkal, áldott emlékü Kiss Imre bácsival felmentünk Pestre, és mindössze tízezer forintért az aranyozó mesterrel együtt megvettünk 1000 aranylapot, és ötvenezer forintból kijött az aranyozás. De csak úgy, hogy a Laci fiam egész nap ott ült a templomban aranyozás közben, és egyenként, előtte vették ki az aranyla-

pokat a mesterek a csomagból. Meg is sértődtek, és azt mondták a gondnoknak, hogy ez bizalmatlanság, és ők hoztak magukkal elég aranylapot, ha elfogy, tudnak adni belőle pénzért... Persze a végén még felesleg is maradt!

Amikor kész lett az aranyozás, utána mondta egyik idősebb, vonalas paptársam, hogy menjek fel Pestre, és jelentsem fel magam az ÁEH-nál, akkor talán megbocsátóbbak lesznek, ha önként jelentkezem, és kevesebb büntetést kapok... Akkor még nem volt APEH, mondhatnánk némi iróniával, s boldog idők voltak azok az építkezések szempontjából... Attól félek ugyanis, hogy a mostani szigorú elszámolási rendszer mellett leállnak az építkezések, tatarozások. Nem épül ikonosztázion, parókiák, és a tatarozásokba sem mernek belekezdeni. Azért gondolom ezt, mert sehol sincs annyi pénzt, hogy kulcsátadással fel lehessen vállaltatni nagyobb munkákat. Mert a mostani szigorúság szerintem épp a társadalmi munkát zárja ki! Azt, hogy össze lehetett hívni az embereket, s egy-két kőműves irányításával akár templomot is lehetett építeni, míg az asszonyok főzték az üstben a gulyáslevest, és mindenki boldog volt, hogy maguknak felépítették, amit akartak. Mindenhol van néhány nyugdíjas, hozzáértő szakember, akik kicsi pénzért, becsületből, az emberek segítségét felhasználva sok mindent meg tudnának csinálni... – de ez már a múlté. Persze, azt is megértem, hogy fontos a törvényesség.

A templomtetőt, hál' Istennek, kétszer festhettem le Nyírparasznyán, kétszer Érpatakon, másodmagammal, szigorúan társadalmi munkában, szívességből. Minden egyes festés alkalmával négyszer kell átfesteni a lemezt: rozsdamaró, alapozó és kétszer szürkével. Feleségem előtte mindig azzal fenyegetett, hogy ő elhagy, elutazik, ha fel merek menni a templomtetőre, de eddig még nem hagyott el.

Nyírparasznya volt az első szerelem, s azt mondják, hogy ahhoz nincs hasonló. 22 év után fájdalmas szívvel jöttünk el onnan, mert minden emlékünknél odakötött, és éreztük, hogy kölcsönös szeretetben élünk a közösség tagjaival. A megélhetés is kötött bennünket, hiszen ott született meg a nyolcadik gyermekünk is, akiről szintén gondoskodni kellett, mert nemcsak pap voltam, hanem családapá is, aki felelősséget vállalt gyermekeiért. Akkor még lehetett exportálni az almát, s mi, amikor született egy gyermekünk, mindig ültettünk 20 almafát, hogy neki is legyen. De a sok cipeléstől már injekcióra jártunk a debreceni klinikára mindketten, mert annyira fájt a derekunk. Elkoptak a csontok is. Így el kellett jönnünk onnan, orvosi tanácsra.

Érpatakon háromszor annyi papi munka várt rám, főként a két

templom miatt. A kert üres volt. Ezt jelképezte a galambdúc, amely évek óta nem volt kitakarítva, és a férgek elevenen ették a kigalambokat... Később az 1000 öles kertet begyümölcsösítettem, és ez jelentősen hozzájárul a nagy család fenntartásához. Pedig elődöm annyira aranyos, melegszívű, kedves ember volt, tele mosollyal, vele született jóssággal, hogy én legalább feleannyira szeretnék kedves és derűs, feloldott lenni, mint ő volt. De 70 éves korára nagyon megöregedett itt, és feje felett átsaptak a hullámok. A testület szembefordult vele, főként azért, mert 22 év alatt nem építettek semmit, és a testületi tagok nem akarták engedni, hogy a kistemplomot tataroztassák. Inkább arra biztatták a híveket, hogy kérjék vissza az erre szánt adományokat, illetve, hogy ne adjanak a kistemplomra. A feszültségek miatt az Egyházmegyei Hatóságunk írásban felüggesztette a gondnok, pénztárnok, számvizsgáló testületi tagságát. Ebben a helyzetben érkeztem Érpatakra. Az első gyűlést a kistemplomban tartottuk, ahol csaknem egymásnak estek a testületi tagok, hívták kifelé a kántort, hogy megverekedjenek. „Istenem, hová jutottam!” – gondoltam. Hiszen ezek vérbeli rácok, mint dorogi elődeim. De 48 éves voltam, és minden simán elindult. Elég volt annyit mondani, hogy új lapot kezdünk, és nem foglalkozunk a múltbeli eseményekkel, mert azokért nem vagyunk felelősek (főleg egy új pap). Ugyanazzal a testülettel dolgoztam éveken át, amely elődöm alatt is volt, s legjobb barátom és munkatársam az a gondnok lett, aki már misére is Újfehértóra járt előtte a leváltása miatt.

Hamarosan ikonosztáziont építettünk mindkét templomban. Előtte a nagytemplom, amit régen egy raktárból alakítottak át, betonos volt, mint egy ól, s nagy gödrök voltak benne helyenként. Kívül sosem volt vakolva még, csak befújták festékszóróval. Az egy szál deszkán át a padlásról a denevér ürüléke a nyakunkba hullott a liturgián, háborogtak a hívek, s stukatórozni akartak. Nem vették észre, hogy elég leseperni a padlást, és nem lesz, ami hulljon. Később perlit-betonnal felülről leszigeteltük, kívülről pedig vakolatot kapott a templom, és nagyméretű mozaik lapokkal burkoltuk a padlózatot. Végül tornyot építettünk, főként társadalmi munkával. 130 férfi jelentkezett házszenteléskor, hogy 1-2 napot szívesen segít a toronyépítésben. Erről a történetről regényt lehetne írni, de nincs hely itt erre...

A parókiára úgy költöztünk be Nyírparasznyán, hogy „visszafuvarral” érkezünk oda. Kótajba ment az elődöm, jövetben pedig felpakolt bennünket Nyíregyházán. Érpatakon pedig csak egyszerűen fehérre meszelték az asszonyok a szobákat, és úgy költöztünk bele. – Ehhez

képest manapság mekkora elvárásai vannak egy fiatal papnak... Hat évig laktunk így Érpatakon, s akkor a Püspök Atya levelet írt, hogy sem új parókia építését, sem a régi lebontását nem engedélyezi. Gondolom, nem akarta, hogy elszegényedjenek az egyházközségek. Mikor ezt a levelet megkaptuk, saját kezűleg, a gondokkal és pénztárossal karöltve, felszedtük a 100 éves hajópadlót, mely бүdös volt alulról, csupa penészes, és társadalmi munkában leparkettáztuk a szobákat, majd festettünk. Később háromféle fűtést szereltettünk be egymás után: villanykályhákat, központi, majd gázfűtést.

Lassan már nekem is lejár a „kihordási időm”. Hetven éves koromban mindenképp elmegyek végleg innen, ha addig is éltet Isten, és egészséget ad, valamint az egyházmegyei érdek is megengedi ezt. Érzem, hogy már nem úgy megy, mint fiatalon. Egy idős ember már nem lehet vonzó és érdeklődést felkeltő jelenség. Vagy nyolc éve még Érpatakon is előfordult velem, hogy leguggoltam a kerékpárt felfűjtatni, s arra lettem figyelmes, hogy közben egy tízéves lányka hirtelen odahajolt, és megpuszilt, mint hitoktatóját. Egy másik hasonló korú lányka pedig egyszer csak felugrott a dobogó melletti székre, és hasonlóan tett, mire észbe kaptam. Úgy véltem, hogy a táblát akarja letörölni. Egy idős embertől viszont inkább már elfordulnak a gyerekek... – De talán mégsem éltünk hiába! Most úgy tűnik, hogy jövőre már négy papné lányom lesz, ha igaz, s akkor már kis családunkban hét görög pap lesz. Ez is Isten áldásán múlik, bár mi méltatlanok vagyunk minderre.

Papi életem vezérelve, „ars poeticája” volt kimondva, kimondatlanul a madáchi felhívás: „Ember küzdj, és bízva bízzál!” Mert kétségtelenül küzdelem volt az életünk. Abban a pillanatban, amikor felajánlották, hogy papnövendék lehetek, ha jelentkezem, és én emellett döntöttem, gondolatban úgy láttam magam, mint aki egy dombtetőn áll, megindul, szemből pedig fúj a szél. Felborzolja hajamat (akkor még volt), s belekapaszkodik a ruhámba... Úgy döntöttem, hogy akkor is, mindezek ellenére megyek a papi hivatás útján előre. Ezt a pillanatot tartom elhívottságom pillanatának. Mert addig is mindenhol ministráltam, ahol csak lehetett. Esztergomban is átjártam a hétköznapi reggeleken ministrálni, sőt másodmagammal benne voltam a ferences kispapok szűk körű kórusába, s minden vasárnap a déli misén együtt énekeltünk, mégsem gondoltam arra, hogy görög katolikus pap lehetek, mert római környezetben nőttem fel.

Küzdelem... – Nyírparasznyán 180 almafát, 100 körtefát, 100 meggyfát ültettem összesen, Érpatakon 120 meggyfát. Az almafákat

magam metszettem, permeteztem, kapáltam, ugyanúgy, mint a meggyfákat. Küzdelemre születtem Talán az idén – reményeink szerint – megjelenik könyvemnek második kötete, amely tételes homília, s ez szintén jelzi, hogy egy életre szóló küzdelem az életünk, ahol nem lehet kihagyni egy napot sem, csak menni kell előre, tovább, amíg bírunk. De bízunk abban, hogy mindez felülről van így, a Világosság Atyjától.

OROSZ LAJOS

Életrajz

Nyírbélteken születtem 1935. augusztus 25-én. Az általános iskolát is ott kezdtem, majd a hatodik osztályba a debreceni piaristákhoz kerültem. Ott éltem meg az államosítást, amikor a szerzeteseket kitiltották az iskolában 1947 őszén. A tornateremben tartott nagygyűlésen lett kihirdetve, hogy az iskolát államosították. Félméteres betűkkel egy plakátra kiírták: „Le a fekete reakcióval”.

Kiadták parancsba, hogy a piarista címet mindenki vegye le a sapkájáról. Úgy emlékszem, én voltam az utolsó, aki levette. Gondolom, ennek lett a következménye, hogy a nyolcadik általános után nem vettem fel a gimnázium osztályába. Egy év kényszer-szünet után kerültem Mátészalkára gimnáziumba.

Érettségi után felvételt nyertem a teológiára, majd 1959. december 8-án Dudás püspök úr pappá szentelt, miután 1959. november 24-én házasságot kötöttem Bodnár Erzsébet pedagógussal.

1960 júniusában kerültem Tiszaadonyba, ahol öt évet töltötünk. Itt három gyermekünk született. Nem volt könnyű az élet, igaz, máshol sem.

1965 tavaszán kerültünk Nyírderszbe; ott született két gyermekünk, így a gyermekek száma ötre ugrott. Jó érzéssel gondolok az ott töltött majdcsak húsz esztendőre, talán túlságosan is gyökeret eresztettem, mert – mi tagadás? – nyolevanhárom-nyolcvannégyben nehézkesen történt az elmozdulás. Derzs nem valami nagy szám, mégis kétszer kellett nekirugaszkodni, hogy továbblépjek.

1984 nyarán kerültünk Nyírábrányba. Itt se volt könnyű a helyzetünk. Van egy beteges jelentető, aki első perctől kezdve gyártotta a feljelentéseket, mi tagadás, ez állandó feszültséget jelentett.

A magam módján igyekeztem tiszta becsülettel szolgálni Istent

és embert.

Kilenc unokánk van, de két gyermekünk még nem alapított családot.

Távolabbi tervek? Már nem nagyon vannak. Gondolkoztam azon, hogy kisebb helyre elmenjek-e. Mivel nálam nehezen megy a költözködés, úgy gondoltam, a két költözés elég lesz, ugyanis a nyugdíjas lakásba és a temetőbe.

FÜZESDI MIHÁLY

Papi életrajz

„Isten azt választotta ki, ami a világ szemében gyöngé, hogy megszégyenítse az erőseket” (1Kor 1,27).

Az Isten gondviseléséből és szüleim szeretetéből hatodik gyermekként láttam meg a napvilágot Viszlón 1936. július 22-én. Beteges, gyenge gyermek voltam. Szüleim rengeteg ápolással védték, óvták életemet.

Születésem helye kicsiny, pici falu. Népe vallásos, összetartó, buzgó. Iskoláimat Viszlón és Debrétén végeztem. Az általános iskola elvégzése után Miskolcon folytattam tanulmányaimat a Lévai József református gimnáziumban és a Földes Ferenc Gimnáziumban. Sokat kellett nélkülözni, mivel szüleimet a beszoigáltatások, tönkretették. Lelki fejlődésemet segítették Kozma Lajos és Kún László atyák. A gimnázium elvégzése után a Hittudományi Főiskolára jelentkeztem. Érettségi előtt pár nappal meghalt édesapám. Az érettségi és majd a felvételi vizsgára ilyen lelki megrázkódtatás közepett került sor. Sikeres felvételi után 1954 szeptemberében kezdtem el teológiai tanulmányimat. A szeminárium évek gyorsan teltek. Nagyon jól éreztem magam. Vidám, összetartó kurzus társaim voltak. Szerettük, segítettük egymást. Két éven át asszisztencia magiszter voltam. Nagyon szerettünk asszisztálni. Sokat segített a mozgások és a szertartások végzésének elsajátításában.

Hitvestársamat, Ágnes tisztelendőasszonyt az ötödik év elvégzése után ismertem meg, aki Homrodon született és tanulmányait Sárospatakon fejezte be. Mivel Dudás Miklós püspök úr betegsége és gyógykezelése miatt a szentelés december 8-án volt (1959-ben), a házasságkötésre 1959. november 30-án került sor a homrodi gör. kat. temp-

lomban. Az eskető pap dr. Bubnó Andor főesperes, a szónok dr. Bubnó László esperes volt.

Első Szent Liturgiámat december 13-án mutattam be a viszlói görög katolikus templomunkban. A szónok dr. Bacsóka Pál volt. A nagyon rossz idő ellenére (eső, sár) sokan voltak jelen a papok, illetve hívek közül. Fedor János paróchusom kedves és meleg szavakkal köszöntött és fogadott (aki egykor keresztelő papom is volt) a templom ikonosztázionja előtt.

Kinevezésemre, illetve szolgálati helyemre hét hónapig kellett várni, mivel az Exarchátus papja voltam és itt nem volt hely, ahol szolgálni lehetett volna. A hét hónapot Homrodon töltöttük el hitvestársam szüleinél, s közben szolgálatra jelentkeztem a homrogi paróchusnál, aki próbált segíteni helyzetünkön. Anyagi segítséget a Főhatóságtól nem kaptunk, csak 500 Ft állami kongruát (dr. Bubnó László közbenjárására). Így éltük első papi életünk hónapjait. Egy kicsit töprengve sorsunk alakulása miatt.

1960. július 1-jével kaptam meg a kinevezést Múcsonyba mint káplán. Múcsonyban négy évig szolgáltam. Beköltözésünk után néhány hónapra megszületett az első gyermekünk, Gábor (1960. szeptember 14.). Első szolgálati helyemen nagyon jól éreztük magunkat. A hívek szerettek és segítettek minket. Dr. Gulovics Andor bácsitól nagyon sok mindent el lehetett sajátítani. A pontosságot, a szertartások szép végzését és az ima szeretetét. De persze akadtak gondok problémák is. Nem volt fürdőszoba, konyha. A filiákba lovas szekérrel, (kölcsönként) biciklivel kellett menni. Ennek ellenére megszerettük Múcsonyt.

1964. október 1-jével áthelyeztek Perére, ahol tíz évig szolgáltam. Közben Abaujszántón kisegítettem id. Szabados János esperes urat. Perén megszületett a második gyermekünk (1966). Születésekor életveszélybe került az édesanyja.

1974. március elsejével kinevezést kaptam Baktakékre, ahol Babej Béla esperes úr után huszonhét évig szolgáltam. Baktakék és filiáinak ellátása komoly kihívással járt. Az új paróchiának felépítése és két templom rendbehozatala komoly áldozattal járt úgy a hívek, mint a paróchus részéről. Baktakéken ünnepeltük házasságunk és pappá szentelése 25. évfordulóját a paptestvérek és hívek szeretetétől körülvéve. Nagyon sok lelki élményben volt részünk úgy az anyaegyházban, mint a filiákban. Ezek mind pótolták az áldozatot, amit a huszonhét évi szolgálat jelentett.

Már úgy gondoltam, hogy Baktakék után a nyugdíj vagy az

örökélet jöhet csak, amikor ez év augusztusában elfogadtam püspök úr kérését, hogy papi szolgálatomat Múcsonyban folytassam. Most jelenleg itt szolgálom, ahol papi életem, szolgálatom kezdődött, ahol jól éreztük magunkat. Miért jöttünk vissza? Miért most? Erre talán csak az évek adják majd a választ.

A fent leírtakból következik, hogy negyvenegy éve szolgálom egyházunkat, híveinket. A negyvenegy év alatt nagyon sok öröm ért, de volt benne szomorúság, volt benne kudarc is. De mindig éreztem Isten felemelő, megtartó kegyelmét.

A negyvenegy évi szolgálatomat az Egyházmegyei Főhatóság is méltányolta, amikor kitüntetések, megbízatásokat adott (tb. esperes, konzultor, ker. esperes). Mindenkinek szeretnék köszönetet mondani, elsősorban Istennek, azután azoknak, akik segítettek, hogy gyöngeségen ellenére Krisztus papja lehessen és a papi életem útján imával segítettek.

KÖNYVISMERTETÉSEK

OBÁGY L., „...hogy örömhírt vigyek a szegényeknek” – Az Evangélium mint a szegények örömhíre az Egyház katekézisében, Nyíregyháza 2001, 237 p. Kötte. ISBN 963 00 5866 9

Nagyszerű és fontos könyvet készített kollégánk, a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola tanára. Nagyszerű, mert mindvégig lebilincselő olvasmány a teológia iránt legalább egy kissé érdeklődő, az egyház ügyéért aggódó olvasó számára. Fontos, mert az egyház egyik legégetőbb feladatáról, a szegények felé való odafordulásról szól. Nem lehet, hogy az imént említett olvasót ne érintse meg egészen mélyen a mondanivaló. S hogy ezt a szerző személyes állásfoglalása különösen is segíti, azért külön is köszönet neki!

Ami a cím és a téma megismerése után különösen szembetűnő a könyvben, az a roppant alaposág: a lábjegyzetek tömkelege, valamint az idézett szakirodalom bősége. A szerző a tudományos követelményeknek teljesen és mindenben eleget téve nemcsak összegyűjtötte a vonatkozó szakirodalmi anyagot, hanem gyönyörű szinopszisba is tudta állítani. Talán nem is lehetne találni olyan magyar nyelvű könyvet és tanulmányt a témakörben, amit ne használt volna, s a német nyelvűről is szinte ugyanez állítható; de angol, francia és olasz nyelvű forrásokat is használt. – A könyvvel párhuzamosan jelent meg egy gyönyörű, témába vágó homília magyar nyelven: NAGY SZENT BAZIL, „A Lukács szerinti evangélium azon mondatáról: Lebontom csüremeit, és nagyobbakat építek (Lk 12,18), és a kapzsiságról”, in Vanyó, L. (szerk.), *Nagy Szent Bazsileiosz művei*, (Ókeresztény Írók 16), Budapest 2001, 25-37. Ezt szerzőnk még nem tudta figyelembe venni, pedig a homília szépen kiegészíti a Bazillal kapcsolatban írottakat. – A magyar olvasó tehát összképet kaphat arról az állásponttól, amivel ma az egyház a szegények iránt viseltetik. Dicséretes, hogy – ismét a „szakmai követelményeknek” megfelelően – nem a különböző (bár megannyira fontos) karitatív tevékenységeket és mozgalmakat veszi górcső alá, hanem ezt a veszélyt elkerülve, egyházas szemlélettel és lelkülettel, mindvégig teológus módon tárgyalja a kitűzött témáját.

A könyv – nagyon logikusan felépítve – három nagy egységre tagolódik. Így adja a szegénységről szóló egyházi tanítás panorámáját a szentírási alapoktól kezdve a teljes egyháztörténelmet átívelve, a mai helyzet bemutatásáig.

Az első rész a szegények örömhíréről szóló bibliai alapokat mutatja be. Professzionális módon tárgyalja a héber és görög szóhasználatot, majd ismerteti azokat a szentírási részleteket, melyekben a szegénységről, illetve a szegényekről van szó. Külön részeket szentel a szociális viszonyok bemutatásának, s nem feledkezik meg a környezetről sem, amikor Kumránról is szól. Végül bemutatja azt is, mit mond a Lukács szerinti evangélium a szegénységről és a gazdagságról. Ebben a biblikus részben megmutatkozik, hogy a szerző elsődleges végzettségét és diplomáját a szentírástudomány terén szerezte.

A második részből már az tűnik ki, hogy tudományos tevékenysége mégiscsak a katekézishez köti, mert szemelvényeket ad annak történetéből. Ám itt sem tagadja meg az előzőt, mert a Lk 4,18 evangéliumi alap köré gyűjti csokorba a szegények örömhíréről szóló mondanivalót. Az ókeresztény és az ókori egyház területéről teljes panorámát ad, folytatva a szerzetességgel és a keleti egyház atyáinak tanításával. Különösen szimpatikus, hogy sok-sok szemelvényt közöl, nem kell külön könyvekben utánanézni az egyes részeknek; hogy a legapróbb részleteket is figyelembe veszi az egyes szerzőktől; és hogy nem szolgálja, hanem megfelelő rálátással tudja kezelni a bőséges anyagot. A keresztény középkor hatalmas anyagából a leglényegesebbeket szemezgeti ki, de itt is azt lehet mondani, hogy teljes az összkép. Talán csak a keresztény újkor bemutatás sikeredett soványkára, ám ennek lehetnek terjedelmi okai is. Végül eljut a XX. század kezdetéig is az áttekintésben, ami a harmadik nagy részben teljeseedik ki. Előtte azonban egy különösen kedves részletre is ráirányítja a szerző a figyelmet, nevezetesen arra, hogyan jelenik meg a szegények örömhíre a bizánci egyház liturgiájában. Bizton állítható, hogy ez a részlet a szerző liturgia iránti elkötelezettségét tükrözi.

A harmadik részben, mely a szegényekről szóló örömhír mai helyzetének bemutatásáról szól, az írónak mint mai katekétának és a katekézis helyzetével felelősen foglalkozó személynek aggódása is fokozott jelentőséget kap. Kritikusan is tudja szemlélni azokat a dokumentumokat, melyek nem megfelelő hangsúllyal, vagy egyáltalán nem tárgyalják ezt az egyház életében annyira fontos szempontot. – Egyébként mindvégig jellemző a szerzőre és könyvére a megfelelő kritikus szemléletmód és az egyházért való aggodás. A legjobban ez a záró fejezetből, a

gyakorlati következtetések leszűrésénél világlik ki. Konklúzióként az szűrhető le, hogy a katekétának nem elegendő a szegénységről beszélni, hanem életével is igazolnia kell a szegény egyházzal való azonosulást. S legjobban ezt úgy érheti el, hogy életének példájával igazolja, hogy az evangéliumi szegénység valóban „örömhír”, amiről az egész könyv szól.

Bizton reméljük, hogy nem csak Hittudományi Főiskolánk tudományos tevékenységének egy újabb bizonyítékát tarthatja kezében az olvasó, hanem az alapos könyv tartalmától megérintve jobban rádöbben arra, hogy Jézus nem csak meghirdette, hogy örömhírt hoz a szegényeknek (Lk 4,18), hanem azért jött, hogy szolgáljon, nem pedig neki szolgálnak, s hogy nekünk is, mindannyiunknak ez a feladatunk. A szegények felé is.

(Ivancsó István)

PIRIGYI, I., *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján, Debrecen 2001, 128 p. Kötve. ISBN 963 00 5660 7*

A fáradhatatlan történész és professzor, Hittudományi Főiskolánk nyugalmazott tanára új könyvvel lepte meg a görög katolikusok története iránt érdeklődőket. Az erdélyi és a kárpátaljai görög katolikusok történetéről írt cikksorozatát – amire a műben többször is találhatunk nyomokat, illetve utalásokat – jelentette meg egy kötetben.

A könyv tartalmának egyes részletei nem ismeretlenek a témával foglalkozók előtt. Ám ennek a könyvnek az az újdonsága, hogy míg eddigi műveiben Pirigy tanár úr az egyházmegyék szerint foglalta össze a görög katolikus történelmet, ebben egységben látatja mind Erdély, mind Kárpátalja görög katolikusainak sorsát, történetét, mégpedig a legkorábbi kezdetektől napjainkig (illetve 1993-ig, amire szintén többször utal a könyvben). A stílusa – a szokott módon – lebilincselő, olvasmányos. Szinte le sem lehet tenni a könyvet, állandó késztetést érez az ember arra, hogy folytassa az olvasást, és eme két terület görög katolikusainak szájalmas sorsát egyre jobban megismerje.

Belső hévvel, egyházáért aggódó lelkiülettel írta ezt a könyvét is a szerzőnk. Az egyik oldalról a személyes érintettség is benne lehet ebben, hiszen beregszásziként, illetve ungvári szeminaristaként sok-sok személyes élménye is kötődik a leírtakhoz. Viszont az is igaz, hogy vérbeli történészként a tényekhez tárgyilagosnak és hűnek tud maradni. Különösen érdemes felfigyelni arra, hogy mennyire aktualizálni tudja a történelmi tényeket a szerző. Számtalan esetben utal a mai helyzetre, rávilágítva a gyökerekre. Főleg egyes, különösen szomorú események

bemutatásánál van ez így: felhívja a figyelmet arra, hogy a görög katolikusokat, a magyarokat és görög katolikus magyarokat hogyan kezelték egykor és ennek mi lett a későbbi, akár mai következménye.

Amikor ezeket a sorokat írom, eszembe ötlök, amit Pista bácsi oly sokszor hangoztatott az egyháztörténelem órákon: „A történelmet nem a tények, hanem a tények felfogása irányítja”. Egykori tanítványaként, könyvét végigolvasva, még inkább elmélyül bennem ennek a történelemszemléletnek az igazsága. Az erdélyi és a kárpátaljai görög katolikusok sorsát olyan sokszor – s különösen az elmúlt rendszerben – meghamisították. Végre kell, hogy legyen olyan tárgyilagos bemutatás, mint ez a könyv, amely elfogultság nélkül tudja az igazságot feltárni! Legalább azok tudják a teljes igazságot, akik elolvassák ezt a művet. S bár csak minél többen lennének!

(Ivancsó István)

KÓSÁNE OLÁH, J. – KÜFMAN, E., *Besinnlich durch das ganze Jahr [Elmélkedve egész éven át]*, Nyíregyháza 2001, 2 kötet, 385 p. Fűzve. ISBN 963 00 6842 7, 963 00 6843 5; ISBN 963 00 6842 7, 963 00 6844 3

A szerzőpáros magyar tagja a nyíregyházi Tanárképző Főiskola Német Tanszékén dolgozik, a német nyelv kandidátusa. A két kötetes, nagyon alapos mű alcíme igazából már a célkitűzést is meghatározza: Das „andere” Lesebuch mit literarisch-ästhetischen und religiösen Texten (A „másféle” olvasókönyv irodalmi-esztétikai és vallásos szövegekkel). Manapság sokan és sokféleképpen hangsúlyozzák, hogy egy modern nyelv biztos ismerete nélkül nagyon nehéz érvényesülni a világban és ehhez még csak nem is kell elhagyni az ország határait. A nyelvoktatás tehát reneszánszát éli, az ebben segíteni akaró könyvek óriási választékában pedig igazi színfolt a Nyíregyházán megjelent mű. A szemelvénygyűjtemény a német nyelvet középfeladók szinten beszélő tanulóknak és olvasóknak íródott, szokatlan tematikával.

A nyelvoktatás módszertanában az utóbbi időkben öröndetes szemléletváltozásnak lehetünk tanúi. A tankönyveket elárasztó igénytelen, semmitmondó szövegek helyett egyre többen tartják fontosnak az irodalmi alkotásokhoz való visszatérést. A kérdés igazából már csak az, hogy milyen műveket és hogyan kell tanítani. A keresztény lelkületű nyelvtanárok már eddig is biztosan használták a Szentírást és a vallásos irodalmat, most viszont egy jól rendszerezett, módszertanilag korszerű könyvet vehetnek kezükbe, mely segédanyagként a szövegértéshez, vagy

egyszerűen az olvasáskészség fokozásához kiválóan használható. A könyv azonban nem csak nekik íródott, hanem minden olyan a nyelvvel foglalkozó tanárnak, aki felelősséget érez aziránt, hogy az órákon valódi értékeket közvetítsen, hogy ezen az úton is csiszolja, mélyítse tanítványai lelkét.

A könyv 12 nagy gondolati egységet foglal magába. Január a Miatyánkkal kezd és december a Hiszekeggyel zár, a közöttük lévő 10 hónap a Tízparancs egy-egy üzenetét tolmácsolja. A bibliai részeket irodalmi szemelvények, mesék, novellák, meditációs szövegek követik. Ezeken kívül rejtvények, játékok, humoros történetek, szólások színesítik a művet. A témakörökhöz kapcsolt fotók, dokumentumok, karikatúrák gondoskodnak arról, hogy a szövegek tartalmi üzenetét a képi esztétikum is elmélyítse.

A szövegek kiválasztásánál a szerzők sikeresen törekedtek arra, hogy az egyházak illetve felekezetek közötti összekötő szálakat hangsúlyozzák és ezzel az ökumenikus mozgalomban ilyen sajátos módon vegyenek részt.

A könyv hangvételében alkalmazkodik a diákok életkori sajátosságaihoz, formájában igazán XX. századi, ugyanakkor nem szakít sértően a hagyományokhoz ragaszkodó vallásgyakorlattal, megmarad tisztán keresztény szemléletűnek.

A szerzők mindenesetre egy olyan könyvet alkottak, mely hégzagpótló a magyar nyelvterületen. Lelkülete, szellemisége miatt nem csupán a nyelv biztos elsajátításában lehet nagy segítség, hanem ezzel együtt egy egészséges szemléletmód kialakításában, ápolásában is.

(Papp Tibor)

WEBER, H., *Általános Erkölcssteológia*, Budapest 2001, 392 p. Kötve. ISBN 963 361 265 9

A magyar nyelvű erkölcssteológiai szakirodalom egyik legfontosabb művét tartja kezében az olvasó. Az erkölcsi kérdések ugyanis a modern életben is újra és újra reflektorfénybe kerülnek. Korhű és hiteles válaszokat találni a problémákra nagyon nehéz. H. WEBER műve, a katolikus iránymutatást tekintve, talán a legszerencsésebben sikerült vállalkozás.

A szerző számára nem kis gondot jelentett a könyv megírásának elhatározása. A katolikus erkölcssteológia sok évszázados hagyományát is figyelembe véve, legalább két szempontból komoly nehézségekkel

kellett szembe néznie. Az első, hogy ma már az erkölcssteológia nem tekinthető pusztán teológiai szaknak, oly sokrétű kapcsolatban áll profán tudományokkal, melyekben bizonyos mértékig tájékozódnia kell, hogy az egyoldalúságot elkerülje. A második probléma és akadály az erkölcssteológia jelenlegi állapota, mely igen nagy változáson megy át, és semmiképp sem nyugodt és veszélytelen terület. Az eddig elfogadott álláspontoktól olykor eltávolodnak, nemegyszer elválnak a vélemények. Így itt nem az lesz a szándék, hogy az egész mai vita, és minden kezdeményezés bemutatásra kerüljön, hanem alaptájékoztatást nyújtani a lényeges témákról, melyek a keresztény etika alapállagát képezik. Kiemelt cél, hogy tankönyv készüljön. De ez nem jelenti a saját állásfoglalásokról és különleges hangsúlyokról való lemondást. Folytonos igény marad, hogy az anyag kifejezetten teológiai bemutatást nyerjen. Az előbbivel összefüggő törekvés a keresztény etika történelmi dimenziójában a mindenkorri hagyományértékekhez való kapcsolódások felmutatása. A harmadik hangsúly az egyházi hagyományok és meggyőződések fejlődésének és tartalmának bemutatása. Végül az utolsó és legfontosabb törekvés egy mélyen bibliai orientációjú erkölcssteológia megfogalmazása. A szerző tudatosan lemondott az Általános Erkölcssteológia tulajdonképpen rendszerének fölvázolásáról, mivel az ilyen kísérletek határai közismertnek mondhatók.

Lesznek majd bizonyára olyanok, akik egyes dolgokat a tárgyalásban hiányolni fognak, vagy valamivel nem értenek egyet. A szándék mindenképpen az, hogy átfogó informálódást kapjon az olvasó a különféle helyzetekről, problémákról különös tekintettel a pasztorális és spirituális szempontokra a témák tárgyalásánál és a megoldásoknál. Ahol szükséges a lehatárolás, ott meg is történik, de a polemikus és apodiktikus beszédmód tudatos elkerülésének törekvésével együtt. Az egyéni gondolatok is úgy jelennek meg, hogy bosszankodás helyett inkább együtt- és továbbgondolásra hívjanak.

A munka az erkölcssteológiát tanulóknak megbízható iránymutatást kíván nyújtani, mely az igehirdetésben résztvevők számára közvetíthető és lehetőség szerint meggyőző kép is egyben a morálteológiáról. A keresztény erkölcs ugyanis az életet nem beszűkíteni, hanem előmozdítani akarja, s annak igazolását nyújtani, hogy az Istentől ajándékozott élet sikere a felebaráthoz történő odaforduláson keresztül érhető el.

(Soltész János)

GÁNICZ ENDRE

**KELETI EGYHÁZI BIBLIOGRÁFIA MAGYAR NYELVEN
2000-2001**

- „A magyar sajátjogú görög katolikus egyház saját hagyományának értékelése”, in *Görög Katolikus Szemle* 6 (2001) 1-3.
- „Hol tart ma a magyar ortodoxia?”, in *Egyházi Krónika* 4 (2001) 1-4.
- „Keresztes Szilárd püspökké szentelésének 25. évfordulója, Máriapócs 2000. február 8.”, in *Görög Katolikus Szemle* 3 (2000) 4.
- „Megújult a budapesti Rózsák terei görög katolikus templom”, in *Görög Katolikus Szemle* 1 (2000) 3-4.
- „Silvestrini bíboros búcsúzása”, in *Görög Katolikus Szemle* 2 (2001) 1-2.
- BAÁN István: „Teológiai oktatás Bizáncban”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 119-124.
- BAÁN István (szerk.): *A szent öregek könyve*, Budapest 2001, 432 p.
- BAZILIA nővér: „A Nagy Szent Bazil Rendi Növérké hírei”, in *Görög Katolikus Szemle* 9 (2001) 10.
- BAZILIA nővér: „Ismerjük meg, hiszen a mienk! Nagy Szent Bazil Világi Rendjéről”, in *Görög Katolikus Szemle* 5 (2000) 7.
- BAZILIA nővér: „Ismerjük meg, hiszen a mienk! Kérdések és válaszok Nagy Szent Bazil Világi Rendjéről (folytatás)”, in *Görög Katolikus Szemle* 6 (2000) 7.
- BAZILIA nővér: „Ismerjük meg, hiszen a mienk! Kérdések és válaszok Nagy Szent Bazil Világi Rendjéről (folytatás)”, in *Görög Katolikus Szemle* 7 (2000) 7.
- BAZILIA nővér: „Ismerjük meg, hiszen a mienk! Kérdések és válaszok Nagy Szent Bazil Világi Rendjéről (folytatás)”, in *Görög Katolikus Szemle* 8 (2000) 7.
- BENDÁSZ Dániel: „Legális és illegális papképzés a Munkácsi Egyházmegyében”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyír-*

- egyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3, Nyíregyháza 2001, 99-106.*
- BÉRES Ilona: „A Bazilita harmadrend lelkigyakorlata 2001. február 26-28.”, in *Görög Katolikus Szemle* 4 (2001) 6.
- BOHÁCS Béla: „Papképzés az eperjesi egyházmegyében; áttekintés az alapítástól napjainkig”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3, Nyíregyháza 2001, 107-109.*
- DANKÓ Imre: „A Magyarországi Román Orthodox Egyház kincsei”, in *Theologiai Szemle* 1 (2001) 61-62.
- FURNÁ, Dionüsziosz, da: „Az ikonfestészet kézikönyve IV.”, in *Athanasiana* 13 (2001) 183-205.
- GROCHOLEWSKI, Zenon: „A magyar sajátjogú görög katolikus egyház saját hagyományának értékelése”, in *Athanasiana* 13 (2001) I-VI.
- GYULAI Éva: „A görömbölyi göröghatolikus egyház 1877. évi canonica visitatioja (1. rész)”, in *Egyháztörténeti Szemle* 2 (2000) 110-134.
- GYULAI Éva: „A görömbölyi göröghatolikus egyház 1877. évi canonica visitatioja (2. rész)”, in *Egyháztörténeti Szemle* 1 (2001) 157-172.
- HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I.: Üldözött baziliták, bemcések, ciszterciek, domonkosok, ferencesek és irgalmas rendiek szenvedéstörténete*, Budapest 2000, 668 p. ISBN 963 03 9224 0 1
- HOLLÓ István: „Keleti katolikusok jubileuma Rómában”, in *Görög Katolikus Szemle* 1 (2000) 2.
- HOLLÓS János: „Görög Katolikus Hittudományi Főiskolánk és Papnevelő Intézetünk létesítése és működése kétféle államrendszer alatt, három püspök idején, zsinat előtt és után”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3, Nyíregyháza 2001, 135-138.*
- IVANCSÓ István: „A görög katolikus naptár néhány sajátossága”, in *Új Ember Kalendárium* 2002, [Budapest 2001] 93-94.

- IVANCSÓ István: „A liturgia mint közös istendicsőítés” 1, in *Keresztény Élet* 45 (2000) 5.
- IVANCSÓ István: „A liturgia mint közös istendicsőítés” 2, in *Keresztény Élet* 46 (2000) 5.
- IVANCSÓ István: „A liturgia mint közös istendicsőítés” 3, in *Keresztény Élet* 47 (2000) 5.
- IVANCSÓ István: „A liturgikus oktatás történetének ötven éve Intézményünkben”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3, Nyíregyháza 2001*, 147-157.
- IVANCSÓ István: „A Mária-tisztelet sajátos megnyilvánulása a X. századtól”, in *Klió* 1 (2001) 44-47.
- IVANCSÓ István: „A ruszinok XVIII. századi művelődéstörténetéről és nyelvészetéről”, in *Klió* 1 (2001) 64-67.
- IVANCSÓ István: „Apostolos könyvek a magyar görög katolikus egyházban”, in *Studia Biblica Athanasiana* 4 (2001) 153-170.
- IVANCSÓ István: „Apostolos könyvek a magyar görög katolikus egyházban”, in *Studia Biblica Athanasiana* 4 (2001) 153-170.
- IVANCSÓ István: „Asszisztencia”, in *Egy szájjal és egy szívvel. A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Jubileumi Emlékkönyve (1950-2000)*, Nyíregyháza 2000, 157-164.
- IVANCSÓ István: „Az »Üdvözítsd« ekténia sajátosságai, in *Athanasiana* 13 (2001) 25-40.
- IVANCSÓ István: „Egy kárpátaljai bibliográfia”, in *Klió* 2 (2001) 32-35.
- IVANCSÓ István: „Egy ki nem adott irmologion”, in *Magyar Egyházzene* 2-3 (2000/2001) 221-228.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák I. A kopt liturgia”, in *Görög Katolikus Szemle* 5 (2001) 2-3.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák II. Az örmény liturgia”, in *Görög Katolikus Szemle* 6 (2001) 4-5.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák III. Az etióp liturgia”, in *Görög Katolikus Szemle* 7 (2001) 2-3.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák IV. A káld liturgia”, in *Görög Katolikus Szemle* 8 (2001) 6-7.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák V. A malabár liturgia”, in *Görög Katolikus Szemle* 9 (2001) 2-3.

- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák VI. A malankár liturgia”, in *Görög Katolikus Szemle* 10 (2001) 2-3.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák VII. A maronita liturgia”, in *Görög Katolikus Szemle* 11 (2001) 2-3.
- IVANCSÓ István: „Keleti liturgiák VIII. A szír liturgia”, in *Görög Katolikus Szemle* 12 (2001) 2-3.
- IVANCSÓ István: „Két évezred szentjei”, in *Klió* 2 (2001) 54-57.
- IVANCSÓ István: „Ötven éves jubileum Nyíregyházán”, in *Pedagógiai Műhely* 1 (2001) 58-60.
- IVANCSÓ István: „További liturgikus kiadványaink - Weitere liturgische Ausgaben”, in *Athanasiana* 13 (2001) 215-235.
- IVANCSÓ István: *A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola kiadványainak katalógusa*, Nyíregyháza 2000, 67 p. ISBN 963 04 3876 3; ISSN 08652767
- IVANCSÓ István: *A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola évkönyve 2001/2002*, Nyíregyháza 2001, 154 p. ISSN 1585-7468
- IVANCSÓ István: *Az Istenszülő bemutatása*, (Ikon és liturgia 15), Nyíregyháza 2001, 64 p. ISSN 1418-5121
- IVANCSÓ István: *Az Istenszülő születése*, (Ikon és liturgia 14), Nyíregyháza 2001, 64 p. ISSN 1418-5121
- IVANCSÓ István: *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, Nyíregyháza 2001, 83 p. ISBN 963 04 7501 4
- IVANCSÓ István: *Keresztfelmagasztalás*, (Ikon és liturgia 17), Nyíregyháza 2000, 64 p. ISSN 1418-5121
- IVANCSÓ István: *Liturgikus konkordancia a „Dicsérjétek az Urat” című görög katolikus énekeskönyv oktoéchoszához*, Nyíregyháza 2001, 193 p. ISBN 963 00 7416 8
- JANKA Ferenc: „Oktatási szerkezet főiskolánkon egykor és ma”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 193-199.
- JANKA György (szerk.): *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 249 p.

- JANKA György: „A Szent Atanáz Hittudományi Főiskola története”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 227-236.
- JANKA György: „Jubileumi Konferencia” in *Görög Katolikus Szemle* 12 (2000) 3.
- KERESZTES Szilárd: „Görög katolikus püspökök találkozója Jeruzsálemben”, in *Görög Katolikus Szemle* 8 (2000) 1.
- KISFALUSI János: *A védett Cserehát*, Viszló 2001, 199 p. ISBN 963 440 360 3
- KISFALUSI János: *Az Úr Jézus és az Istenanyja ünnepei*, Viszló 2001, 319 p. ISBN 963 440 359 X
- KISFALUSI János: *Isten, a mi Gondviselő Atyánk!*, Viszló 2000, 103 p. ISBN 963 640 519 0
- KRUPPA Tamás: „A dogmatika oktatásának története a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 185-191.
- LANNE, Emmanuele: „Az egyház misztériuma az ortodox teológiában”, in *Athanasiana* 13 (2001) 9-23.
- LELEKÁCS, M. - HARAJDA, J.: *Kárpátalja általános bibliográfiája*, (Irodalmi és Tudományos Könyvtár 30), Ungvár 1944 – Faksimile kiadás: Ungvár 2000, 212 p. ISBN 966-7838-10-2
- MAKKAI László: „A Bazilita rendház visszaadása”, in *Görög Katolikus Szemle* 10 (2000) 3.
- ÖBBÁGY László: „...hogy örömhírt vigyek a szegényeknek” *Az evangélium mint a szegények örömhíre az egyház katekézisében*, Nyíregyháza 2001, 237 p. ISBN 963 00 5866 9
- ÖBBÁGY László: „A Hajdúdorogi Egyházmegye katekézisének története az egyházmegyei körlevelek alapján”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 159-177.

- OLÁH Miklós: „Papnevelésünk története”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 139-145.
- OLÁH Miklós: „A Szentírás liturgikus életünkben I.”, in *Athanasiana* 13 (2001) 55-77.
- OROSZ Atanáz (szerk.): *A görög atyák bibliája a korabeli értelmezésekkel. A teremtés könyve I. kötet*, Nyíregyháza 2000. 379 p.
- OROSZ Atanáz: „A hivatás kritériumai Szent Atanáz „Vita Antonii” c. művében”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 125-133.
- OROSZ Atanáz: „A feltámadás fényének keleti hírnökei”, in *Vigilia* 6 (2001) 411-419.
- OROSZ Atanáz: „A helyi egyház teológiája a pergamoni otodox metropolitánál”, in *Újat és régít. Szennay András pannonhalmi főapát úr 80. születésnapjára*, Pannonhalma 2001, 337-353.
- OROSZ Atanáz: „Egységes húsvéti naptár?”, in *Görög Katolikus Szemle Kalendárium 2001*, Nyíregyháza 2000, 39-45.
- PASKAI László: „Keresztes Szilárd megyéspüspök jubileuma: Máriapócs, 2000. február 8.”, in *Görög Katolikus Szemle* 3 (2000) 2-3.
- PIRIGYI István: „Papnevelésünk 1912-1950 között”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 83-98.
- PIRIGYI István: *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján*, Debrecen 2001, 128 p. ISBN 963 00 5660 7
- POP, P. Ovidiu Horea: „Az erdélyi görög-katolikus papnevelés a XIII. században”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 111-117.

- PREGUN István: „A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola 50 éves jubileuma”, in *Görög Katolikus Szemle* 10 (2000) 1-2.
- PREGUN István: „A lelkipásztor felelőssége az értelmiség szellemi-erkölcsi formálásában”, in *Magyar Tudomány Napja 2000*, Nyíregyháza 2000, 34-43.
- PUSKÁS Bernadett: A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon – A kutatás története és aktuális kérdései”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 207-226.
- REMÉNYI Judit: „Budapesten diszdoktorrá avatták I. Bartolomaioszt”, in *Ökumené* 2 (2001) 35-36.
- SASVÁRI László: *Templomok ruszin örökségünkben*, Budapest 2001, 108 p. ISBN 963 00 6412 X
- SESZTÁK István: „Az isteni misztériumok. Szempontok a keleti teológia szentségtanához”, in *Athanasiana* 13 (2001) 41-53.
- SOLTÉSZ János: „Erkölcssteológiai képzésünk a XX. század folyamán”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 179-184.
- ŠPIDLÍK, Tomáš: *Hogyan imádkozunk (150 kérdés és felelet)*, (Nagy Szent Bazil Rendi Nővérek Kiadványai 3), Máriapócs 2000, 64 p. ISBN 963 00 5183 4 ISSN 1416 8972
- SZABÓ Péter: „A Görög Katolikus Hittudományi Főiskola intézménytörténete és intézményfejlődésének kánonjogi perspektívái”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3*, Nyíregyháza 2001, 201-206.
- SZABÓ Péter: „A keleti vegyesházasságok törvényes formái (CIC 1127. kán. 1. §) – A hatályos latin normatíva ökumenikus vetületei”, in *Kánonjog* 1-2 (2000) 47-60.
- SZABÓ Péter: „A CCEO mint a keleti egyházak első »Kódexe« (?) Megjegyzések néhány keleti kollekció jogtechnikai arculatához”, in

- Szabó, B. – Sály, P. (szerk.), *Dum spiro doceo. Ünnepi kiadvány Huszti Vilmos 85. születésnapjára*, Miskolc 2000, 293-311.
- SZABÓ Péter: „A keleti kodifikáció története (II.) A II. Vatikáni Zsinattól a CCEO kihirdetéséig”, in *Athanasiana* 13 (2001) 101-121.
- SZUROMI Szabolcs: „A keleti egyházfegyelem befolyása a korai magyar zsinatokon”, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 1-2 (1999) 5-10.
- SZAVICKÓ János: „Szobormegáldás Hajdúdorogon...”, in *Görög Katolikus Szemle* 7 (2000) 1.
- SZEMERSZKI Terézia: „Bazilita harmadrendi találkozó Nyírcsaholyban”, in *Görög Katolikus Szemle* 5 (2000) 10.
- SZUROMI Szabolcs: „A keleti egyházfegyelem befolyása a korai magyar zsinatokon”, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 1-2 (1999) 5-10.
- TERDIK Szilveszter: „Madonna delle Vittorie”, A pócsi Mária tiszteletéről Venetóban”, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 1-2 (1999) 153-164.
- UDVARI István: „A munkácsi egyházmegye oktatásügye a XVIII. században”, in Janka, Gy. (szerk.), *Örökség és küldetés: A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga 2000. október 2-3, Nyíregyháza 2001*, 71-81.
- UDVARI István: „Adalékok Sztripszky Hiador pályakezdéséhez. Nagyszombati levéltári források alapján”, in *Szabolcs – Szatmár – Beregi Levéltári évkönyv XV.*, 303-324.
- VANYÓ László: *Nagy Szent Baszileiosz művei*, (Ókeresztény Írók XVI.), Budapest 2001, 261 p. ISBN 963 361 251 9; ISSN 020 796 13 XVI
- VERBÉNYI István: *Liturgikus lexikon*, Budapest ²2001, 238 p. ISBN 963 361 255 1
- ZIZIOULASZ, John D.: *Két tanulmány*, (Athanasiana füzetek 5), Nyíregyháza 2000, 57 p. ISBN 963 00 5576 7; ISSN 1586-2364